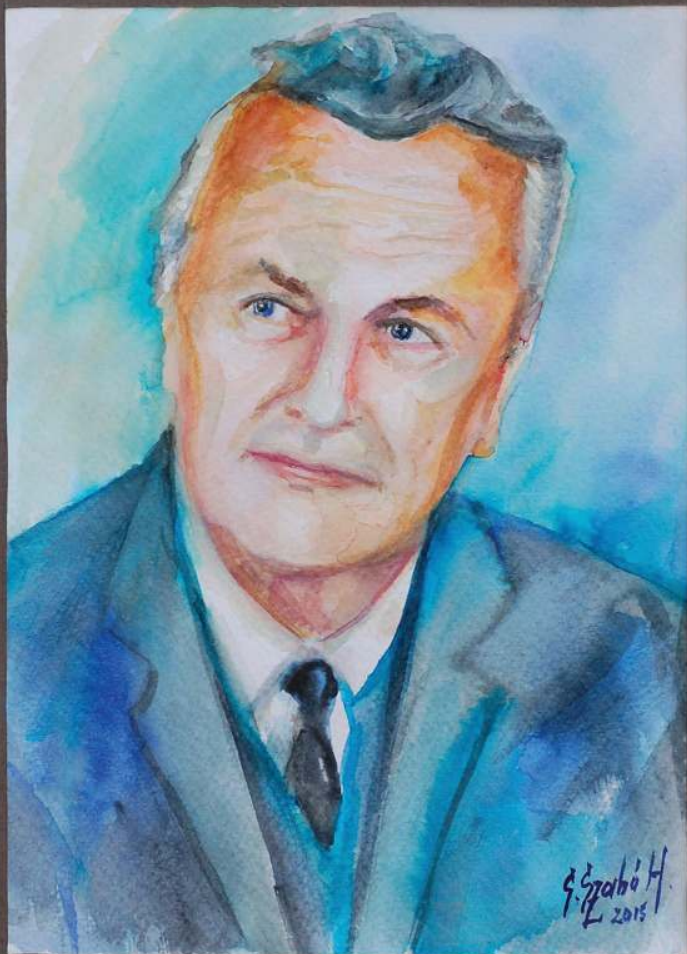

Csanádi János – Eleinkről szól a fáma

Válogatott írások

Nagyon sok szeretettel Gauszdi
társak bocsánat a Kölcsey díj
átadásra alkalmából!

Csrad, 2016. T. 22. Lőrincz-Gabó Hajnalka

Csanádi János

Eleinkről szól a fáma

Válogatott írások

2016. Arad

Ez a könyv a Kölcsey Egyesület Fecskés sorozatának 32. kötete

Olvasószerkesztő:

Berecz Gábor és Nagy István

Szedés, képdigitalizálás:

Haász Ágnes, Nagy Gabriella, Zehe István és Nagy István

Tördelőszerkesztő:

Nagy István

A képek a szerzőtől és Nagy Istvántól származnak

Az első és hátsó borítón, valamint a fejezetek elején

Siska-Szabó Hajnalka képei vannak.

Támogatók:

Zerindi Önkormányzat – Primăria Zerind

CENTRUL CULTURAL JUDEȚEAN ARAD

@ Kölcsey Egyesület Arad

Készült Aradon a Gutenberg Kft nyomda gondozásában – 2016

ISBN.....

A kiadó ajánlása

Csanádi János neve jól ismert nemcsak Arad és vidéke berkeiben. Ennek ellenére nem tudjuk őt valamilyen keretbe helyezni, betagolni, ahogyan a rendszerezők szeretnék és szokták. Úgy érezzük állandóan kisiklik, vagy inkább túlfeszíti mindazon alakzatok kereteit, amelyekbe elhelyeznénk. Irodalmár, helytörténész (már tovább is gondoljuk) néprajzos, hagyomány-őrző irodalom- és művelődésszervező? Szerintem mindez egy személyben! Így is keveset állítunk róla! Szülőhelyét, nemzetét, anyanyelvét hüen szerető egyéniség! Gyönyörűségét leli, mind a szebbnél szebb nyelvi fordulatokban, mind egy-egy új irodalmi, helytörténeti, néprajzi felfedezésben. Gyűjti, ízlelgeti a tájszavakat, figyelme a legapróbb részletekre is kiterjed, ne kerüljön semmi veszendőbe.

A gyűjtés hangulatát, az értékmentést nemcsak családja vette át, hanem az óráin nevelődött diáksereg is (énekek, balladák).

Fiatalokra és középkorúakra ösztönszerűen hatott, így alakult ki a helyiek érdeklődése, és alakult meg a Zerindi Irodalmi Kör, amely 1977-től Olosz Lajos nevét viseli, a Kör, amely hozzájárult ahhoz, hogy ne kallódjanak el nemzeti és irodalmi értékek!

Csanádi János aktív részese nemcsak a gyűjtésnek, hanem a dalok, balladák, lakodalmasok bemutatásának is. Gyakran vállalta a vőfély vagy a násznagy, balladajátékokban a betyár, például Rózsa Sándor szerepét. A szervezett folklór keretében aktivizálja a szerves folklórt. Nehezen viseli el az elkönyösödést és el-kényelmesedést, aényt, hogy lanyhul az értelmiség szerepvállalási kedve! Ő az a személy, aki 1997-ben javasolta Pávai Gyulának, a Kölcsey Egyesület akkori elnökének, hogy indítsák újra a Fecskés sorozatot! Felajánlotta Olosz Lajos istenes verseinek gyűjteményét az első kiadáshoz. A kötet Csanádi János

szerkesztésében és előszavával: *Szeplőtelen oltár* címmel jelent meg, és egyben a Kölcsey Egyesület új Fecskés sorozatának első kötete lett! Szintén Csanádi szerkesztette és előszavazta az Olosz Lajos 200 versét tartalmazó *Percek közt virágok* című kötetet!

1998-ban jelent meg *Bús gerlice csengő hangja* címmel a Körösköz ballada kincsének szerkesztett kötete. Kálmány Lajos pécskai káplán 19. századi gyűjtésének folytatásaként értelmezhetjük, akárcsak Bölöni Sándor, Gulácsi Zoltán vagy Kovács Ferenc gyűjtéseit.

Írásai lapokban, folyóiratokban jelentek meg: Vörös Lobogó, Művelődés, Nyugati Jelen, Szövétnek, Havi Szemle, csak néhány ízelítőül.

Helytörténeti kutató munkáját tekintve csak kettőt emelnék ki a számtalanból. A Nagyzerinden született Tabajdi Károlyra, a Kölcsey Egyesület első elnökére, később Arad megye főispánjára hívja fel a figyelmet, illetve Kerekes Ferenc matematikus-irodalmárra, akinek a Ludas Matyi első kiadását köszönhetjük, és, akinek emlékére a Körösmente Irodalmi Kör márványtáblát állíttatott az erdőhegyi református templom falára.

Kitüntetései, díjai:

- a Romániai Pedagógus Szövetség Arad megyei szervezetének Márki Sándor-díja;
- az Arad megyei Tanfelügyelőség Ioan Slavici-díja;
- a Királyhágó-melléki Református Egyházkerület Árpád-díja;
- az EMKE Kun Kocsárd-díja;
- a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság Fényes Elek-díja;
- Kölcsey Egyesület díja – 2015.

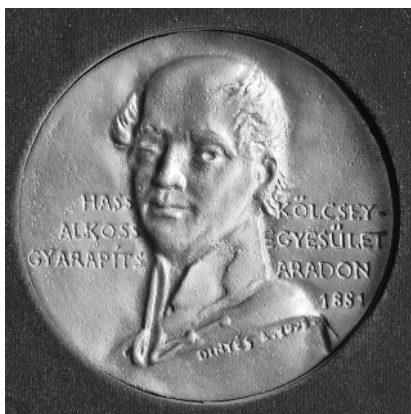
A Fényes Elek-díj és a Kölcsey Egyesület-díj átadásakor Ujj János aradi történelemtanár és helytörténész méltatta.

A közelmúltban Nagyváradon – 2016. február 6-án – Pásztai Ottó, a Premontrei Öregdiákok Egyesületének elnöke mutatta be a *Lakodalom van a mi utcánkban – esküvői szokások Erdélyben és a Partiumban* című kötetet, amely a nagyváradai Holnap Kulturális Egyesület kiadásában jelent meg.

A bemutatót követően az egyes társszerzők beszámoltak, mikor és hogyan kezdtek el gyűjteni, mi készítette erre őket. Amikor

Csanádi János tanár úr beszélt, néma csend honolt a teremben. A sokat tapasztalt, több irányban kutató szerény tanárember szavai örök mementóként visszhangzottak. Az előadó megbecsülését a hosszas taps jelezte.

Jelen kiadványunk írásainak egy része alkalomra született, így a kötet antológiászerű, és előfordul, hogy bizonyos adatok ismétlődnek benne. Hadd emeljem ki a szerző, vidékünk jeles, 20. századi költőegyéniiségének méltató sorait: *„Olosz Lajos gondolkodásának és istenes költészetének vallási ökumenizmusa nemcsak határozós háromirányúságával, de fizikai dimenzióban is egyetemes. Elfér benne a pogány hitvilág rege és mondaelemeitől a görög és római mítoszok istenein át a keresztény tanítás istenéig, a bibliai lények és történések költői újrafogalmazásáig minden, ami a XX. századi ember problémáinak megértéséhez vezet.”*

Tökéletes jellemzés! Milyen összeggzéssel zárhatnám a fenti néhány gondolatot? Szerencsémre felesleges, nemcsak azért, mert nem is tisztem. Csanádi János ma is aktív körszervező, kutató, publikáló, előadó.

Írásaival idézzük fel a lassan-lassan feledésbe merülő helytörténelmünket, hagyományainkat, szokásainkat!

Berecz Gábor, a Kölcsey Egyesület titkára

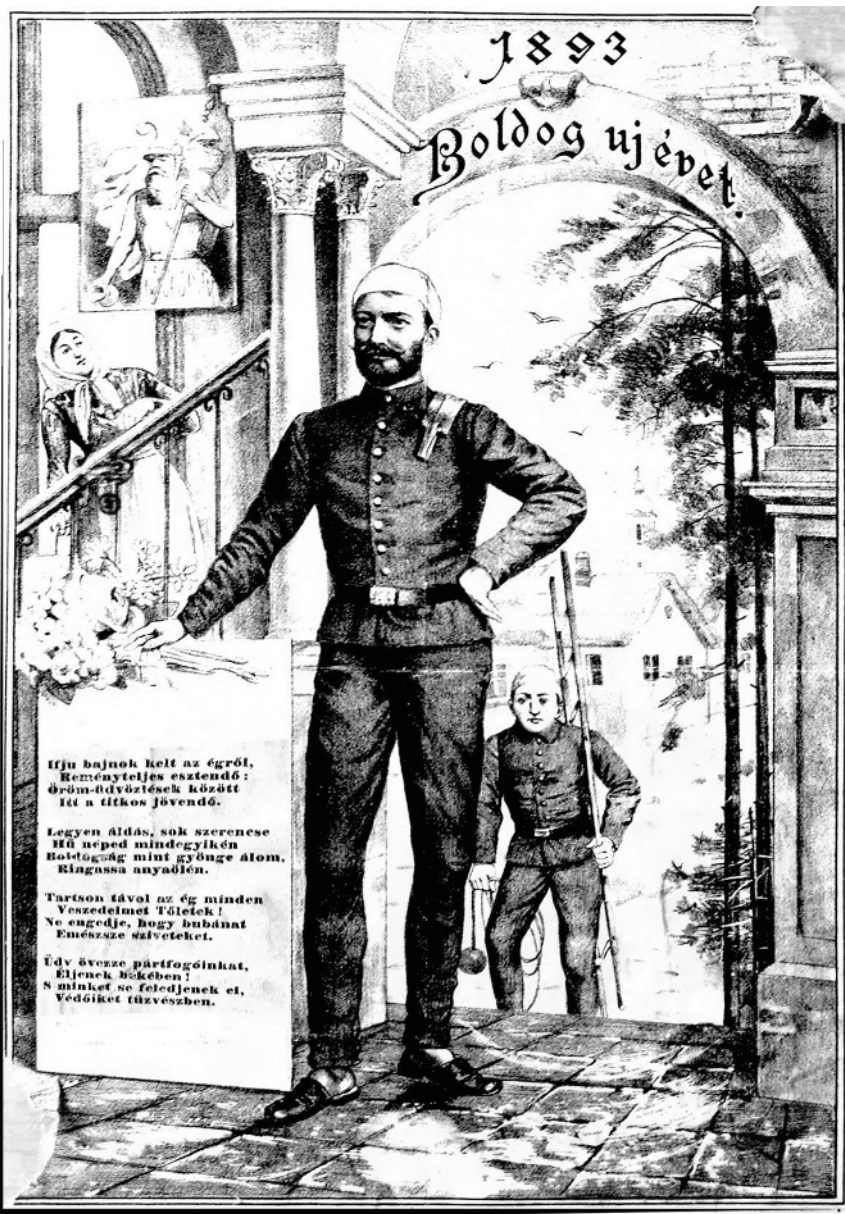

Tartalomjegyzék

A kiadó ajánlása	5
Eleinkről szól a fáma	13
A szerző előszava	15
I. Kiáltanak az őseink	19
Nyelvében él a nemzet	21
Ősi írásbeliségünk rejtelmei	33
Sorsok himnusza – himnuszok sorsa	37
Honfoglaló kislexikon	45
SZER, a szertesugárzó ősi szó	49
SZER és a vérszerződés	53
SZER és Szerénd titkai	57
<i>A „vérszerződés motívuma”</i> egy nagyzerindi balladában	62
A Feszty-csoda rejtélyei	63
Szeri gondolatok	69
Nyomkereső térben és időben	72
Feketegyarmat a Gyarmatvilágban	83
A Körösköz a török defterekben	97
Az erdőhegyi csata 275. évfordulója	103
Habsburgok a Körösközben	113
Harangszó az erdő mélyén	117
József Ágost: Fenséges vadászat	122
Fények az aradi Golgota árnyékában	127
Különös házasság	134
Erdőhegy és Kisjenő egyesítése	134
Gyermekként a pokol tornácán	137
Arad megyei '56-osok emlékezete	140

II. Körös partján nem jó elaludni	145
A Körösköz mint néprajzi tájegység	147
Villanások a Körösköz történeti-néprajzi múltjából	149
Erdőháti csodaszarvas	157
A csodaszarvas és a nagy szelindek	157
Helytörténeti mondánk szarvasüldözéses motívuma	160
Nagyzerindi boszorkányok a máglyán	165
Nagy Zerénd vésznapijai	171
Erdőhegyi határszemle	177
Szívről szakadt kenyér	180
Karácsonykor kalácsot, húsvétkor kenyeret	193
Isten hozta szerencsésen!	196
A pártától a fejkendőig	198
Párvalasztás és lakodalom a 20. század első felében	
Nagyzerinden	198
Rendhagyó násznagyi köszöntő	205
Verses népi epikánk gyöngyszemei	208
Bús gerlice csengő hangja	208
III. A Körösköz – mint szellembölcső	217
Kisjenő–Erdőhegy magyar kötődésű felekezetei,	
közösségei	219
Erdőhegyi várépítők	250
Nekünk szól a harang	253
A nagyzerindi Polgári Olvasóegylet	257
Felnézünk jeleseinkre	258
Kerekes Ferenc	258
Erdőhegy tudós fia	258
Tabajdi Károly	263
Egy férfi jön az örök szülőföldre	263
Fáy Szeréna	266
Kisjenői címerfák alatt	271
Partiumiak szerepe az Erdélyi Magyar Írói Rend	
megalapításában	271
Olosz Lajos	278
A megtalált költő	278

Olosz Lajos – 120	281
Messze tekintő tetőre jutni fel	281
Olosz Lajos és fiai	285
Világítok, utat mutatok nektek	286
Olosz Lajos intelmei fiaihoz	286
Szimbolista jegyek Olosz Lajos költészetében	293
Olosz Lajos közöttünk	301
Egy szertesugárzó erdőhegyi tanítócsalád	306
Dr. Balogh Ernő bolyongásai erdélyi tájakon	312
Balogh Zoltán,	315
Vigyázó szemetek Simonyira vessétek!	318
Ottiról simonyisan	323
„Az életem adnám azért, hogy túléljem a halálom”	326
Adorjáni Nagy Aranka	330
Őrszem vagyok a lelki vártán	330
Mézesné Kovács Eta	332
Dérütötte avaron	332
Dénes József, a papköltő	338
Fészekre lettem	338
KIK vagyunk (vogymuk)	343
Dinnyés József adventi koszorúja	348
ZOLIK	352
A Zerindi Olosz Lajos Irodalmi Kör	352
A művészi Szép nagyzerindi várépítői	358
Nagyzerénd szellemi nagykorúsodásának erőforrásai	361
Simonyiak a Körösközben	381
Szájíz találkozók után	383
Ficzay Dénes	386
Utószó helyett	
Réhon József: Igaz, hogy tanító vagy?	388

Ifjú bajnok kelt az égről,
Reményteljes esztendő:
Öröm-dívőzések között
Itt a titkos jövődő.

Legyen Áldás, sok szerencse
Hű néped mindegyikén
Boltogó,ó,ó mint gyöngye Álom,
Ringassa anyádon.

Tartsd távol az ég minden
Veszelmét Főledek!
Ne engedje, hogy hűbárat
Emészze szíveteket.

Év őveze pártfogóinkat,
Éljünk Békében!
S miniket ne feledjének el,
Védőiket tűzveszben.

NYOMT. VETÉNYER ÉS MUNKÁSDAR, BUDAPEST VI. ÚTJÁR ÚTJA 23

Alázatos szolgálói a keményseprő-szolgák

ÖZV. ACSAY ISTVÁNNÉ

keményseprő-mesternőnél

Kis Jenő-Erdőhogy.

G. Gyabó H.
2016

Eleinkről szól a fáma

A szerző előszava

Képtelen vagyok megilletődöttség nélkül gondolni eleinkre, amikor lelkemben felsejlenek a mitológiai Fáva istennő titokzatos hírszösszenetei régi idők dicsőséges, áldozatos küzdelmeiről: tűzzel-vízzel, ellenséggel vívott csatározásairól, eleink mindennapi helytállásáról.

Több mint fél évszázada figyelem a hozzám eljutó ősi és közelmúltbéli hír- és adatfoszlányokat, magamban rendszerezem, néha jegyzeteimben rögzítem, és itt-ott közlöm is közösségem okulására. Számtalanszor megfogalmazódott az igény: szerkeszsem kötetté ezeket a szórványírásokat bizonyos tematikai csoportosítás alapján. Nehezen adtam rá a fejem, ugyanis előfordul, hogy egyes mozzanatok, gondolatok a különböző tematikájú írásokban többször is fellelhetők. Hagyjam el ezeket a feleslegesnek tűnő ismétlődéseket? Megbomlik egy-egy írás gondolatiságának egysége.

Vállalom hát a megrovást a nyakasságomért: nem változtatok az írásszüleményeken.

Az antológia nem a Körösköz monografikus vizsgálata, csupán a magyar anyanyelvű közösségek életének több évszázados tükre. Ugyanakkor egy pillanatra sem téveszthetjük szem elől, hogy, mint mozaikdarabkák a nagy egésznek is részesei vagyunk, hisz a közös anyanyelv a sajátos összetartozás érzésének tudatát ébreszti bennünk.

A Körösköz település-monográfiáinak tudományos igényű feldolgozása kiváló kollégáimra és barátaimra vár: *Zerinden-Gyarmaton* Fazekas Józsefre, Csáky Barnára, Horváth Borira és Kiss Csillára; *Erdőhegy-Kisjenőn* a Sime házaspárra; *Ágyán* dr. Hevesi Józsefre, Molnár Andreára és Erdős Mártára, sőt, kiegészítést igényelnek a vadászi (Szakács Zoltán-féle) és a *simonyifalvi* (dr. Kovách Géza-féle) monográfiák is. A román anyanyelvű közösségek bemutatását Mateuț Stela, Gagea Eugen és Barna Mihai már megoldották.

A kötet írásában hely- és egyetemes magyar kultúrtörténet, múlt, jelen és jövő találkozik, üzennek egymásnak. A új évezred információs, tudásközpontú világtársadalmában illik tudnunk, hogy kiknek az utódai vagyunk, és sejttenünk, hogy kinek az előfutárai vagy minek az úttörői lehetünk.

Szerény egyszerűséggel azonosulunk a jeles kultúrtörténész-író megállapításával:

„Magyarnak valljuk magunkat, mert ez az anyanyelvünk, és a nyelv megszabta közös gondolkodási «kód» az együvé tartozás tudatát ébreszti bennünk.” (Nemeskürty István)

Így őrizhette meg napjainkig a szájról-szájra járó szóbeli emlékezet a zerindiek tudatában a hun-magyar mondakör szarvasüldözéses motívumát, mely szerint „*égi küldött*” csodaszarvas jelöli meg a szülőfalu (Nagyzerind) helyét a szarvast üldöző *nagy szelindek* pusztulása révén.

Az antológia írásait három fejezetbe soroltam:

A *Kiáltanak az őseink* című fejezet a nagy egész részeként anyanyelvünket, ősi írásbeliségünket, himnuszainkat, honalapító őseinket, helyneveinket, történelmi helytállásainkat igyekszik bemutatni.

A *Körös partján nem jó elaludni* című második fejezet népi hagyományaink nyomába szegődik. Megismerjük helytörténeti mondánkat, némileg tájékozódunk a babonás hiedelmek világáról, az utolsó boszorkányégetésről. Betekintünk a népi gazdálkodás hagyományaiba, lakodalmi népszokások részeseivé válunk. Együtt ízlelgetjük verses népi epikánk hagyatékát, a *Bús gerlice csengő hangja* című körösközi balladagyűjteményt.

Az utolsó fejezet a *Körösköz, mint szellembölcső*, igyekszik megmutatni, láttatni a táj lelkét, emberi-szellemi értékeit, jeles vagy kevésbé ismert szülötteit, kultúraterepítő és ápoló egyéniségeit. Olyan személyiségek portréi rajzolódnak ki előttünk, akik példaképek lehetnek a jelen és a jövő nemzedékek számára.

Ez a könyv, így, törekvéseiben és részleteiben is a nagy egész tartozéka, ezeregyszáz esztendő megőrzött hagyatékmozsa-inak maréknyi gyűjteménye. Azokról szól, akik sok évszázadon át, magyarok és nem magyarok, együtt élve *tették a dolgukat*, ismeretlenül is hozzájárultak a Körösmente társadalmi, gazdasági

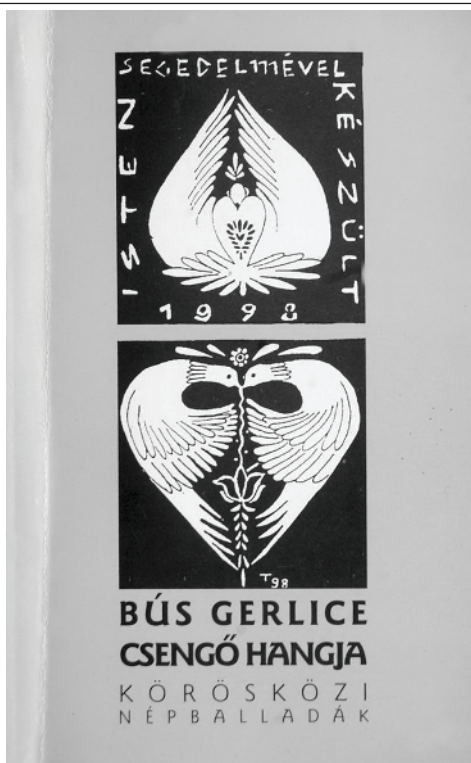
és szellemi világának formálásához.

Akár a költő, mi is úgy érezzük, *otthonunk e táj*. Ezért minden figyelem, törődés és féltés, mert a szülőföld éltető anyánk, nyelvünk és kultúránk hordozója múltban, jelenben és remélhetőleg a jövőben is.

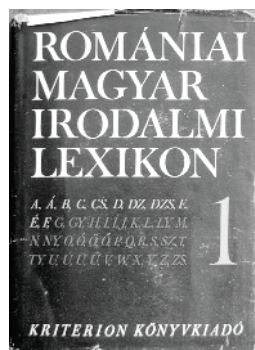
A kötet nem szaktanulmány, a szerzője sem szakmabeli, mégis azt szeretném, ha megnyerné azon nem-szakember olvasók tetszését is, akik még érdeklődnek a magyar egyetemes és helytörténeti múlt iránt. A magam módján én is, *teszem a dolgomat*, hogy törlesszek egy szemernyit a közösségem felé felhalmozódott adósságainkból.

Erdőhegy–Kisjenő, 2015. augusztus

Csanádi Jánosnak
(közönléte meg-
értő írására) az
aradi lexikon-ülés
alkalmából
Balogh Edit

Vargané Kovács Tünde
illusztrációival

Dedikáció Balogh
Edgártól, Romániai
Magyar Irodalmi
Lexikon, I., 1981

I. Kiáltanak az őseink

Nyelvében él a nemzet

Évzáró magyar nyelvvizsga

„A nyelv egyik legféltőbb kincse, egyik legfőbb dísz a nemzetnek, s a nemzeti léleknek mind igen szép képe, mind hív fenntartója s ébresztője”.

(Kazinczy Ferenc)

2009 *A magyar nyelv éve*-ként kerül kultúrtörténetünk nyilvánításába. Számptalan, anyanyelvvvel kapcsolatos rendezvény, konferencia, vetélkedő, könyvkiadói és sajtótermék, rádió, tévé és színházi előadások felejthetetlen élménye gazdagítja és erősíti magyar nyelvi azonosságunkat. Aligha zárhatnánk méltóbban a múltó esztendőnt mint éppen a 250 évvel ezelőtt született jeles író-költő, irodalomszervező és nyelvújító Kazinczy Ferenc (1759. okt. 27. – 1831. aug. 22.) figyelemre méltó, idézett gondolatával. A nagy kerék azonban tovább dűbörög...

Anyanyelvünk, a magyar nyelv Európa egyik legősibb, több-ezer éves nyelve. A tudományos hivatalosság (Akadémia) a finnugor nyelvcsalád ugor ágához sorolja. Hogyan is alakult ki ez a nyelvtörténeti besorolás? Már a 16. századtól tapasztalhatók szórványos utalások nyelvünk esetleges finnugor kapcsolataira. Az 1760-as években Sajnovics János szerzetes felfigyel a magyar és a lapp nyelv rokon vonásaira. Ezt igyekszik igazolni az 1770-ben, Dániában kiadott latin nyelvű tanulmányában: *„Demonstrati idioma hungarorum et lapporum idem esse”*, melyet azonban a mai napig sem fordítottak le magyar nyelvre, ugyanis a finnugor rokonságot igazoló adatok mellett szép számmal fellelhetők a rokonságot cáfoló adatok is. A 19. század közepén kerül előtérbe a nyelvészet szerepének hangsúlyozása, az eredet és őshazakutatást illetően.

A jogi tanulmányai után európai körúton levő, zirci születésű Reguly Antal (1819) Svédországban hall először a magyar és a finn nyelv rokonságáról. Elhatározza, hogy felkeresi a feltételezett rokon népeket. Az 1840-es években Finnországban elsajátítja a finn nyelvet, majd Lappföldre látogat, végül Szentpéterváron és Novgorodon át a vogulok és az osztjások földjére utazik. Óriási mennyiségű dokumentáris értékű jegyzetanyaggal tér haza az 1848-as forradalom és szabadságharc előestéjén. Az adathalmaz feldolgozását azonban hátráltatja egyre súlyosbodó betegsége. Reguly A vogul föld és nép című művét már Hunfalvy (Hunsdorfer) Pál adja ki a szerző halála (1858) után.

A finnugor nyelvi rokonság az alapvető szókészlet és a nyelvi szerkezet sajátágaiban nyilvánul meg. Ugyancsak a 19. század középső évtizedeiben kezd kibontakozni a sumér és az ural-altáji nyelvek rokonságát bizonyító felfogás, sőt erőteljesen felszínre tör a szittyahun (szkítamagyar), származástudat. Az idegen érdekeket szolgáló hivatalos akadémiai tudóskodás, mely akarva-akaratlanul, az általános és egyetemi oktatás révén a nemzetnek a saját történelmi múltjától, anyanyelvi kultúrhagyományaitól való elidegenedését szolgálja.

A magyarságtudat hordozója és megőrzője sok évszázadon át éppen a nyelv, eleinte a szóbeli költészet révén a magyar népnyelv, majd ezt tovább erősíti a latin nyelvűség háttérbe szorulása után a magyar irodalmi nyelv, amely a reformáció hatására csodálatos virágzásnak indul. Az anyanyelvi istentiszteleti rend bevezetése, a Biblia és zsoltárfordítások, a könyvnyomtatás elterjedése erőteljesen segítik a magyar azonosságtudat erősödését. Különösképpen megnövekszik a nyelv szerepe 1541, a középkori magyar állam három részre szakadása után, hiszen ettől kezdve évszázadokon át éppen a magyar nyelv és irodalom tartja fenn a magyar létezés folytonosságának tudatát.

Nyelvtörténeti szempontból vizsgálva a Habsburg bitorlás évszázadait, megállapíthatjuk, hogy az elfogult német nyelvtudomány minden eszközt megragad a magyar nyelv eljelentéktelenítése és háttérbe szorítása érdekében, úgy állítva be a magyar nyelvet, mint a pór, a paraszt nyelvet, amely alkalmatlan nemes röptű

eszmék és gondolatok kifejezésére, tudományok, művészetek, így a szépirodalom művelésére. A Habsburg uralmi politika hatalmas eszközeivel igyekszik bevetni a nyelv fegyverét, megpróbálva rákényszeríteni a magyarságra a német nyelv hivatalossá tételét, háttérbe szorítván ezáltal a magyart, mint nemzeti anyanyelvet. Sőt, a nemzetiségek 19. századi öntudatra ébredését igyekszik magyarellenes indulattal telíteni, egymás ellen hergelve ezáltal a nemzetiségeket, mely meg is hozza a gyümölcsét, az „Oszd meg, és uralkodj!” elvének érvényesítését. A következmény nem maradhat el: elbukik az 1848–49-es szabadságharc.

Mindent elkövetnek az évezredek során felhalmozódott értékeink kiirtására, népünk és nyelvünk dicsőséges múltjának tagadására és leócsárlására: a magyarság műveletlen, tudatlan, s az emberi kultúra legalsó fokán tengődik, ráadásul istentelen, pogány barbár ázsiai kóbornép, melynek nincsenek gyökerei, európai hazáját erőszakkal hódította meg más népek rovására.

A legújabb kutatások egyre inkább ennek az ellenkezőjét igazolják. Árpád „honfoglalói” tulajdonképpen szkítamagyar-török eredetű törzsek töredékei, akik a Kárpát medencében magyarul beszélő őslakosságot találnak,... akárcsak az I. Szulejmán szultán magyar tolmácsa, török nevén *Mahmud Terdzsüman** által törökre átdolgozott magyar ősgeszta, a Tárihi Üngürüsz hőse, Hunor, aki az özönvíz után „(...) *Pannonijja tartományába költözött. Amikor abba a tartományba érkeztek, látták, hogy csodálatosan bőséges folyamai vannak nagy számban, sok gyümölcse és bő termése van az országnak, és az ő nyelvükön beszélnek az ottani népek.*”

Hogy kik voltak ezek a pannóniai szkítamagyar népek?! Történelmi kutatások bizonyítják: agathyrszek (agatörzsek), pannónok, sicut – székelyek, szarmaták, jazigok (jászok), húnok, avarok, matyók, szabírok, kunok, kangar – csángók, palócok, barkók, üngürüszök, no és többek között a daha-dákok, akik va-

* Mahmud Terdzsüman magyar nevét nem ismerjük. II. Lajos király apródjaként került török fogságba. A porta tudós tolmácsa lett. Székesfehérvár ostrománál került hozzá a 907 táján keletkezett, ismeretlen ősgeszta, melyet török ízlés szerint átdolgozott. Művében olyan, a magyar őstörténetre vonatkozó részek is vannak, melyek más krónikákból nem ismeretesek.

lamennyien egy archaikus ősmagyar nyelvet beszéltek. A történettudomány tud a Kaspi-tengeren túl lakó dacha, dacha, dakha nevű szittyá népről, a mai Dagesztán névadóiról. A turáni nyelvek közül legjobban az ótörök őrizte meg a „dag” szót, mely hegyet jelent, e név viselője tehát a „hegyek lakója”. A „dag” a magyar nyelvben is felismerhető némi jelentésmódosulással: dag-anat (domborulat, dudor, türemkedés). A dag-dak hangváltozás nyelvészetileg is igazolható: a -g zöngés torokhangot zöngétlen párja, a -k torokhang váltja fel.

Nézzük, hogyan viszonyulnak a különféle történetírók a szkíták (szittyák) európai jelenlétéhez! Kr. e. 444 körül Xenophon, görög hadvezér és történetíró megállapítja: „A scytha (...) nem képes más népre kiterjeszteni uralmát, hanem megelégszik, ha saját népének ura marad.” Kr. u. 37-ben a római zsidó Josephus Flavius *Antiquitate* című művében arról ír, hogy a szkíták voltak Európa őslakói, akik egykor szűzfoglalással jutottak területeik birtokába.

A hun-szkíta-magyarokkal ellenszenvező *Jordanes*, gót püspök, történetíró, akinek eredetmondánkat, a Csodaszarvas (Hunor és Magor) regéjének megörökítését is köszönhetjük, Kr. u. 550 táján írja: „*A hungarusok pedig onnan nevezetesek, hogy tőlük ered a hermelin bőrökkel való kereskedés (...)* Róluk azt olvassuk, hogy első tartózkodási helyük Scythia talaján volt, azután Mysiában, Thráciában és Dáciában, harmadízben ismét Scythiában, a Pontusi-tenger fölött laktak.”

A magyar őstörténet sok vonatkozásban napjainkig homályos, azonban számtalan tisztázatlan kérdést a nyelv történeti elemzésével tisztázni lehet. Le kell szögeznünk, hogy a nép (mint etnikum) és a nyelv nem azonos fogalmi kategória. A kizárólag finnugor nyelvi rokonságra épített származáselmélet túlhaladottsága manapság egyre inkább nyilvánvaló. Tény, hogy a magyar nyelvet alapvető kapcsolatok fűzik a finnugor nyelvekhez, ellenben biológiai rokonság nem mutatható ki. Nyelvtanunk, szókészletünk szorosan kapcsolódik az uráli és az altáji nyelvekéhez, sok szempontból a régi ótörök nyelvek őrzője és továbbvivője. Ugyanakkor számtalan forrás és adat igazolja, hogy a hun-szkíta-magyar népek Európa őslakói, akiknek töredékei innen sugároztak ki évezredekkel ko-

rábban kelet felé, majd onnan vissza, a honnmaradt archaikus magyar nyelven beszélő földművelő köznép ősi szülőföldjére.

Grover S. Krantz, amerikai tudós Az európai nyelvek földrajzi kialakulása (Geographical Development of European Languages) című 1988-ban közölt tanulmánya 11. oldalán megállapítja: „Általában úgy vélekednek, hogy az uráli magyarok keletről jöttek Magyarországra Kr. u. a 9. században. Ezzel szemben úgy találok, hogy a többi, uráli nyelveket beszélők terjeszkedtek Magyarországról az ellenkező irányban, sokkal korábban.” (It is usually stated that the Uralic Magyaroved into Hungary from an eastern source in the 9 th Century A.D. I find instead that all the other Uralic speakers expanded out of Hungary in the opposite direction and at a much earlier date). Könyve 72. oldalán Krantz leszögezi: „a magyar nyelv Európa legősibb helyhez kötött nyelve.” (Hungarian is actually the oldest in place language in all of Europe). A könyv magyar nyelvű kiadásának függelékében Krantz megjegyzi: „Nem lenne szabad meglepődni azon, hogy a magyar és a sumir nagyon hasonlóak.”

A végső honalapítást követő ezerszáz esztendő egy óriási küzdelemlánc népünk és anyanyelvünk megmaradásáért a Kárpát-medencében. Nemzeti elkötelezettségű jeleseink idejében felismerik a nyelv nemzetmegtartó erejének szerepét. A magyar nyelv fejlődésében sorsdöntő, meghatározó változásokat hoz a felvilágosodás kora és a reformkor, ugyanis ezt megelőzően, a 17. század közepén a hazai szellemi élet magasabb régióiban, anyanyelvünknek már alig van szerepe, csupán a nép körében, falvakban, tanyákon, mezővárosokban virágzik.

Megindul a nemzeti nyelv jogaiért való küzdelem a latin és a német nyelv uralma ellen. A magyar nyelv fejlesztése érdekében *Bessenyei György* indítja el a nyelvművelő mozgalmat, melynek hamarosan *Kazinczy Ferenc* válik szellemi vezéregyéniségévé. A nyelvgyarapítás gazdag forrásának tartják az élő népnyelvet, ugyanakkor követendő példának tekintik a régi magyar irodalom nyelv- és esztétikai értékeit: *Balassi Bálint*, *Szenczi Molnár Albert*, *Pázmány Péter*, *Zrínyi Miklós* nyelvművészetét. A nyelvújítás folyamata több tízezer szóval gyarapítja szókészletünket, sok

vonatkozásban tisztázzák a magyar helyesírás egységesítésének problémáit.

Széchenyi István felajánlása révén megalakul a *Magyar Tudós Társaság* (az Akadémia elődje), mely alapszabályában leszögezi: „*Mindenekelőtt kötelessége a Társaságnak a honi nyelvet művelni és gyarapítani.*”

A reformkori óriás közművelődési nekilendülés, így anyanyelvünk felvirágzása is megtorpan, sőt időlegesen ismét gátakba ütközik a szabadságharc bukása után. A Habsburg birodalmi nyelvészeti iskola az Akadémia égisze alatt tovább erőlteti a finnugor nyelvrokonság kizárólagosságát (Reguly Antal, Hunfalvy (Hunsdorfer) Pál, Budenz József, anyanyelvi kultúránk eljelentéktelenítését, s ismételten a németesítés rendkívül erős hulláma önti el az országot. Ezen áradattal szemben különösen az 1867-es kiegyezés után, az újra magához térő irodalmi élet s a nyelvújítás újabb hulláma vet gátat. Jelentős szerepet vállal az 1872-ben beinduló *Magyar Nyelvőr* című folyóirat. Meggyorsul az irodalmi és köznyelv egységesülése és széleskörű elterjedése.

1904-ben megalakul a *Magyar Nyelvtudományi Társaság*, melynek jelmondata: *Nyelvében él a nemzet, folyóirata pedig 1905-től a Magyar Nyelv.*

A magyar nyelv rendkívül gazdag szókészlete (a nyelvtudósok két millióra becsülik) és hajlékonysága révén a nyelvek élvonalába tartozik. Hozzájárul ehhez gazdag képzőállománya, mely által pillanatról pillanatra új és árnyalt jelentésű szavakat teremt (pl. anya, anyai, anyás, anyó, anyóka, anyuka, anyuci, anyós, anyaság, anyáskodik, anyátlan, stb.); szinte minden névszót igésít (pl. víz, vizez, vizesít, v. kutya, kutyul, kutyálgodik, v. piros, pirosít, piroslik, v. sok, sokall, sokasodik); az igéket névszókká képezi (pl. ír, írás, irat, író, iroda, irodalom, iromány, írka, stb.).

Szóösszetételi lehetőségei páratlanok (pl. anya + nyelv, anya + könyv, anya + jegy, anya + föld, anya + ország, anya + méh, anya + csavar, anya + szentegyház, nagy + anya, stb). Önálló, belső keletkezésű szavai és kifejezései színesítik, szemléletessé teszik a stílust. (pl. botorkál, nyögdécsel, pusmog, tutyimutyi, pipogya,

gügye, stb.). Nyelvünk szókölcsönzéssel is könnyedén gazdagítja önmagát (pl. rádió, televízió, demokrácia, stb.), de könnyedén kiveti magából vagy helyettesíti a felesleges idegen szavakat (pl. bicikli–kerékpár, bulletin–igazolvány, stb.). Megfigyelhetjük, milyen jelentésárnyaló szerepe van igekötőinknek (pl. mos, megmos, kimos, lemos, átmos, összemos, stb.).

A nyelvérzék nélküli más ajkú számára a magyar nyelv nehéznek tűnik. A már említett nyelvi sajátosságokon túl a nehézség nyelvünk szerkezeti építkezésének is tulajdonítható: a magyarban nincsenek nemek (genuri), esetek (cazuri), a szavak mondattá fűzését ragok és jelek segítségével éri el (ragozó nyelv), pl. ház-ig, ház-ra, ház-hoz, ház-ban, ház-ból, ház-tól, ház-a-t, stb; a számnevet követő névszó mindig egyes számban marad, pl. egy ház, két ház, (de: o casă, două case), a jelző rendszerint a jelzett szó előtt áll, pl. szép lány, (de fată frumoasă).

Sajátos, egyedi tulajdonsága a magyar nyelvnek a *magánhangzó-összhang*, mely szerint legtöbb szavunkban vagy mind magasak vagy mind mélyek a magánhangzók, pl. élet, ürge, szőlő (magas hangrendű), vagy halál, kutya, hordó, (mély hangrendűek). Az előbbi sajátságához kapcsolódik a *hangrendi illeszkedés*, melynek értelmében magas hangrendű szavakhoz magas hangú toldalék illeszkedik (pl. élet-ben, élet-re, élet-nek) mély hangrendű szavainkhoz mély hangú toldalék illeszkedik (pl. halál-ban, halál-ról, halál-nak, stb.).

*

* *

Nyelvünk élete, virágzása, netán sorvadása a magyar nyelvközség sorsától függ, melyre súlyosan rányomja bélyegét a belső és külső politikum, a társadalmi változások: háborús események, területfoglalások, békediktátumok. Jelenkori magyar nyelvünk állapotának legfőbb jellegzetessége a *szétszakítottság*, amely tulajdonképpen, a mohácsi vész után, a magyar nyelvterület 1541-es három részre történő szakadásával kezdődött, és az 1920-as trianoni békediktátummal tetőzött, s tovább folytatódik napjainkban is. Az elmúlt közel fél évezred alatt folytonosan ép-

pen a magyar nyelv volt a nemzet fenntartó ereje, mind a török, a Habsburg (osztrák) és az orosz, mind pedig a jelenlegi utód-államok önkényes nyelvi hatalombitorló időszakában. Rájöttek, hogy a népet–nemzetet a nyelve megfojtása, a zárt etnikai tömbök felhígítása, összekeverése, az anyanyelvhasználat körének a magánéletre korlátozása s az uralkodó nemzetállam-eszme erőltetése révén lehet felszámolni.

A mai szétszakítottság az anyaország határai mentén a szomszédos hét államban hét különböző államnyelv fennhatóságát jelenti a magyar felett. A szomszédos országok állampolitikájának törekvése a magyar szétszakítottság véglegesítésén túl a magyar kisebbség nyelvének visszaszorítása és fokozatos asszimilációja. Ezáltal az anyaország határain kívül anyanyelvünk a család, a templom, a temető s a könyvek világába szorul, és a különböző szintű oktatás egyre szűkülő keretei között vergődik.

A különféle európai szervezetek demokratikusabb megoldásokat keresnek, pl. az Európai Tanács 1201-es ajánlása, A kisebbségi és regionális nyelvek chartája, valamint a Nemzeti autonómiák eszméje felkarolása. Nem következhet be a német *Herder* által 1784-ben megfogalmazott jóslat, miszerint „szlávok, németek, oláhok és egyéb népek között (a magyarok) a lakosság kisebb részét képezik, s néhány évszázad után talán már nyelvüket sem lehet meglelni.”

Nem semmisülhet meg az egyik legrégebb európai nyelv, amely a világ nyelveinek rangsorában a 40. hely körül, az Európában beszélt 67 nyelv között pedig a 12. helyen áll, régi írásbelisége révén pedig a világ első 20 nyelve közé sorolható. A magyar nyelv értékeinek igazolására álljon itt néhány külhoni semleges tudós, történész és nyelvész mélyenlátó, elfogulatlan megállapítása:

Már Mátyás király tudós udvari krónikása, *Galeotto Marzio* csodálattal jegyzi meg, hogy az egységes magyar nyelvnek köszönhetően milyen könnyen megérti egymás beszédét a magyar főúr és a pór egyaránt, míg Itáliában az úr nem érti a szolgát, sőt a déli nem érti az észak-itálieit.

Sir John Bowring angol nyelvész írta 1830-ban „*A magyar nyelv nagyon messziről ered. Rendkívül különleges módon fejlődött és szerkezete visszanyúlik arra az időre, amikor jelenleg Európában beszélt nyelvek még nem léteztek (...) A magyar nyelv egy tömör kódarab melyben a viharok a legcsekélyebb karcot sem hagyták (...) Ez a nyelv a legrégebb, a legdicőségesebb emlékműve egy nemzeti önállásnak és szellemi függetlenségnek (...) A magyar nyelv eredete (...) csodálatos jelenség. Aki megoldja, isteni titkot fog kibontani, és a titok első tétele ez: „Kezdetben vala a szó, és a szó Istennél volt, és a szó lett az Isten”.*

Sir John Bowring magyar irodalmi alkotásokat is fordított angolra. Versfordítás kötetét 1830-ban adta ki *Poetry of the Magyars* (A magyarok költészete) címmel. Ennek előszavában írja: „*A magyar nyelv távoli, és magányosan áll (...), saját öntőformájából fejlődött ki, kialakulása és felépítése bizvást oly korszakra tehető, mikor a mai európai nyelvek többsége vagy nem is létezett, vagy nem hatott a magyarlaktá térségre.*”

Egy, a nyelvünket érintő jellemző mozzanat: amikor egy alkalommal magyar urak jártak Rómában, a hatvan nyelven beszélő és író zseni, monsignore *Giuseppe Mezzofanti*, olasz bíboros, felkereste őket, hogy magyarul beszélgethessen velük. Megdöbbenésére az urak jól beszéltek latinul, de magyarul sajnos nem. Mint a vatikáni könyvtár könyvtárnoka, Mezzofanti 1836-ban nyelvünkről a következőképpen nyilatkozott Frankl Ágoston cseh anyanyelvű költőnek: „*Tudja melyik nyelvet tartom az olasz és görög után, minden más nyelv előtt, leginkább dallamosnak és verselés szempontjából a leginkább fejlődésre képesnek? A magyart. Ismerem néhány új költőjüket, néhány versüket, melyek dallamosságukkal meglepnek. Ügyeljen, ebben a nemzetben egyszerre csak fel fog tűndökölni egy költői lángész, és nézetemet igazolni fogja (...). A magyarok, úgy látszik még nem is tudják, micsoda kincs lakozik nyelvükben.*” (A Pesti Naplóban közölte Kosztolányi Dezső 1919. február 23-án, a cseh Frankl Ágoston önéletírása alapján).

Vajon kit sejtett, érzett, jószolt Mezzofanti e *feltűndöklő költői lángészben*? Talán Petőfit, Aranyt vagy éppen Adyt, netán József Attilát? vagy esetleg Babits Mihályt, aki egy évszázaddal később

Dante tercinákbán* írt, Isteni színjátékát (a Divina Commediat) fordította magyarra.

Újra *Grover S. Krantz*, jeles amerikai nyelvész idézem, aki 1988-ban írja: „(...) a görög nyelv a jelenlegi földrajzi helyén Kr. e. 6500 évvel, míg a kelta Irországban Kr. e. 3500-zal kezdődően alakult ki. A magyar nyelv ősisége Magyarországon legalább ilyen meglepő. Úgy találom, hogy átmeneti kőkori nyelv, megelőzte az újkőkori kezdetét.” (This would include, for exaple developing Greek in its present area sine 6500 B.C., and Celtic in Ireland since 3500 B.C. The antiquity of Magyar in Hungary may be equally surprising, I find it to be a Mesolithic special that predates the Neolithic entry).

És akkor jön egy Ceaușescu bérenc hazai író-törpike (nem méltó nevének említésére) aki Árpád népének nyelvét a *disznók nyelvének* minősíti, saját maga felett mondvá ítéletet. Erre cáfol rá a félig-meddig román származású *József Attila*: „*Nyelvünk izei gazdagon kiforrtak. A magyar szóból finom műszer lett (...) (...) nyelvünk ősi és modern, erdei, mezei és városi, ázsiai és európai. Mi is ősiek és modernek vagyunk, európai magyarok. Mérnökök, üzletemberek, szántóvetők és költők népe.*” (J. A.: Töredék)

Ezek után önkéntelenül felvetődik a kérdés: Ki hát a magyar? Legtömörebben talán *Illyés Gyula* fogalmazza meg: „*Magyar az, akinek a nyelve és esze magyarul forog. Becsületesen nem lehet más vizsgát találni arra, hogy kit tartsunk igazán magyarnak. Nem könnyű vizsga ez. Sokkal nehezebb annál, ami elé a fajta testi jegyeinek kutatói állítják az embert. Itt a lelket kell kitenni. Ami ennél is nehezebb, a lelket kell megvizsgálni.*” (I. Gy: Ki a magyar?)

Tamási Áron még kiegészíti Illyést: „A magyarságot is az atyafiság és az együttes érdek alapján a sors verte egybe: „*hazát*

* A tercina olyan három, 10 v. 11 szótagú jambusi sorból álló versszak, melynek átfonódó rímélése egymáshoz fűzi a strófákat (aba, bcb, cdc, stb) Az Isteni Színjáték tercinait eddig egyetlen nyelven sem sikerült tökéletesen átültetni, csak magyarul. *Babits* fordításában oly tökélyrel fordította, szintén tercinákbán magyarra, hogy amikor Kardos Tibor jeles Dante-kutató felolvasott belőle *Pier Pado Pasolini* olasz költőnek és filmrendezőnek, az elragadtatásában felkiáltott „*Ti valóban befogadtátok Dantét. Dante immár magyar költő is...*”

a bátorsággal irányított életösztön szerzett neki, de nemzetté a magyar szó teremtette. Mint jelképes hatalom, a magyar szó nekünk a legnagyobb ereklye. Kegyelet, hűség, és becsület illeti őt.” (T. Á: A magyar szó becsülete)

Bizony, bizony! Vajon így érzi ezt egyetlen irodalmi Nobel-díjasunk is, aki (!) a tehetségén túl éppen anyanyelvének (-vünknek) köszönheti a legmagasabb nemzetközi elismerést? Idegen hazában ékeskedik, holott bizton állíthatjuk: ha annak nyelvén alkotta volna művét, soha nem ért volna célba... Ti, otthoniak, akik tesztek is valamit édes anyanyelvünkért, csak várjátok ki sorotokat!

Csoóri Sándor Nomád naplója nyelvi közállapotunk legtömörebb szépirodalmi megfogalmazása: *„Írhat-e az író magyarul büntudat és kétségbeesés nélkül, miközben tudja, hogy azért a nyelvért, melyen ír, embereket megaláznak, és csendesen lelki halálra ítélnék? Európa sokáig nem hitte el a gázkamrákról szóló történeteket. A mai Európa ugyanúgy nem hiszi el, hogy a kisebbségi lélekgyilkolás világos nappal, mosolygó arcok és nemesnek ítélt politikai magatartás árnyékában folyik”.*

És mi, a mindennapok görnyedő-dacoló kisemberei, a magunk módján mégis teljességre törekszünk: (...) jóllehet *„annyi ember az ember, ahány nyelvet beszél egész ember csak úgy lehet, ha magáénak mondhat egy anyanyelvet, az anyanyelv élményének kisgyermekkorai teljességét”* (Gyimesi Éva: Mindennapi nyelvünk)

Ugyan mit tehet, vallhat az anyanyelvéért aggódó, meg nem alkuvó pedagógus „az Élet alágyúrtje”, a magyar tanító?

„(...) óvom a szót, a hazulról hozottat.

Húsomba takarom: növekedjék,

fájdalom árán is tisztuljon a fénye –

árulóm lehet ő, lehet menedékem:

halálos páncél a kettőnk kötése.”

(Magyari Lajos: Csoma Sándor naplója)

Megj.: Nem vagyok sem történész, sem nyelvész, csupán magyartanárként édes anyanyelvem elkötelezettje és örökös szolgája, még nyugalmazottan is. Írásom nem önálló szakmunka, inkább a témával kapcsolatos, számomra hozzáférhető források

lényegi csokorba szedése. Ezért hát vitát nem vállalok, de a jószándékú kiegészítést szívesen veszem.

Tisztelettel: Csanádi János

Forrásmunkák:

A magyar nyelv és irodalom enciklopédiája, Magyar Könyvklub, 2002. Főszerkesztő Sipos Lajos

A magyarságtudomány kézikönyve, Akadémiai Kiadó, Bp. 1993, Szerkesztette Kósa László

Árgyusi Imre: *Ősmagyarok imádkoznak*. Magánkiadás, 2006

Balassa Iván – Ortutay Gyula: *Magyar néprajz*, Corvina Kiadó, Bp. 1979

Dienes István: *A honfoglaló magyarok*, Kriterion Könyvkiadó, Buk.–Kv. 1998

Kelemen András: *Ez a föld...* Zrínyi Kiadó, 1994

Kolozsvári Grandpierre Endre: *Mióta él nemzet e hazán?*

Titokfejtő Kiadó – Kötött Kéve – Védőkar Füzetek, 1996

Magyar idézetek könyve, Officina Kiadó, 96. Erki Edit válogatása Vajthó L. Kötete alapján

Mesterházy Zsolt: *A magyar ókor (2)* Magyar Ház Könyvek, Bp. 2003. Szerkesztette Bencsik András

Nemeskürty István: *Mi, magyarok*, Akadémiai Kiadó, Bp. 1993

Radics Géza: *Eredetünk és Őshazánk*.

(Szövétnék, 2010. jún.–aug.)

Az oroklási Csanádi János munkáinak, akiknek példaként volt birtokosok, falusi utasok és balladák gyűjtői, ráadásul a magyar nyelvnek – öleléssel

Banner Zoltán
Nagyvárad
2001. február 11-én

Dedikáció Banner Zoltántól,
Zerindi Képtár, 2001

Ősi írásbeliségünk rejtelsei

Mottó: „(...) azért csak rója fel a kapufélfájára, hogy el ne felejtse”

(Fazekas M.: Ludas Matyi)

Az ősi nyelvek és írások vizsgálata során a szakemberek megállapították, hogy az emberiség legrégebb írásos emlékei a sumér agyagtáblák. A sumér ékírás a képírásból alakult ki. Érdekesség, hogy a sumér gyökszavak 70%-a egyezik a mai magyar nyelv gyökszavaival. A sumér nyelv készletéből a nyelvészek kb. négyezer gyökszót ismernek, míg a magyarban hozzávetőlegesen százezer gyökszót tartanak nyilván. A sumér 53 nyelvtani jellegzetességéből 51 fellelhető a magyarban is.

Pár ezer éves anyanyelvünk hosszú időn át meghonosodott rovásírását tudományosan *mássalhangzós vagy konsonantális* írásrendszernek is nevezik, mivel csak a mássalhangzókat rója, a magánhangzókat nem (Megj. A közel hatezer éves egyiptomi hieroglif írás is mássalhangzóírás). Egyik sajátossága a fordított írásirány, a jobbról balra haladás, melynek során mindent folyamatosan írtak (róttak, véstek), sem a szavakat, sem a mondatokat nem választották el térközzel, illetve tagoló írásjelekkel (pont, vessző, stb), ráadásul gyakran összerótták a szomszédos jeleket. A kiolvasáshoz szükséges magánhangzókat az olvasónak kellett pótolnia. A nyelvet ismerő számára ez nem jelentett gondot, de aki a rovás nyelvét nem ismerte, nem volt képes pontosan elolvasni vagy később a latin ábécé szerint átírni a rovásszöveget. Főleg azért sem, mivel az ismert európai nyelvek többsége csak hat-hét magánhangzót használ, a latin csupán ötöt, míg a magyar tizennégyet.

Nyelvünkben a mássalhangzók alkotják a beszéd, a szó, az írás vázát, a magánhangzók árnyalják a beszédet, illetve az írást, pontosítják a jelentést. Szemléltetésként vegyük a $\text{Ű-N} = \text{T-R}$

betűkapcsolatot és egészítsük ki magánhangzókkal! Íme: TAR, TÁR, TER(ül), TÉR, TOR, TÖR, TÖR, TÜR, TÜR, megannyi jelentésváltozás, új, értelmes szó. Nézzük meg a $\mathcal{J}-\mathcal{N} = K-R$ betűkapcsolat magánhangzós változásait: KAR, KÁR, KER(ül), KÉR, KOR, KÓR, KÖR. Hasonlóképpen a következő betűkombinációkban: $\mathcal{C}-\mathcal{M} = NY-L$: NYAL, NYÁL, NYEL, NYÉL, NYÍL, NYÚL, vagy $\mathcal{L}-\mathcal{N} = SZ-R$: (...) SZÁR, SZER, SZÉR, SZÓR, SZÖR, SZÚR, SZŰR.

Ez a sajátosan magyar jelenség nemcsak az egytagú szavakban fordul elő, például $\mathcal{Y}-\mathcal{N}-\mathcal{M} = T-R-L$: TAROL, TÁROL, TÁRUL, TEREL, TERÜL, TÉRÜL, TOROL, TÖRÖL, TURUL. Ugyancsak magyaros az azonos jelentésű oda-vissza olvasat: ANYA, APA, AGA, ARA, BAB, BÁB, BÚB, CSECS, CSÚCS, EKE, EPE, GÖG, JAJ, LEL, PAP, PÉP, PÚP, SAS, SÁS, SÓS, ÜRÜ, ZÚZ.

A rövid–hosszú magánhangzópárok jelentésváltoztató szerepe: BAB-BÁB, CSAP-CSÁP, KAN-KÁN, KAR-KÁR, KOR-KÓR, SAS-SÁS, RAK-RÁK, TAR-TÁR, TÖR-TÖR, VAR(seb) – VÁR, VER-VÉR vagy LEVEL-LEVÉL, ÖRÜL-ÖRÜL, TÖRÖK-TÖRÖK.

A rövid–hosszú mássalhangzópárok is jelentésváltoztatók: ARA, ARRA, HAD-HADD, KEL-KELL, KÉSEL-KÉSEL, MEGY-MEGGY, SOK-SOKK, TOL-TOLL, VAR(seb) – VARR. Előfordul az oda-vissza olvasat is más-más jelentéssel: KAR-RAK, KÉP-PÉK, KÉSZ-SZÉK, NYÁL-LÁNY, RÁK-KÁR, TÉR-RÉT.

Mivel a régi rovásírásban a magánhangzók elhagyása némely esetben kétségessé tette a szöveg pontos értelmezését, az idők folyamán kialakult az a szokás, hogy egyes magánhangzók rovásjelölésére is alkalmaztak bizonyos jeleket, eleinte az A, később az E és O hangokra, végül minden magánhangzóra. Így a honalapítás korában a magyar rovásírás már közel 50 jelet (betűt) tartalmazott. Rovászakértők szerint a török rovás 28,6%-ban, az etruszk 43,4%-ban, a föníciai 50%-ban azonos a magyar rovásírással.

A kereszténység felvétele után az egyház valósággal tiltotta a magyar rovásírást, sőt, ha ilyen szövegeket talált, meg is semmisítette azokat. Az idegen hittérítő papok a latin ábécé írásjeleit erőltették magyar szövegek (szavak, mondattöredékek) lejegyzésére is. Igenám, de a latin ábécének nem volt írásjele a magyar cs, gy, ly, ny, sz, ty, zs, valamint az á, é, í, ó, ö, ő, ú, ü, ű hangok jelölésére, nem beszélve a hosszú mássalhangzók írásáról (bb, cc, ccs, stb). Így aztán a magyar szövegeket latin betűkkel csak nehézkesen és pontatlanul tudták lejegyezni hosszú évszázadokon át. Ezért, főleg a közigazgatásban a rovásírást még a 16.–17. században is használták. Rovással tartották számon az adósságot, járandóságot. Aki nagyobb összeggel tartozott, annak „sok volt a rovásán”.

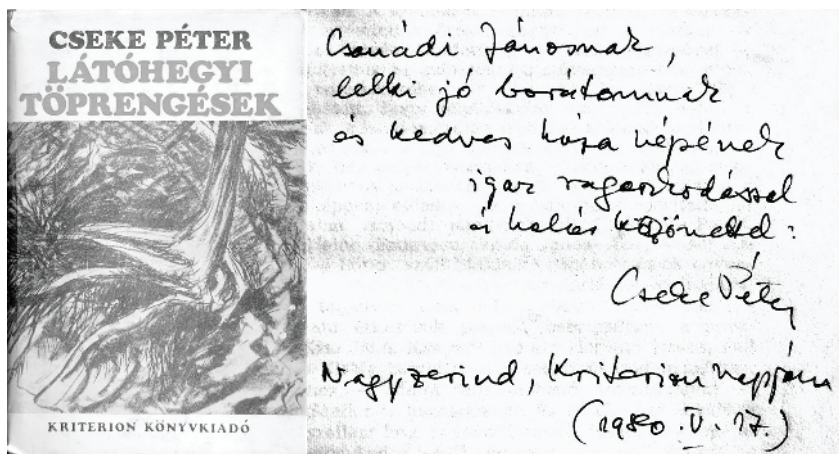
Ǻ	Ț	†	Ɱ	↑	X	∩	∩
Ě	E	D	Cs	C	B	Á	A
∩	∩	†	Ǻ	≠	∧	⊗	∩
J	Í	I	H	Gy	G	F	É
∩	D	∩	Ǻ	⊗	∧	∩	◇
O	Ny	N	M	Ly	L	aK	eK
∩		∧	H	Ǻ	K	∩	∩
T	Sz	S	R	P	Ó	Ö	Ó
∩	∩	M	∩	Ǻ	∩	∩	X
Zs	Z	V	Ű	Ü	Ú	U	Ty

Az egységes magyar rovásírás

XXXX	XXX	XX	X	IIIV	IIIV	IIIV	IV	V	IIII	III	II	I
40	30	20	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
✱	X	XXXXV	XXXV	XXV	XV	V						
1000	100	90	80	70	60	50						

Közel egy évezred kellett ahhoz, hogy rovásírásunk logikájához hasonlóan, a latin ábécé betűinek felhasználásával, illetve módosításával, végül kialakuljon mai fonetikus helyesírásunk. Anyanyelvünk a második ezredfordulón is számtalan, a rovásírásos időkre emlékeztető kifejezést, szókapcsolatot őriz: *sok van a rovásán* – sok hiba, bűn terheli; *rovott múltú* – büntetett előéletű; *valakit megróni*-megszidni, dorgálni, büntetni; *valakinek a rovására*-kárára, hátrányára történik valami.

(Szövétnék, 2008. jún.)

Dedikáció Cseke Pétertől, Látóhegyi töprengések, 1980.

Ha nem dedikáció lenne,
elapadna az a könyv, amely
nem lenne a legkedvesebb. De mivel
nem lehet az, hát inkább
ajánlom Csanádi Jánosnak, igaz
hálajelképpen

Kijev, 2003. máj. 27.

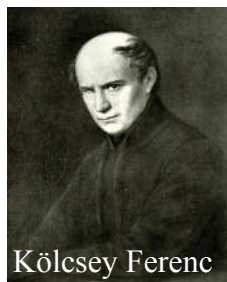
Dávid Gyula

Dedikáció Dávid Gyulától, Petőfi Erdélyben, 1972.

Sorsok himnusza – himnuszok sorsa

Az idén 170 éve halt meg nemzeti imádságunk költője.

Kölcsey Ferenc 1823-ban e napon fogalmazta meg Szatmárcsekén a nemzet egyetlen reménységéhez, az Istenhez fohászokodó Hymnuszt. E jelentős nemzeti, irodalmi és kultúr-történeti momentum emlékére 1989 óta január 22-én ünnepeljük a Magyar Kultúra Napját.

A himnusz szó az utóbbi két-három évszázadban kettős értelmezést nyert: mint a lírai költészet műfaja, fenséges-magasztos vallási tárgyról, istenekről, szentekről, istenként tisztelt uralkodókról, szent helyekről szóló dicsének már a korai kultúrákban (sumér, akkád, egyiptomi) elterjedt. A görög eredetű hümnosz szó éneket jelentett, amely nemcsak lírai szöveg, hanem epikus verses mitológiai elbeszélés is lehetett, mint például a homéroszi himnuszok egy része.

A himnusznak, mint egyetemes irodalmi műfajnak, több évtizedes hagyománya van. Az óind szent könyvek, a Védák legrégebbi része, az ún. Himnuszok könyve, szanszkrit nyelven. Becslések szerint a Kr. e. 2. évezredben keletkeztek. Tíz könyvben kb. ezer, többségében vallásos témájú himnuszt tartalmaz. A szanszkrit nyelv legősibb változatát őrzi. A keresztény középkorban nem csak a dicsőítő énekeket, hanem mindenfajta vallásos éneket himnusznak nevezték, amely a liturgia szerves részét alkotta. A himnuszköltészet később a világias szemlélet térhódítása következtében elsorvadt.

A másik értelmezés a nemzeti himnusz, ünnepélyes ének, nemzeti dal, amely egy-egy országot, népet (nemzetet), népcsoportot jelképező, emelkedett hangú megzenésített költemény. A nép együvé tartozásának tudatát, nemzeti érzését fejezi ki.

A monarchiák (angol, német vagy éppen a királyi román) himnuszai az uralkodó éltetését, az iránta való hűséget hangsúlyozzák. Az 1820-as évek elején Magyarországon is egyre gyakrabban megfogalmazódik az igény egy magyar nemzeti ének megteremtésére, mintegy a *Haydn* dallamára írt *Gotterhalte* ellensúlyaként. *Kisfaludy Sándor* ír is egy udvarhű himnusz-szerű szöveget, amelyhez Schreiber Károly szerez zenét: „*Tartsd meg, Isten, nemzetünket, királyunkat, törvényünket, boldog egyezésben!*” Az 1822-es Auróra-évkönyv a szöveget és a dallamot is közli. *Kazinczy Ferenc* himnuszként való elfogadását ajánlja: „*Óhajtanám, hogy a magyar ügy énekelje, mint az angol a maga Gid save the King-jét*”. Szerencsére a magyar közvélemény a javaslatot nem teszi magáévá.

És akkor, Kölcsey Ferenc satmárcsekei magányában, 1823. jan. 22-én megszületik a magyar nemzet azonosságtudatát kifejező nemzeti imádságunk, mint egy vallásos hitből fakadó, Istenhez fohászkodó könyörgés. A Hymnust egyelőre csupán a költő szűkebb baráti köre ismeri, mígnem az Auróra 1829-es évkönyve közli, majd 1832-ben Kölcsey verseskötetében is megjelenik, s elindul magyar lélekhódító útjára: egyesek szavalják, mások különféle dallamokra éneklük is, (pl. a 130. zsoltár). A reformkor magyarságtudat-formáló csodálatos negyedszázada ez.

Hamarosan megszületik 1836-ban a Hymnus ikertestvére, *Vörösmarty Mihály Szózata*, melynek szerkezete a Hymnuséra emlékeztet. A maga módján mindegyik a kezdőszakaszok variációs záró ismétlésével, mintegy keretszakaszok közé fogja a magyar történelem „zivatáros évszázadait” a dicsőség, majd a hanyatlás és pusztulás látomásával. Kölcsey áldások és büntetések megrendítő képeivel a nemzet múltját méri fel, intésül saját kora s a jövő magyarjainak.

A Hymnus *balsors* szavának szinonimája a Szózatban a *balszerencse* dacos hitté magasztosul az élet vagy nemzethalál víziójával szemben: „*Él nemzet e hazán!*”

A nemzeti kultúra elkötelezettjei hamar átlátják a művészetek kölcsönhatását, így a költészetnek és zenének együttes tudatformáló szerepét. A Nemzeti Színház igazgatója, Bartay András (Endre)

1843. jan. 26-án pályázatot hirdet a Szózat megzenésítésére. A beérkező 22 pályamű közül a bírálóbizottság Egressy Béni zenéjét nyilvánítja győztesnek. Bartay 1844 februárjában Kölcsey Hymnusának megzenésítésére is pályázatot ír ki, amelynek pályadíja 20 arany. A pályázati határidő lejárta előtti napon Bartay számon kéri Erkelen a nevezést. A nemleges válasza ráförmed – *Csináld meg, rögtön!* – és betuszkolja egy mellékszobába, ahol egy kopott zongora árválkodik. Eléje tesz egy kottapapírost és a Hymnus szövegét, majd ráfordítja a kulcsot, és magára hagyja. A kényszerhelyzetben Erkelnek eszébe jut egykori pozsonyi mestere: *„Fiam, amikor valami szent zenét komponálsz, mindig a harangok szava jusson először eszedbe!”* Majd így emlékezik: *„És ott a szoba csendességében megzendültek az én fülemben a pozsonyi harangok. Áhítat szállt meg. A kezemet a zongorára teszem, és hang hang után olvad.”* Egy óra sem telik belé, megvan a himnusz, úgy, amint ma ismerik.

A beérkező 13 megzenésítés közül az Erkel Ferencé remekmű. A bírálóbizottság 1844. június 15-én nyilvánítja győztesé, s egyben a magyar nép himnuszává, amelyet július 2-án mutatnak be a szerző vezényletével a pesti Nemzeti Színházban. Kölcsey költeményének mélyen hazafias és szabadságszerető tartalmát Erkel zenéje méltán szárnyaltatja a magyar hazaszeretet himnuszává. Illyés Gyula szerint *„a béke és a dörgő pusztulás olyan ellenállhatatlan arányossággal változik benne, akár egy szimfóniában.”*

A köznyilvánosság előtt először a Széchenyi gőzhajó 1844. aug. 10-i vízrebocsátásakor az óbudai hajógyár munkásai éneklék a Himnuszt munkászenekar kíséretével. 1844. nov. 27-től hosszú időn át a kolozsvári Nemzeti Színház társulata az előadások után a közönséggel együtt éneklé. A ma ismert zenekari hangszerelés Dohnányi Ernő műve 1919-ből. Énekléskor két, csekély eltérése változat honosodott meg a kezdő és zárószakasz refrénjében: *„Balsors, akit régen tép / Hozz rá víg esztendőt /, illetve /Hozz reá víg esztendőt”*. Ez utóbbi népiesebb, közismertebb változat Hóman Bálint kultuszminisztersége idején válik elfogadottá.

Megjegyzendő, hogy semmiféle rendelet nem tette nemzeti himnusszá, ugyanis a magyar nép közös akarata nyilvánította azzá.

A kommunista diktatúra első évtizedében a Himnusz szövege alig hangzott el nyilvánosan, az elvtársakat ugyanis zavarta az Isten verskezdő megszólítása. Szovjet nyomásra történtek ugyan próbálkozások új himnusz alkotására, de a kiszemeltek, *Illyés Gyula költő*, szövegíró és *Kodály Zoltán zeneszerző* határozottan visszautasítják „*Nincs rá szükség, a régi bevált. Jó a régi!*”.

*

* *

Az első világháborút lezáró hírhedt békeszerződés nyomán a magyarság egyharmada került határon kívülre, kisebbségi helyzetbe, elszakítva az anyaországtól és annak jelképeitől. Hetven éven át a váltakozó hatalom drasztikusan tiltotta, sőt büntette a Himnusz nyilvános éneklését. Százakat és ezreket hurcoltak meg, bántalmaztak, börtönöztek be, és aláztak meg miatta. De Kölcsey és Erkel időálló remekműve nem csupán egy ország, hanem a teljes magyarság himnusza, bárhol is éljen a nagyvilágban. Szövege és dallama egy és sérthetetlen, semmiféle politikai érdek meg nem változtathatja.

Utójegyzet: Sajátos párbeszéd fültanúja voltam a hatvanas években, éppen egy kommunista ideológiai szemináriumról kijövő két egyetemi hallgató jóvoltából: – Nem értelek titeket, magyarokat, hogy még a 20. század második felében is maradi módon, himnuszotokban Istenhez fohászkodtok. Csodálkozom, hogy nem cseréletek ki.

A válasz frappáns: – A Himnusz nem fehérenemű, hogy cserél-gessük, mint más a gatyáját.

*Őszinte tisztelettel minden nép
és igaz himnusza iránt*

(Cs. J.)

*

* *

A trianoni sokkos állapotot követően, a kilátástalanság és megalázottság fájdalmas kétségei közepette, az erdélyi tömbma-

gyarság nemzeti imájától is megfosztva, saját himnuszában próbál menedéket találni. Az ősi Mária-ének főleg a csíki és gyergyói római katolikus székelyek himnuszaként került köztudatba. A Csíki-medencében járva, a húszas években maga Bartók Béla is lejegyezte, és dallamát zongoraművében felhasználta:

*Ó, én édes jó Istenem
Oltalmazóm, segedmem,
Vándorlásban reménységem,
Ínségemben lágy kenyerelem!*

*Vándor fecske sebes szárnyát,
Vándorlegény vándorbotját,
Vándor székely reménységét,
Jézus, áldd meg Erdély földjét!*

*Vándor fecske hazatalál,
Édesanyja fészkeére száll,
Haza jöttünk, megáldott a
Csíksomlyói Szűz Mária.*

Állítólag János Zsigmond fejedelem erőszakos hittérítő hadjáratának a Tolvajostetőn 1562-ben sikeresen ellenálló katolikus székelyek énekelték hazatérésük után. Nem véletlen, hogy 1568-ban a világon először Erdélyben, a tordai templomban mondták ki a vallások egyenlőségét és a szabad vallásgyakorlatot. A Tolvajos-i ütközet emlékére, mintegy hálaadásként, azóta gyűlnek össze évenként pünkösdkor a csíksomlyói búcsúra.

Egyesek a nép ajkán született *katolikus Székely Himnusz* keletkezését *Apafi Mihály* fejedelem uralkodásának idejére teszik. Mások a Mária Terézia-korabeli madéfalvi veszedelem (Siculicidium-székelyirtás 1764. jan. 7.) elől Moldvába és Bukovinába menekült székelyek fohászaként tartják számon.

A protestáns székelyek azonban nem érezték sajátjuknak az egyébként gyönyörű Mária-éneket. Így adódott, hogy Trianon után hamar magukévá tették a székelyudvarhelyi születésű *Csanády György* (1895–1952) *1921-ben írt Székely Himnuszát*, melyhez az orvostanhallgató *Mihalik Kálmán* komponált zenét csángó dallamok felhasználásával:

*Ki tudja merre, merre visz a végzet
 Göröngyös úton sötét éjjelen?
 Segítsd még egyszer győzelemre néped,
 Csaba királyfi, csillag ösvényen!
 Maroknyi székely porlik, mint a szikla
 Népek harcától zajló tengeren.
 Fejünk az ár ezerszer elborítja,
 Ne hagyj el Erdélyt, Erdélyt, Istenem!*

Nyomtatásban először 1940-ben jelent meg Budapesten, de ezt megelőzően a 20-as, 30-as években már énekelték. Nyilván a költemény irodalmilag nem érhet Kölcsey remekének nyomába, mégis az adott helyzetben a nép ajkára vette, lelkébe fogadta, és a hatalom tilalma ellenére énekelte, így nyerve vigasztalást a sorsüldözöttség keserű évtizedeiben. Székelyudvarhely közössége méltán állított emlékeztető kopjafát 1995-ben jeles fia, Csanády György születésének 100. évfordulóján.

*
 * *

Erdély azonban sok évszázadon át egymás mellett élő, különböző ajkú népek, illetve népcsoportok befogadó otthona, menedéke. A maga módján szinte mindegyik megfogalmazza kötődésének érzéseit, ragaszkodását. Így csendül fel *Max Moltke* költeménye és *J. L. Hedwig* zenéje alapján a szászok hét szakaszos Erdély-himnusza:

*Siebenbürgen, Land des Segens,
 Land der Fülle und der Kraft,
 mit dem Gürtel der Karpaten
 um das grüne Kleid der Saaten.
 Land voll Gold und Rebensaft,
 Land voll Gold und Rebensaft.*

*(Erdélyország, áldás földje,
 erő, bőség egymagad
 A Kárpátok koszorúja
 termőföldek, rozs és búza.
 Adsz aranyat, borokat,
 adsz aranyat, borokat).*

(A magyar változat az erdőhegyi származású, Kolozsváron élő kiváló kántor, tolmács és műfordító, Nagy Irén munkája).

*

* *

Szinte hihetetlen, hogy Andrei Mureșanu alkotása a sokáig román *Marseillaise*ként emlegetett *Ébredj, román!* kezdetű költeményének ihlető forrása *Petőfi Nemzeti dala*, amely 1848. március 15-én hangzott el a nyilvánosság előtt, s látott napvilágot a forradalmi sajtó első termékeként. Mureșanu költeményének eredeti címe *Un răsunet* (Visszhang), és *Gheorghe Barițiu* brassói lapjának, a *Gazeta Transilvaniei Foaie pentru minte, inimă si literatură* című mellékletében jelenik meg két hónappal a magyar forradalmi események után:

*Deșteaptă-te, române! Din somnul cel de moarte,
În care te-adînciră barbarii de tirani!
Acum ori niciodată croiește-ți altă soarte,
La care să se-nchine și cruzii tăi dușmani!*

A magyarul kitűnően beszélő költő kiemelt gondolatai visszahangozzák Petőfi *Talpra magyar!* illetve *Itt az idő, most vagy soha* forradalmi lelkesítő szavait. Az *Ébredj, román!* Anton Pann megzenésítésében hamarosan néphimnusszá vált, kifejezve az erdélyi románság szabadságvágyát. A költemény Andrei Mureșanu költeszetének csúcsa, melyhez nem érnek fel a Habsburg hatalmat dicsőítő egyéb alkotásai. Nem képes *walesi bárd*ként megtagadni az 1852.-ben az országba látogató *Ferenc József* dicsőítését, inkább behódol a szabadságharcot vérbefojtó zsarnoknak:

*Fiți siguri, Maiestate, că astă națiune,
Rămas în cultură, supt blândul vostru scut,
Va zice: Francisc Iosef ne dede început !
(Omăgiu de fidelitate)*

Később rádöbben, hogy mi rejlik a Habsburgok nemzetiség – megosztó politikája mögött, s a kiábrándultság és csalódottság megbontja elméjét. Néphimnusza viszont a 20. század végi forradalmi változások után (1989) az egész románság nemzeti himnuszává válik.

Időközben azonban egymást váltogatják a különböző hatalmakat zengő himnuszok. Vajon hogyan éli meg az erdélyi nemzeti-

ségi az évezred utolsó századának közhangulatát? Ezt legszemléletesebben a kiváló csíkszeredai költő-író-szerkesztő, Ferences István írásának öreg székelye s unokájának himnusz-számvetése érzékelteti:

De azért es Isten áldd meg (...)

Megy hazafelé az öreg székely a városból, ahová közcsendháborításért vezetettet elő, mert nem a hivatalos himnuszt énekelte, hanem a sajátját, a vigyázzállósat (...) – De mi lesz, Uram, az utánunk jövőkkel, mi lesz az onokákkal, ha nem lesz velük az ének, a megváltó, egyetlen ima (...)? Ki nyújt feljűk védő kart, Uram (...)?

Megy az unoka hazafelé (a temetőből halottak napján) és számol. Eddigi porszemnyi életében, országának négy himnuszt próbálta belésulykolni a soros hatalom. Először volt a királyos, aztán jött, együtt a nagy szovjetével a kommunistas, az áldunk büszke Románia, majd következett a színvakos, amelyik csupán három színt ismer a színskáláról, melynek nájmódi szövegét a világ legnagyobb susztere írta, végűl itt van a legutóbbi, mely ébredésre szólítja a nemzetállam többségi fiait (...)

Ez tehát négy. A szovjettel annyi mint öt. Ötven év alatt egy kicsit sok (...)

Én is tudok még kettőt – szól közbe az egyik dédunoka. Melyiket? Hát a két székely himnuszt (...) Mert abból is kettő vagon. Az egyik a régi, ó, én édes Jóistenem, a másik pedig kitudja merre, merre visz (...)

Megy az unoka (...) himnusz számlálásban már hétnél tart, amikor bejön a nyolcadik is, az újabban gyártott csángó himnusz. Kilencediknek épp az egyet, számára a legszebbet, legszentebbet szeretné előszámlálni (...)

Nincsen kilenc, nincsen hét, nincsen öt, nincsen négy! Kettő sincs! (...) Kettő talán úgy lehetne, ha az országé mellett következmények nélkül énekelhetném egyetlen népemét is (...)

Úgy legyen! Ámen!

Őszinte tisztelettel minden nép és igaz himnusza iránt,

(Cs. J.)

(Szövetnek, 2008. febr.–ápr.)

Honfoglaló kislexikon

Csodaszarvas – hun-magyar eredetmonda mitikus állata. Hunor és Magor, két dalia a Maotisz (Azovi-tenger) ingoványos erdejében üldözőbe vettek egy szarvasgímet, közben ráakadtak az alánok két fejedelmének, Dulnak és Belárnak két lányára, elrabolták, és feleségül vették őket. Tőlük származnak a hunok és a magyarok.

Fehér ló mondája – a honfoglalás mondaköréhez tartozó monda, mely a fehér ló árán való birtokszerzés ősi jogszokásához fűződik. A mitikus hagyomány szerint az ősmagyarok nagy áldozatainak vagy kitüntető ajándékának tárgya fehér ló volt. A monda szájhagyomány alapján került *Anonymus* és *Kálti Márk* krónikájába.

A magyarok a Duna mellékén uralkodó morva fejedelemnek fehér lovat, aranyos nyerges és kötőféket küldenek, s viszonzásul fűvet és vizet kérnek. Szvatopluk válasza: *Vegyenek, amennyit akarnak, ezért az ajándékért.* Ezért Árpád jogaira hivatkozva veszi birtokába Pannóniát, s futamítja meg az ellenálló morva fejedelmet.

Hétmagyar (hetumoger): a magyar törzsszövetséget alkotó hét törzs: *Nyék, Megyer, Kürtgyarmat, Tarján, Jenő, Kér, Keszi.* Nyolcadikként hozzájuk kapcsolódott a kabarok három törzse. A hét vezér megnevezése eltérő a három- négyszáz évvel későbbi krónikákban *Anonymus* (13. sz.) szerint: *Álmos, Előd, Kond, Ond, Tas, Huba, Tétény.* A *Képes Krónika* (14. sz.) szerint: *Árpád, Szabolcs, Gyula, Kund, Lél, Vérbulcsú, Örs.*

A népmesék hét (v. Hetedhét) országa a hét törzsfői tartományt jelenti. Ismert mesei formulák még: *Ment, ment, mendegélt, hetedhét ország ellen., Hetedhét országban nem volt párja., Hetedhét országra szóló lakoldalmat csaptak.*

Magna Hungaria – A mai Baskiria vidéke, a Volga nagy kanyarulatától délkeletre Ázsiából az Uralon átkelő, az ugor ágból

kiváló magyarság önálló néppé való szerveződésének színtere. A keleten maradt magyar csoportok lakóhelye után kutatva *Julianus* barát és három domonkosrendi szerzetes társa (Plano, Carpini, Rubruk) 1235-ben itt talált ősi pogány magyarokra az Ethyilnek nevezett folyó mentén. Fél évezred távlatából is megértették egymás magyar beszédét. Tőlük értesült a tatárok közeledéséről. Hazasietett, hogy jelentse a közeledő veszélyt. Mikor újra elindult, útközben megtudta, hogy a tatárok elpusztították a Volgán túli magyarokat. Julianus az őshazának tekintett területet *Magna Hungarianak* nevezte jelentésében. A *nagy* jelző valamikor *régít* is jelentett. A későbbi baskiroknál nemzetségnevek formájában az újkorig fennmaradt két magyar törzsnév, a *Jenő* és a *Gyarmat*.

Méltóságok – arab források szerint Levédiában majd az Etelközben élő magyar törzsszövetség fő fejedelme a *Kende (kündü)* Az elnevezést örzi a hét vezér egyikének neve is: Cundu (Kond) A magyarok ismert *fejedelmei* a honfoglalástól az államalapításig: *Álmos, Árpád, Zolta, Taksony, Géza, Vajk (Szent István)*.

A kazároktól átvett kettős fejedelmi rendszernek megfelelően a *másik törzsi méltóság a gyula volt, aki a hadvezéri szerepet töltötte be*.

Törzsi méltóságként említhető még a *horka (karcha)*, akinek bíráskodási, békebírói szerepe volt.

Sámánizmus – a magyarság kereszténység előtti hitéletének alapja. A sámánt a magyar hagyományban *táltosnak* nevezték. Emberfeletti erő, tudománnyal rendelkező személy, amolyan varázsló, aki különleges adottságánál fogva képes földöntúli hatalmakkal kapcsolatot létesíteni és a hatásukat közvetíteni. Az út ehhez a kapcsolathoz az eszméletvesztésbe torkolló ekstázis, a rejtőzés vagy révület, amelyet ritmikus zene és tánc idéz elő.

A sámán gyógyító és jósló képességekkel felruházott lény, akinek meghatározó szerepe volt a törzs életében. A sámánság nem szándék és akarat függvénye, mert őt már megszületése előtt választják ki a természetfeletti lények. Már születéskor különbözik a mindennapi emberektől, több csonttal jön a világra, pl. hat ujjal. Vagy „táltosfoggal” rendelkezik. (szám feletti foggal). A kiválasztottat a szellem a nemi érettség idején hívja, gyötri a

kényszerű hivatás elfogadására. A kínzás ájulásos, látomásos idegroham az un. *sámánbetegség* hónapokig, sőt évekig is eltart, míg végül a jelölt vagy belehal vagy elfogadja a sámán-ságot. Ha igen, akkor három hét vagy háromszor három napig alszik. Ez idő alatt a szellemek ellenőrzik, hogy valóban rendelkezik-e többletcsonttal.

A sámán-szertartás idején a sámán agancsos vagy szárnyas állatot jelképező öltözetben dobverés és ritmusos csörgőrázás közben a tűz körül táncolva énekli értelmetlennek tűnő varázsszövegét.

A sámánizmus hiedelmét még az Uralon túli őshazából hoztuk.

Szittyák – a szkíták magyar elnevezése, az eurázsiai sztyeppe vidék iráni nyelveket beszélő ókori népeinek a gyűjtőneve. A Kr. e. 7. században birtokukba vették a Fekete-tenger északi mellékének sztyeppés vidékeit.

Később a szittyaföld lett Etelköz néven a magyarság honfoglalás előtti utolsó szálláshelye. Egyes középkori krónikák (Anonymus) szerint a magyarok, tévesen a szittyáknak nevezett szkítáktól származnak. A szittyá eredet gondolata később Janus Pannonius és Bonfini révén terjedt el.

Turulmadár – vadászsólyom, a pogány fejedelmek jelvénye, a honfoglaló magyarok totemállata, az Árpád nemzetség állatőse. Az eredetmonda egyik változata szerint a nemzetség emberi ősanját, Emesét turul termékenyítette meg. Egy másik változat szerint Emesének álmában turul jövendölte meg, hogy dicső királyok fognak tőle származni, ezért adta fiának az Álmos nevet (Egyébként a török almus szó fejedelmet jelent. E monda főleg *Kézai Simon krónikája* nyomán terjedt el.

Vérszerződés – olyan szövetségkötés, amely egymás vérének összeöntése és kölcsönös ivása vagy ízlelése révén szimbolizálja a testvéri kapcsolatot, az együvé tartozás, a közös sorsvállalás mélységét. Szerte a világon ismert a kölcsönös segítségnyújtás és védszövetség vállalásának ez a formája.

Őseinknél is szokásban volt, de mint élő hagyomány nem ismeretes. Anonymus krónikájából szerzünk tudomást a törzsszövetségben élő magyar törzsek vezetőinek etelközi vérszerződés-

séről. A besenyők támadásai ellen a törzsfők Álmosnak és ivadékaiknak hűséget fogadtak, miközben vérüket egy edénybe csurgatták. A vérelegyítés megerősítette a testvéreként kötelező közös védelmet, a vérbosszú kirekesztését, a vezéri tisztség örökletességének elfogadását. Vezérré a Megyer törzs fejének, Álmosnak a fiát, Árpádot választották.

(Szövétnek, 2009. febr.–apr.)

Baráti szeretettel ajánlom
Kriza János, a nagy előd
halhatatlan gyűjteményét
Csanádi Jánosnak,
a Körösköz mai népköltés
gyűjtőjének

Faragó József

Zereud, 1984. júni. 13.

Dedikáció Faragó Józseftől, 1984, Vadrózsák

Csanádi Jánosnak
ez kedves este jóru
emlékével, szeretettel
F. J. S.

Zereud, 1980. május 17.

Dedikáció Kányádi Sándortól, Fától fáig, 1980

SZER, a szertesugárzó ősi szó

*Szavak, csodálatos szavak,
Békítenek, lázítanak.*

*Eldöntenek egy életet.
Följárnak, mint a kísértetek.*

*Szárnyalnak, mint a gondolat,
Görnyedve hordanak gondokat.*

*Világot jelentenek,
Meggaltál, ha már nincsenek.*

(Juhász Gyula: Szavak)

Több ezer éves anyanyelvünk alapvető szókészlete, történelmi idők beszédes tanújaként, számtalan olyan szót és kifejezést őriz, amely meghatározó alapköve népünk történelmi-társadalmi kialakulásának, fejlődésének és helytállásának. Ez a szókincs magába foglalja a magyarság legegyszerűbb, legtermészetesebb és legszükségesebb élet-megnyilvánulásait jelölő szavakat és kifejezéseket, mint: ember, nép, állat, föld, fa, fű, víz, ház, anya, apa, lány, fej, láb, hús, kenyér, eszik, iszik, néz, lép, beszél stb.

Az alapvető szókészlet, bár maradandó jellegű, ugyanakkor páratlanul gazdag képzőállománya és összetételi lehetőségei révén alapul szolgál új szavak alkotásához. Így: ANYA, anyácska, anyó, anyós, anyai, anyás, anyaság, anyu, anyuci, anyuka, anyus..., vagy összetételekben: édesanya, nagyanya, nagyanyó, anyajegy, anyakönyv, anyaméh, anyanyelv, anyaszentegyház, anyatej stb.

Nyelvészeink szerint ómagyar tőszavunk, a SZER*, mint az őshumusz táptalajából szárba szökkenő, ágadó-bogadó,

* A turáni nyelvekben a SI, SZI, SZIR, SZER jelentése FOLYÓ VÍZ (Pl. SZIR-Darja; mai magyar nyelvterületen SI-ó, SA-jó, SZER-et, vagy víz menti településnevek, mint SZER-ed, a Vág partján a Felvidéken, és SZIR-ák Nógrád megyében)

leveledző, virágzó és gyümölcsöző termőfa, kínálja ízeit, szórja magvait. Jelentése valamilyen együvé tartozás, kapcsolat, érzelmi szövetség, cselekvés, történés szintjén. Ősi gyökszavunk képzett vagy összetételes származékai számtalan jelentést hordoznak a végtelenségig gyarapítva nyelvünk szó állományát.

Íme, fogalmi körönként és nyelvi szerep szerint:

1. Cselekvések

szeret (erős belső vonzalmat érez valaki iránt; vágyik valamire, igényel valamit; szívesen fogyaszt, élvez valamit)
 szerelmeskedik (szerelmesével enyeleg) szeretkezik (közösül)
 szerződik (közös megegyezés alapján rögzít egy megállapodást)
 szerez (hozzájut valamihez; alkot pl. zenét)
 szerel (összerak, vagy működőképessé tesz, rögzít valamit)
 szervez (valamely tevékenységet, rendezvényt, közösséget)
 szerkeszt (szellemi munkával összeállít, -rak, -illeszt valamit)
 szertelenkedik (rendetlenkedik)

2. Elvont fogalmak

szeretet (belső indíttatású ragaszkodás, gyöngédség)
 szerelem (lelki és nemi vonzalmon alapuló érzélem, de lehet valamihez való szenvedélyes vonzalom is, pl. szerelme a zene) szeretkezés (közösülés)
 szerződés (kölcsonös jogok és kötelezettségek alapján kötött másíthatatlan megállapodás)
 szertartás (közösségi tevékenység, jelenség szabályos megnyilvánulása)
 szerencse (akaratunktól független, kedvező körülmény)
 szerep (valamely drámai mű hőséne alakítása; tevékenység vállalása, végzése)

3. Élőlények

szerelő, szertáros, szerzetes, ékszerész, gyógyszerész, látszerész, műszerész (foglalkozás, hivatás, szakma)
 szerető (szerelmi viszony folytatója)
 szereplő (epikai vagy drámai alkotás hőse; bizonyos esemény részese)
 szerkesztő (egy mű, kiadvány munkálatainak szellemi irányítója)
 szerv (mint hivatalosság)

4. *Élettelen dolgok*

a) Tárgyak, eszközök megnevezése szerszám, ékszer, hangszer, írószer, játékszer, kegyszer, kötszer, látszer, lóyszer, műszer, óvszer, tanszer, tornaszer, sportszer

felszerelés (öltözék és kellékek együttese)

szerezék (tartozékok, eszközök összessége)

szerkezet (alkatrészek, elemek szabályos összessége)

szerv (mint testrész, az egész alkotó része) pl. emésztőszerv, érzékszerv, hallásszerv, látásszerv, nemi szerv stb.

b) Anyagnevek

altatószer, csillapítószert, csodaszer; élelmiszer, fűszer, gyógyszer, (elő)hívószert, irtószert, kábítószert, lószert, oldószert, szepítószert, tápszert, tartósítószert; vegyszert

c) Hely, helyiség, terület (ahol bizonyos tevékenység zajlik, történik)

SZER, Pusztaszer, Ópusztaszer (Honalapító törzsi és nemzeti vezetői első Kárpát-medencei tanácskozásának színhelye. Manapság történelmi emlékhely.)

szeres település (egy-egy nagy család 7-10 házból álló lakhelye a honalapítás utáni széttelepedést követően)

félszer v. fészert (féltetés építmény szerszámok, eszközök, anyagok tárolására alkalmas helyiség)

szertár (bizonyos felszerelések, anyagok tárolására és a velük kapcsolatos tevékenységek végzésére alkalmas helyiség)

gyógyszertár (orvosságokat, egészségügyi kellékeket tároló és forgalmazó helyiség)

szerte, országszerte, világszerte, Európa-szerte, szerteszt (mindenütt)

„szerte szerént” (Balassi)

5. *Tulajdonságok*

szereény (dicsekvéstől tartózkodó, csendesen visszahúzódo, nem követelődő, egyszerű körülmények között élő)

szereénytelen (önfitogató)

szerelemes (lelki és nemi vonzódást érző)

szerelemittas (szerelemtől mámoros)

szerelmetes (nagyon szeretett személy)

szerencsés (akaratunktól független, véletlenszerű kedvező állapot)

szertelen (kihívó viselkedésű)

szerzet (gonosz)

6. Egyéb szerepekben

a) Helyhatározószóként (szerte)

szerte e hazában (mindenütt), szerte a nagyvilágban

b) Határozói névutós szerepben (szerint) betű szerint, mérték szerint, menetrend szerint

c) Személyragos névutóként

szerintem, szerinted, szerinte, szerintünk, szerintetek, szerintük

d) Igekötőként (szerte-)

szertefoszlik, szertefut, szerteágazik, szerteárad

e) Képzői minőségben (-szerű)

nagyyszerű, ésszerű, korszerű, szabályszerű

7. Kifejezésekben, szókapcsolatokban

szer valamire (hajlandó, alkalmas; szívesen megtesz valamit)

se szeri, se száma (temérdek, rengeteg)

szerét ejti (sort kerít valamire; elintéz valamit)

szert tesz valamire (hozzájut, megszerez)

szép szerével bánik valakivel (emberségesen)

gyalogszerrel érkezik (gyalog)

gonosz szerzet (rosszindulatú személy)

jószerével azt sem tudja, hol áll a feje (elveszett, bizonytalan magában)

szerével, szerben vonul (sorjában, rendben)

Beleízleltünk tehát az ősi magyar szóból sarjadzó, történelmi-társadalmi és biológiai létünket, mindennapi tevékenységünket, körülményeinket meghatározó, állandóan terebélyesedő szóhalmaz életképességébe. Rajtunk múlik, hogy besugározza-e mindennapjainkat, megőrizzuk szépségét, tisztaságát, zamatát édes anyanyelvünk szókészletének örökös gazdagítására.

SZER és a vérszerződés

Mai tudós nézetek szerint a 895–96-os honfoglalás tulajdonképpen nem más, mint Álmos és Árpád népének hazajövele, és végleges honalapítása az ősi földön.

Ősi gyökszavunk, a SZER, etelközi tartózkodásunk, majd Kárpát-medencei honalapításunk folyamatában nyert igazán létjogosultságot. Miután a mai Ópusztaszer vidékén megvívták győztes utolsó csatájukat, a honfoglalás befejező aktusaként itt gyűltek először össze országgyűlésre a törzsi vezetők és nemzetségfők, hogy szerét ejtsék a jövő országos teendőik megvitatásának, és a vérszerződés szellemében lefektessék az új haza rendjét és törvényeit, felosszák maguk között a benépesítendő törzsi és nemzetségi szállásterületeket.

A vérszerződés idejét és helyét illetően megoszlik a kutatók véleménye: egyesek szerint már Etelközben megtörtént, mások viszont SZERrel hozzák kapcsolatba. Tény, hogy a nemzetszövetség vérszerződés általi megteremtése és a honalapítás előkészítése Álmos érdeme, befejezése pedig kétségtelenül Árpádé, akit Álmos halálát követően pajzsra emeléssel nagyfejedlemmé választottak.

A vérszerződés révén a törzsi vezetők Álmosnak és ivadékainak hűséget fogadtak, miközben vérüket egy nagy boros kupába csurgatták. A vezetők vérenek borban való elegyítésével és ízlelésével a testvéri kapcsolatot szimbolizálták. A vérszerződés a „hét-magyar“ (hetumoger) törzs szövetségén belül Álmos személyében a Turul-dinasztia főségét erősítette meg, mely szerint jövő nagyfejedelmei (kendéi) Álmos ivadékából lesznek. A közös cselekvés érdekében a szertartásos eskütétel által nyomatékosították az együvé tartozást és kötődést, a testvéri érzelmi szövetséget.

A SZERI országgyűlés a népfelség elvének érvényesítése a törzsekre épülő „vérszerződési alkotmány“ alapján, amely a

magyar népcsoportokra jellemző szövetségi (ma divatos kifejezéssel: konföderációs) alapú államszervezési gyakorlat.

Egyébként e nem mindennapi ősi szokás a szittyá–hun fajtájú népeknél volt ismeretes. Íme, hogyan ír le egy ilyen vérszerződéses szertartást maga Hérodotosz történész már Kr. e. az 5. században: „Egy nagy agyagedényt borral töltenek meg, az eskütevők kissé megszúrják magukat (karjukat) késsel vagy árral, vérüket a borba csepegtetik, majd egy kardot, néhány nyílveesszőt, egy harci bárdot (fokost) és egy dárdát tesznek a keverékbe, miközben imákat mondanak, végül a két szerződő fél iszik egyet az edényből, ugyanezt teszik az őket követők vezetői is.“

Több mint másfélezer évvel később, Kr. u. 1200 táján az ismeretlen nevű Anonymus, „a hajdani dicsőséges Béla (valószínűleg III. Béla) királynak jegyzője“, egy azóta elveszett 11. századi ösgeszta, valamint nemzetségi és családi hagyományok alapján így tudósít a hét vezér vérszerződéses eskütételének lényegéről a *Gesta Hungarorum* (A magyarok tettei) című latin nyelvű krónikájában:

„Ameddig az ő életük, sőt az utódaiké is tart, mindig Álmos vezér ivadékaiból lesz a vezérük. Ami jószágot csak fáradalmaik árán szerezhetnek, mindegyiküknek része legyen abban (...)

Hogyha valaki utódaik közül hűtlen lenne a vezér személyéhez, vagy egyenetlenséget szítana a vezér és rokonai között, a bűnösnek vére omoljon, amint az ő vérük omlott az esküben, melyet Álmos vezérnek tettek. Hogyha valaki Álmos vezér és a többi fejedelmi személyek utódai közül az esküvel kötött megállapodást megakarná szegni, örök átok sújtsa.“

A bizánci, Bíborbanszületett VII. Konsztantinosz császár *De administrando imperii* című forrás értékű műve, valamint Anonymus *Gestája* alapján kikövetkeztethető a vérszerződést kötő hét magyar törzs neve és vezére: Jenő törzs Kond vezetésével, Keszi (a három egyesült kabar törzs) Huba vezetésével, Kér törzs Tétény (Töhötöm) vezetésével, az egyesült Kürt–Gyarmat Ond vezetésével, Megyer törzs Álmos, illetve Árpád vezetésével, Nyék törzs Előd vezetésével és Tarján törzs Tas vezetésével. (Megj.: Egyéb forrásművekben más értelmezések is fellelhetők, melyekkel itt nem foglalkozunk.)

Bizonyos mai tudós kutatók a pogány kori vérszerződést kapcsolatba hozzák a keresztény katolikus és görögkeleti egyházban ismert áldozás jézusi szertartásával, vagy később a keresztény egyházakban az úrvacsorai borvétellel, amely a katolikus áldozás, az Eucharisztia vételének protestáns megfelelője: „Vegyétek és igyátok, ez az én vérem!” Az áldozás, illetve az úrvacsoravétel tulajdonképpen a legteljesebb közösségvállalás jele és eszközlője Isten és ember, valamint ember és emberi között.

*

* *

(Itt jegyzem meg, hogy körösközi folklórmentő tevékenységem során Nagyzerinden és Feketegyarmaton 1979-ben magam is találtam olyan régi stílusú népballada-töredéket – A kedvese után haló lány változatát –, melyben korábbi magyar hősénekből öröklött stílusfordulat, zárómotívum ismerhető fel. Ez az ún. „balladai közhely” a vérszerződésre emlékeztető szertartás szövegformula „Vérem véreddel egy patakba folyjon”, s az ehhez kapcsolódó párhuzam „Lelkem a lelkeddel mennyországba jusson”, a közös sorsvállalás jelképes megfogalmazása.)

A 34 napig tartó szeri tanácskozást követő másfél-két évszázados széttelepülés során megtörténik a szállásterületek összeszövődése, a továbbiakban már nem tapasztalható a törzsi elkülönülés. Utólag, a kutatók szándéka ellenére sem sikerült a törzsi, illetve nemzeti eredetű helynevek alapján egyértelműen meghatározni „hetedhét ország” (uruság-uraság) területeinek behatárolását.

A vérszerződés által szentesített törzsszövetség honalapítóira és leszármazottaikra emlékeztető hely- és településnevek régióinkban.

SZER (Zeer, Pusztaszer, Ópusztaszer) Kárpátmedencei létünk első rendkívüli eseményének színhelye, ugyanakkor emlékeztető jele egy nemzetközösség együvé tartozásának, rendjének. Az Ond vezértől származó Barkalán nemzetség birtoka évszázadokon át, a kereszténység felvétele után itt építették fel Szermonostort, melynek romjai mellett emelték a szegediek a millenniumi Árpád-emlékművet, a kecskemétiak pedig az egykori honalapítók által

összehozott Árpád-halmon a Hét vezér emlékoszlopát. Ezek körül alakították ki 1975-ben a Nemzeti Történelmi Emlékparkot, melynek nagy vonzerejű látványossága A magyarok bejövetele című Feszty-körkép.

A honfoglaló vezér nevét a bihari Árpád falu viseli Nagyszalonta közelében. Árpád másodszületett (v. első?) fiának nevét pedig Tarhos-fok és Békéstarhos örökölte. Ahhoz sem kell erőltetett fantázia, hogy a SZER-t felismerjük az egyik Árpád-unoka, Szerénd nevében (Nagyzerind, Bélzerind s az elpusztult Ózerind), sőt a Szörény helynevekben is (Szörénybalázsd–Voislova, Szörénybuzás–Gárnic, Szörénykanizsa–Canicea, Szörényordas–Gărăna, Szörényvár–Turnu-Severin, s a baranyai Szörény falu), vagy egy másik Árpád-unoka Bulcsu (Vérbulcsu) nevét Bulcs (Bulci) település elnevezésében.

A főfejedelem, a kende utáni második méltóságnév a Gyula (városnév őrzi). Ond nevét őrzi a Fekete–Körös menti Ant falu. A honfoglaló Jenő törzs neve fellelhető a Sebes–Körös menti Köröskisjenő, valamint a Fehér–Körös menti Borosjenő (Ineu) és Kisjenő (Chişineu), s a bánási Temesjenő (Ianova) nevében. A békési Kondoros a Jenő törzs horkájának nevét viseli. Az egyesült Kürtgyarmat előtagja Kürtös (Kurtegyháza, Curtici) nevében ismerhető fel, utótagja pedig a sárréti (Békés) Fűzesgyarmat, az Arad megyei Feketegyarmat (Iermata Neagră) és Csigyérnyarmat (Gyarmata, Iermata), valamint Temesgyarmat (Giarmata) nevében.

Magyar törzsi nevek emlékét őrzi még: Keszend (Chisindia), Lippakeszi (Cheş), Répáskeszi (Nagyszalonta határában), Somoskeszi (Şomoşches), Kér (Kurtakét, Chier), Borosmegyer (Magyarád, Măderat), a békési Mezőmegyer, Nyék-puszt (Komlós határában), s a bihari Köröstarján (Tarian) a Sebes–Körös bal partján, Nagyváradtól nyugatra.

Az utókor figyelme, tisztelet és szeretet övezze és őrizzé a legdemokratikusabb szövetség létrehozóinak, a vérszerződő örökhagyóknak emlékét szerte a Kárpátmedencében és a nagyvilágban, ahol még magyarul is éreznek és gondolkoznak!

(Szövétnék, 2009. június)

SZER és Szerénd titkai

A Kárpát-medencei honalapítás első évszázadaiban lezajlik a törzsek és nemzetségek végleges széttelepedése a megegyezéses, illetve a természet és a táj kínálta szállásterületekre. A legkorábbi keletkezésű helynevek túlnyomó többsége törzsi vagy személynévi eredetű, de nem ritka bizonyos népcsoportokra (besenyő vagy alán eredetű Varsány), foglalkozásokra (Vadász, Madarász) vagy a hely és környék sajátosságaira utaló településnevek (Kígyós, Somos, Belényes, Tulka), majd a kereszténység felvétele utáni helynevek (Kerekegyháza, Veresegyház, Tamáshida, Apáti) stb.

A Körösmente három települése is az egyik Árpád-unoka, SZERÉND nevét őrzi: Nagyzerind, Bél(Kis)zerind (köze lehet a Belényes közeli omladékos hegyoldalhoz, a Bélzerindi falhoz is) és Ózerind. Ez utóbbi templomának maradványai a 20. század elején még láthatóak voltak Csigyérgyarmat és Szöllős határában az Ó-Szeréndnek, vagy még régebben Bán-Szeréndnek nevezett dűlőben. Érdekes, hogy a Zerind-települések Gyarmat nevű falvak közelségében találhatóak. Valószínű, hogy ezen helységek első letelepedői valamikor ismerhették egymást, netán közös hadműveletekben vettek részt.

Tehát a három település elnevezése személynévi eredetű. De ki is volt valójában Szerénd (Zerind)? A válasz egyértelmű: Árpádunoka, aki a krónikás hagyományok alapján a magyar államalapítás korának alakja, bár Biborbanszületett Konsztantinosz bizánci császár krónikája nem említi az Árpád-unokák között. Valószínűsíthető, hogy Tormás testvére, Taksony fejedelem kortársa, s a Körös-vidéki dukátus tulajdonosa. Halála után birtokei Géza herceg, a jövőendő fejedelem tulajdonába kerültek.

De vajon melyik Árpádfinak az utóda, ugyanis Árpádnak öt fia volt: Levente, Tarhos, Üllő, Jutas és Solt (Zsolt). Levente az Al-Dunánál esett el a bolgárok ellen vívott háborúban; Tarhos,

Üllő és Jutas a bajorok elleni 907-beli három napig tartó, győztes csatában vesztette életét, amikor maga Árpád is halálosan megsebesült. Egyedül a legfiatalabb, Solt maradt életben. Hogy kinek az ivadéka Szerénd (Zerind), ma már nehezen kibogozható. Egyes források Levente leszármazottjaként Szár* Szeréndnek mondják, mások mint Tarhos fiát, Tar Zerindként emlegetik, aki ősi pogány szokás szerint tar kopaszra borotváltatta fejét, csupán a feje búbján hagyott egy kis csimbókot.

Viszonylag könnyelmű életet élt, kevésbé törődött az ország dolgaival, csupán az asszony nép, az ital és a vadászat érdekelte.

Az apával szinte ellentétes egyéniség a fia, az István ellen lázadó Koppány horka, akiről így ír Makkai Sándor: „*Keményöklű, villámlóelméjű, vadakarátú fickó volt már kölyök korában, s gyönyörű nagydarab legénnyé sudárodott. Vérében örökölte szertelen büszkeségét Árpádfi-voltára, mint a honfoglaló fejedelem fiának, Tarhosnak unokája.*” (M. S.: *Magyarok csillaga*)

Géza fejedelem halálát követően, a szeniorátus ősi szabálya szerint, trónkövetelőként lépett fel Istvánnal (Vajk) szemben, aki német lovagok támogatásával 997-ben legyőzi Koppányt, testét felnagyelteti, és elretentő példaként Esztergom, Győr, Veszprém és Gyulafehérvár kapuira szegezteti. Így fejezi be életét Zerind fia, Koppány, a vérszerződés szerinti utolsó magyar horka.

*

* *

Névtörténeti kutakodásainkat illik azonban nyelvileg is igazolnunk: Szerénd (Zerind) gyökszava az ősi SZER, amelyhez rövid, egy mássalhangzóból álló elemi képző, az -n kötődik = szer-é-n, majd egy másik elemi képző, a mára szinte teljesen kihalt -d ősi beceképző és kicsinyítőképző tapadásával véglegesítődik az -nd alak = Szerénd.

Hogy egykor mennyire termékeny (produktív) volt az -nd képző, tulajdonneveink tucatjai bizonyítják: Ártánd, Báránd, Botond, Cigánd (Zemplén), Herend, Inánd, Karánd, Kisasszond

* A sumér SAR = zsar-nok, abszolút hatalommal rendelkező méltóság. Két Árpád-házi herceg, Szár- Szerénd, illetve Szár László nevében is felismerhető.

(Somogy), Keszend, Kopánd, Korond, Körmend, Kövend, Nagykend, Örvénd, Sáránd, Sármánd, Selénd, Simánd, Tamánd, Varsánd, Zaránd, Zerind, Zimánd stb. De ismerünk -nd képzős közneveket is: ábránd, bőrönd, körönd, porond, vakond. Mára már az -nd terméketlen (improduktív) képzővé vált, elvesztette aktivitását, nem hoz létre új szavakat.

A Szerénd-Zerind alaki változás hangtanilag is hitelesíthető: nyelvünk fejlődése során a zöngétlen SZ hangot felváltotta zöngés párja, a Z, az E magánhangzó pedig a bihari Í-ző nyelvjárás hatására I-re változott (akár a kép-kíp, szép-szíp, néz-níz, kenyér-kenyír).

*

* *

Helytörténeti nyomkeresőnkben nem mellőzhetjük a néprajzi-folklorisztikai vonatkozásokat sem. Gyermekkori kíváncsiságomra, hogy miért hívják szülőfalunkat Nagyzerindnek, Csanádi nagyapám az 1950-es évek elején elmondott egy meseszerű történetet, mely szerint... Hajdan a környék ura vadászat közben üldözőbe vett egy szarvast (mástól őzet is hallottam), de sehogy sem tudta elejteni. Útána eresztette vadászkutyáját, a nagy szelindeket, de az sem tudta elkapni, ugyanis a menekülő vad átúszott a Körösön, és elillant. A vadászeb még utána ugrott ugyan, de a Körös hideg vize görcsbe rántotta, és a túlparton már képtelen volt a további üldözésre, összerogyott és elpusztult.

Azon a helyen, ahol a nagy szelindek kimúlt, az uraság egy kápolnát (templomot) építtetett, köré telepítette embereit családjukkal együtt, és kedvenc kutyája emlékére a települést Nagy Szelindeknek (azaz Nagyzerindnek) nevezte el.

Csak vénségemre tudatosult bennem, hogy a nagy szelindek legendája nem más, mint ősi eredetmondánk, a hun-magyar mondakör csodaszarvas regéjének szarvasüldözéses motívuma. Számtalan népmondánk szerint csodaszarvas jelöli meg egy-egy templom, kápolna, kolostor, vagy éppen egy építendő vár helyét. A honfoglalás idején Bors vezér egy szarvas üldözése közben jut fel arra a hegyre, ahol később Bars várát építteti fel. Szent Gellért-

nek csodaszarvas jelöli ki a Bakonbéli monostor, Szent Lászlónak a váci székesegyház leendő helyét. Lengyel krónikák szerint a magyar Szent Imrének is szarvas mutatja meg, hogy a lengyelek hova építsenek kolostort.

Évszázadok során Szerénd-Zerind hangalaki változás miatt a tájékozatlan köznép nyelvérzéke számára megfejthetlenné vált a helynév eredeti jelentése. Ezért a naiv népi etimológia A Nagy Szelindek legendájában találja meg az értelmezést. Helytörténeti mondánk ugyanakkor az első híradás szülőfalunk templomának építéséről.

* * *

Másik, szintén helyi szájhagyomány a SZER szó egyik régies értelmezésében, a

komp szóban látja a falu nevének magyarozatát: Zerind egykoron szeres (kompos) átkelőhely volt a Fekete-Körösön.

A történeti néprajzkutatás szerint a SZER szó a családi alapon szerveződő 7-10 házból álló település vagy azon belüli házcsoport megnevezéséhez is kapcsolódhat, lásd: szeres település.

Íme, hogyan egészítik ki egymást és teszik teljessé a történelmi tények, a nyelvi fejlődés (változás) sok évszázada, valamint a népi hagyományok, honalapítás kori településneveink értelmezését.

Ismerjük hát meg múltunkat, és vállaljuk annak értékanyagait, mert anélkül gyökértelessé válunk saját szülőföldünkön.

(Szövétnék, 2009. augusztus)

Forrásmunkák:

A magyar nyelv és irodalom enciklopédiája. Magyar Könyvklub, 2002.

A magyarok krónikája. Szerk. dr. Glatz Ferenc. 2000.

Anonymus: *Gesta Hungarorum.* Helikon. Bp., 1975.

Árgyusi Imre: *Ősmagyarok imádkoznak.* Magánkiadás, 2006.

Dienes István: *Honfoglaló magyarok.* Kriterion. Bukarest-Kolozsvár, 1998.

Erdőháti csodaszarvas. Csanádi János, Nyugati Jelen, 2006. aug. 19-20.

Magyar Értelmező Kéziszótár. Akadémia Kiadó. Bp., 1972.

Mesterházy Zsolt: *A magyar ókor* (2). Magyar Ház Könyvek. Bp., 2003.

Roz, Alexandru, Kovách Géza: *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad (Arad megye településeinek történelmi szótára)*. Arad, 1997.

Csodaszarvas, Buzgó Sándor, Nagyszalonta
(Zerindi Képtár)

Brittich Erzsébet:
Tar Zerind
(linómetszet, 2009)

Zerindi Olosz Lajos Képtár

A „vérszerződés motívuma” egy nagyzerindi balladában

A ballada mint népköltészeti műfaj a 13. század végén jelenik meg, a 14. században már kialakítja jellegzetes darabjait s a következő századokban rohamosan terjed.

A magyar balladaköltészet sok vonatkozásban igazodik az európai témákhoz és stílusfordulatokhoz, különösen a francia balladák vannak rá nagy hatással a magyar nyelvterületen meghonosuló, főleg vallon és észak-francia telepések révén. Bizonyos régi stílusú balladáink megőriztek korábbi magyar hősénekekből örökölt elemeket is, amelyekben felismerhetők honfoglalás-kori hősepi-kánk egyes motívumai, stílusfordulatai.

Ilyen balladai közhely a vérszerződésre emlékeztető szertartásos szövegformula *vérem a véreddel egy patakba folyjon*, s az ehhez kapcsolódó párhuzam *lelkem a lelkeddel mennyországba jusson*, amely a közös sorsvállalás jelképes megfogalmazása.

Az ismert történelmi és társadalmi okok miatt szegényes alföldi balladakészlet megőrzött néhány klasszikus balladát, amelyben felismerhető az említett vérszerződés-motívum. Így, *A kedvese után haló legény* balladájának nagyzerindi töredékes változatában is fellelhető a közös sorsvállalás eme szemléletes zárómotívuma, mely a menyasszonya után haló vőlegény érzésének mélységét bizonyítja. Sajnos, a töredék nem érzékelteti, hogy mi a leány halálának oka. A cselekmény a vőlegény megérkezésével kezdődik. Az anya titkolja a leány hollétét, de a vőlegény kitartó háromszori követelésére megmondja az igazat.

A Feszty-csoda rejtélyei

A magyarság a 19. század utolsó évtizedeiben a millennium lázában ég, a honalapítás ezer esztendő évfordulóját az eseményhez méltó rendezvénysorozattal igyekszik megünnepelni, mint például a városligeti országos nagy kiállítás. Számos középület emelnek: Vígszínház, Múcsarnok, Iparművészeti Múzeum, megépül Európa első földalatti vasútja, valamint a Ferenc József híd, (a mai Szabadság híd). Több millenniumi emlékművet is avatnak, így a budapestin kívül a pusztaszeri Árpád-halmon a kecskeméti a Hét vezér emlékoszlopát emeltetik, míg a szegediek az ópusztaszeri monostor romjai mellett az Árpád-emlékművet.

A maga módján a művészeti élet is megpezsdül. A millenniumi évtized legszenzációsabb csodája Feszty Árpád 15x120 m-es monumentális körképe, melyet 1894 pünkösdjén avatnak. A Pesti Napló lelkesen így tudósít: „... *nincs ma Magyarországon népszerűbb festőnév Feszty Árpádnál. Nemcsak az öles plakátok hirdetik A magyarok bejövetele-t, az emberek elragadtatva beszélnek hatásáról.*”

Most, a második ezredforduló első évtizedében nekünk is illik ráfigyelnünk a szerzőre és művére. A Rehrenbeck család két évszázaddal ezelőtt telepedett le Ógyallán, a Csallóközben. Eleinte birtokot béreltek, gazdálkodtak, vendéglőt nyitottak, majd földvásárlással gyarapították vagyoniukat. Teljesen beilleszkedtek az ottani magyar nemesi földbirtokos környezetbe. Érzelmi azonosulásukat igazolja, hogy az apa, Rehrenbeck Szilveszter magyaros hangzásúra hivatalosította a nevét. (A Szilveszter személynév németes becéző alakja Veszti – magyaros hangzással Feszty). A népes Feszty család nagy gondot fordít gyermekei hazafias nevelésére, úgyannyira, hogy a 14 gyerek közül az egyiket éppen a honfoglaló vezér neve után Árpádnak kereszteli 1856 karácsonyán.

A művészi hajlamokkal megáldott ifjú taníttatása nem gondmentes, a szülők megbotránkozására a színészi pálya vonzza.

Végül beleegyeznek, hogy a színészet helyett a festészetet válassza, így kerül 1874-ben a müncheni akadémiára. Festői tehetségét igazolja, hogy már 19 éves korában kiállítják *Alkonyi táj* című képét. Mestereit azonban állandóan váltogatja, sőt az 1875-ös nyári vakáció után már nem tér vissza Münchenbe, inkább itthon gyűjti az élményanyagot, vázlatol és egyre sikeresebben fest, szinte állandó résztvevője a különféle tárlatoknak. Az új Műcsarnok egyik szenzációja 1880-ban Feszty Árpád *Golgota* című vallási tárgyú festménye.

1881–82-ben ösztöndíjjal a bécsi akadémián folytatja tanulmányait. A „feszülő temperamentumú” (Lyka Károly szerint) festőtehetség egyre szorosabb kapcsolatba kerül az itthoni művészvilággal, rendszeresen jelen van a művészeti és társasági életben, képeivel különböző kiállításokon. Miután megszakítja zűrös szerelmi kapcsolatát a nála hat évvel korosabb Jászai Marival, 1888-ban feleségül veszi Jókai Laborfalvi Rózát, aki maga is festő és író, s hamarosan a Bajza utcai Feszty Szalon méltó háziasszonya és irányító egyénisége.

Itt kell tisztáznunk a három Laborfalvi Róza kilétét! Az elsőnek, akit Jókai Mór vett feleségül 1848 augusztusában, már volt egy leánygyermeke Lendvay Márton színésztől. Ő a második La Róza, aki fiatalon meghalt, miután megszülte a harmadik La Rózát. Őt a Jókai házaspár, mint unokát örökbe fogadta, nevére íratta és méltó nevelésben részesítette, középfokú tanulmányai után a müncheni festőakadémián taníttatta. Általa lett Jókai Mór Feszty Árpád apósa.

Feszty Árpád 1891-es párizsi útja során lát először körképet. A Napóleon egyik csatáját megörökítő alkotás monumentalitása annyira megragadja, hogy elhatározza egy magyarországi körkép megfestésének felvállalását, mely elképzelése szerint a bibliai vízözönt ábrázolná. A felesége megrémülve fogadja a tervet, ugyanis tisztában van vele, hogy megvalósítása milyen óriási anyagi és szellemi befektetést igényelne. Jókai viszont lelkesedéssel veszi tudomásul veje szándékát, ellenben azt tanácsolja neki, hogy az özönvíz legendája helyett inkább népünk történelmének sajátos

mozzanatát, a Kárpát-medencei honfoglalást örökítse meg, annál is inkább, mivel a millenniumi készülődés által megfelelő anyagi támogatást remélhet.

Feszty Gyula műépítész, a festő bátyja betéti társaság létrehozását kezdeményezi, mely biztosítja a vállalkozás anyagi háttérét. A Magyar Körtkép Társaság élén a parlament akkori elnöke, gróf Andrássy Tivadar áll. A fővárossal megkötött szerződés 32 évre megfelelő területet biztosít a Városligetben a panorámakép befogadására alkalmas körcsarnok megépítéséhez.

Már 1891 nyarán elkezdődnek az előkészületek: megtervezik a körtkép köépületét, Feszty pedig bebarangolja Munkács környékét, felkutyagol a Vereckei hágóig, vázlatokat készít. A következő év, 1892 nyarán három fiatal festőbarátjával ismét Munkács környékére utazik. Br. Mednyánszky László, a müncheni festőakadémia végzettje, aki Párizsban is tanult, tájélményeit impresszionizmust idéző finom festőiséggel ábrázolja (Színhatásait a festőhajlamú Olosz Lajos is csodálja, és 1920-ban a költői képteremtés eszközeként felhasználja: „*Sötétedik minden a földön,/ de világít a fénylő,/ Mednyánszky – kék alkonyati ég.*” Vele volt még a kizárólag tájképeket festő *Spányi Béla*, aki szintén Párizsban és Münchenben tanult festészetet, valamint *Újváry Ignác* aki a nagyobb történelmi kompozícióknak, de főleg a tájfestészetnek mestere.

A Latorca völgyében, Kendereske falu mellett egy dombon táboroznak le, ahol egy kör alakú, nyolc ablakos házikót építenek, ahonnan belátható a Volóci-völgy, amely a megfestendő körtkép alaptája lesz. Mindent megfigyelnek, vázlatolnak, tanulmányozzák a fényhatásokat. Fesztynek különös gondja van nemcsak a táji és természeti, de a történelmi, sőt néprajzi hűségre is. Kisebb könyvtárnyi szakanyagot néz át, hazai és külföldi tudósokkal levelez, képeket, régi öltözeteket, hajdani földvárak építményeit tanulmányozza, szakemberekkel, hivatalosságokkal konzultál.

Időközben a Városligetben felépül a körcsarnok, a Belgiumból rendelt nyolc méter szélességűre szőtt vászon is megérkezik, melyet 15 méter magasságú sávonként összevarrva felfüggesztenek

körben a tartószerkezetre. Az egészet fehérre alapozzák s erre kerül a megfestendő táj, valamint az alakzatok, tárgyak és formák ezrei. Amikor Fesztyné, Jókai Róza először megpillantja a befestésre váró óriási vászonfelületet, kétségbeesésében elájul, úgy kell felloccsolni.

Síneken gördíthető, többemeletes munkaállványokat építenek, melyről Feszty először még egyedül, az eget festi meg, de a háttéri tájak festésébe hamarosan bekapcsolódnak a már említett festőbarátai is, sőt újabbak is csatlakoznak hozzájuk. Olyanok, mint a széles ecsetkezelésű alföldi tájak festője, *Olgay Ferenc*, a táborozási és sátorverési jeleneteket ábrázoló *Pállya Celesztin*, majd a nagy történelmi kompozíciók festéséhez kiválóan értő *Vágó Pál*, aki főleg a lovasrohamokat ábrázolja, az erdélyi portré- és tájfestő *Ziegler Károly*, de a naturalista tájképfestő *Mihalik Dániel* és *Barsy Adolf* is közreműködnek.

Szinte éjt nappallá téve, megfeszített tempóval dolgoznak, mégis úgy tűnik, hogy képtelenség tiszteletben tartani a szerződésekben rögzített határidőt. Némi haladékot kapnak, akkor Feszty, saját feleségét is bevonva, *Jókai Rózára* bízva a sebesültek és halottak ábrázolását. A teljes mű megfestésének egységes szellemi irányítója maga *Feszty Árpád*, aki a központi alakokat, a hét vezért és a honfoglaló Árpádot festi meg, akinek alakjába önmaga arcmását mintázza bele.

Mire befejezik a két évvel korábban elkezdett festői alkotómunkát, elkészül a körkép tárgyi előtere is, ezáltal biztosítva a központi magaslatról szemlélődő számára a tájban és a történésekben való fizikai jelenlét illúzióját.

Feszty Árpád monumentális főműve tulajdonképpen közösségi alkotás, nemcsak tematikájában, hanem művészi kivitelezésben is, hiszen létrehozásának, megteremtésének egy egész ország részese, ki-ki a maga módján biztosítva az anyagi vagy szellemi háttérrel. Maga a művészársadalom is egy emberként szurkol sikerükért. A besegítő festőkön túl író- és színészbarátok naponta felkeresik őket, rögtönzött művészi produkciókkal igyekeznek tartani a lelket a fáradt művészekben. Még a híres cigányprímás,

Dankó Pista, valamint az ismert cimbalmos, *Lányi Géza* is játékkukkal lelkesítik a lankadókat.

S a közakarát diadalra segíti a kitartó művészi alkotómunkát, melynek bizonyítéka az óriási közönségsiker: 1894. május 13-án pirosfülkőd napján megnyílik az ország és Közép-Európa legvonzóbb látványossága, a Feszty-körkép, mely által a milleniumi magyar lélek is kiteljesedik.

*

* *

A millenniumi évtized esztendei, Feszty Árpád művészi pályájának csúcát jelentik. A Feszty házaspár boldogsága 1895-ben lányuk megszületésével teljesebbé válik. Feszty Masa öröklő szüleinek művészi hajlamát, később maga is jó nevű festőművész és író. Ő írja és adja ki (1966-ban) az eddigi legteljesebb monográfiát *Feszty Árpád művészete* címmel.

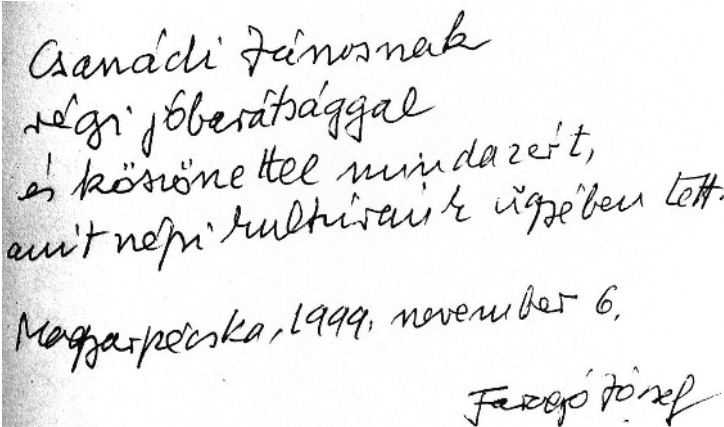
A körkép sorsa, mondhatni, tipikus magyar sors. Ország-világ csodálja, mégis pusztulásra ítéltetik (!?) A főváros elhatározza a Szépművészeti Múzeum felépítését, pontosan azon a helyen, ahol a körkép áll. Ennek érdekében felmondja a Fesztyékkel kötött három évtizedes bérleti szerződést, leszerelteti a körképet, lebontja a csarnokot, a festményt pedig néhány évre angliai (londoni) kiállításra kölcsönzi. Persze, a szétszerelés s az oda-vissza szállítás során a kép sérüléseket szenved, többször is javításra szorul. A Városligetben egy favázas szerkezetű épületben ismét kiállítják ugyan, de hozzá méltatlan körülmények között. 1930-ban a sajtó így tudósít: „*Egy évig volt elzárva, mert a por, piszok és esővíz teljesen tönkretette.*” Az újabb restaurálást követően a második világháború végéig látogatható, mígnem 1944-ben bombatalálat következtében az épület, a benne levő körképpel együtt majdnem tönkremegy. Ott áll heteken át, kitéve az időjárás viszontagságainak. A bomba szaggatta művészi alkotás biztonságba helyezésére ideiglenes körképmentő társaság alakul, amely úgy ahogy összegöngyölyíti a képroncsokat, és a Bazilika pincéjébe szállítja, ahonnan a Műegyetem könyvtárába kerül, majd a Műcsarnok raktáraiba.

A kommunista éra első három évtizedében senki sem törődik restaurálásával, mígnem a 70-es években döntés születik az alkotás megmentéséről, látogathatóvá tételéről. A tekintélyes restaurátorokból álló szakértői bizottság külföldi, főleg lengyel szakemberekkel karöltve óriási erőfeszítések árán, Szegeden végzi el a szükséges javítási munkálatok nagy részét, lehetővé téve a Feszty-körkép méltó körülmények között történő végleges kiállítását 1995-ben az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark központi kiállítási csarnokában, amely remélhetőleg a magyarországi és a külhoni magyarság örök megtartó zarándokhelyévé válik, a nagyvilág szemében pedig egy kis nép rejtélyes csodája, csodás rejtélye marad.

Könyvészet:

- Magyar Nagylexikon, 7. köt. Akadémiai MNL Kiadó, Bp., 1998
- Művészeti Kislexikon, Akadémiai Kiadó, Bp., 1973.
- Száraz Miklós György: Magyarország csodái (A Feszty körkép), Bp., 2002.
- Szücs Árpád: Körképünk – A magyarok bejövetele. A Könyves Kálmán Részvénytársaság által 1895-ben kiadott díszalbum facsimile utánnomásának bevezetője.

(Szövétnék, 2008. október)

Csanádi Jánosnak
 régi jóbarátsággal
 és köszönettel mindazért,
 amit népi kultúráink ügyében tett.

Magyarpecska, 1999. november 6.

Faragó József

Dedikáció Faragó Józseftől, 1999

Szeri gondolatok

Csodálatos élményben volt része az elmúlt hétvégén az erdő-hegyi-kisjenői híveknek, amikor is a református egyház szervezésében meglátogatták az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékparkot, amely szerves része a Pusztaszeri Tájvédelmi Körzetnek.

Az 55 hektáron elterülő Emlékpark alapos megismerése lehetetlen egyetlen kirándulás keretében, de elégséges arra, hogy a magyarul érző és gondolkodó ember nemzettudatát újra felébressze, s a több, mint 1100 esztendő Kárpát-medencei létünk por-szemnyi részének érezzük magunkat.

Már a Feszty-körkép megtekintése életre szóló élmény. Megkapó érzés szemközt állni Árpád fejedelemmel és főembereivel. Álmos, Előd, Kund, Ond, Tas, Huba, Töhötöm vezérekkel, a Vereckei-hágón át beözönlő honfoglaló magyarok győztes csatája után együtt szemlélni a fenséges tájat. Még hallani a lovasok csatakiáltását, a száguldó paripák nyerítését, a lópaták csattogását, a legyőzöttek sikolyát. De megnyugtató, amint négyökrös szekéren érkezik a fejedelem felesége és kísérete, s a kincses teherhordó bivalyok meg a köznép (asszonyok, öregek, gyerekek) s a távolban nyájak, csordák vonulása. S a magyarság egy része az elővezetett fehér lóval már áldozáshoz készül.

A körcsarnokból kilépve egy pillanatra se feledjük, hogy a hely, ahol állunk, a Kárpát-medencei beözönlés utáni első nagy megbeszélés, országgyűlés színhelye. A 34 napig itt tartózkodó Árpád fejedelem, a törzs- és nemzetségfők szerét ejtik az ország dolgainak. Anonymus szerint itt kötnek vérszerződést (Más források szerint a vérszerződést még Etelközben megejtették), elosztják a törzsi és nemzetségi szállásterületeket, megállapítják az ország törvényeit.

A szeri területet évszázadokon át az Ond vezértől származó Barkalán nemzetség birtokolja. (Megj: A mi vidékünkön Ond

nevét őrzi a Fekete-Körös mente Ant falu. A honfoglaló Jenő törzs neve fellelhető a Sebes-Körös menti Köröskisjenő, valamint a Fehér-Körös menti Borosjenő és Kisjenő, s a bánsági Temesjenő nevében; sőt a Kürt-Gyarmat törzs Gyarmat ágának neve is fennmaradt. Feketegyarmat, Csigérgyarmat és Temesgyarmat nevében. Ahhoz sem kell erőltetett fantázia, hogy a SZER-t felismerjük az Árpád-unoka Szerind (Nagyzerind, Bélzerind s az elpusztult Ózerind) nevében.)

A Barkalán nemzetségbeliek monostort is alapítottak, körülötte alakult ki Zeer (Szer) városa, mely a török-kori pusztulás után Sövényháza néven vált ismertté. Ennek felsőpusztaszeri határrészét bérelte, majd meg is vette Kecskemét városa. A millenniumi évforduló tiszteletére 1896-ban itt emelték a kecskeméti a valamikori honfoglalók összehordott Árpád-halmon a Hétvezér-émlékművet, csúcán a bronz turullal (Berczik Gyula tervei alapján). A szegediek pedig a monostor romjai mellett emeltették, ugyancsak a millennium évében az Árpád-émlékművet.

Ugyancsak e helyhez kötődik a 20. századi Magyarország történetének egyik fontos epizódja: itt kezdődött el 1945. március 29-én a földosztás, Nagy Imre akkori földművelésügyi miniszter közreműködésével.

Az emlékmű körül 1975-ben létrehozták a Nemzeti Történeti Emlékparkot, majd 1987-ben felavatták Feszty Árpád – A magyarok bejövetele című panorámaképét bemutató körcsarnokot. Azóta az emlékpark a magyarországi és a külhoni magyarság valóságos zarándokhelye.

A körcsarnok és az ősi jurtákra emlékeztető kiállítási terek, a 19.– 20. századi vidéki magyar népélet és polgárosodó, városiasodó életforma ezernyi beszédes dokumentuma.

Főleg a korosabb nemzedék találkozása megrázó, szüleik és nagyszüleik életterével, a hajdani nádfedeles, vertfalú fatornácos házakkal, lakberendezésekkel, használati tárgyakkal, gazdasági melléképületekkel, munkaeszközökkel. Felcsillannak a szemek a régi iskola megpillantásakor. Az osztályterem olajos padlójának szaga kellemes bódulattal tölti el, s az egykori fakó fejű kisgyerek

ma ősülő halántékkal kapaszkodik élményeibe. Még egy tenyere is elszenvedve, csakhogy még egyszer társaival együtt énekelhesse a szorzótáblát.

De a pillanat varázsa megtörik a szomszédos kovácműhelyből izzó vas füstje terjeng, s az üllő cseng a mester ritmusos ráveréseitől. A bogárműhely a famegmunkálás eszközeit mutogatja, a szatócsbolt közszükségletek árucikkeit árulja.

A kőoszlopos téglaház már módosabb nagygazda otthona. A falusi posta kínálja szolgálatait, a községháza pedig a falu ügyeit igyekszik méltányosan intézni. Ha a gazdasszony az új búzából akar kenyeret sütni, nosza szalasztja az urát a közeli szélmalomba, nénémasszony meg készíti a dagasztóteknőt, a kovászfát meg a szakajtókosarat. A közeli kisállomásra is befűtiül a gőzös masina. De tanúi lehetünk a technika 19. századi betörésének a falusi gazdálkodásba: íme a tüzes gőzgép, a gőzeke, no meg a cséplőgép, a mezőgazdasági termelékenység megsokszorozódásának megannyi eszköze. Mégis, mögötte ott érezzük, a gürcölő szegény parasztember verejtékének kesernyés-savanykás szagát...

Távozás előtt szinte feloldódunk a honfoglaló nomadizált életmód nosztalgikus megismerésében: a sátrak közelében kérődző delelő nagyszarvú szürkemarhák. A közelükben lovak bóklásznak, majd egy 12 éves gyermeklány, hol ügetve, hol meg vágóban, bámulatos ügyességgel mutatja be lovagló tudományát.

*

* *

S aztán újra itthon. Többen, szinte egybehangzó vágyakozással jegyzik meg: Ópusztaszerre még egyszer visszatérek a családommal!

(Cs. J.)

Nyomkereső térben és időben

A Kárpát-medence Jenő-csokra

Már „*gyarmati*” nyomkeresőnkben szóba hoztam, hogy a nagy Volga-kanyar mentén, a mai Baskiria területén Julianus barát olyan hátramaradt magyarokra lelt, akik még 1235-ben is őrizték ősi nyelvüket és hagyományaikat. Bár a tatárdúlás kegyetlen hulláma őket is elsodorta, a Jenő és a Gyarmat nemzetségnév egész az újkorig fennmaradt Baskiriában.

Dokumentárisan a *Jenő* törzsnévvel először Bíborbanszületett Konstantinosz bizánci császár De administrando imperii című 10. századi művében találkozunk. A méltóságot jelölő bolgár–török eredetű Jenő név „*bizalmas tanácsadó*” jelent, és a hét magyar („*hetu moger*”) törzs egyikeként számtalan szálláshely, majd település névadója.

Ha Közép- Európa *Jenő- településeinek* rendjét óhajtjuk áttekinteni, nem kerülhetjük meg a magyar honalapítás előkészületei és gyakorlati megvalósítása folyamatának vizsgálatát. A nagy aktus belső és külső diplomáciai és katonai előkészítésében óriási szerepe volt *Álmos* nagyfejedelemnek, aki „vérszerződéssel” létrehozta a nemzetszövetséget, diplomáciailag pedig 892-ben szövetséget kötött *Arnulf* frank császárral, majd 894-ben Leó bizánci császárral, az akkori Európa két nagyhatalmával.

Álmos hamarosan bekövetkező halála után *Árpád* lett a nagyfejedelem, akinek legidősebb fia, *Levente* lett a *Nyék* nemzet horkája (Egyes források szerint az ő fia volt *Szár Szerind*, más források *Árpád* második fia, *Tarhos* leszármazottjának tekintik *Tar Zerindet*, Koppány apját)

Hadászatiilag a Kárpát-medencei bevonulás sikerének kulcsa akkortájt a fiatal és tetterős *Simeon* cár idején a hazánk területén élő, valamint az Al-Duna déli partja mentén tanyázó bolgárok katonai kettészakítása volt. A feladat megoldását *Árpád* a *Nyék*

törzsre bízta *Levente* vezetésével, valamint a Jenő törzsre Kond vezetésével. A csapatokat az akkor még szövetséges bizánci hajók szállították az Al-Duna vidékére, ahol kemény harcokat vívtak *Simeon* bolgár hadaival. Kritikussá vált a helyzet, amikor Leo bizánci császár cserbenhagyta magyar szövetségeseit, és kibékült a bolgárokkal. A Duna déli partján különösen nehéz helyzetbe került Jenő törzs csapatai, csak súlyos veszteségek árán tudták teljesíteni feladatukat. *Levente* az északi oldalon halt hősi halált, de a *Nyék* törzsbeliek mégis teljesítették a kitűzött célt, a bolgár hadak kettészakítását. A Kárpátok keleti hágóin át betörő szövetséges harcosoknak is sikerült megsemmisíteniük az ott található bolgár hadakat, s így megteremteni a feltételeket a vereckei végleges bevonulásra.

A 34 napig tartó szeri tanácskozást követően másfél-két évszázad kellett a szállásterületek megegyezésem alapon történő kialakulására. A tiszántúli régió folyói (Tisza, Szamos, Berettyó, Sebes-, Fekete- és Fehér-Körös, valamint a Maros és Temes) középső szakaszainak folyása mentén több mint 60 törzsi, nemzeti vagy személynévi eredetű szálláshely őrizte évszázadokon át a honalapítás időszakának emlékeit.

Szinte a teljes Kárpát-medencét átszövik a Jenő törzsre emlékeztető településnevek. Pillanatnyilag főleg a ma is létező Jenő-települések fellelhetőségére figyelünk. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy a hagyomány szerint a Kárpát-koszorún kívül már Etelközben találkozhatunk először Jenő településnévvel a mai Moldovai-hátság keleti részén, a Bik folyó partján: *Kis-Jenő* → *Kisinyev* → *Kisinyov* → *Chişinău*, mely időlegesen elpusztul ugyan, de 1466-ban újratepül. Ştefan cel Mare halála után török fennhatóság, majd orosz befolyás alá kerül. A 18. század végi orosz–török háború idején szinte elpusztul, majd ismét Oroszországhoz kerül. Az első világháború után Románia része, 1940 után szovjet megszállás következik.

Erdélyben, a hajdani *Csík vármegyében*, a Felcsíki medencében, Csíkszeredától északra, az Olt mentén található *Csikjenő-falva* (ma hivatalosan Ineu a neve). Első írásos említése idején, 1334-ben de Sancto Johanne néven egyházas helyként tartják számon.

Az egykori csíkszéki székely falu, közel 2000 lakossal ma már teljesen összeépült *Csíkszenttamás* és *Karcfalva* községekkel, az utóbbi lévén a székhely.

Az egykori Szolnok-Doboka vármegyében, a Szamos menti dombságon, Szamosújvártól délnyugatra fekszik a ma már teljesen román ajkú *Szamosjenő*. 1269-ben Gemen alakban említik először mint a Dobokai család birtokát. Egykori magyar lakosai a reformáció korában először unitáriusok, de 1620-ban áttérnek a református hitre. A falu 1660 után elpusztul, majd helyükre román ajkúak költöznek.

A *Partiumban* manapság 4 Jenő-települést tartunk számon: Biharban Nagyváradtól keletre a Sebes-Körös mentén nyújtózkodik *Körös kisjenő*, közel 2000 lakosával, melynek ma már csak 20%-a magyar ajkú református. A hajdani Jenő törzsbeliek települését először 1236-ban említik *Jenev* formában, majd pedig 1332-ben, mint egyházas helyet. 1561-ben két településről, Magyar- és Oláhjenőről tesznek említést a források, amelyek azonban a török időkben teljesen elnéptelenednek, majd az 1700-as években újratelepülnek. Az 1773-as összeírás magyar faluként említi, de a román nevét is közli. 1907-től *Körös kisjenő* néven tartják számon.

*

* *

Borosjenő Arad megye (egykori Zaránd) északi részének legnagyobb városkája a Fehér-Körös mentén terül el, közel 10000 lakossal. Környezetében 4. századi gepida leletekre bukkantak. Dokumentárisan 1214-ben említik először *Jeneu* formában, várát pedig 1295-ben. 1332-ben magyar ajkú egyházas helyként jegyzik. Egyik legrégebbi térképünkön *Nadienev* (Nagyjenő) néven szerepel, a „Boros” előtag használata csak a 16. századtól szokásos. Két évszázadon át (14-15. sz.) a Losonczi család birtoka. A Losonczi László szörényi bán által az 1390-es években épített ferences kolostor a 16. században elpusztult. A 16. század közepétől mezővárosi rangja van. (1561)

A Habsburg kézen levő várat 1564-ben János Zsigmond elfoglalja, de két év múlva (1566-ban) a török teszi rá a kezét. Közel

30 év múlva Báthori Zsigmond hadvezére, Borbély György ismételen kiűzi a törököt a várból (1595), amelyet a fejedelem hamarosan, 1601-ben Toldy Istvánnak adományozza a környező uradalommal együtt. Bethlen Gábor idejében Borosjenő fejedelmi birtok. Miután 1616-ban Lippa török kézre kerül, Borosjenő Erdély egyik legfontosabb végvára lesz. Bár a szultán Borosjenő átadását is követeli, Bethlen Gábor visszautasítja azt. Sőt, Haller Gábor főkapitánysága idején, 1651-ben meg is erősítik a várat. Ennek ellenére 1658-ban a török ismételen elfoglalja, és Heiter és Veterani osztrák tábornokoknak csak 1693-ban sikerül véglegesen kiűzni őket. A török hódoltsági idők emlékét egy minaret maradvány őrizte hosszú időn át.

A vár történetének egy tragikus mellékepeződja, hogy itt hajtották végre 1756. február 10-én az utolsó erdélyi boszorkány-égetést, melynek áldozatai két nagyzerindi asszony, Vastagh Szász Ilona és Bodnár Ilona, akiket először lefejeztek, majd máglyán elégették őket.

A szabadságharc idején a vár a honvédség kezére kerül, és csak 1849-ben sikerül a császáriaknak elfoglalniuk. Vécsey Károly augusztus 21-én itt teszi le a fegyvert Rüdiger orosz tábornok előtt. Az aradi vértanúk kivégzése után, Leiningen-Westerburg Károly hamvait először a borosjenői katolikus templomban az Atzél család sírboltjában helyezik el, végül 1974. október 9-én Aradon a vesztőhelyi emlékoszlop alatt talál örök nyughelyre.

A Borosjenői vár mai alakját 1870-ben nyeri el, miután Atzél Péter restauráltatja, és négy henger alakú bástyával megerősíti. A 20. században egy ideig katonai laktanya, majd gyermek- ideg-szanatórium.

Illik megjegyezni, hogy az 1702-ben épült, majd 1858-ban újjáépített borosjenői római katolikus templom főoltárképét „*István király a magyar koronát és az országot felajánlja Szűz Máriának*”, valamint az egyik mellékoltárképet (*Immaculata, Szűz Mária*) Barabás Miklós festette.

A református hitélettel kapcsolatos, hogy az egykori Zarándi Református Egyházmegye esperesi székhelye Borosjenő volt.

Első református temploma a 16. században épült. A török kor, majd az ellenreformáció intézkedései következtében szétzilálódott református hitélet 1923-ban újjászerveződött. Az 1925-ben emelt kicsi fatornyos templom átvészelte a nehézségeket, és 1999-2002 között közadakozásból újjáépült.

*
* *

A ma már Chişineu-Crişként számontartott *Kisjenő* a Fehér-Körös jobb partján terül el, a folyó középső folyása mentén, ott ahol a Körös és az Arad–Nagyvárad országút keresztezi egymást. Az egykori régészeti lelőhely (7. századi avar sírleletek és 10. századi magyar honfoglaláskori leletek) utódát először 1202-ben említik dokumentárisan Jeneu alakban, majd egyházas helyként 1332–1337 között „*Sacerdos de villa Jenew*” néven illetik, megemlítve katolikus papjait, Ábrahámot és Miklóst. A *Kysjenu* névjegyzéssel 1360-ban találkozunk. Már a 15. században értesülünk a külhonban tanuló *Literatus de Jenew*-ről. 1476-ban a falut mint a nagyváradai Káptalan birtokát említik. 1561-ben a Losonczy család tulajdona. Gyula törökök általi elfoglalása után Kisjenova a gyulai szandzsákság fennhatósága alá kerül mint a zarándi náhije faluja.

Az adóztatási szándékkal elrendelt két török összeírás defterei szerint Kisjenovát 1567-ben 26, majd 1579-ben 30 magyar nevű család lakja.

Ebben az időben tanul külföldön *Benediktus literatus de Jeneu*. Bizonyos feljegyzések *Kisjenői Bernátról* tesznek említést.

Mivel a török hódoltság miatt a Körösök mentén nem érvényesül a Habsburgok katolikus egyház védő politikája, az 1500-as évek közepén a Kétkörös-közben teret hódít a reformáció, így Kisjenőben és a szomszédos Erdőhegyen is, amellyel közös papot tartanak. Az 1600-as évek utolsó évtizedeiben majd a 18. század 20–30-as éveiben Kisjenő visszakatolizál.

A török kiűzése után 1703–1711 között a kuruc szabadságharc idején a falu teljesen eltűnik, a békekötés után, mint pusztult falu kerül az osztrák császári kincstár tulajdonába.

1715-ben 8 család telepedik le Kisjenőben, majd hamarosan több is. 1732-ben a Kamara bizonyos katonai érdemeiért, egy

oldalági Habsburg rokon De Este tábornoknak adományozza a Körös menti birtokokat, így Kisjenőt is. A hivatalosság Raynald, a nép Rinaldóként tartja számon az önkényeskedő modenai herceget, aki egy negyed század után kegyvesztetté válik az udvarnál, és az uradalom visszazáll a Kincstár tulajdonába.

Időközben Kisjenő lakossága gyorsan gyarapodik; 1742-ben 30 család, 1746-ban 91 család, 1771–1786 között már 169 család lakja. A beköltöző ortodox családok először egy fatornyos ideiglenes templomot emelnek 1739 táján, majd 1775-ben új, téglafalú templom építésére kérnek és kapnak engedélyt, melyet 1797-ben be is fejeznek. Ekkortájt, 1777-ben épül a római katolikusok új temploma is, sőt II. József császár Türelmi Rendelete, az Edictum Tolerantiae megjelenése (1781) után az erdőhegyiek 1784-ben a modenai herceg elhagyott, gazdátlan kápolnáját református templommá építik át, mivel addig csak egy „hevenyészett” templom-épületben tartották istentiszteleteiket.

1817-ben József Antal nádor, királyi főherceg vásárolja meg a Kamarától Kisjenőt, és Körös menti uradalmának központjává teszi, kastéllyal, parkkal. 1828-ban már 215 jobbágycsalád és 14 iparoscsalád lakja Kisjenőt. 1848-49-ben a hadi utak találkozásának csomópontja. 1849. aug.14-én Kisjenőn a főhercegi rezidencián látják vendégül az oroszok a fegyverletétel után ide kísért honvéd tábornokokat, majd Sarkadon át Gyulára kísérik őket, ahol átadják az osztrákoknak. Kisjenőben a Marzsó család még ma is ápolja egykori, Aradon halálraítélt, végül várbörtönre enyhített őseik, Marzsó Imre és Marzsó József emlékét.

A világháború előtti legnagyobb lakosságszám 1910-ben 2851. 1932-ben a hatalom erőszakkal hozzácsatolja Erdőhegyet. A huszadik század két viláégése és a kommunista bitorlás dacára mára Kisjenő szép kis várossá fejlődött, közel 8000 lakossal.

Kisjenő–Erdőhegy jeleseinek emlékét márványtáblák őrzik: *Radnai Farkas* (1848–1935) és dr. *Boros Béla* (1908–2003) püspökök, egyházi írók, a római katolikus templom belső falán, valamint az utóbbi szülőházán; *Kerekes Ferenc* (1784–1850) és dr. *Balogh Ernő* (1882–1969) természettudósok, az 1939-ben épült erdőhegyi új református templom külső falán.

Sajnos, a kisjenői *Olosz Lajos*-kúria centenáriumi emléktábláját az új lakók elfelejtették visszarögzíteni, miután renoválták az épületet, pedig ebben a házban jött létre 1933-ban az EMÍR (Erdélyi Magyar Írói Rend).

*
* *

Temesjenő–Janova, Jenő

A Partium legdélibb fekvésű Jenő települése Temesvártól északkeletre, a temesi Erdőhát nyugati szélén található vegyes lakosságú község, melynek ma már csak 7%-a magyar. Az először 1333-ban *Jenev* nevű települést római katolikus egyházas helyként tartják számon. 1421-ben a nagylaki uradalom része. Az évszázadok során a lakossága többször is cserélődik. A 16. században szerbek költöznek a faluba, majd újra magyarok és németek, végül románok. 1829-től a Csekonics család birtoka, melynek egyik leány szülötte után egy ideig Margitfalvának is nevezték. Ortodox temploma 1838-ból való.

A falu mai magyar neve 1893 óta Temesjenő.

*
* *

A *Közép-Magyarország-i* régió legészakibb fekvésű Jenő-települése *Diósjenő*. A Nógrád-megyei község a Börzsöny keleti lábánál, a Palócföldön, Rétságtól 7 kilométernyire északnyugatra található. A közeli Csoványos egyik nyúlványán késő bronzkori földvár (Pogányvár) sáncai találhatóak.

Első említése 1282-ben történik *Jeneu* alakban. Állítólag német hospesek lakták. 1437-ben Zsigmond király Lévai Cseh Péternek adta zálogba, majd a husziták szállták meg (csehvár). A 15. században mezővárosként tartják számon. A 16. század második felében a nógrádi szandzsák hűbértartója, de 1598-ban már Dobó Ferenc a földesura. 1770-től Esterházy Miklós hercegé, majd részbirtokosoké. A 19. századig boronaeépületeket, majd gerendavázis épületeket építettek.

A katolikus falvak közé szorult Diósjenő református asszonyai a protestáns vidékekre jellemző, az arc körül szalagfodros tarajos fekete selyemfőkötőt, úgynevezett *német főkötőt* viseltek.

Az 1400-as években emelt római katolikus templomát 1788-89-ben klasszicizáló késő barokk stílusban átépítettek. Református temploma 1791-ben épült szintén késő barokk stílusban, majd 1850 táján építették a református paplakot késő klasszicista stílusban.

Mai lakosságának száma a második ezredfordulón megközelíti a 2800 lélekszámot.

*
* * *

A három Pest megyei Jenő-település közül a legkeletibb *Jászkarajenő* a Duna-Tisza közén, Pest megye délkeleti csücskében, Nagykőröstől 22 km-re északkeletre fekszik.

Az első dokumentáris említései: Karazek (1439), Jenew (1466). Régészeti lelőhely: késő bronzkori raktárlelet, gazdag szarmata település-nyomok, középkori terméskő épület maradványai (Harangosi temető). Kara egykori királyi birtok volt, de a tizenöt éves háború idején (1591-1606) elpusztult falu határát az 1600-as évek végéig a nagykőrösi gazdák legeltetésre használták.

Jenő az 1700-as évek elején még lakott település volt, de később elnéptelenedett. A 48-as szabadságharc utáni időkben a két puszta egyesült, és községgé alakult Karajenő néven. 1901-től Jászkarajenőként tartják számon. A fejlett mezőgazdasággal bíró település lélekszáma a második ezredfordulón meghaladja a 3000 főt.

*
* * *

Pilisborosjenő Pest megyei község a Pilis hegységben, a fővárostól 14-kmre északnyugatra. Egykori német lakosai (ma már csak 10%) Weindorf néven emlegették. Mai lélekszáma meghaladja a 3000 főt.

Régészeti lelőhely: rézkori, bronzkori, 2-3. századi római telepnyomok, korai avar leletek.

A honalapítás korában a Jenő törzsbeliek szállták meg. Először 1284-ben említik *Burs Jenew* formában. már akkor jelentős szőlőkultúrával birt.1332–33-ban egyházas helyként emlegetik. Az óbudai klarisszának és a margitszigeti apácának is voltak itt szőlőbirtokaik.

A 15. század elején a Jenei és a szántai Lack család birtoka, a század második felében Solymár várához tartozik. A török hódoltság idején elnéptelenedik. Az 1600-as évek második felében először szerbek lakják, majd 1695-ben német telepesek érkeznek. Hamarosan szép kis mezővárossá fejlődik. Eleinte a budai klarisszák (1720), majd a Vallásalap birtoka. (1781). A 19. század elején József Antal nádor vásárolja meg. Újra felvirágzik a mezőgazdaság, a borászat, az oltóanyag-termelés. 1900-tól a neve Pilisborosjenő.

A második világháborút követően német ajkú lakosságának nagy részét kitelepítik Németországba.

Jelentősebb épülete az 1756-ban épült barokk stílusú római katolikus templom, melyet 1861-ben késő klasszicista stílusban átépítenek, körülötte 18. századi sírkövek és a római katolikus plébániaház, valamint két egyynyílásos kőhíd a 18. századból.

*
* *

Budajenő Jenő (A németek Jena néven ismerik.)

A Pest megyei község a Zsámbéki-medence keleti részén, a Budai-hegység nyugati lábánál, Budakeszitől 11 km-re északnyugatra található. Mai lakóinak száma 800, melynek 10%-a német ajkú. 1241 előtt a telki apátság pusztája.

Első dokumentáris említése 1408-ban *Kysienew* alakban. A török időkben teljesen elpusztul, ettől kezdve csak *Pusztajenő*ként emlegetik. A 18. század elején német telepesekkel népesül be újra, majd az 1739-es kolerajárványt követően újabb német telepesek érkeznek.

1882-ig a telki bencés apátság, majd a magyar királyi közalapítvány birtoka. Mai nevét (Budajenő) 1900 óta viseli. A második világháború után a németeket kitelepítették Németországba.

Gótikus római katolikus temetőkápolnája Árpád-kori eredetű falában 12. századi domborművel. Barokk stílusú római katolikus bencés temploma 1756–59 között épült, kora klasszicista skót bencés rendháza pedig 1800 táján, manapság iskolaként működik. A faluban 1793-ból való késő barokk lakóház is található.

*
* *

A Fejér megyei *Jenő* község, a Mezőföldön, Székesfehérvártól 15 km-re délnyugatra fekszik. A honalapítás első századaiban a Jenő törzsbeliek szállásterülete volt. Első írásos dokumentáris említése 1257-ben *Villa Jenew* alakban történt. Hosszú ideig a Jenei család birtoka, mely földjét a veszprémi káptalanra hagyja.

A török hódoltság idején elpusztul, majd csak a 18. század vége felé települ újra. Ekkor Nádasladányhoz tartozik, és csak az 1860-as évektől válik önálló községgé. A második ezredforduló táján lakóinak száma 1150.

*
* *

A Veszprém megyei kisközség *Somlójenő*_Devecsertől 9 km-re északnyugatra fekszik a Somló-hegy délnyugati lábánál, a Tarna patak völgyében. Régészeti lelőhely: neolitikus, rézkori, késő bronzkori, római sírok, Árpád-kori és késő középkori településnyomok.

Egykor a Jenő törzsbeliek szálláshelye volt, de elnéptelenedett, később helyén két falu alakult ki: *Nagyjenő*_(ma Tüskevár) és *Kisjenő*, a mai *Somlójenő* elődje.

Első birtokosai a királynak katonai szolgálatot teljesítő várjobbágyok voltak. Első írásos említése 1321-ben történt Kysynew alakban. Ekkor a győri püspökség egyházi nemesei birtokolták. A török időkben elpusztult, de a 18. században ismét benépesült, és 1778-ban önálló hegyközség lett.

Fő jellemzője, hogy szőlőtermesztése és borászata révén a somlói borvidék része, 1909-től *Somlójenő* néven. Lakóinak száma a második ezredfordulón 309.

*
* *

A legdélibb fekvésű Jenő-települések egyike *Baranyajenő*.

Baranya megyében a Zselic északkeleti részén, a Gödrei vízfolyás mentén található falucska, Dombóvártól 13 km-re. Egykoron a Jenő törzsbeliek szállásterülete. 1487-ben említik először *Genew* alakban. A törökdúlás idején elpusztult magyar lakosság helyére, a török kiűzése után német ajkúakat telepítettek

Két évszázadon át (18-19 sz.) a vallásügyi alap mágocsi uradalmának része. Neve 1903 óta Baranyajenő. A második világháború után német ajkú lakosságának többségét Németor-

szágba telepítették. Helyükre Délvidékről, Erdélyből és Felvidékről magyarok költöztek.

Római katolikus temploma 1822-ben épült. Lakóinak száma 475.

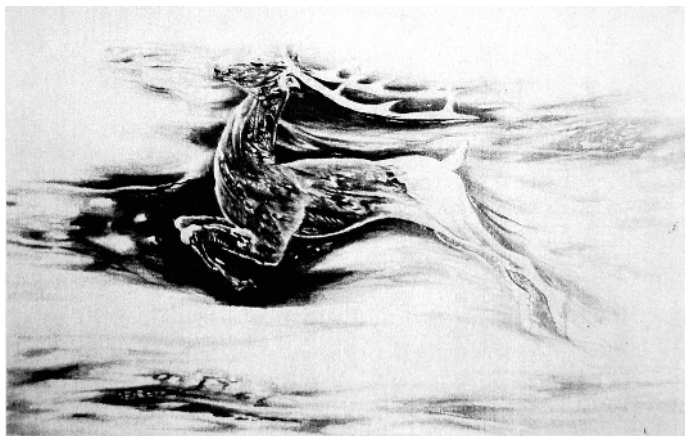
*
* *

A honfoglaló Jenő törzsbeliek emlékét idézi utolsóként a legdélibb fekvésű, horvátországi *Jenőfalva*, amely a Drávaszög déli peremén, a Dráva déli partján, Eszék északi szomszédságában található.

A történelem vérzivataros évszázadaiban elpusztult falu helyére a 18. század első felében, az eszéki hídfő őrzésére egy új német falut telepítettek Eugendorf (Eugenfalu) néven. Lakóit 1945-ben Németországba telepítették. Helyükre horvátok és szerbek költöztek, és *Podravlje* néven tovább éltetik a falut. A mai lakosság kb. 460 horvát és szerb. Jenőfalva 1918-ig, majd 1941–44 között Magyarországhoz tartozott.

*
* *

Íme, tehát a Jenő csokor 15 virágszála, melyből 14 díszeleg a Kárpát-medence vázájában, csupán egy (Kisinyev) árválkodik régmúlt idők tanújaként az egykori Etelközben. A 14-ből 7 a mai anyaország csokrában, 4 a Partiumban, 2 Erdélyben, illetve 1 horvátországi magányában elidegenedve.

Menekülő csodaszarvas - Buzgó Sándor, Nagyszalonta
(Zerindi Képtár)

Feketegyarmat a Gyarmatvilágban

A magyarság közemlékezete már a 13. században is őrzi egy hajdani őshaza emlékét, ahol a messze keleten élnek még hátramaradt magyarok. Felderítésükre először *Béla herceg* indít el 1232-ben három domonkos rendi szerzetest, *Ottó barát* vezetésével, akik közül kettő útközben elpusztul, csupán ő tér haza halálos betegen azzal a hírrrel, hogy a Kaukázus déli lejtőin találkozott olyan magyarokkal, akik őrzik még a magyar nyelvet.

A trónra került *IV. Béla megbízásából* 1235 tavaszán *Julianus barát* vezetésével újabb négy szerzetes (*Plano, Carpini, és Rubruk*) indul el rokonságkereső és hittérítő szándékkal a keleten maradt magyarok lakóhelyére. Számptalan kaland és viszontagság után a nagy Volga-kanyar mentén a mai Baskiria területén már csak egyedül *Julianus* találkozik magyarokkal, akik tudnak a több száz esztendővel korábban nyugatra indult honfitársaikról. Tőlük szerez tudomást a készülő tatár hadjáratokról is. Hazatérte után rendfőnöke *Ricardus fráter* értesíti IX. Gergely pápát a sikeres küldetéséről:

„Megtalálta pedig őket (a maradék magyarokat) a nagy Etil (Volga) folyó mellett, kik látván őt, s megértvén, hogy keresztény magyar, nagyon örvendeztek megérkezése felett, körülvették őt házaikban és falvaikban, és behatóan tudakozódtak keresztény magyar véreik királyáról és országáról. Bármit mondott nekik *Julianus* a hitről vagy egyebekről, nagy figyelemmel hallgatták, mivel teljesen magyar a nyelvük. Megértették őt és ő is azokat (...)

A pápa 1236–37 telén személyes jelentéstételre magához rendeli *Julianust*, aki 1237-ben újra útra kél kelet felé, de már nem jut el a magyarok szállásterületére, ugyanis a tatárok időközben feldúlták és elpusztították az ott élőket. Sürgősen visszafordul és figyelmezteti *IV. Bélát* a fenyegető tatárveszélyről, sőt a pápának

is jelentést készít, mely ma is fellelhető a Vatikáni Könyvtár kéziratárában.

És hamarosan bekövetkezik a jelzett katasztrófa, a rettenetes tatárdúlás: 1241. március 12-én Vereckén át Batu kán vezetésével, valamint *Cadan kán* vezetésével március 31-én az erdélyi Radnai- és Bodzai-szorosokon át beözönlenek a Kárpát-medencébe. Április 11-én a Sajó parti Muhi falu közelében végzetes csapást mérnek a magyar királyi hadseregre, és néhány hónap alatt végigdúlják az egész országot, májusban többek között Váradot is felperzselik.

„(...) *a várost hirtelen bevén és nagyobbbrészt leégetvén, utoljára a vár falain kívül teljességgel semmit sem hagyának, és a zsákmányt fölszedvén, férfiakat, asszonyokat, nagyját-apraját leöldöklék az utcán, házakban és mezőn. Egyszóval nem kegyelmeztek sem kornak, sem nemnek (...). S minthogy a székesegyházba rögtön be ne mehettek, tüzet vetének alá, az egyházat, úrnőket s mindent mi benne volt, megégetének. A többi egyházakban pedig annyi bünt követének el a nőkön, hogy jobb elhallgatni (...)*”

(Rogerius: Siralmas ének)

A maradék lakosság, nyomukban a tatárokkal, a *Körösköz felé menekül Rogerius* kanonok vezetésével. *Tamáshidánál érik el a Fekete-Köröst*, ahol a Töz torkolatánál átkelési lehetőség van a folyón. A települést biztonságosnak hitt védfalak ölelik körül, s a városka lakói nem akarják átengedni a menekülőket, arra biztatva őket, hogy együtt vegyék fel a harcot és védjék meg a települést. A menekülők azonban, átélve a váradi szörnyűségeket, nem bíznak a tatárok feltartóztathatóságának lehetőségében, az éj leple alatt átkelnek a folyón, s tovább menekülnek az Ördög-árka (v. Traján útja) mentén, amely a Fekete- és Fehér-Körös között húzódó római kori limes.

A megrémült környékbeli lakosság egy része, otthonát elhagyva a gyulai sáncok védelmébe menekül, más része pedig csatlakozik a váradi menekülőkhöz, mígnem a Fehér-Körös és a Csigér patak összefolyásánál, egy vízzel körülvett, biztonságosnak vélt szigetre nem érnek.

Másnap aztán valóban megérkeznek a tatárok, Tamáshida otthon maradt ellenálló lakóit felkoncolják, a városkát felgyújtják, s a menekülők nyomába erednek. De lássuk, hogyan tudósít a hiteles szemtanú, *Rogierius Carmen miserabile* (*Síralmas ének*) című latin nyelvű kimagasló értékű művében: „*Mindemellet egy szigetre betérénk, mely az ágyai nép, a gyarmati vajda és több más ezen környékbeli falvak népe (megj. Köztük a szeréndiek is, hiszen Tamáshidával egyidőben, 1169 óta ismert első hiteles dokumentáris említésük) által erősen el vala készítve.*”

Kadán kán tatárai azonban rájuk akadnak, s behatolnak a szigetre.

„*Mi s milyen, mennyi s mily nagy gonoszságokat és kegyetlenkedéseket követtek ott el, nem csak látni volna rettenetes, hanem hallani is irtóznának az emberek. S miután onnan a zsákmányt elhordták, a nők és férfiak részint darabokra vágva, részint ép holt testei meztelen maradának.*”

A történész Márki Sándor írja hat és fél évszázaddal később: „*A szerencsétlen áldozatok csontvázai csak 1878-ban kerültek ismét napvilágra. Mintegy ezer négyzetméter területen több mint egy méter magas csonttelepre bukkantak, éppen azon a tájon, hol a Körös-csatorna derékban ketté metszi a nadabi várhelyet. Úgy vannak egymás fölé helyezve, mint ölberakott hasábfák.*”

Hogy miért kezdtem Feketegyarmat históriáját IV. Béla korának bemutatásával, annak kettős oka van: elsősorban az, hogy *Feketegyarmat első dokumentáris említése az 1241-es* tatárdúláshoz kötődik, másodsorban pedig a település neve az Árpád vezette Kárpát-medencei honalapítás hét magyar törzsének (Hetumager) egyikéhez, az egyesült Kürt-Gyarmat nevéhez kapcsolódik. A név korai létezését nyomatékosítja, hogy a Julianus által Magna Hungariának (a latin „magna” valamikor „régí”-t is jelentett) nevezett Volga-kanyar menti őshaza vidékén, a mai *Baskiria* területén nemzetségnevek formájában egész az újkorig fennmaradt két magyar törzsnév, a *Gyarmat* és a *Jenő*.

A 895–96-os honalapítást, honfoglalásnak, újabban honviszszafoglalásnak nevezik. A honalapító hét magyar törzs nevét VII. (Bíborbanszületett) Konsztantinosz bizánci császár *De administrando imperii* című művéből ismerjük (megj. A magyar

őstörténet egyik alapvető forrása: Nyék, Magyar, Kürtgyarmat (Kurtugermatu), Tarján, Jenő, Kér és Keszi. Nyolcadikként hozzájuk kapcsolódott még a kabarok egyesült három törzse.

Honfoglaló Gyarmat-koszorú

A hódítás viszonylag könnyen ment végbe, mivel a Kárpát-medence abban az időben gyéren lakott volt. Eleinte az egyes törzsek elkülönülve telepedtek le téli és nyári szállásaikon, főleg a vízpartok mentén kis lélekszámú, néhány házas (sátras, kunyhós) falvakban ún. szeres településeken. A népköltészet „hetedhét országa” (héturóság – hét uraság – hét ország) híven őrzi azon idők emlékét: „mennek, mendegélnek hetedhét országon át”. A dalia vitézeknek „hetedhét országon nincs párja”. Ha pedig feleséget vesznek maguknak, „hét országra szóló lakodalmat csapnak”. Hamarosan elkezdődik azonban a törzsek széttelepülése, a szállásterületek összeszövődése.

Fordítsuk figyelmünket az egyesült Kürtgyarmat törzs Gyarmat ágára, pontosabban a szétrajzó hajdani és mai Gyarmat településekre! Erről hű képet rajzol az egykori szállásterületek térképe, a napjainkban is fellelhető 16 Gyarmat nevű helység (Lásd a térképmellékletet!)

Valószínűsíthető, hogy a vereckei beözönlés után a Kürtgyarmat törzs Gyarmat tagja is ketté ágazott: egy vastagabb nyugati, majd délnyugati, valamint egy keleti-délkeleti ágra, koszorú szerűen, fordított \cap alakban körbe ölelve a Kárpát-medencét, szerepet vállalva a terület védelmében és a kalandozó hadviselők ellátásának biztosításában.

Felföldi gyarmatok

A Kárpát-medence északi, felvidéki részén, különösen az Ipoly, valamint a Garam mente és mellékfolyóik, pataaik völgyei ígértek egykoron biztonságos megélhetőségi lehetőségeket. A hajdani, gyorsan felvirágzó terület egy részét Palócföldnek is nevezik. A Gyarmat törzsbeliek szállásterületeire nyolc helynév utal a Felföldön:

1. **Balassagyarmat.** Első említése 1246-ban Gormoth alakban, IV. Béla korában. A korábban Ipolygyarmatnak is nevezett, manapság közel 20.000 lakosú városka, Nógrád megyében, a Cserhát északi peremén, az Ipoly bal partján fekszik a mai szlovák határ mellett. Az Árpád-kori település az Ipoly menti védelmi vonal egyik őrhelye volt. Eleinte Hont várához tartozott, majd a 13. századtól királyi fennhatóság alatt álló saját várral rendelkezett. Hosszú időn át a hatalmas Balassa család birtoka. 1663-ban a törökök lerombolták és elpusztították. A 17. századi újratelepítéskor szlovákok, csehek és németek is költöztek ide, de magyar jellegét továbbra is megőrizte. Kétszáz éven át Nógrád vármegye székhelye. 1891 óta itt működik a híres *Palóc Múzeum*, néprajzi kiállítással, valamint *Madách és Mikszáth emlékszobával*.

2–3. **Jánosgyarmat** és **Újgyarmat.** A tatárjárás idején elpusztult két magyar falu helyén 1487-ben német telepesek alapítanak új falut Janólehota, illetve Újlehota néven. Mindkettő a Garam folyó egyik északnyugati mellékvölgyében a Madaras és Körmös-hegység között található. Jánosgyarmat hosszú időn át Bors vármegye negyedik legnagyobb községe.

4. **Kisgyarmat.** Az Ipoly menti dombság nyugati peremén, a Garamba ömlő Szekince patak bal partján fekszik. A ma is 97%-ban magyar anyanyelvű település néprajzilag is az Alsó-Garam menti un. *Kurtaszoknyás* hat falu egyike. Első írásos említése 1248-ban Jormoth alakban.

5. **Hontfüzesgyarmat.** A Hont vármegyei település 1907-ig csak Füzesgyarmat volt. Az Ipoly menti dombság nyugati peremén, a Garamba ömlő Szekince patak bal partján, Lévától délkeletre terül el. A Gyarmat törzsbeliek egykori lakóhelyét 1135-ben Garmoth néven említik először. Mai lakosságának kb. a fele magyar.

6. **Kőhídgyarmat.** A Garam jobb partján a Párizs patak torkolatánál található Esztergomtól és Párkánytól északnyugatra. Gormod néven 1254-ben említik először. 1625-ben II. Ferdinánd követői itt kötik meg a törökökkel és Bethlen Gáborral az un. *Gyarmati békét*, amely megújítja a zsitvatoroki és bécsi békét. A

török hódoltság idején elnéptelenedő falu a kuruc-labanc háborúk után újraterelődött. Néprajzilag a *kurtaszoknyás hat falu* egyike.

7. **Lapásgyarmat.** Az egykori Gyarmat törzsbeliek telephelye a Zsitva menti dombság nyugati részén, Nyitrától keletre található. Az először 1156-ban említett Gurmot magyar lakossága a török hódoltság idején teljesen kihalt. A helyükre telepedők már nem magyar anyanyelvűek.

8. **Zsitvagyarmat.** A Gyarmat törzsbeliek egykori települése a Kisalföldön, a Zsitva folyó partján fekszik Verebélytől délre. Először Gurmot néven említik 1232-ben, majd Gormoth néven 1275-ben. A Bars vármegyei község török korban megfogyatkozó magyarsága mellé a 18–19. században szlovákok települnek.

Dunántúli gyarmatok

1. **Gyarmat.** A Gyarmat törzs egykori szállásterülete a Kisalföld Győr vármegyei részén a Marcal-medencében, Pápától északkeletre található. Először 1153-ban Gormoth néven említik. Egy darabig a Kanizsai család, majd hosszú ideig a csornai premontrei prépostság birtoka.

2. **Rábagyarmat.** A honfoglalás után a Gyarmat törzsbeli határőrök szállásterülete Vas megyében, az un. Őrségben a Rába mellett, Szentgotthárdtól keletre. Határa manapság az *Őrségi Nemzeti Park* része. Gyrmath néven említik először 1157-ben. A németújvári bencés apátság birtoka, majd a szentgotthárdi ciszteri apátságé, később a Széchy családé. A török hódoltság az 1600-as években nagyon megviseli. Egyik, 18. század végi boronafalas lakóháza ma falumúzeum.

3. **Kaposgyarmat.** Az egyik legkisebb Gyarmat szálláshely, Somogy vármegyeében, a Zselicben található. Kaposvártól délkeletre, 1296-ban említik először Yormoth alakban. Eleinte a Győr nemzetség tulajdona, majd Derrssffy később Esterházy birtok.

Tiszántúli Gyarmatok

A Kárpát-medence keleti sávjának öt Gyarmat-települése a Szamostól a Körös-vidéken át a temesi Erdőhátig húzódik.

1. **Fehérgyarmat.** A vereckei bevonulás után, valószínűleg a Gyarmat törzs egyik szállásközpontja lehetett, bár csak 1332-ből

maradt fenn az első írásos említés Gyarmath alakban. A Szatmári síkon, az un. Szamosháton található mezőváros. Már a 14. század elejétől népes uradalmi központ (Matucsinaí, Báthori, Károlyi család). Jelentős hadi és kereskedelmi utak mentén feküdt, de Trianon után elvesztette hagyományos erdélyi és kárpátaljai kapcsolatait, kissé elszigetelődött, fejlődése egy ideig megrekedt, bár az ezredfordulóra közel 9.000 lakosával a *második legnagyobb Gyarmat-település*.

Nyílt területen való fekvése miatt számtalan történelmi és természeti csapást kellett elszenvednie: a tatárdúlás első hulláma, a török hódoltság, a kuruc–labanc háborúk, kolerajárvány, tüzvész és pusztító árvizek.

2. Füzesgyarmat. Békés megye északi részén, a Nagy–Sárréten elterülő nagyközség. Különböző történelmi korok jelentős régészeti lelőhelye. Árpád-kori leletek igazolják a honalapító ősök jelenlétét e tájon. Az 1241-es tatárdúlás elpusztítja a néhány esztendővel korábban, 1219-ben dokumentárisan először említett Gormotot. Talpra áll, de 1598-ban a törökök ismét elpusztítják, majd újraterlepeül. A 19. század első felében mezőváros, ütemesen fejlődő mezőgazdasággal és agráriparral, ellenben a 20. század elején 10.000-es lélekszámú közösség az ezredfordulóra több mint 3.000 lélekkel csökken.

Figyelemre méltó *természetvédelmi területe, a Hosszú-erdő* különféle védett növényekkel. Az 1978-ban alapított *tájháza* értékes helytörténeti gyűjteményt őriz, 1996-ban helyi képtár is alakult. Turisztikai vonzerő a termálfürdő, a Vadász–Horgász turizmus és a nemzetközi lovasnapok rendezvényei.

3. Feketegyarmat. Szülőföldünk, a Körös vidéki Erdőhát, Zsámboki János 16. századi mappája révén Körösközként (később Kétkörös-közként) is ismertté vált tájegységének Árpád-kori települése. Régen Gyulagyarmatként is emlegették a gyulai vár közelsége miatt, de azután egyre inkább a Feketegyarmat elnevezés honosodott meg, mivel a Fekete-Körös bal partján fekszik Nagyzerénd tőszomszédságában.

1241-beli létezéséről először Rogerius Sirmalmas énekéből értesülünk. Gyarmat lakossága Gerót vajda vezetésével résztvesz

a „*nadabi sziget*” megerősítésében és a Kadán kán vezette tatár-támadás elleni védekezésben. A pusztítás után egy évszázad alatt újra talpra áll. Már 1332-ben egyházas helyként tartják számon, a pápai tizedjegyzék saját pappal rendelkező népes településként (Sacerdos de villa Garmad) említi.

Újabb bő évszázad múlva, Mátyás korában, 1467-ben keletkezik *Dézsy Egyed* rendelkezése a *Veér Dénes* által festett freskó a feketegyarmati templomhajó déli falán, mely egyike az ország számon tartott legrégebb falképeinek. A reformáció korában eltűntetik ugyan, de az 1862-es templomfelújítási munkálatok idején újra felszínre kerül. Szerencsére, a rövid ideig Zerénden tanítóskodó Kallós Kálmán, a későbbi aradi főgimnáziumi rajztanár hű másolatot készít a freskóról, mielőtt az egyházi hatóságok 1889-ben el nem rendelik a falkép ismételt lemeszelését. Mivel azonban a mész nem fogja be a színes képet, a tudatlan kőműves szekercéjével óriási kárt okoz azáltal, hogy belecsapkod a freskóba, így segítve elő a malteros vakolat megkötését és a véglegesnek hitt lemeszelést. Az elpusztultnak tartott freskó nyomára újabb száz év múlva, az ezredforduló közelségében, 1998-ban bukkantak rá a szakemberek. Remélhetőleg a szakszerű restaurálás véglegesen megmenti.

A közbeeső évszázadok sem múlnak el nyomtalanul a falu életében. Gyula várának 1566-ban történt törökök általi elfoglalása után, az új, oszmán közigazgatás a környék többi falvával együtt Feketegyarmatot és Nagyzeréndet is a gyulai szandzsák (megye) zarándi náhije (járás) részévé sorolja. A törökök által elrendelt két szandzsák összeírás defterei 1567-ben illetve 1579-ben a két települést Gyarmad, illetve Nagyzerinde formában jegyzik. A defter Feketegyarmaton 41 majd 38 adófizető családot, Nagyzerénden pedig 46 majd 43 portát tart név szerint nyilván. (Káldy Nagy Gyula 1963–64-es isztambuli levéltári kutatásai alapján).

Ezekben a nehéz években is, törődnek tehetséges gyermekeik taníttatásával, két gyarmati ifjú folytat külföldi tanulmányokat: Bíró Miklós (Bod Péter Magyar Athenasa szerint íróként is ismert),

1569–71 között, valamint Gyarmati Lukács 1576-ban a wittenbergi egyetemen tanul.

A török uralom minden negatív visszahatása ellenére kedvez a reformáció térhódításának és megerősödésének, bár a paphiány némileg hátráltatja is azt. Az 1600-as években a két falu, Feketegyarmat és Nagyzerénd, évtizedeken át közös papot tart, a gyarmati lévén az anyaegyház, a zeréndi pedig annak leányegyháza. A gyarmati lelkész egyben a Borosjenő központú Zarándi Református Egyházmegye seniora (esperese).

A török elleni felszabadító háborúk, de különösképpen a Rákóczi-féle szabadságharc idején a falu teljesen elpusztul, lakossága elmenekül, viszont már a szatmári béke évében, 1711-ben a megmaradtak a szomszédos Gelvács, valamint Gyöngyös és Debrecen vidéki új letelepedőkkel gyarapodva, hazatérnek, és nyomban megkezdik szükségajlékaik építését és a torony nélküli, csupaszon égnek meredő templomfalak ideiglenes befedését szalmával.

Jellemző, hogy a két szomszédfaluban tovább élnek a szabadságeszmék, és a békésszentandrási lázadókkal szövetkezve 1735-ben Rákóczi Rodostóból történő hazahívását tervezik, ami azonban nem következhet be a fejedelem 1735-beli halála miatt. Pedig már ott tartanak, hogy a katonailag még szervezetlen parasztsereg a feketegyarmati ludimagiszter István deákkal (tábori írnok) és az eleinte Gyarmaton szolgáló, majd Zeréndre kerülő *Szilay János* prédikátorral (mint tábori lelkésszel), Erdőhegy határában, a Görhén gyülekezik és a pécskai lázadó szerb határőr Péroval való szövetkezés révén próbálja célját megvalósítani. Az aradi katonai térparancsnok azonban Pérót bilincsbe vereti, majd a szerb határőrök segítségével szétszórátja a gyülekező parasztokat, több száz halott marad az erdőhegyi csatamezőn, csontmaradványaikat a ma is domborodó tömegsírok őrzik a Görhén. A szervezőket Budán bíróság elé állítják, többeket kivégeznek vagy nehéz sáncmunkára ítélnék. A tábori lelkészt és az írnokot végül figyelmeztető fenytéssel szabadon engedik.

A falu egykori birtokosainak kurucpártisága miatt Feketegyarmat is a császári kamara birtokába került, de a kincstár

1732-ben De Este (Raynald) modenai hercegnek adományozza a teljes Körösközzelel együtt. Miután a herceg is kegyvesztett lesz, az uradalom, Nagyzerénd tiszttartósági központtal visszakerül a kamara tulajdonába, mely lehetővé teszi a háborítatlan erdőirtást, s ezáltal a termőterületek növelését, minek következtében a kamara is jól jár, a jobbágyság és zsellérség telekállománya is gyarapodik. Ennek vet véget az 1767-es úrbérrendezés.

Feketegyarmatot is József főherceg vásárolja meg 1822-ben. A Körös szabályozás és a vadvizek, erek, mocsaras lápos területek lecsapolása után fellendül a mezőgazdasági termelés és az állattartás. 1906-tól sokat segít a falu gyarapodásában a mellette elhaladó, Gyulára vezető helyi érdekű vasút, amely az áru és személyszállítás révén fellendíti a kereskedelmet is. Trianon azonban elvágja ezt a köldökzsinórt, s megkezdődik a falu elszigetelődése, sorvadása, különösen amikor a második világháború utáni kommunista adminisztráció felszámolja Feketegyarmat önállóságát is.

A falu életében, egész az utóbbi évtizedekig tapasztalható egyfajta archaikus beállítottság, a hagyományokhoz való merev ragaszkodás, melynek következménye bizonyos kisebbségi komplexus, mellőzöttség érzése. Ezt igyekeznek cáfolni a fiatal, okosan gazdálkodó nemzedék, mely büszke rátartiséggel vállalja szülőfaluja remélhető talpraállását.

4. Csigérgyarmat. Az alföld keleti peremén, Borosjenőtől délnyugatra, Apatelek (Mokra) Szöllös és Sikula között található a Fehér Körösbe ömlő Csigér patak jobb partján, az először 1387-ben említett (Gyarmath) Csigérgyarmat (ma: Iermata – Gyarmata). A magyar ajkú falu a török korban a gyulai szandzsákságbeli zarándi náhije részeként ismert. A kuruc szabadságharc idején teljesen elpusztul. Helyére 1720-ban román ajkúak telepednek, és azóta is lakják. A falu közelében vezet el a József főherceg-féle Nádor-csatorna. Érdekességként megjegyezhetjük, hogy Csigérgyarmat határában lokalizálható az örökre eltűnt *Ószerénd falu*, a 20. század elején még *Ó-Szeréndnek*, vagy még régebben Bán-Szeréndnek nevezett dűlőben. Száz esztendővel ezelőtt még láthatók voltak egykori templomának maradványai.

5. **Temesgyarmat.** A Kárpát-medencei Gyarmat-koszorú keleti ágának legdélibb fekvésű nagyközsége a Begaközben található, Temesvártól északkeletre. Zamar néven említik először 1334-ben, majd egy évszázaddal később, 1428-ban Nagy- és Kisgyarmatként szerepel. Manapság Giarmata–Gyarmata néven tartja nyilván a hivatalosság. Hosszú ideig a Vajdafi majd a Kendefi család birtoka.

A török uralom idején teljesen elnéptelenedik, elpusztul, majd a török kiűzése után német telepések, később románok lakják. Temes vármegye részeként 1910-től Temesgyarmatként ismert.

A „Gyarmati sors” ezer esztendeje

A Kárpát-medencei magyar honalapítás első évszázadaiban kialakult, eleinte törzsi-nemzetségi majd nagycsalád alapú településszerkezete először a tatárjárással bomlik meg. A védtelen kistelepülések százai-ezrei pusztulnak, néptelenednek el. Ezt még súlyosbítják a természeti csapások, járványok, katasztrófák, a 150 éves török iga, a Habsburg bitorlás több évszázada s az ellenük vívott két szabadságharcunk (a kuruc-labanc háborúk majd a 48-as szabadságharc) valamint a 20. század két világháborúja melybe *bűnös nemzetként* belesodortak, hogy szétmarcangolhassanak. Valahány pusztulás legtöbbször teret kínál más ajkúak betelepítésére.

Hogyan alakul a *Gyarmat-koszorú 16 településének sorsa*? A szétszabdalt anyaországon belül csupán 6 maradt: két kisváros: Balassa- és Fehérgyarmat, egy nagyközség: Füzesgyarmat, valamint a dunántúli három falu: a Marcal-medencei Gyarmat, az őrségi Rábagyarmat, s a fokozatosan eltörpülő, kiöregedő Kaposgyarmat.

A Felföld, mai szlovákiai, 7 Gyarmatja közül kettő már az 1400-a években lakosságot és nevet cserél: Jánosgyarmat és Újgyarmat német betelepülőinek helyét a második világháborút követő erőszakos kitelepítések után szlovákok foglalják el, Kisgyarmat, bár megfogyatkozva, ma is 97%-ban magyar, Hontfüzesgyarmat a háború utáni lakosságcsere következtében már csak 48%-a magyar, Kőhídgyarmat a Garam alsó folyása mentén ma is 92%-ban magyar ajkú kisközség, míg a két Zsitva menti falu Lapásgyarmat és Zsitvagyarmat ma már teljesen szlovák.

A Tiszántúl 5 Gyarmat települése közül 3 Románia területén található: Csigérgyarmat 1720 óta teljesen román, a hajdan tiszta magyar nagyközség, Temesgyarmat lakosságának mára már csupán 1%-a magyar, a németység kivándorolt, a lassan elöregedő Feketegyarmat erősen megfogyatkozva bár, de tartja még magát 97%-os magyarságával.

Sorvadó *Gyarmatvilág...* Az ezredforduló táján történtek próbálkozások egy ún. Gyarmat-szövetség létrehozására azzal a céllal, hogy feltárják a gyökereket, ápolják az ezerszáz esztendőskötődéseket, hagyományokat, az egykori szálláshelyek lakóinak utódai megismerjék egymás életkörülményeit.

De vajon számon tarthatók-e még az egyesült Kürtgyarmat törzs első tagjából elszármazott szálláshelyek: Kiskürtös, Nagykürtös, Kisfajkürt, (v. Fajkürt), Hajókürt, Erdőkürt, Kürtabony (később Szklabonya – ma Mikszáthfalva), Kislócsakürtös (Garamkürtös), Csallókürt, Kürtös Pusztakürt?

S a többi törzs és nemzetség szétzilált szállásterületeinek névhordozói? Megannyi nyitott kérdés, a globalizálódó második évezred, remélhetően pozitív nagy talánya.

Könyvészet, forrásmunkák

A magyarságtudomány kézikönyve (Kósa László szerk., Budapest, 1993)

Anno 2000 – Nagyzerind és Feketegyarmat, Arad, 2000.

Fazekas József: *Földrajzi, történelmi áttekintés* c. Fejezet.

Csanádi János: *Népélet, néphagyomány, közművelődés* c. Fejezet.

Bartucz Lajos dr.: *Arad megye népének anthropológiai vázlata* (I. Arad vármegye Néprajzi leírása), Arad, 1912.

Csanádi János: *Bús gerlice csengő hangja* (Körösközi népballadák – bevezető), Arad, 1998

A Körösköz mint néprajzi tájegység. Körösköz. Időszakos kiadvány 1996. január

Nagyzerinde és Gyarmad a török defterekben. Bölcsőhely (Alkalmi kiadvány, 1994. aug.)

Káldy Nagy Gyula: *A gyulai szandzsák 1567. és 1579. évi összeírása*, Békéscsaba, 1982.

Kósa László – Filep Antal: *A magyar nép táji-történeti tagolása*, Budapest, 1975.

Kovách Géza, dr.: *Arad vármegye településrendje a századok folyamán*, Művelődés, XLVI/2,

Magyar Nagylexikon (I–XIX, Budapest 1993–2004

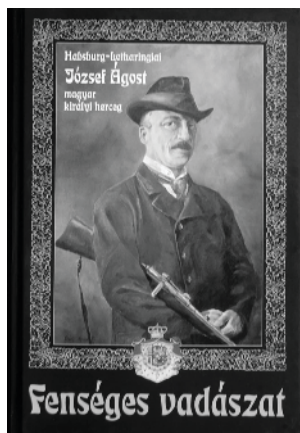
Márki Sándor: *Arad vármegye és Arad szabad királyi város története*, I–II, Arad, 1895.

Rácz Károly: *A zarándi egyházmegye története*, Arad, 1880.

Somogyi Gyula, dr.: *Arad megye magyar népe (Arad vármegye és Arad szabad királyi város néprajzi leírása)* Arad, 1912.

Szabó Károly: *Rogérius mester váradi kanonok Siralmas éneke*, Pest, 1861.

(Partiumi Füzetek, 55., 2008.)

Csanádi János tavai és
 népeire említi túl a mai
 napi bemutatás alkalmánál.
 Kisapostolok szavai: cse-
 Habsburg-Lutherburgi Mihály
 főherceg
 Ágyas Erdő 2010. szeptember 11-én

Dedikáció Mihály főhercegtől, Fenséges vadászat, 2010.

Ha az Úr az Isten, kövessétek őt!

Feketegyarmat: Református Templom (1240), 2002.

1Kír 18,21

A Körösköz a török defterekben

1566 márciusában *Szulejmán* szultán parancsára *Pertev* pasa elindult Isztambulból, hogy a *temesvári beglerbéggel*, a *tatár*, a *moldvai* és a *havasalföldi* segédcsapatokkal megostromolja a gyulai várat. Ez nem ment könnyen, a hosszadalmas nyári ostrom idején, különösen a moldvai seregből sokan megszöktek.

Csak augusztus végén sikerült elfoglalni Gyulát, s azon nyomban hozzákezdték a meghódított terület beillesztéséhez az oszmán birodalom közigazgatásába. Megszervezték a *csanádi*, valamint a *gyulai szandzsákságot*, melyhez a *gyulai*, az *aradi*, a *békési*, a *zarándi* és a *bihari náhije* (járás) tartozott.

A mohamedán jogrendszer szerint a föld tulajdonjoga a szultánt illette. Hogy felmérhessék az adóztatási lehetőségeket, már 1567-ben elrendelték a *szandzsák-összeírást*, melynek biztosa *Muharrem Cselebi*, írnoka *Ferhád bin Abdulláh* volt. 1579-ben pedig a biztos *Haszán*, az írnoke *Ibrahim bin Abdulláh*. Ezeket az összeírási dokumentumokat nevezték *deftereknek*. Az első összeíró elnézőbb volt, míg az utóbbi túlságosan szigorú.

Káldy-Nagy Gyula 1963-64-es isztambuli levéltári kutatásai alapján az 1567-es és az 1579-es defterek szerint a Két-Körös köze és mellékének lakossági megoszlása családonként, valamint a várható kincstári jövedelem feltüntetése szerint a következő:

	1567-ben		1579-ben	
	Családok száma	Várható kincstári jövedelem török akcse értékben	Családok száma	Várható kincstári jövedelem török akcse értékben
<i>Zarándi náhije</i>				
Székudvar	86	30.000	68	60.000
Miske	50	18.000	46	21.000 Tőzmiske
Nagyzerind	46	11.753	43	11.753 Nagyzerind
Gyulavarsán	41	8.570	39	14.000 Gyulavarsánd
Garmad	41	5.500	38	7.000 Feketegyarmat
Szinte	35	5.655	22	8.000 Nagyszintye

		1567-ben		1579-ben	
	Családok száma	Várható kincstári jövedelem akcse értékben	Családok száma	Várható kincstári jövedelem akcse értékben	
Somos	31	5.325	14	10.000	Azóta eltűnt falu sokan Erdőhegyre mentek
Bökén	27	7.632	26	7.632	Bökény. Eltűnt falu
Kisjenova	26	4.023	30	6.000	Kisjenő
Ósi falu	25	4.525	28	7.000	Eltűnt falu
Tamász	21	3.895	23	3.895	Eltűnt falu
Pél	18	6.060	19	9.405	
Nadab	15	2.895	27	3.570	
Görhe	12	3.455	10	7.000	Eltűnt falu Erdőhegyi határ
Gilvás	15	3.677	10	3.677	Gelvács Eltűnt falu Gyarmat közelében
Erdőhegy	11	17.900	13	21.925	
Fődhíd	8	2.292	5	2.592	F ö l d h í d .
Eltűnt					
<i>Bihari nánhije</i>					
Tamáshíd	94	14.477	91	14.000	Tamáshida (Tamásda)
Ágya	54	7.257	42	11.000	
Vadas	54	9.845	41	19.000	Vadász
<i>Gyulai nánhije</i>					
And	41	9.270	31	9.470	Ant
<i>Békési nánhije</i>					
Bélzerind	10	3.780	17	3.621	Bélzerind (Tévedésből került a békési nánhije defterei közé)

A kincstár számára befolyó jövedelem nagysága szerint: 1. Székudvar, 2. Miska, 3. Erdőhegy, 4. Tamáshíd, 5. Nagyzerinde, 6. Vadas, 7. And, 8. Gyulavarsánd.

A defterekben az összeíró csak a családfőt tüntette fel teljes nevén (vezeték és személynévvel), valamint keresztnévén a 15 évnél nagyobb fiait, a vele egy háztartásban élő nőtlen testvéreit, vejét, szolgáját. Hiányzik a nők és a gyerekek bejegyzése

Az egyes települések névsorának vizsgálata során *„figyelemre méltó, hogy a gyulai és a csanádi szandzsák összeírásaiban román keresztnévvel, illetve családnévvel mennyire ritkán találkozunk”* (Káldy-Nagy Gyula bevezetőjéből). A régió falvaiban szinte kizárólag magyar hangzású vagy szláv eredetű nevek fordulnak elő. Pl. *Kisjenőben* (Szabó Balázs, Gyurovity Mihály, Ős Orbán, Bakó Ambrus, Dézsi Máté, Nagy Tamás, Vize Dénes, Tót János, Tót István, Kádár Balázs, Nagy Berci, Varju Lőrinc, Tót Gergely, Tollas Bertalan, Garbóc Pál, Tót Bertalan, Tót Mátyás, Sente János, Dézsi Márton, Szép Mátyás, Varga Ambrus, Márkus Gáspár, Burján András, Új János, Király Mihály); *Erdőhegyen* (Mónár Vince, Jenő Gáspár, Ferenc László, Tót János, Péter György, Filip Gergely, Palotás Mihály, Tót László, Szép György, Gőbör Mihály, Varga Gergely, Forintos Tamás, Tamás Mihály, Jenő Pál, Szabó János, Mónár Tamás, Tót Péter); vagy *Tőzsmikén* (Kovács Tamás, Élias Pál, Kató László, Marosi András, Olá János, Gyuga Pál, Somodi Ambrus, Vada Bálint, Márton János, Csengeri András, Botyki Mihály, Süle Márton, Cse Máté, Máté János, Szabó Miklós, Baranya Tamás, Mátus János, Göncöl András, stb.)

Az összeírások fő célja a szolgáltatási és fizetési kötelezettségek családonkénti pontosítása. A családok felsorolása után az összeíró feltüntette a településről várható kincstári jövedelem összegét török akcse értékben. (Az akkori mértékekről és értékekről: 1 kile (a vékához hasonló török űrmérték) = kb. 25,65 kg búza vagy 22,25 kg árpa. A búza szabadpiaci ára abban az időben kilónként 15 akcse volt. Idegen kereskedők többet is adtak érte. Ne feledjük azonban, hogy a kiterjedt erdőségek, mocsarak és legelők miatt nagyon kevés volt a művelhető terület. A kezdetleges gazdálkodási technika következtében az elvetett búza alig háromszorosát

teremte. Mai átszámítás szerint egy bőven mért mázsa búza szabadpiaci ára kb. 60 akcse, a kapuadó (iszpendzse) családfőként 50 akcse.)

A továbbiakban részletesen felsorolta, hogy milyen tételekből tevődik össze a jövedelem, úgymint: búzatized, keverttized, báránytized, kender- és káposztaadó, méhkasadó, sertésadó, menyasszonyadó, hordóadó, tűzifaadó, szénaadó, valamint különféle büntetéspénzek. Az állatállományból csak a sertéseket és a méheket adóztatták, a juhok után pedig báránytizedet szedtek, amit meg lehetett akcséban váltani.

A Két-Körös közeli régió településeinek nagyságrendje a családok száma tekintetében: 1. *Tamáshida* (1567-ben 94; 1579-ben 91 család), 2. *Székudvar* (86; 68), 3. *Ágya* (54; 42), 4. *Vadas* (54; 41), 5. *Miske* (50; 46), 6. *Nagyzerinde* (46; 43), 7. *Gyulavarsán* (41; 39), 8. *Gyarmad* (41; 38), 9. *And* (41; 31), 10. *Szinte* (35; 22).

Figyelemre méltó, hogy a két összeírás közötti 12 évben mindegyik élenjáró településen csökkent a családok száma. Minek tulajdoníthatók az említett változások? Elsősorban a hadiállapot okozta migrációs mozgásoknak, meneküléseknek, bujdosásnak, valamint az adózás alóli kibújási lehetőség keresésének,

Növekedett viszont néhány, eddig jelentéktelenebb, Fehér-Körös menti település lakóinak száma: *Kisjenova* (8 betelepülő családdal), *Nadab* (12), *Erdőhegy* (4), *Ősi* (3), *Tamász* (2). A Fekete-Körös mentén csupán az eldugottabb *Bélzerind* gyarapodott 7 családdal.

Káldy-Nagy Gyula isztambuli kutakodásainak török defterei lehetőséget kínálnak egy-egy település helytörténeti, demográfiai, névtudományi részletesebb vizsgálatára is.

Így, például *Nagyzerinde* és *Gyarmad* falvakban a feljegyzett családnévek vizsgálata alapján megállapítható, hogy a két összeírás közötti tizenkét év alatt Zerindről eltűnt 12, és megjelent 14 új családnév, míg Gyarmatról eltűnt 13 és megjelent 13. Mindez a hódítás okozta nagy migrációs folyamatot bizonyítja, amely részben a különféle szolgáltatások és adóterhek alóli kibújás keresésének, részben pedig a hadiállapot okozta katonáskodás,

valamint a zaklatások előli menekülésnek a következménye. Ilyen például Zerinden a *Mészár(os)* és *Ács* család időleges eltűnése. Ez utóbbi család két leszármazottja a 17. században nemesi oklevelet kap Rákóczi György erdélyi fejedelemtől. Hasonlóképpen nem található Gyarmaton a második összeíráskor a *Bíró* család, holott más forrásokból tudjuk, hogy egy *Bíró Miklós* nevű gyarmati ifjú 1569–71 között külföldön, Wittenbergben tanult, később Helmeceen volt lelkész, majd 1598 körül a beregi egyházmegye seniora lett. Íróként és számon tartották. Bod Péter Magyar Athenásában is szerepel a neve. Ugyancsak az említett időszakban, 1576-ban tanult Wittenbergben Lucas Gyarmathinus, azaz Gyarmati Lukács.

Érdekes a férfi személynév használat felmérése a defterek alapján. A gyakoriság szerint, *Zerinden: János* (1567-ben 10; 1579-ben 16), *István* (9; 7), *Gergely* (8; 8), *Márton* (3; 6), *Gáspár* (6; 2), *Mihály* (5; 3), *Péter* (5; 3), *Benedek* (3; 5), *Máté-Mátyás* (4; 3), *Miklós* (4; 1).

Gyarmaton: István (8; 6), *György* (6; 8), *János* (9; 3), *András* (5; 6), *Mihály* (4; 6), *Péter* (6; 4), *Máté-Mátyás* (6; 3), *Ferenc* (5; 4), *Tamás*, *Kelemen*, *Balázs* (3; 3).

Ismeretlen a 20. században annyira népszerű *Lajos*, *József*, *Károly*, sőt a *Sándor* is.

A családneveket illetően *Erdőhegyen* is jelentős változások tapasztalhatók a két összeírás közötti 12 év alatt. Megmaradt a *Mónár*, *Jenő*, *Tót*, *Palotás*. Eltűnt hat családnev: *Ferenc*, *Pétör*, *Szép*, *Filip*, *Göbör*, *Varga*. 1579-ben új családnevek: *Forintos*, *István*, *Tamás*, *Szabó*. A 20. századig fennmaradt családnevek: *Molnár*, *Tót*, *Tamás*, *Szabó*, *Varga*.

Kisjenovában (Kisjenő) az 1567-es összeírás idejéről 12 év múlva is megmaradtak a *Szabó*, *Bakó*, *Tési* (*Dézsí*), *Nagy*, *Tót*, *Kádár*, *Varjú*, *Tollas*, *Burján*, *Új*, *Király* családnevek. Eltűntek: *Gyurovity*, *Ős*, *Viza*, *Márkus*, 1579.ig új családok telepedtek le: *Kis*, *Mónár*, *Tétovás*, *Csapó*, *Simon*, *Mihalik*, *Bartó*, *Gránitye*.

*

* *

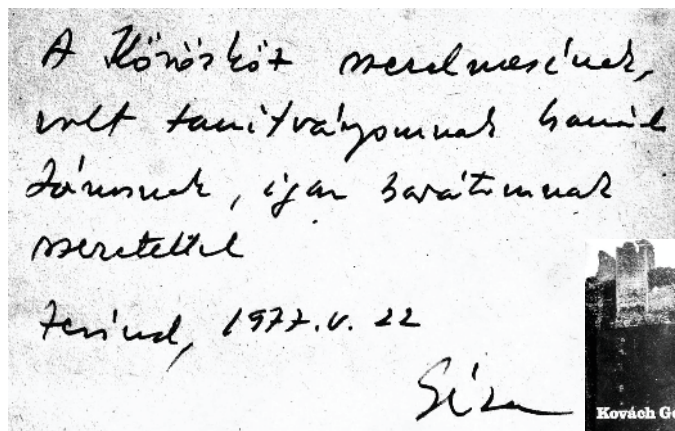
A defterek tüzetes tanulmányozása igazolja a török hódítás gátlástalan harácsolását, a helyi lakosság fokozatos elszegényedését. Vitatható azonban egyes történészek azon állítása, miszerint a törökdúlás elpusztította az alföld védtelen lakosságát, ugyanis a töröknek éppen az volt az érdeke, hogy minél több adófizetője legyen. Az összeírás alól való kibújást szigorúan büntették.

Más kérdés, hogy ezáltal mennyire zsarolta ki a meghódított területeket, kényszerítette szülőfaluja, szülőföldje elhagyására az őshonos lakosságot, s vált a magyar társadalom és kultúra fejlődésének kerékkötőjévé. Tért engedett viszont a reformáció terjedésének, mivel ezeken a területeken nem érvényesülhetett a Habsburgok reformáció ellenes politikája.

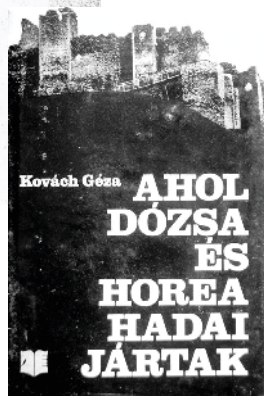
Az alföld településeinek pusztulását tulajdonképpen a két századforduló hadjáratai idézték elő: az 1596. évi tatárdúlás, majd a 17. század végi török elleni felszabadító harcok, melyeket a kuruc-labanc háborúk tetézték.

Forrás:

Káldy-Nagy Gyula: A gyulai szandzsák 1567. és 1579. évi összeírása, Békéscsaba, 1982.

Dedikáció Kovách Gézától, Ahol Dózsa és Horea hadai jártak, 1977

Az erdőhegyi csata 275. évfordulója

A kuruc kor utolsó ütközete

Kuruc korrajz röviden

A harmadik évezred első évtizede a Rákóczi-szabadságharc 300. évfordulójára történő emlékezések ideje.

Cserei Mihály és Bél Mátyás szerint a kuruc a kereszt jelentésű *crux* szó magyarosított formája, mely Dózsa György kereszteseire vezethető vissza; mások viszont a 17. század közepén az erdélyi fejedelmi udvarban szolgálatot teljesítő apródokat nevezték, páncélzatuk alapján, kuraczinosnak.

Amikor kuruc korról beszélünk, tulajdonképpen a 17. század utolsó és a 18. század első harmadát felölelő 50-60 esztendő időszakot értjük. A Thököly Imre, majd a II. Rákóczi Ferenc-féle Habsburg-ellenes szabadságharc elbukását jelentő 1711-es szatmári békekötést tartják a kuruc-labanc háborúk befejező aktusának.

Ez is igaz valamelyest; a harcok befejeződtek, Rákóczi száműzetésbe kényszerül, a kurucok egy része, megtorlásoktól tartva, az emigrációt választja, sokan hazai földön bujdosnak, a harcok idején kifosztott és felperzselt falvak elmenekült, de megmaradt lakossága a békekötés után lassan hazatér, hogy újjáépítse elpusztult otthonát, templomát, és ismételten termővé szelídítse elvadult hűbéri földjeit. A Körösök és a Maros melléke újabb, nemegyszer más ajkú betelepődőkkel gyarapodik. A szabadságharc elbukott ugyan, de a kuruc szabadságeszmék tovább parázslanak.

Történetírásunk manapság megfeledekzik a bukást követő negyedszázad háttér forrongásairól, mintha igazolni akarná azt a nézetet, miszerint a magyarság történetét idegenek, vagy legalábbis idegen érdekek kiszolgálói írják, akik elhallgatnak

részleteket, méltatlanul mellőznek magyar személyiségeket, elhanyagolják a magyar köznépi történeti szerepét, sőt egyesek nem riadnak vissza a tudatos ferdítésektől sem.

Az 1735-ös esztendő a pécskai születésű szerb határőrtsízt, Szegedinác Jovánovics Péró-féle felkelés éveként tartja számon a történetírás, akinek hadait május 9-én Erdőhegy határában verik szét a császáriak.

Ez bizony így hamis kép! Most, az erdőhegyi csata 275. évfordulóján illik kissé magyar szempontból is mögé nézni a történéseknek.

Péró és a kurucok

Őszinte nagyrabecsülés a 80 esztendő, ősz halántékú rác határőrtsízt és népvezér iránt, aki szívén viseli övéinek sorsát, amikor felismeri, hogy Bécs igyekszik felszámolni a török kiűzése után feleslegessé váló Maros menti szerb határőrséget. Péró mindent elkövet, hogy a véglegesen letelepedő határőrök jobbágysorba süllyesztését és katolizálását elkerülje. A szerb határőrtsíztjek kijelentik, hogy inkább meghalnak ősi hitükért és nemzetiségükért.

Bécs elleni szembefordulásához Péró ezért keres és talál szövetségest az elégedetlenkedő békési, erdőháti és bihari kurucokkal, akik a vallás és a haza szabadságáért, az elviselhetetlen adóterhek, valamint a zsarnokoskodó földesurak és bérlők önkényeskedései ellen akarnak felkelni. Előbb titokban, majd egyre nyíltabban híresztelik: – *Megint kurucvilág lesz!* Vezetőik, szervezőik: Vértessy Mihály szentandrászi bíró, Sebestyén János és Szilasy István szentandrászi parasztok, Matula Pál, volt Békés vármegyei tisztviselő, Tokay György, a sarkadi hajdúk kapitánya, majd István deák feketegyarmati ludimagiszter, mint írnok és Szilasy János nagyzerindi pap, mint tábori lelkész stb. Tisztában vannak azonban, hogy nem elég csupán a lelkesedés, a paraszti nyers erő, mindenképpen szükséges a katonai háttér.

A vezetés gyakorlatilag a Vértessy, Sebestyén és Szilasy kezében összpontosul. Marhavásárlás vásárlás ürügyén többször is megfordulnak Pécskán az öreg Pérónál, ahol kölcsönösen egyetértenek, hogy bizony régen a rácok és a magyarok sokat

ellenségeskedtek, de most össze kell fogniuk a közös ellenség ellen. Péro esküvel biztatja az elégedetlenkedőket, hogy „(...) *mihelyt felülnek, és kurucok lesznek a magyarok, ő rácaival együtt készen áll, és védi őket az utolsó csepp vére hullatásáig.*“ Viszonzásképpen ezredesüknek vagy éppen tábornokuknak ismerik el Pérót, akire a katonai szervezés feladata hárul. Közösen elhatározzák, hogy koldus álruhában követet küldenek Rodostóba Rákóczihoz, és a magyarok és a rácok együttesen hazahívják, hogy *fejök és fejedelmük legyen.*

A szerb határőrség és a Maros vidékének megnyerését Péro vállalja, míg a Körösök közét Sebestyén és Szilasy. Megszaporodnak a pécskai látogatások, és erőteljessé válik a szervezőmunka, villámként terjed a hír a szomszédos megyékben is. A lázadók utolsó megbeszélése Békésszentandrásan zajlik 1735. április 27-én, minekutána a küldöttek a következő kézírással sokszorosított felhívást terjesztik falvaikban:

„Isten áldja meg kegyelmeteket, édes uramék! A mit régtől fogvást várt a szegény magyar, már Isten a sok özvegyek s árvák könyörgését meghallgatta, mert igaz kuruc világ van, és mi is igaz kurucok vagyunk, ezért minden félelmet félretévén, özvegyekért, árvákért s nemes vallásunkért most szolgáljunk!“

A szentandrásiaiak mogyoróúdra vörös posztót erősítenek zászló gyanánt, mely alatt felesküdnék „*a Szentháromságra fogadván, hogy Rákóczinak és kapitányának, Pérónak és a hazának utolsó csepp vérük hullatásáig szolgálnak.*“

A Békésszentandrásról kipattanó szikra lángra lobbantja az alföldi falvakban szunnyadó parazsat, a zendülés rohamosan terebélyesedik. Sorra csatlakoznak Sarkadról, Dobozról, Túrról, Öcsöd-ről, Békésről, Karcagról, Madarászról, Erdőhegyről (vezetőjük Kardos Peti csizmadiamester), Feketegyarmatról (v. István deák, aki egyúttal Sebestyén levelezését is végzi, valamint Nagy Miklós), Nagyzerindről (v. Szilasy János ref. lelkész), Kisjenőből (Nyágra Gornik), Székudvarról (v. Mirkovics Pál, jegyző), Tamásdáról (v. Kisvárdai István), Vadászról (v. Gesztesy György) s a többi erdőháti településről magyarok és románok egyaránt. Valamennyien felesküsznek, hogy hívei lesznek Rákóczinak, és

a végsőkig harcolnak a haza és a vallás szabadságáért. (Ó, ha tudnák, hogy a nagy Rákóczi a messze távolban, Rodostóban visszaadta lelkét az Istennek! Legyen ez az írás a tiszteletadás jelképe is a fejedelem halálának 275. évfordulóján!)

A lázadók többsége egyszerű, tanulatlan ember, hadviselésre, vezetésre katonailag képtelen, azért remélik, hogy a szervezett rá-cok és tisztjeik majd győzelemre vezetik őket. Fegyverzetük bizony nagyon szegényes, alkalmi; lándzsa, dorong, füttykös, fejsze, egy-egy kard, puska vagy pisztoly. Aki teheti, lóháton csatlakozik, mások csak gyalogosan.

Hamarosan híre fut a szervezkedésnek Biharban, Tokajban, Pest megyében, és másutt is készek a csatlakozásra. A hatóságokat a felkelés híre készületlenül találja. Nagy a riadalom és a kapkodás. Közben a lázadók követek által üzeneteket váltanak Péroval, aki az Arad megyei Erdőhegyet jelöli meg a szerb határőregységek és a kuruc lázadók találkozó helyeként. Igen ám, de az aradi katonai várparancsnok, a Pérohoz igyekvő elfogott kuruc követektől kínzással kikényszerített vallomások alapján, május 3-án lefogatja a szervezkedő, de bizonyos mértékben tétovázó Péro, és bilincsbe vereti. A szerb határőrtisztek egy része, Sevics, Strba és Péro Mihály nevű fia, akik hajlottak az öreg Péro szövetségére, hogy magukat tisztázzák a gyanú alól, egységeiket gazdag zsákmánnyal kecsegtetve, a magukra maradt kuruc lázadók ellen fordulnak. Amerre vonulnak, rabolnak, feldűlják a magyar falvakat. A lakosság nádasokba és az erdőkbe menekül előlük.

Bár a kuruc felkelés híre készületlenül éri a hatóságokat, mindent elkövetnek, hogy a felkelést elnyomják. Gr. Pálffy János országbíró elnöklete alatt május 4-én már az országos helytartó-tanács tárgyalja a jelentéseket, és a tényeket azonnal közlik III. Károly királlyal is. A hatalom megtorló intézkedései már képtelenek megállítani a viharosan terjedő felkelést. Elfognak 13 kurucot, és szörnyű kínzások között próbálják megfélemlíteni őket, mindhiába. A lázadók fittyet hánynak a hatóságokra, csak Sebestyén és Vértessy parancsait követik.

Az imént ismertetett felhívást sem képesek elkobozni, ugyanis az írástudók minden érintett faluban ismételten lemásolták és

sokszorosították azokat. A sorsa jobbrafordulását remélő lakosság lelkesen fogadja a szervezőket, toborzókat, és nemegyszer félrevezeti a hatóságokat, a lázadókat üldöző csapategységeket. Néhány nap alatt a felkelők száma meghaladja az ezret, akikhez Erdőhegy közelében számtalan Körös- és Maros-völgyi román lakos is csatlakozik.

Az erdőhegyi csata

A Békésszentandráson 1735. április 27-én fellobbanó felkelés napok alatt lángba borítja a Körösök vidékét. Bízna Péró és tisztársainak katonai segítségével. Május 4-én a kurucok két irányból közelítik meg Erdőhegyet: a nyugati-déli ág a Fehér-Körös bal partja mentén nyomul Erdőhegy felé Sebestyén János vezetésével, hogy ott várja be a Péróhoz küldött követeket és magát Péró, míg a másik ág Vértessy vezetésével észak-nyugat felől Szeghalmon, Vésztőn, Okányon, Zadányon, Szalontán, Mezőgyánon, Nagyzerinden és Kisjenőn át május 7-én éjjel érkezik Erdőhegyre.

Másnap a szerveződő 1300–1400 főnyi kuruc sereg Erdőhegy Görhe nevű határrészén (a székudvariak Gyürhének mondták) szekérsánccal veszi körbe magát 13–14 zászló alatt. Vezérük Sebestyén János ezredes-kapitány, őrnagyuk Vértessy Mihály, kapitányaik Pap Gáspár (Dobozról), Szilasy István (Szentandrásról), Mirkovics Pál (Székudvarról), Csordás András (Túrról), Matula Pál (Vásárhelyről), Gesztesy György (Vadászról) és mások. A tábori papjaik István deák feketegyarmati tanító és Szilasy János Nagyzerindről. A zászlótartók között ott található Nyágra Gornik Kisjenőből.

Már 8-án a szekérsáncon álló Sebestyén János észleli először a közeledő szerbeket, akiknek a kurucok igen megörülnek, azt remélve, hogy a Pérótól ígért segítség érkezik. Meglepi őket azonban, amikor a szerbek lecsapnak a kuruc előőrsekre, de a magyarok hamar magukhoz térnek, és néhány támadót megölnek. Két kuruc kapitány sikertelenül próbál szót érteni a szerbek vezetőivel, akik a kuruc követeket vádolják Péró elárulásával. A felkelő kurucok keserű csalódással veszik tudomásul, hogy Péró esküvel fogadott ígéretei és levélbeni biztatása semmissé vált.

A sejtés másnap, május 9-én hajnali 4-kor bizonyossá válik, amikor váratlanul gyilkos szerb sortűz zúdul a szekérsánkra, és feljajdulnak az első áldozatok. Óriási zűrzavar

támad, a dorongokkal felfegyverzett gyalogosok a bokrok közé menekülnek, amikor 500 szerb lovas ront rájuk. A kuruc huszárok viszonozzák a tüzet, hogy feltartóztassák a rohamozó ellenséget. Gyilkos kézitusa következik, a kétségbeesett védekezés közben egyre több az áldozat és a súlyos sebesült. Az elszánt öldöklés első áldozata a kurucok egyik kapitánya, a székudvari Mirkovics Pál. A kisjenői zászlótartó, Nyágra Gornik a zászlórúddal leüti és súlyosan megsebesíti Strbát, az egyik szerb kapitányt, de megsebesül az öreg Péro egyik fia, az ifjabb Szegedinác Mihály is.

Hat órán át tartja magát a fegyverforgatásban tapasztalatlan kuruc parasztsereg a szervezett katonai túlerővel, a hitszegő ráccokkal szemben. Délelőtt 10 óra tájban a szerb határőr csapatok győzelmével ér véget az erdőhegyi csata, a kuruc huszárok egy része a Fehér-Körös hídján át Kisjenőn keresztül északkelet felé menekül, utolsó maradványaikat május 13-án a bihari Telegdnél számolják fel.

A görhei csataterén 400 kuruc huszár és gyalogos holtteste maradt, amelyhez még hozzászámíthatunk 300, üldözés közben ledöfött kurucot. A győztesek 169 foglyot ejtenek, 10 zászlót, több szekérsánki fegyvert és harci eszközt, több gazdátlan lovat zsákmányolnak. Még rágondolni is irtóztató: lemeztelenítik a holtakat és a sebesülteket, eltulajdonítják értékeiket, ruháikat, használható fegyvereiket. Ráadásul feldúlják, kifosztják, majd felgyújtják Erdőhegyet is, elrabolják a református templom kegyszeréit, úrasztali kendőit, kiürítik a szegény lakosság kamráit, gabonásait, elvisznek két hordónyi mézet.

Déltájban az üldözők is visszatérnek táborukba, majd másnap a zsákmánnyal és a megkötözött fogoly lázadókkal diadalmasan érkeznek vissza Aradra. Így váltak a lázadó Péro és tisztársainak szerb határőrei Bécs politikájának alázatos és gyalázatos kiszolgálóivá. Strba és Sevics rác kapitányok, hogy igazolják hűségüket és lojalitásukat Bécs iránt, és hogy tisztázzák magukat

az összeesküvés és a kurucokkal való szövetkezés gyanúja alól, mindent elkövettek a jóhiszemű paraszt felkelők megsemmisítéséért.

A krónikás kuruc kapitány, Tokody Márton így kiált fel *Péro veszedelme* című költeményében:

*Kiért az Úristen őket megbüntesse,
Verebek rakjanak fészket az ő fejekbe...
Mint amaz dögpárát, utcákon hurcolják,
Rút káplárpálcával, korbáccsal kínozzák,
Vagy flinta-sarkakkal oldalát döföljék,
Selma, huncut, német nevekkal nevezzék!*

A hivatalosságok vajon hogyan viszonyulnak az eseményekhez? A Tisza menti vármegyék katonasága, br. Orczy István nemesi serege, szándékosan késlekedve (hadd végezzék el a piszkos munkát a szerbek!) csak három nap múlva, május 12-én, Halász Péter vezetésével érkezik Erdőhegyre. Maga a báró, aki valamikor még Rákóczi hűségére esküdött, most mint a császári csapatok megbízott vezére valójában csak május 14-én érkezik Arad megyébe, ahol már nem sok dolga akad, hiszen a rácok levették a kurucokat, a *tiszogatók* már egy felkelőre sem akadnak. Még felkutatják Nadab, Kisjenő, Ágya és Nagyzerind környékét, de a hajsza során már senkit sem találnak...

Az Erdőhegy-Görhe-i csatamező látványa viszont rémítően siralmas: szanaszét lemeztelenített, bűzlő holttestek százai... Temethettek, magyarok!

275 év után ma már csakúgy ellaposodott tömegsír árulkodik és vádol némán...

*
* *

Mi lett az Aradon fogva tartott öreg Péroval, valamint a kuruc felkelés vezetőivel, Sebestyénnel, Vértessyvel, Szilasyval, Pásztorral és Matulával, akiket a bihariak *a sereg virágainak* neveztek? Mintegy száz kuruccal átvágták magukat a szerbek gyűrűjén, de Biharban többször is megtámadták, végül szétszórták őket. A falvak népe mindenütt bújtatta, etette-itatta őket, míg sebesülten a hatóságok kezére nem kerültek.

Az ítélet

1735 augusztusának elején az aradi foglyokat Budára szállítják a Csonkatoronyba, ahol szörnyű kínzások közepette vallatják őket. Erről a krónikás Tokody Márton így tudósít:

*Vasakat viselvén, hordoztunk láncokat,
Lábunkon hordoztunk nagy vaskarikákat,
Nagy bánatban fújtuk mi magyar nótánkat,
Keservesen ettük rendelt prófontunkat...
Jaj, mely nehéz legyen ártatlan szenvedni,
Az más kardja miatt keresztet szenvedni...*

Pérót kínzóeszközökkel először május 20-án vallatják Aradon, majd a szörnyű kínzásokat többször is megismétlik Budán, de az „*ősz vitéz*“ semmiképpen nem akar vallani, nagy lelki erővel mindent tagad, csakhogy menthesse szerb tisztársait. Nemes, hősi gesztus! Mindenért a magyar parasztokat próbálja felelőssé tenni.

Budán egy 9 tagú delegált bíróság Jörger tábornok parancsnok elnökletével 1735. aug. 10-től vizsgálja és tárgyalja a másfélszáz elfogott paraszt és felkelésre buzdító vezetőinek perét. Bár a szerb határőrtiszteket, Sevics aradi főkapitányt, Strba nagylaki kapitányt és Péro Mihály nevű fiát is ideiglenesen letartóztatják, a király megkegyelmez nekik.

A bírói ítélet 8. pontja szerint: „*mivel hamar észretértek, és Erdőhegynél a zavargók leverésében s megsemmisítésében is jó munkát végeztek, ezért őket a bilincsekből és a börtönből, ahol eddig fogva tartattak, szabadon kell bocsátani és azokba a katonai tisztségekbe, amelyeket azelőtt viseltek, vissza kell helyezni.*“

De lássuk a „*gonosz hazaárulás és felségsértés főbenjáró vádjá*“ alapján hozott bírói ítélet néhány megállapítását!

„*(...) a Pérónak nevezett Szegedinecz P(...) Sebestyén Jánossal és Szilasy Istvánval az annyira vakmerő és istentelen merénylet fő tervezőivel és mozgatóival gonosz együttes felkelés bűnös megtárgyalásába ment bele, mely alkalommal a hazaárulás megindítására és Arad elfoglalására átkos terveket készített (...)*“

„*Sebestyén János már az 1734-ik év őszén ráadta fejét (...) a kárhozatos együttes felkelés kikovácsolására (...), a népfelizgatása*

*és a köznyugalom megbontása céljából Erdőhát vidékén szertejárt Szegedinecz P hűségére felesküdt (...), az erdőhegyi ütközetben mint vezér részt vett (...)*⁴⁶

*„Ezeket felül Pásztor András (...) Sebestyén Jánossal, továbbá Szilasy Istvánnal összeesküvést szőtt (...), Rákóczi Ferencnek hűségére felesküdt, a zavargó parasztok közt kapitányságot vállalt (...), az erdőhegyi ütközetben részt vett (...)*⁴⁶

„(...) a bíróság őket arra ítéli, hogy előbb felső testrészeiken kezdve, kerékbe töressenek, aztán négy részre vágassanak, és ily módon négyfelé vágott átkozott hulláik az ily gaz merénylet emlékének megutáltatása céljából Arad és Nagy Várad városok, valamint Sarkad és Szent András községek mellett emelendő akasztófákra szegeztessenek ki.”⁴⁶

Az elrettentő ítéletet a bíróság 1736 tavaszán hirdeti ki, és április 4-én kegyetlenül kivégezteti Pérót és magyar társait. Többeket bilincsből letöltendő közmunkára ítélt, másokat kegyelmi úton felment. Bécs *Oszd meg és uralkodj!* politikája ismételten beigazolódik. Mária Terézia néhány év múlva elégedetten állapítja meg, hogy ha Magyarországon valami miatt nyugtalanság támad, rendkívül hasznos és szükséges, sőt nélkülözhetetlen a szerbek szerepvállalása a nyugalom helyreállításában. Az 1735-ös, Békésszentandrásról induló kuruc felkelés letörése után a feleslegessé váló szerb határőrség alakulatai és családtagjaik, a fokozatos felszámolás és jobbágysorba süllyesztés helyett, Mária Terézia és Erzsébet orosz cárnő megegyezése értelmében Ukrajnába költözhetnek, s a Dnyeper mentén telepednek le. Nagylelkű jutalom!

A mieink maradnak. Az Erdőhegy–Görhe-i csatamezőn 275 éve domborul-laposodik a 700 felkelő kurucot keblére ölelő tömegsír. A köztudat még ma is a Péro-felkelés letörésének helyeként emlegeti Erdőhegyet. Pedig kiváló történészünk, Márki Sándor 1893. január 9-én felolvasott akadémiai székfoglaló értekezésének előszavában leszögezi: *„A magyar köznépi történetének egyik*

* A bírói ítélet teljes latin, valamint magyar fordítású szövegét dr. Maday Pál közli 1957-ben a Békéscsabán megjelenő *Körös Népe* című kiadvány II. kötetében.

legérdekesebb fejezete a Péro lázadása. Nem is az övé voltaképpen, hanem két szentandrászi földművesé, a Vértessyé és a Sebestyéné (...) A rác Péro elismerte utóbb, hogy a szentandrászi parasztok győzték meg őt a közös vállalat szükséges voltáról (...)“

Legyen ezen írás a kegyelet és tiszteletadás 700 virágszálának óriáskoszorúja a csata 275. évfordulóján, mely egy hónapos eltéréssel a nagy kuruc fejedelem, Rákóczi halálának (1735. április 8., Rodostó) is évfordulója, ugyanakkor a hazai parasztmozgalmak és szabadságharcok fáradhatatlan kutatója, a kétegyházi születésű Márki Sándor halálának 85. évfordulója (1925. júl. 1.) is.

Erdőhegy-Kisjenő, 2010 tavaszán

Felhasznált forrásmunkák:

A magyarok krónikája (Glatz Ferenc szerk.). Officina Nova, 1995.

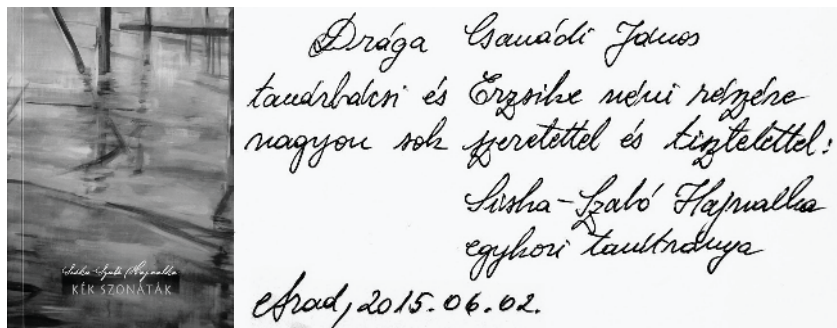
Dr. Kovách Géza: *Parasztmozgalmak Arad megyében 1848 előtt*. In: Ahol Dózsa és Horea hadai jártak. Bukarest, 1976.

Dr. Maday Pál: *Az 1735. évi békésszentandrászi parasztfelkelés. Békéscsaba*, 1957.

Dr. Maday Pál: *Az 1735. évi békésszentandrászi parasztfelkelés bírói ítéletének szövege*. Körös Népe II. Békéscsaba, 1957.

Dr. Márki Sándor: *Péro lázadása*. (Akadémiai székfoglaló értekezés). Bp., 1893.

(Szövétnék, 2010. ápr.)

Dedikáció Siska-Szabó Hajnalkától, Kék szonáták, 2015.

Habsburgok a Körösközben

A Rákóczi-szabadságharc bukása után a Fekete- és Fehér-Körös köze mint pusztult vidék kerül a császári kincstár tulajdonába. A fokozatosan visszaszívargó elmenekült, megmaradt falvak földesurait kuruc pártiságuk miatt hűtlenségi perbe fogják, és javaiktól megfosztják.

1732-ben a Kamara, bizonyos katonai érdemeiért De Este modenai hercegnek ajándékozza a Körösközt. A hivatalosságok Raynaldnak, a nép Rinaldónak nevezi a herceget, akinek székhelye Erdőhegyen a Fehér-Körös hídfőjénél volt. Később, amikor a herceg kegyvesztett lett az udvarnál, a teljes Körös menti uradalom visszaszáll a Kamarára. A herceg gazdátlan kápolnáját 1784-ben az erdőhegyiek református templommá alakítják.

Az uradalom ügyeit a zerindi székhelyű tiszttartóság intézi tovább. A jobbágyságnak megengedik, hogy háborítatlanul irtsa az erdőt úrbéri földbirtokainak növelése érdekében, amely nemcsak a jobbágyság, de a királyi kamara jövedelmét is növeli.

A 19. század elején a napóleoni háborúk miatt a kincstár eladósodik, ezért kénytelen elárverezni körösközi birtokait. Ekkor lép be a Körös mente életébe József Antal nádor (1796-tól) osztrák főherceg, magyar királyi herceg. Tíz év leforgása alatt ő vásárolja meg a teljes Körösközt, Vadász és Bélzerind kivételével. Így 1817-ben Kisjenőt 128.016 forintért és 58 krajcárért, 1818-ban Erdőhegyet, Nagyzerindet, Ottlakát és Siklót, 1822-ben Ágyát, Feketegyarmatot, Nadabot, Nagyszintyét és Bánkutat, 1825-ben Köröscsentét és Tözmiskét, 1827-ben Kiskakucs pusztát. Az uradalom területe meghaladja a 140.000 holdat. Vadász és Bélzerind a napóleoni háborúk vitéze, Simonyi óbester tulajdonába kerül.

József főherceg jelentős befektetéseket eszközöl a Körös menti birtokok korszerűsítésére. Modern majorsági gazdálkodást vezet be, melynek alapja a juh- és szarvasmarha tenyésztés, de óriási

összegeket áldoz a sertésenyésztésre is (Szerbiából származó mangalica tenyészkánok által újítja fel az állományt, amely később a híressé váló *szalontai vörös* megalapozója lesz).

A majorosítás során szétválasztják az uradalmi és a közösségi legelőket, amely számtalan úrbéri per okozója. A vidék életében óriási jelentősége van, hogy megkezdődik a Körösök szabályozása Beszédes József vízügyi mérnök irányításával. Lecsapolják a mocsarakat, a jobbágyi szolgáltatások jelentős részét a töltések, gátak, partok emelésére fordítják, amely nem csak az uradalom, de a községek érdekeit is szolgálja. Néhány adat az óriási vállalkozás érzékeltetésére: 124.411 öl (1 öl 1,96 méter) elválasztó és belvíz levezető árok, 107.430 öl töltés (part), 66.877 öl hosszúságú fasor, 43.670 öl hosszú élősövény. Fontos még a Fehér-Körösön kívüli Malom-csatorna megásása két nagyobb és számtalan kisebb malommal.

Kisjenőn rezidenciát és különféle uradalmi épületeket épít, felújítja az 1777-ben emelt katolikus templomot. Helyi hagyomány szerint, állítólag, a hagymakupolás torony a nádor első feleségének, a 24 évesen meghalt, szépséges Alexandra Pavlovna orosz nagyhercegnő, I. Pál orosz cár lányának, Nagy Katalin cárnő unokájának emlékét őrzi, aki nagyon megszerette a magyarokat, és támogatta férje magyarbarát politikáját. A nagyhercegnő tiszteletére Ürömön (Pilis) emelt díszes kápolnát éppen 2005 tavaszán újították fel, és máris az orosz egyházi turizmus magyarországi kegyhelyévé vált.

Politikai vonalon József Antal nádor szervezi és vezeti három ízben is (1797, 1800, 1809) a magyar nemesi felkelést. Ő harcolja ki, hogy a császár 13 év után 1825-ben újra összehívja a magyar országgyűlést. A bécsi udvar és a magyar nemesség közötti ellentétek mérséklésére törekszik. Támogatja Pest fejlesztését, a Vakok Intézete létrehozását, Ipartanoda megteremtését, a magyar tisztképző intézetet, a Nemzeti Múzeum és Könyvtár gyarapítását, a vasútvonal építését, kereskedelmi bank létrehozását.

A nádor 1847. január 13-án bekövetkezett halála után utódjául V. Ferdinánd király *István főherceget* jelöli ki, akit a 48-as forradalmi események idején teljhatalommal ruház fel.

1848. március 17-én ő nevezi ki *Batthyány Lajos grófot* az első független, felelős magyar kormány miniszterelnökévé. A magyar szabadságharchoz való viszonyulása miatt a császár száműzi a fiatal nádort.

A 19. században a nádori család egymást követő nemzedékei biztosítják a folytonosságot mind országos, mind pedig körösközi szinten, ahol fokozatosan megjelennek a mezőgazdasági gépek, mint a Zugmayer típusú eke vagy a Seidl típusú cséplőgép amelyek meggyorsítják és fokozzák a mezőgazdasági termelés hatékonyságát. A helyi parasztság is rendkívül sokat tanul. A növénykultúrák közül egyre jobban elterjed a tengeri, a köles, a repce, a lucerna, a lóhere, a bükköny.

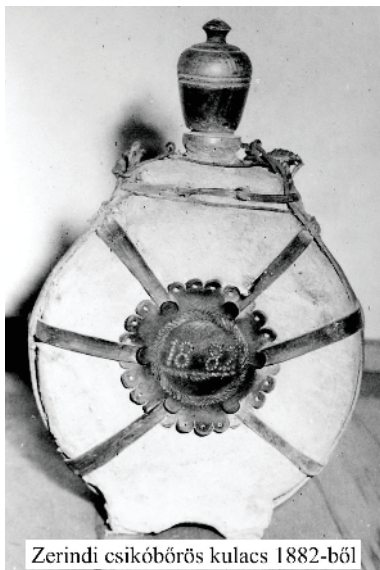
A család Magyarországon rendkívül népszerű tagja, József Antal másik fia, *József Károly Lajos* főherceg, aki a kiegyezés után a *magyar királyi honvédsereg megszervezője és első főparancsnoka*. Számos alkalommal juttatja kifejezésre magyar érzelmeit. Rokonszenvvel fordul a cigányság felé is, ő próbálkozik elsőként a *cigánykérdés megoldásával*. Megtanulja nyelvüket, 1888-ban cigány–magyar szótárt, cigány nyelvtant szerkeszt. Mint a *Magyar Tudományos Akadémia tagja*, 1894-ben kiadja *A cigányokról* című művét.

Az ő ötödik gyermeke az ágyai erdőben húsz évesen vadászbalesetet szenvedő *László főherceg*, aki szoros testvéri szálakkal kötődött a nála három évvel nagyobb *bátyjához, József Ágost* főherceghez. Ő is fényes, felfelé ívelő katonai, politikai majd tudományos pályát fut be. 1918 októberében IV. Károly homo regiusszá teszi, ő nevezi ki Károlyi Mihály grófot miniszterelnökké. Az őszirózsás forradalom idején rövid időre börtönbe kerül, majd visszavonul alcsúti birtokára. 1919 augusztusában Budapesten kormányzónak nyilvánítja magát, és megerősíti Horthy Miklóst fővezéri tisztében, de Antant nyomásra még abban a hónapban lemond.

A hatalomváltás következtében a nádori család elveszíti körösközi birtokait. *József Ágost* a 20–30-as években széles körű közéleti tevékenységet folytat 1927-től a felsőház tagja, 1936–1944 között ő a *Magyar Tudományos Akadémia elnöke*. 1944-ben a szovjet

csapatok magyarországi előretörése miatt egész családjával Németországból Portugáliába menekül.

A család ún. „magyar ága” külföldön is nagy gondot fordít arra, hogy gyermekeik, unokáik tökéletesen elsajátítsák a magyar nyelvet. Nem akarnak szégyent vallani, ha majd újra hazaköltöznek Magyarországra. Ez az óhaj a 20. század végi rendszerváltás után, a 90- es évek közepén teljesül.

Zerindi csikóbőrös kulacs 1882-ből

Zerindi keclengyészláda 1844-ből

Harangszó az erdő mélyén

*Ezt a sok-sok kincset mind az erdő adta
és az a szomjas, ámuldozó
gyermekifjú kapta,
akit elkísértek alkonyatszáltaig,
esthajnali csillag égre-gyúlásáig,
harangkondulásig.*

(Olosz Lajos: Köszönet az ágyai erdőnek)

Kinek szól a harang?

Döbbenetes hír kavarta fel a Körösköz nyugalalmát 1895. szeptember 2-án a déli órákban: az ágyai (halomburgi) erdőben vadászbalesetet szenvedett László főherceg, a kisjenői uradalom birtokosának, József főhercegnek ötödik gyermeke, a budapesti Ludovika Katonai Akadémia húsz éves növendéke, a nagyváradi 37-es regiment jövődő tisztje.

Mi is történt? Az ifjú főherceg szeptember 1-jén érkezik kísérrőjével Kisjenőbe, hogy másnap részt vegyen az ágyai erdőbe tervezett vaddisznóvadászaton. Már napkeltekor kivonulnak az erdészekkel és az ágyai hajtókkal. A délelőtt viszonylagos csendes vadászatása után a kora délutáni órákra nagyobb zsákmány ígérkezik. A hajtók becserkészték

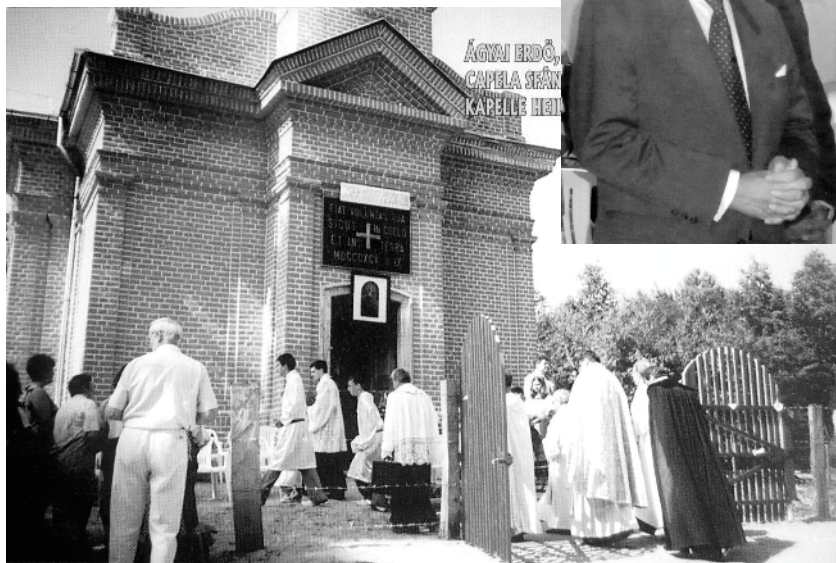
Az angyal magához emeli a balesetes László herceget

egy két és féleves hatalmas vadkant. A herceg nem győzi kivárni az ebédszünet végét, és kísérő nélkül eltűnik az erdő bozotos sűrűjében. 15.45-kor váratlanul lövés dördül, néhány pillanattal később még egy lövés.

A társaság tagjai azonnal ugranak, azt gondolva, hogy László elejtette a vadkant, de a remélt vadászsiker helyett segélykiáltás hallatszik: – Jöjjenek, megsérült a lábam! Az igazgató és a főerdész rémülten konstatálják, hogy a herceg megsérült, amikor a bozotosban rálőtt egy vadmacskára, és ki akarta hozni a vergődő állatot a bokorból. Az ágakban megakadó, elsülő vadászfegyver összeroncsolta az ifjú csipőcsontját.

Azonnal intézkednek: zsebkendővel próbálják elállítani a vérzést, kocsióért, ágyneműért küldenek Ágyára, Szkalák erdész orvosért rohan Kisjenőbe. 17 óra körül az érkező dr. Hubay bekötözi a sebet, hamarosan táviratilag értesítik az alicsúti birto-

Habsburg-Lotharingiai Mihály főherceg

A kápolna az ágyai erdőben

kon tartózkodó főhercegi családot, ugyanakkor sürgősen orvosi segítséget kérnek Aradról és Budapestről is. Közben a megérkező Vékony doktor a sebesültet egy nagy kipárnázott hintóval Kisjenőbe szállíttatja, ahova a rossz útviszonyok s a beteg állapota miatt csak este nyolc óra tájban érkeznek meg. Éjfél tájban Aradról is befut az orvos, de megvárják a másnap Budapestről érkező orvosprofesszort is. A konzílium megállapítja, hogy a sürgős műtét csak a budapesti Erzsébet Klinikán végezhető el. A szeptember 3-án este 10-kor Erdőhegyről induló vöröskeresztes szerelvényel, az időközben megérkező szülők és az orvosok kíséretében a sebesültet Budapestre szállítják.

A műtét 4-én a késő esti órákban fejeződik be, miután a sérült lábból 13 csontszilánkot távolítanak el. Másnap az altatásból magához térő beteg még viszontlátja szeretteit, de a 6-ra virradó éjszakán fertőzési tünetek jelennek meg, s a főherceg egy jezsuita atya jelenlétében kileheli lelkét. Földi maradványait a budai családi kriptában helyezik örök nyugalomra.

Halálának első évfordulójára, 1896-ban a főhercegi család örök mementóként impozáns kápolnát emeltet a baleset színhelyén az ágyai erdőben, szenteléskor a kápolnát Szent László kegyeibe ajánlva. Ágya felől az erdő szélétől a kápolnáig 14, téglából épített oszlop, ún. Stáció vezet, Krisztus szenvedéseinek egy-egy jelenetét ábrázoló képpel.

*

* *

A köztudat évtizedeken át képtelen elfogadni a tényt, László főherceg tragikus halálát. A történelem számtalan, ún. *gyanús* vadászbalesete ébreszt kételyeket a gyanakvókban. Gondolok itt Szent István egyetlen fiának és kijelölt örökösének, Imre hercegnek a vadászbalesetére 1031. szeptember 2-án (Megj. László főherceg balesete is szeptember 2-án történt) vagy Zrínyi Ilona nagybátyjának, a költő és hadvezér Zrínyi Miklós grófnak vadkan általi halálra sebzésére 1664. aug. 18-án.

László főherceg tragédiája után is egyesek politikai merényletet sejtenek. A laikus nép fantáziája is meglódul, mindenféle hiteltelen, folklorizálódott mendemonda kering. (Megj. Gyűjtőmunkám

során magam is találkoztam ilyenekkel (Ágyán): a főherceg maga lőtte le a fiát, mivel az elcsábította tőle kedvesét, egy híres kávéházi énekesnőt. (Ezt a változatot szövi bele az írói fantázia Titus Popovici Setea című regényébe.)

Egyébként a főhercegi család egymást követő nemzedékeinek alakja összemosódik a nép képzeletvilágában, de a folklorizálódott történetek többségéből rokonszenv sugárzik. Egy, Gyulavarsádon Kovács Ferencről lejegyzett változat szerint: József főherceg nagyon kedvelte ezt a vidéket, különösen az ágyai erdő gazdag vadállománya vonzotta. Egy alkalommal, úgy nyár közepén, vadászat közben sárga dinnyére éhezett.

Nem beszélte tökéletesen a magyar nyelvet, de azért a tisztartó tudomására hozta:

– Úgy megkívánta kis *sárga dinnét*. Szerezze nekem!

A szolgálalkú tisztartó azonnal intézkedett. Élt akkortájt Ágyán egy szemrevaló, jóvágású menyecske, Sarkadiné. Azonnal magához hívatta, és közölte vele:

– Te, Rozi, téged megkívánt a főherceg úr öméltósága, muszáj eléje vezesselek. – S a tiltakozó, rémült menyecskét a főherceg elé citálja:

– Excellenciás uram, kívánsága szerint, itt van Sarkadiné. A főherceg enyhe mosollyal végigméri a finomnak ígérkező „falatot” és bosszús szemrehányással utasítja rendre a túlbuzgó intézőt:

– Én nem Sarkadinét kívánta, hanem *sárga dinnét* akar enni.

Újra megkondul a kisharang

Bár a 90-es években is történtek próbálkozások az ágyai erdőbeli megrongált és meggyalázott László kápolna *rehabilitálására*, tulajdonképpen érdemleges eredmények csak akkor születtek, amikor Ft. Pántya Elemér kisjenői plébános kapcsolatba lépett az 1995 óta újra Magyarországon élő *Habsburg–Lotharingiai Mihály főherceggel* (az ő nagyapjának a testvére volt a balesetes László főherceg) és családjával. Nagylelkű támogatásuk révén, valamint Kisjenő, Ágya és Nagyszintye katolikus híveinek és hivatalosságainak segítségével minden rosszmájú akadékoskodás

ellenére sikerült felújítani a 110 évvel ezelőtti baleset színhelyén emelt kápolnát és környezetét.

A Szent László oltalmába ajánlott kápolna *újraszentalési szertartását 2005. szeptember 3-án* Nm. és Ft. *Roos Márton temesvári megyéspüspök* végezte. Meghívottként jelen volt Nm. és Ft. *Tempfli József nagyváradai megyés püspök*, valamint a környék papsága, helyi és Arad megyei hivatalosságok, élükön *Iosif Matula* az Arad megyei tanács elnökével, *Búza Gábor* alelnökkel és *Horváth Levente* Arad megye alprefektusával.

Nm. és Ft. Roos Márton temesvári megyés püspök hangsúlyozta: A felújított kápolna a jövőbetekintés, az egység, a keresztényi szeretet és megértés kifejezője.

Nm. és Ft. Tempfli József nagyváradai megyés püspök a Szent László-i hagyaték ápolására és továbbadására hívta fel az egybegyűltek figyelmét.

Ft. Pántya Elemér kifejezte reményét, hogy a teljes külső és belső rekonstrukció befejezése után 2006. június 27-től Szent

László herceg, jobbról

László napjától az ágyai erdei kápolna örök zarándokhellyé válik minden katolikus igaz hívő és a történelmi hagyományok tiszteletét vállaló magyar és nem magyar ember számára.

Újra szól a harang az ágyai erdő mélyén, és hirdeti a *halhatatlan lélek diadalát* (O. L.).

Kisjenő, 2005.
szeptember
(Partium, 2005. nov.)

József Ágost: Fenséges vadászat

Könyvismertető, részlet.

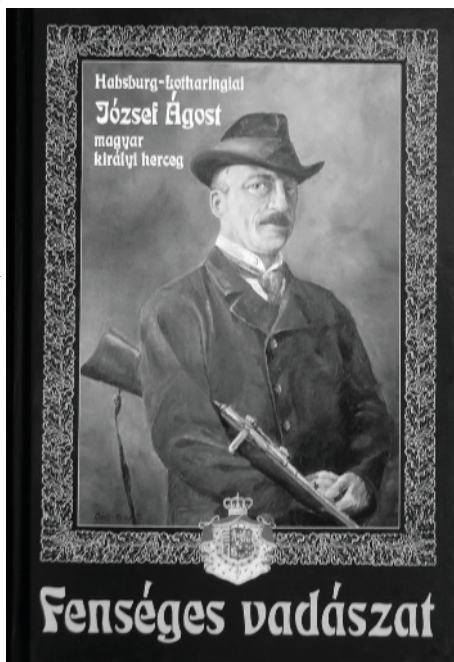
„Vadat űzni feljövének
Hős fiai szép Enéhnek:
Hunor s Magyar, két dalia,
Két egytestvér, Ménrót fia”

(Arany J: Rege a csodaszarvasról)

A *Nimród Vadászújság* jóvoltából, dr. Zoltán Attila közreműködésének köszönhetően, Gellér Tibor szerkesztésében és szöveggondozásában csodálatos kiadvánnyal gazdagodott a magyar vadászirodalom. A közelmúltban napvilágot látott Habsburg-Lotharingiai *József Ágost* magyar királyi herceg fentnevezett kötete.

Hogy írok róla, az annak tulajdonítható, hogy szeptember elején részese lehettem egy megható emlékünepségnek, az ágyai erdőbeli Szent László kápolna újra-

szentelésének. 110 esztendővel ezelőtt, 1895. szeptember 2-án a könyv szerzőjének testvéröccse, a 20 éves *László főherceg* vadászbalesetet szenvedett az ágyai erdőben. Vaddisznóvadászat közben rálőtt egy vadmacskára, s amikor ki akarta hozni a bokorból a fetregő állatot, fegyvere beleakadt egy ágba, és elsült. Négy nap múlva a sebesült ifjú herceg vérmérgezésben meg-

halt. Emlékére a hercegi család az erdőben impozáns kápolnát emeltetett, melyet Szent László kegyeibe ajánlott. A kápolnához Ágya felől 14 stáció vezet el a zarándokot.

Nem véletlenül választottam felvezető mottóul eredetmondánk Arany János-i sorait *Ménrót* fiairól. Az 1282–85 között írt *Gesta Hungarorum* (A magyarok cselekedetei) című művében, krónikáirónk *Kézai Simon*, IV. (Kun) László udvari papja *Ménrótot* a bibliai *Nimród* alakjával azonosítja, aki valamikor nagy vadász volt és Babel Akkád, Erek, illetve Asszíria uralkodója, Ninive és Kalhu építője. E nagy vadász ihlető emlékét őrzi a *Nimród Vadászújság* mely e kötet által olvasóközölkébe hoz két daliát, két egytestvért, *József Ágost* és *László Fülöp* hercegeket, akik nem szegődtek ugyan *csodaszarvas* nyomába, de gyermekifjúként az ágyai erdőben lötték életük első özbakját, s az elejtés helyén kis emléktáblát állítottak (vajon hol az a hely, s hová lett azóta az emléktábla?!)

Bárki is jogosan kérdezhetné: Ugyan, mi közünk nekünk ezen ifjakhoz s egyáltalán a Habsburgokhoz, akik a történelem során annyi borsot törtek az orrunk alá? Illik tudni, hogy a Habsburg-háznak van egy ún. *magyar ága*, amelynek igenis pozitív szerepe volt a magyar politikai-társadalmi, gazdasági és kultúrtörténetben, s ezen belül a Körösköz életében.

1796-ban kezdődött, amikor *József Antal* főherceg Magyarország nádora lett. Magyarbarát politikáját nyomatékosítja a tény, hogy ő szervezi és vezeti három ízben is (1797, 1800, 1809) a magyar nemesi felkelést. Ő harcolja ki, hogy 13 évi kihagyás után, 1825-ben a császár újra összehívja a magyar országgyűlést. Támogatja Pest fejlesztését, a Vakok Intézete létrehozását, a mai Műegyetem ősének, az Ipartanodának a megteremtését, a Ludovika Katonai Tisztképző megalapítását, a Nemzeti Múzeum és Könyvtár gyarapítását, a vasútépítést, Kereskedelmi Bank létrehozását. Jellemző, hogy a Magyar Tudományos Akadémia felállításához ugyanannyi összeggel járul hozzá mint Széchenyi István, akit hathatósan támogat a Lánchíd építésében, valamint a Vaskapu szabályozásában is.

Ő vásárolja meg a császári kincstártól a körösközi birtokokat: 1817-ben Kisjenőt, 1818-ban Erdőhegyet, Nagyzerindet, Ottlakát és Siklót, 1822-ben Ágyát, Feketegyarmatot, Nadabot, Nagyszintyét és Bánkutat, 1825-ben Köröscsentét és Tözmiskét, 1827-ben Kiskakucs pusztát. A kisjenői uradalom területe meghaladja a 140.000 holdat. A főherceg modern majorsági gazdálkodást vezet be, melynek alapja a juh-szarvasmarha és sertéstenyésztés. A vidék életében óriási jelentőséggel bír, hogy megkezdődik a Körösök és mellékfolyóinak szabályozása *Beszédes József* vízügyi mérnök irányításával. A mocsarak lecsapolása révén hatalmas földterületek válnak művelhetővé, amely nemcsak a főhercegi birtok jövedelmét növeli hanem a jobbágyokét is.

A nádor 1847 januárjában bekövetkezett halálakor a nem éppen Habsburg párti Kossuth is így ír róla: „*Nincs széles e hazában olyan hely, mely József nádor keze munkáját magán ne viselné.*” Fiai, unokái, dédunokái méltó folytatói életművének. István fia, akiről Petőfi 1848. március 15-én azt írja naplójában, hogy „*sápadt vala és reszketni méltóztatott*” két nap múlva, március 17-én ő nevezi ki Batthány Lajos grófot az első független, felelős magyar kormány miniszterelnökévé. A magyar szabadságharc ügyének felvállalása miatt a császár száműzi a fiatal nádort.

Testvére, *József Károly Lajos* főherceg is csak az 1867-es kiegyezés után veheti át az apai örökségből származó birtokait, így a körösközi uradalmat is, melyet még apjánál is nagyobb hozzáértéssel és odaadással irányít. Ő az 1867-ben megalakuló *Királyi Honvédség főparancsnoka*. Jelentős a tudományos munkássága is. Mint a *Tudományos Akadémia tagja* elsőként próbálkozik a *cigánykérdés* megoldásával: megtanulja nyelvüket, *cigány–magyar szótárt* és *cigány nyelvtant* szerkeszt (1888), 1894-ben kiadja *A cigányokról* című művét. Főleg biológiai tárgyú tudományos kutatómunkája elismeréseként a kolozsvári egyetem doktori címmel tünteti ki.

Az ő két gyermeke közül való az ismertetőm elején említett *két dalia*, a *két egytestvér*, József Ágost (1872. aug. 9.) és László Fülöp (1875. július 16.), akik közül az utóbbi vált az ágyai erdőbeli vadászbaleset áldozatává. József Ágost

tovább ápolja a nádori család hagyományait, magyarbarát politikáját. Magyarországot tekintette hazájának. Bár karrierje nem töretlen, hűséggel kiáll hazája mellett a világháborús, forradalmas években. A két világháború között a felsőház tagja, 1936–44 között a Magyar Tudományos Akadémia elnöke. A szovjet csapatok előrenyomulása idején, 1944-ben családjával Ausztrián át Németországba menekül, a család fiatalabb ága pedig Portugáliába, de ott is gondjuk van arra, hogy gyermekeik, unokáik elsajátítsák a magyar nyelvet és kultúrát, mert töretlenül bíznak a hazatérésben. Az idős főherceg ezt már nem érheti meg, de végrendelete szerint, végső nyughelyét a magyar földön lévő családi kriptában, 29 évvel halála után, 1992-ben megtalálja.

József Ágost nemcsak kiváló hazafi és tudós, de akárcsak elődei, kitűnő vadász is. Vadászatai, kalandjai nem csupán egy főúri szenvedélykiélései, annál jóval többek. Irodalmi igényű leírásaiból valósággal sugárzik a hazai természet és táj csodálata és tisztelete, a benne élő emberek becsülése. Bejárja a festői Bakony rengetegeit, az alsóúti, a pilisi, a kisjenői, a biharkeresztesi uradalmak erdőit. Kötete előszavában írja 1957-ben: *„Ez a könyv visszatekintés viharosan mozgalmas életem hetvenöt évének néhány szép és emlékezetes, szívemben mindvégig megőrzött napjára és órájára, mely megadatott nekem, amikor alkalmam nyílt magamat a vadászatnak szentelni, örülni az isteni szabad természetnek, szemlélni és megcsodálni benne a Teremtő alkotását. Újra és újra találkozni vele a legsötétebb Afrikában, a Kárpátok ősvadonában vagy a sziklahasadékok által szabdalta havasi, zergés területeken, miként a Dunamenti csendes ártéri erdőkben...”*

Külföldi vadászútjai során megfordul Észak-Afrikában, a Szaharában, Egyiptomban és Szudánban is. Az önkéntes száműzetés idején németországi rokonainál talál menedéket és vigasztalódást a vadászatban. Számunkra, Arad megyeiek számára élményt jelentenek még ma is a körösközi vadászatok izgalmi, az ágyai, a szintyei, a lunkai, a somosi erdőkben, de elvezet Honctó–Halmágy vidékére is.

Jelen kötet elé a szerző unokája, a 60- as éveit taposó Habsburg-Lotharingiai Mihály főherceg írt ajánló sorokat: *„Írásaiban*

visszatükröződik a rajongás a hazai természetért, a vadvilágért és a gondoskodás, gondolkodás a honért (...) Viharos élete legnehezebb pillanataiban a vadászat nyújtott számára nyugalmat, felüdülést, és visszahozta lelki egyensúlyát. A száműzetés végéig az egykori vadászélmények tartották ébren az oly távoli haza emlékét, ahova visszatérni mindig álma volt.”

*

* *

József Ágost királyi herceg gyönyörű kivitelezésű kötete közel fél évszázada várja, hogy az őt megillető helyre kerüljön, és Teleki Samu, Kittenberger Kálmán vagy éppen Széchenyi Zsigmond mellett tovább gazdagítsa olvasmányos vadászirodalmunk színskáláját.

Erdőhegy–Kisjenő,
2005. szeptember
(Szövétnék, 2006. febr.)

Csanádi János, Ft. Sándor Tivadar gáji, és Ft. Pántya Elemér kisjenői plébánosok között, a László kápolna újraszentelésekor, az ágyai erdőben lévő kápolna ajtajában.

Fények az *aradi Golgota* árnyékában

Egy magyar nemesifjú és az itáliai hercegisasszony frigye

Verebélyi Marzsó Imre 1795-ben született Jászfényszarun köznépbirtokos nemesi család negyedik gyermekeként.

A Verebélyi Marzsó család nemesi címere

A család ösztönzésére katonai pályára lép, így kerül az osztrák hadseregbe. 1821-ben a dél-itáliai háborúk mozgalmának letörésére osztrák csapatokat küldenek. A Nápolyba bevonuló Frimont-huszárok (köztük volt gróf *Széchenyi István*, *Dessewffy Arisztid*, *Mészáros Lázár*) hadnagyaként *Verebélyi Marzsó Imre* Dél-Itáliába kerül. 1821. május 15-én bemutatják a királynak. Az estélyen

Marzsó Imre megismerkedik Szicília és Nápoly alkirályának leányával, a 14 éves *Giuseppa Colonna Di Stigliano* hercegisasszonnyal.

Hamarosan szerelmi kaland szövődik közöttük, melyet a Colonna család aggodalommal figyel.

Marzsó Imre egyre gyakrabban ögyeleg a Colonnák palotája környékén. A család merényletet kísérel meg ellene, de a kitűnően vívó lévén lesújtja a két álarcos bérgyilkost.

A hercegnő 17. évének betöltése után a Colonna család 1825-ben beleegyezik a házasságba. Időközben a huszárezred elhagyja Nápolyt. Aversa, Vicenza, Padova és Verona után 1830-ban a csehországi Pardubicba vezénylik. Az ifjú kapitány és férj és most már háromgyerekes apa 35 éves korában leszerel és obsitoként

családjával a magyarországi birtokukra költözik. Magukkal hozzák gyermekeiket, *Lajost*, *Józsefet* és *Karolinát*, *Emília* és *Ignác* már magyar földön születik.

1848-ban Marzsó Imre, két nagyobbik fiával a magyar szabadságharc oldalára áll, ő lesz a Nagyváradon szerveződő második nemzetőrzászlóalj őrnagya. Bem felterjesztése alapján 1849 áprilisában alezredessé léptetik elő. Az orosz invázió után előrevetődik a bukás lehetősége, de a három Marzsó a végsőkig kitart. Világos után fogolyként Kisjenőn és Zerinden át Sarkadra kerülnek, ahol a látásukra siető feleség és anya a dühöngő kolera áldozatává válik. Az oroszok Gyulán lefegyverzik, és átadják őket az osztrákoknak, akik bilincsbe verve Aradra kísérik, és az apát kisebbik fiával együtt halálra ítélik, majd kegyelemből büntetésüket várbörtönre változtatják.

Marzsó Imre szabadulása után egy évvel 1863-ban, 67 éves korában az Aradon élő Lajos fiánál meghal. Sírja az ótemetőben a Tisztviselőtelep helyén megsemmisült.

Az Aradon, illetve Kisjenőn őrzött emléktárgyaik:

- * Josefa Colonna Di Stigliano és Verebélyi Marzsó Imre festett portréi
- * A család nemesi címere
- * Marzsó Imre raboskodása idején készített gyöngyfüzéses párnája (a múzeum raktárában)
- * Marzsó József portréja (a raktárban)
- * A nápolyi merénylők kezéből kicsavart tör (valakinél kallódik)
- * A rabbilincs vasából készült gyűrű, (körben a vértanúk nevének kezdőbetűivel)
- * A hercegnő mozaikos fülbevalója, egyiken a Dózse-palotával, a másikon a Sóhajok hídjával

Leszármazottaik, rokonságuk:

Aradon – Marzsó Iván és leányai, valamint azok gyermekei, dr. Guld Emil és Barótiné, Guld Mária

Kisjenőn – Marzsó András és családja, ma is nevét viseli Marzsó Péter és Noémi – a Hollósy, Ginzkey és Takács család

Nagyváradon – a Kozma, Waberer és Török család leszármazottai;
a Himalája- és Balaton-kutató tudós, Lóczy Lajos

Lukács Margit művésznő Budapesten

Itáliában a nagyhagyományú Colonna-ág: hadvezérek, főpapok, kardinálisok, bíborosok, *V. Márton pápa*, *Vittoria Colonna* reneszánsz költőnő, királyi méltóságok, hercegek.

Az önfeláldozás magasiskolája

1848–49 a maga szabadságharcos történelmi nagyszerűségével az emberi és hazafiúi áldozatvállalás és helytállás ezernyi megnyilvánulására teremtett lehetőséget. Százhatvan esztendővel ezelőtt elindult egy itáliai hercegnő, egy asszony, feleség és anya... elindult a nem is sejtett végzetes útra, hogy találkozassék az orosz intervenciók által Csigérszöllősnél foglyul ejtett nemzetőr-alezredes férjével, nemes Verebélyi Marzsó Imre jászfényszarui középirtokossal, valamint két huszárcapitány fiával, Lajossal és Józseffel

Josefa Colonna Di Stiglianonak ugyanis tudomására jutott, hogy szeretteit az oroszok Kisjenőn és Zerinden át Sarkadra kísérték és hamarosan átadják őket a szövetséges osztrákoknak. Lóhalálában hintóval Sarkadra vágatott a viszontlátás reményével, pedig vállalkozása nem éppen veszélytelen, hiszen az ország úgy nyüzsgött mint megbolydult hangyaboly, melyre idegen csizma taposott: az utak mentén osztrák és orosz járőrök, csapattörédek, bujkáló menekülő, kétségbeesett szabadságharcos szökevények, mindenfelé kifosztott falvak, kúriák, tanyák. Az országos riadalmat még fokozza a hónapok óta settenkedő kolera, melyet a közhiedelem szerint az idegen hadak hurcoltak be. Az ijedelmet igazolja a szűk két évtizeddel korábbi kolerajárvány (az 1831-es koleralázadás) emléke, amikor is több mint fél millió ember betegedett meg, melyből 237.641 fő meg is halt, köztük éppen Kazinczy Ferenc is, a jeles író-költő és irodalom-szervező.

A dicsőséges tavaszi hadjárat idején, 1849. május 17-én Aranyhoz írt levelében Petőfi is a kolera áldozatául esett szüleit siratja: „*Alig egy hete, hogy megtudtam apám halálát, s holnap anyámat temetjük el, azt az anyát, kinél jobbat soha nem teremtett az Isten,*

s kit én úgy szerettem, mint soha anyát nem szeretett senki. Sem apám, sem anyám többé! s e két csapás oly hirtelen jött egymás után...”

A nyár közepétől, az oroszok beözönlése után ismét fokozódott a koleraveszély. Jókai írja: „Az orosz hadseregben olyan mértékben kiütött a kolera, hogy vesztett ütközetnek is sok lett volna a pusztulás. Kétezer-száznyolc halottjuk volt, mielőtt egy ütközetük lett volna, s minden pihenésük helyét egy-egy új temető meg egy (...) új kórház jelölte.”

A hadászati és járványügyi közállapotot érzékeltető kitérő után, lássuk, hogyan is kerültek a foglyok Sarkadra! A sokszoros túlerővel szembeni fegyveres ellenállás hiábavalóságának érzékelése után, augusztus 13-án a világosi-pankotai-szöllőssi síkon a 144 ágyúval felsorakozó 33.000 honvéd feltétel nélkül adja meg magát az oroszoknak, majd orosz katonaság fedezete alatt a honvéd tisztikar a Rüdiger-féle hadtest kisjenői főhadiszállására, az altisztek és a közlegénység zömét pedig Nagyzerindre kísérik, ahol őrmestertől lefele a legénység nagyrészét amnesztiában részesítik. Megjegyzendő, hogy a foglyok egyharmada már a Kisjenőbe, illetve a Zerindre való érkezés előtt megszökött. Mire augusztus 16-án este, illetve éjjel, az augusztus 9. óta a cári csapatok kezén lévő Sarkadra érnek, 10.000-re tehető a foglyok száma.

Őrzésüket az orosz vezérkar Anrep tábornokra bizza, aki a 2. könnyűlovas hadosztály 3. ezredével és a 32. kozákezred legénységével kordonnal zárja körül a Sarkad és Kötegyán közötti fogolytábort, ahol az alacsonyabb rendfokozatú foglyokat, míg a honvédtiszteket Sarkadon őrzik. Anrep tábornoknak a magyar szabadságharcosok felé irányuló nemes jószándékúságát bizonyítja, hogy kézi fegyvereik megtartása mellett engedélyezi a fogolytábornokok és tisztek szabad járkálását és találkozását egymással, valamint az őket felkereső szeretteikkel.

Óriási gondot jelent a zsúfoltság, a nem megfelelő élelmezési és tisztálkodási lehetőségek, aminek következtében ismételten rémületet kelt a fejét újra felütő kolera vagy mirigyhalál, ahogyan akkortájt nevezték. Zay János plébános nem győzi temetni a

Nemes elődök Marzsó Péter kisjenői otthonának falán

holtakat, ugyanis a református lelkész, Veress Ferenc szörnyethal, mikor megtudja a világosi tragédia hírét. (Megj. Helyére a zerindi születésű Osváth Imrét választják).

Ekkor lép a történetbe, illetve az Életből a Halálba, a *41 éves itáliai hercegnő, Josefa Colonna Di Stigliano*, aki Verebélyi Marzsó Imre oldalán hazát cserélt, vállalva a számára idegen földön az anyaság felemelő nagyszerűségét, igazi magyar hazafivá nevelve öt gyermekét, akik közül a két legnagyobb, Lajos és József szabadságharcos huszárcapitányként vesz részt a nemzetőr-alezredes apa oldalán a szabadságharc csatáinak poklában. Jutalmuk az apa és József golyó általi halálra ítélete, majd kegyelemből több évi raboskodás az aradi vár kazamatáiban, valamint Lajos közlegényként való besorozása.

A család megrendítő tragédiáját a haza szabadságának elvesztésén túl tetézi a hercegnő anya kolera általi elragadása Sarkadon.

Verebélyi Marzsó Imre, mint Frimont-huszárcapitány

Giuseppa Colonna Di Stigliano hercegnéasszony

A háborús idők minden kockázatát vállalva rohant, hogy magához ölelhesse szeretteit, akikre sejtése szerint kegyetlen idők következnek. A sejtés, sajnos beigazolódott: Anrep tábornok jóvoltából még találkozik ugyan övéivel, de a sors kegyetlen végzete kitépi őt karjaikból.

Zay János plébános 32. sz. Bejegyzése a sarkadi katolikus plébánia „Matricula de Functorum”-ának 43. oldalán: „1849. aug. 17-én meg holt, temetve aug. 18-án Colonna Stigliano Josefa, Herceg nő, Római Catholioca, Marzsó

Imre Nemzetőri Alezredesnek Neje, Nápolyi Születés, Sarkad, 41 éves. Cholera. Temette Zay János plébános.”

Évekkel később, az Aradon élő *Marzsó Lajos* így emlékezik: „A szerencsétlenség, mely családunkat Sarkadon érte, iszonyú vala. A világosi események után ötödnapra Sarkadon elvesztettem anyámat, aki ritka jó anya volt. A colera kínjai között vesztém őt el, az utolsó szolgálatot József öcsémmel tevénk mellette. Fogoly kedves atyám magán kívül volt bánatában. Aradra hoztván, atyám és József öcsém a Várba, én meg a Fehér Kereszt fogadóba zárattunk. Engem kiszuperáltak, és elbocsájtottak, majd utóbb közlegénynek besoroztak. Atyámat golyó általi halálra, majd 15 évi várfogságra, öcsémet ugyanúgy golyóhalálra, majd kegyelemből 14 évi várfogságra ítélték. Atyám 1863-ban halt meg szabadulása után (...) Így tette a sors családunkat semmivé.”

Marzsó Imre és fiainak nyughelye mára már teljesen az enyészeté, síremlék sem figyelmezteti az élőket, sem Aradon,

sem Simádon (ahova Józsefet temették), de a sarkadi temetőből ide fénylik ama vörösmárvány sírkő, mint egy *világító égi Krisztustest*, melyet Mária ölelt magához.

Olaszthonban bizonyára már nem emlékeznek a hajdani ifjú hercegnőre, aki magyar huszártiszt férje oldalán idegenbe szakadt, hazát cserélt. De hisz nem Itáliában kell őt számontartani, az ő áldoztvállalása számunkra itt válik örök fényű példázattá, Bár nem érthette meg, tulajdonképpen jelképesen Ő is az *aradi Golgota* áldozata.

Ükunokák, szépunokák... és mindannyian, akik a tiszta emberi értékek, csodálói vagyunk, kegyelettel őrizzük és ápoljuk a feleségi és anyai önfeláldozás felemelő nagyszerűségének emlékét és Josefa Colonnát, mint megannyi magyarrá lett történelmi nagyasszonyaink méltó utódát, örökre a szívünkbe zárjuk.

(Szövétnék, 2009. okt.)

A szépunoka, Marzsó Noémi,
kisjenői banktisztviselő

Különös házasság

Erdőhegy és Kisjenő egyesítése

A két szomszédvár: Kisjenő és Erdőhegy egyesítésének gondolata nem újkeletű, már az első világháború előtt is voltak próbálkozások. A két településnek más-más volt az arculata. *Kisjenő* inkább polgárosodó, városiasodó közösség erős iparos, kereskedő, hivatalnoki és értelmiségi réteggel, bírósággal, ügyészséggel, egyre inkább öntudatosodó kultúrigényű polgársággal. *Erdőhegy* hagyományörző népi-paraszti kultúra hordozója, szokásait, népviseletét a 20. század közepéig megőrizve. Rendkívül szorgalmas, szívós népe büszke rátartisággal gyarapította s gyarapítja napjainkig gazdaságát. Kiemelkedő parasztpolgári rétege a faluszolgálatra hivatott, a faluhoz kötődő értelmiséggel (pap, tanító, jegyző) tartotta-védte a közösség érdekeit, hosszú ideig elhárítva a rákényszerített külső akaratot.

Először 1932. december 1-jén egyesítették Erdőhegyet Kisjenővel. Azokat a vezetőket, akik közreműködtek e frigy létrehozásában, a faluközösség szinte árulónak érezte. Azóta Erdőhegy fokozatosan sorvadt, elvesztette önálló községarculatát. Tizenhárom évi „boldogtalan házasság” után 1945 nyarán bekövetkezett a válás. A falu bírója Tösér Sándor, majd Csomós József lett. Öt évi özvegység után azonban 1950 őszén újra „kényszerházasságra” léptek. Rajon elvtárs véglegesen bekapta Erdőhegyet. Amikor Hule elvtársat arról faggatták, hogy miért jó Kisjenőnek az egyesítés, csak ennyit válaszolt: „Mert az erdőhegyiek nagyon szorgalmasak”. Így vált Erdőhegy Kisjenő, pontosabban a politikai hatalom áldozatává.

Való igaz, a két település élete teljesen összeszövődött, s így együtt erős vidéki központtá, a Körösköz virágzó kisvárosává nőtt. Csakhogy a házastársak egyikét teljes önfeladásra kényszerítették. A falu középuleteit tudatos következetességgel felszámolták. Az

1868-ban épült községházát lerombolták, a művelődési házat végül autószer vízzé alakították. A falu pénzén épített jegyzőlakást, amit orvosi rendelőként használt a falu, elkótyavetyélték. A körzeti rendelő személyzete miatt nem láthatja el helyben az arra rászorulókat? A régi iskola épületét ebek harmincadjára hagyták, s mire az egyház visszakapta, már csak az üres telek vádló kopársága árulkodik egy hanyag, nemtörődöm vezetésről.

Ennek a falunak mozgalmas sportélete volt egykoron. Már a harmincas évek elejétől kitűnő futball csapattal rendelkezett, a mai ifjúság azt sem tudja, hogy a futball pálya a bútorgyár és a pálínka-főző helyén volt, pedig milyen jó látni őket együtt magyar, román és cigány kamaszokat, amikor az utcán, az iskolaudvaron vagy a libalegelőn önfeledten kergetik a bőrt.

A kulturális élet a porból próbál feltápászkodni, ifjúságunk csak az iskolából s az utcáról ismeri egymást. Ha szórakozni akar, mehet rángatózni a diszkóbúzbe. Senkit sem érdekel, hogy fiatalságunknak nincs kötődése, elidegenedik saját szülőhelyén.

Félreértés ne essék, én nem a várossá egyesülés ellen agítálok, de igenis kifogásolom a múlt méltánytalan bánásmódját, egy faluközösség ésszerűtlen felszámolását. Összefogásban, összetartásban van az erő. Létezhet termékeny, jó kapcsolat, boldog házasság is, de csak ha a felek egyenrangúak és egyik sem próbál a másik rovására uralkodni. Ha Erdőhegy nemcsak fejőstehene és szemétdombja lesz Kisjenőnek, hanem egyenrangú méltó társa, városrésze is, akkor elmondhatjuk, hogy Erdőhegy nemcsak volt, hanem lesz is. Erre utaló biztató jelek már mutatkoznak, például a víz- és a gázvezetés terén, most pedig az évforduló megünnepléséhez biztosított pozitív hozzáállásban.

E különös házasságról eddig nem illett beszélni, sőt politikai bűnnek számított volna néhány évvel ezelőtt. Ma már hál' Istennek nem kell attól tartani, hogy ilyesmiért az ember megüti a bokáját. A demokrácia meghozta a jószándékú szólás szabadságát, és reméljük, megteremti a merés és a tett szabadságát is azok számára, akik kötődést éreznek ehhez a városhoz, akik nemcsak kisjenőinek, de erdőhegyinek is érzik magukat, s készek lépni a városrész társadalmi, gazdasági és kulturális felvirágoztatásáért.

Lakosság (Varga E Árpád alapján)								
	Kisjenő				Erdőhegy			
Év	összes	román	magyar	más	összes	román	magyar	más
1880	1870	973	857	40	1810	437	1361	12
1890	2250	1137	1073	40	2203	445	1738	20
1900	2307	1140	1052	115	2121	430	1661	30
1910	2821	1355	1376	90	2394	473	1875	46
1920	2787	1708	905	174	2318	468	1758	92
1930	2944	1863	818	263	2405	456	1712	237
Kisjenő + Erdőhegy az egyesítés után								
1941	3680	1410	2218	52				
1966	4453	1582	2811	60				
1977	4428	1570	2713	145				
1992	5215	1828	3251	136	2011: Kisjenő + Erdőhegy + Nadab kb. 1800 lakossal, akikből kb. 10 magyar			
2002	5105	2176	2663	266				
2011	7987	5522	1443	263				

Gyermekként a pokol tornácán

Fakó fejű falusi kisgyerek voltam, világháborús riadt lurkó, aki még óvodába sem járhattam, gyerek kortársaim egyikét-másikát nem is ismertem. Két éves lehettem, amikor a háború szele elsodorta mellőlem édesapámat. Ki értette ezt akkor? A fájdalmas búcsúzkodás hajnalán érintetlen maradt a lábasnyi csirkepaprikás. Egyik családtag erre, a másik amarra törölgette kétségbeesetten a szemét: vajon viszontlátjuk-e még egymást? Észre sem vették, hogy időközben eltűnt a kisgyerek.

A konyha közepén, a földön ülve találtak rá, kezében egy csirkecombal, a lába közé szorítva a lábasnyi paprikást. A tragikomikus sorshelyzet emléke még manapság is könnyeket csal szemembe. Hát még az ezt követő csapások! Hogy mit át nem éltem már gyermekként!

Unokaöcsémmel kézen fogva az udvaron szájtátva kémleltük az eget, ahonnan fülsiketítő szokatlan bűgás hallatszott. Pillanatok alatt feltűnt két bombázó... a fejünk felett ejtették ki gyilkos szándékú terhüket... A két bomba srégen zuhanva, rajtuk túlhaladva 150–200 méternyire csapódott a közeli ház istállójára és kertjébe... óriási robbanás fülsiketítő zaja... szinte remegett a föld... a légnyomástól mindenféle tárgyak, gallyak, cserepek süvítettek mellettünk, felettünk..., s mi álltunk riadtan, mozdulatlanul... csodával határos módon semmi bajunk nem esett.

És akkor riasztó sikoly térített magunkhoz... bentről a házból az édesanyám... a feje, a ruhája csupa vér. Én gyermeki öntudatlanságomban toporzékolva ordítottam:

– Édesanyám, meg ne halj! Édesanyám, itt ne hagyj!

Ő egyre csak jajgatott, s arcáról ömlött a vér, már-már ájulás környékezte, hiszen valamilyen bombarepesz vagy a légnyomás által betaszított ablaküveg cserép a szeme sarkától a szája széléig átvágta az orrát, amely oldalra fittyent és sugárban ömlött belőle

a vér. Ömlött a ruhájára, a földre, mindent összezröccsentve. Még ma is összerezzenek, ha eszembe jut kezemre csorduló drága vérenek langymelege. Hasonlót érezhetett a *hét krajcáros* Móricz Zsiga, amikor szenvedő, beteg édesanyja vért köhögött a kezére.

A riadalomban előkerülő nagyszüleim azonnal fehér tiszta lepedővel körbetekerték a fejét és felső testét, s rohanva vitték a faluközpontba, ahol két katonaoorvos első segélyben részesítette, elállították a vérzést, fertőtlenítették a nyílt sebet, visszacsipeszték az oldalra fittyent orrcsonkot. Végül tiszta kötszerrel az egész fejét körbe turbánozták, csak az egyik szeme és a szája maradt szabadon. Miután jobban lett, így járt-kelt heteken át, mint egy élő múmia. Ő volt a beszerző, a vízhordó, a család ellátója, s bár huszoneves fiatal volt, illetéktelenül senki sem zaklatta.

Uramisten! De boldog voltam, amikor vagy másfél hónap után újra láthattam kedves, de némiképp eltorzult arcát. Egy idő múlva letisztultak a sebek, de a hegek nyoma végig kísérte egész életén át.

A háborúnak azonban még nem volt vége: az erőteljes férfinép a fronton hadakozott, itthon csak az asszony nép, az öregek, a gyerekek s a tette kész suhancok. A mezei munka akadozott, de azért, ha késve is, mindent el kellett végezni. A cséplőgépnél fiatal menyecskék szorgoskodtak, hányták a kévéket, hordták a szalmát, még zsákoltak is, ha kellett. A szomszéd Anna néni suhanc fia az asztagban egy fel nem robbant aknát talált. Azonnal az asztag mögé húzódott, hogy szétszedje a különös szerkezetet, amely az ölében felrobbant, és belét ontotta a figyelmetlen kíváncsi legénynek. Attól kezdve a szembeszomszéd házra örökös fekete gyász telepedett. Hiába próbáltam gyermekként vigasztalni a küszöbön kuporgó, sírdogáló anyókat. Ő fájdalmasan háritotta el jószándékomat:

– Te ezt még nem érted, kisfiam!

Az idő haladt, szaladt, az elvégzetlen munkák egymásra torlódtak. Még december elején is szedetlen kukoricatáblák sürgették gazdáikat (még inkább gazdasszonyaikat), hogy napszamosokkal mielőbb góréba kerüljön a termés. Így adódott, hogy fiatal édesanyám is igyekezett megragadni a pénzkereseti lehetőséget, hiszen

ő volt az egyedüli családfenntartó, és gyermekének biztosítania kellett az élelmet, a ruházatot, a tüzelőt.

Amikor reggel tengeriszedésre indult, mint mindig, megpuszilt, sőt, mint egy rossz sejtéssel, a küszöbről még egy ölelésre visszalépett. Odakint a határban igazán jól haladt a munka, egyre szaporodtak a sárga kukorica csomók, amikor az egyik serdülő legény felkiáltott:

– Nézzétek már, mit találtam!

A szomszédja riadtan ráordított:

– Vigyázz te, az egy gránát!

A legény ijedtében hirtelen eldobta a szerkezetet, amely azonnal felrobbant s környezetében szétszórta repeszzeit. A riadalomban úgy tűnt, hogy senkinek sem esett baja... csak egyetlen személy kapott a szíve tájához... az édesanyám mellében akadt el a gyilkos repesz.

Úgy hozták haza lovas szekéren. Engem nem győztek nyugtatni, vigasztalni... Mikor valamelyest mégis sikerült, az ágya szélére borulva újra felsírtam:

– Édesanyám! Ha hazatér édesapám, és nekem kis testvérem születik, hogy fogja őt szoptatni?

*

* *

Már ötéves is elmúltam, mire édesapám hazakerült a fogságból... épen, egészségesen... édesanyám is megúsza két sebesüléssel a háborút... hál' istennek én sem lettem hadiárva... de kistestvérem már nem született.

(Irodalmi Jelen,
2014. okt.)

Csanádi János

Arad megyei '56-osok emlékezete

Immár fél évszázada, hogy egykori aradi középiskolás diák-ként feszült büszkeséggel éltük meg a magyar forradalom és szabadságharc határon átsugárzó csodálatra méltó nagyszerűségét.

Büszkén feszítettünk ezüstözött MVL (Magyar Vegyes Líceum) feliratú diáksapkánkkal a fejünkön. 1955-ben vidéki felvételizőként tájékozatlanul érdeklődtünk a vén diákoktól, mit jelent a három betű. Sunyi összekacsintással közölték: Magyar Válogatott Labdarúgók. Bár hamarosan meggyőződünk a valós jelentésről, a viharos idők leseperték fejünkről, s helyette a sárga zsinóros Sc. M. 3. (3. számú középiskola) feliratú *vasutassapka* (Ficzay tanár úr minősítése) került.

Viszonylag gondtalanul éltük Csajkovszkij utcai otthonunkban a vidéki gyerekek összekovácsolódott, fegyelmezett közösségének az életét. 1956 októberének utolsó harmadában megbolydult körülöttünk a világ. Reggel fél nyolckor, semmit sem sejtve, a szokásos rendben vonultunk az iskolába. Mindenütt gyanús, vihar előtti csend honolt. Városi osztálytársainktól rövidesen döbbenettel értesültünk: Magyarországon forradalom van. Nyíltan senki sem mer beszélni, az órákon is eluralkodik ez a nyomott hangulat.

Még nem voltunk képesek felfogni, mi is zajlik a közelünkben. Délben, hazamenetelkor a bentlakás udvarán lévő pedellusi lakás nyitott ablaka körül tömörültünk, Morár bácsi rádiója bömbölte a híreket. Tájékozatlan gyerekeként alig tudtuk felfogni a szavak értelmét. Felvonulás... tiltakozás... tüntetés... beszédek... géppuskaropogás... felhívások... fenyegetések... Nagy Imre... statárium... Ugyanúgy másnap is... Aztán délután ránk zárták a kaput... Se ki, se be engedély nélkül... A rádió is eltűnt az ablakból, s órák múlva némultan láttuk viszont az illetőt.

Pénteken vagy szombaton váratlanul engem szólítottak: – Valaki keres... Belesápadtam..., de nyomban megnyugtattak: – Ne

ijedj meg! Csak egy lovas bácsi... Az alsó szinti ablakhoz rohantam... Könny szökött a szemembe, hiszen az épület előtti nyárfához kötött ló mellett az én édesapám állt: - Nyugodj meg fiam, nincs semmi baj!

Eszeveszetten rohantam engedélyt kérni, hogy az utcára ki-mehessek. Egymás nyakába borultunk. Megtudtam tőle, hogy az aradi lóvásáron járt, s egy nyugalmazott katonatisztól vásárolta a jó állapotban levő igáslovat. Az emberséges tiszt azonban nem engedte, hogy délután és éjszaka magányosan lovagoljon haza Nagyzerindre. Nála alhatott, de nyugtalanul telt az éjszaka. A város csendjét az aradi várból vonuló orosz tankok rémítő dübörgése verte fel. Reggel tudta meg a tiszttól, hogy Magyarországon forradalom van... Azért keresett fel, hogy óvatosságra intsen... Fél évszázad távlatából is köszönöm az atyai féltő gondoskodást, annál is inkább, mert negyed százada, hogy a temetőben nyugszik.

A titkosrendőrség nagyon is rajtunk tartotta a szemét éveken át... Hol egyik, hol másik bentlakásos társunk jelezte, hogy követték... de tudtommal senkinek sem történt bántódása. Osztályfőnökünk, Urbán József tanár úr is a maga csendes modorában intett az óvatosságra.

Odaát dúlt a szörnyű megtorlás. Nagy Imrét törbecsálták és 1958 elején népbíróság elé állították. Nálunk is szörnyű dolgok történtek. Lelkünk legmélyéig felrázott 1958 pünkösdjé. Az ünnep másodnapján este több református lelkészt hurcolt el a hírhedt szekuritáté. Különösen megdöbbenett bentlakásos társunk, a nálunk fiatalabb Szilágyi Aladár édesapjának *Szilágyi Sándor* pankotai református lelkésznek az erőszakos elhurcolása. A tiszteletes urat csupán látásból ismertük, de tanúi voltunk Ali szenvedésének. A költő-írói talentumú jóbarát számtalan írását olvastuk. Ficzy tanár úr zseninek tartotta, különösen nagyra értékelte kitűnő Coşbuc fordításait. De lezárult előtte a továbbtanulás lehetősége egyetemi szinten, ennek ellenére kiváló újságíró-szerkesztő lett belőle Nagyváradon, s éveken át a Királyhágó-melléki Református Egyházkerület főgondnokaként fejtette ki áldásos tevékenységét.

Othton Feketegyarmat és Nagyzerind nyugalmát rázta fel a pünkösdhétfői szörnyűség, Dézsi Zoltán gyarmati tiszteletes le-tartóztatása. Mi lesz veletek, bájos leánykái, Tünde és Emese? Egy átkos társadalmi-politikai örület egy egész életre lelopta arcotokról a mosolyt. Kétségbeesett fájdalomokat még súlyosbí-totta édesanyátok hamarosan bekövetkező halála is.

Ugyanazon pünkösdi éjszakán került hálóba az aradi születésű szentlányi lelkész, Karczagi Sándor, aki Olosz Lajos szerint ígé-retes irodalmi tehetség is. A 40-es években a Havi Szemle körül buzgólkodott. A vád ellenük, másokkal együtt „*a szocialista rend megdöntésére irányuló szervezkedés*” volt. A Temesvári Katonai Törvényszék húszévi kényszermunkára ítélte őket. *Balázs Magdolna* diakonissza nővér nyolc évet kapott. A *bethánista szer-vezkedés* vezetőjét, *Visky Ferencet* huszonnégy évre ítélték el.

Még az előbbinél is tragikusabb kimenetelű *hazaárulási perről* tudósít utólag *Friss Panián Iván* a Nyugati Jelenben, valamint *Pé-terszabó Ilona Ötvenhat után ötvenheten* c. könyvében. Az ötven-hét elítélt közül 1958. szeptember 1-jén tízet titokban kivégeztek Aradon, s a mártírokat valahol az Alsótemetőben jeltelenül hantolták el. Közöttük volt három Arad megyei is: *Szoboszlay Aladár*, pécskai káplán, mint a szervezkedés vezetője, *Lukács István* pécskai kereskedő és dr. *Alexandru Fântânaru* aradi görög katolikus ügyvéd.

Így hát megyeszékhelyünk a második aradi Golgota? 56 (illet-ve 58) aradi mártírjainak vajon állít-e valaki kopjafát vagy em-léktáblát?

Nem hallgatom el a katolikus lelki ellenállás két Arad-megyei – bánági jelképét, akik nem kapcsolódhattak közvetlenül 56 for-radalmi mozgolódásaihoz, hisz akkor már börtönbüntetésüket töl-tötték. Mindkettőjük szülőhelye emléktáblát állított jeles fiának.

Az egyik az erdőhegyi (kétszeres dr) *Boros Béla*, 1948-tól *címzetes püspök*, 1990-től *címzetes érsek*. 1951-es letartóztatását követően a hadbírótság egy kirakatperben életfogytiglani fegy-házbüntetésre ítélte. Végül tizenhárom évet töltött le, 1964-ben részesült közkegyelemben, majd segédlelkészként szolgált nyugdíjaztatásáig Temesváron.

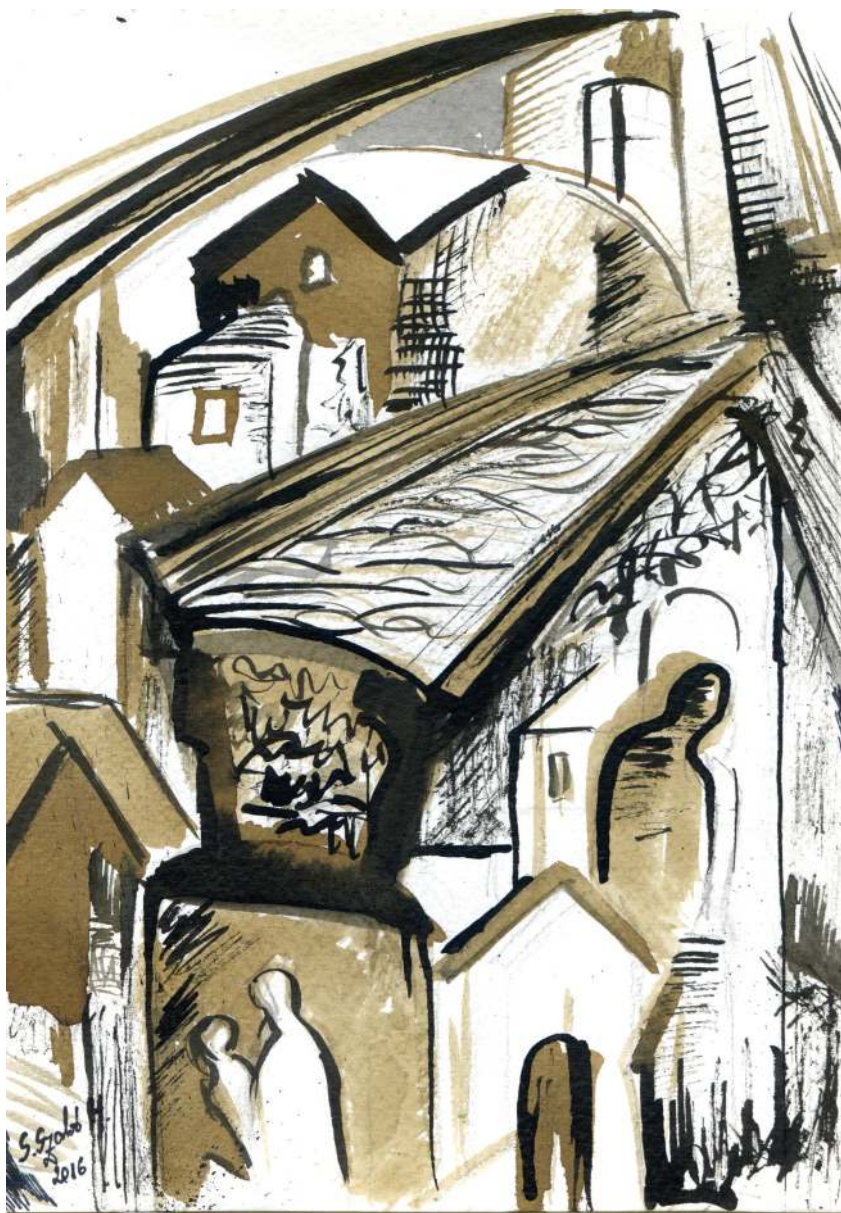
A másik a kisiratosi születésű *Godó Mihály jezsuita atya*, aki a 40-es évek közepén a kolozsvári egyetem ifjúság lelkésze volt, ill. titkos futárszolgálatot teljesített Márton Áron püspök és Mindszenty József érsek-prímás között. 1952-es letartóztatását követően tizenhat évre ítélték el „lázítás és hazaárulás” miatt, s 1962-ben szabadult. A 70-es évek végén Herkulesfürdő plébánosa-ként állandó zaklatásoknak kitéve. Saját maga kérte letartóztatását, ám a bíróság nem talált ellene terhelő bizonyítékot, és fel akarta menteni. Szót kért, és a vádlottak padjáról ostromozta a Ceaușescu-rendszer emberellenes politikáját. Végül hat évre ítélték.

Az erdélyi 56-osok több ezer meghurcoltjára és áldozatára emlékezve, 2006. szeptember 2-án az Erdőháti Szövetség nagyzerindi találkozója alkalmából a református templom kertjében *kopjafát avattunk*, emlékeztetőül a letűnt hatalom politikai túlkapásaira, a lakosság rétegeinek embertelen megfélemlítésére és a legbátrabbak hősi áldozatvállalására.

(Szövétnek, 2006. okt.)

Az 56-osok kopjafájának avatása a zerindi templomkertben

II. Körös partján nem jó elaludni

(Népélet és néphagyomány)

Kisjenő, Zerind és Erdőhegy az I. Katonai felmérésen, 1763-1787

A Körösköz mint néprajzi tájegység

Egyik első térképünkön Zsámboki János 1579-ből való mappáján a Körösköz jelölése már megtalálható. A megnevezés kettős értelmezésben használatos. Tágabban jelenti a három Körös és a Berettyó által közrezárt síkságot, szűkebben pedig a Fekete és Fehér-Körös közét és mellékét. A középkorban Két Körösköznek is hívták.

A 18. századtól az Erdőhát (Lunkaság) elnevezést használták. Az erdőhegyi születésű *Kerekes Ferenc* a Lúdas Matyi első kiadásához költött Előjáró beszédében 1815-ben ezt írja: „... *nekem egy szomszédom hozta az Erdőhátról, vagy honnan...*”

Olosz Lajos 1970-ben írja: „*Keleten, nyugaton északon az Erdőhát maradék erdői kéklenek./ és a Körössel egy irányt futnak a kétezer éves leszántott limesek.*” (Tavaszi séta a Körösparton).

A szakemberek manapság ismét a Körösköz megnevezést használják, bár ma sem egységesen. Almási István, *Népdalok a Fekete-Körös mentéből* című írásában Körösközön a Sebes és a Fekete-Körös közét érti, míg *Kovách Géza Vallanak a századok* című tanulmányában kimondottan a Fekete- és a Fehér-Körös közét és mellékét.

Jómagam is inkább ez utóbbi mellett vagyok, mivel a Fekete-Körös alsó folyásától északra eső rész inkább Bihar néven ismert. Eltekintek az Erdőhát használatától is, hogy kerüljem a hasonló megnevezésű tájegységekkel való összetévesztést.

Kisjenő, Zerind, Erdőhegy, Ágya a II. Katonai felmérés, 1840.

Villanások a Körösköz történeti-néprajzi múltjából

Körösköz egykor egymásba akaszzkodó erdőrengeteg, dús fűvű róna, szűnyoghadas, mocsaras nádvilág. Földre lapulól szalma- és nádfedeles kicsi falvak. Hogy kapaszkodnak ezer ágú gyökérrel! Víz előnti, tűz pusztítja, tatár öli, török dúlja, labanc fosztogatja. Pusztul, mégis megmarad. Évszázadokon át ez a Körösköz, egy darab föld, egy karéj kenyér, egy kunyhónyi otthon a Fekete- és a Fehér-Körös, a Tőz és a Leveles ölében. *Márki Sándor* így jellemzi: „*Vizenyős síkság, hol méneseit, gulyáit nyugodtan legeltethette és kedve szerént halászgathatott a magyarság, védelmezhetette magát anélkül, hogy falak mögé kellett volna szorítkoznia...*”

Falvai, *Simonyifalva* és *Szapárliget* kivételével ősi települések: *Ágya*, *Bélzerind*, *Erdőhegy*, *Feketegyarmat*, *Gyulavarsánd*, *Kisjenő*, *Nagyzerind* és *Vadász*. Folklorisztikai, néprajzi szempontból ide sorolható még *Ant* és *Tamáshida*, valamint a román ajkú *Tőzmiske*, *Nagyszintye* és *Seprős*.

Bartucz Lajos antropológiai vizsgálatai, amelyek szerint a termet északról dél felé haladva nagyjából növekszik, bizonyítják, hogy Arad megye magyarságának legtörzsökösebb része a Körösközben él: Feketegyarmaton, Zerinden, Vadászon a termetközéérték a legkisebb, Ágyán és Erdőhegyen közepes nagy, míg délen a Maros mentén a legnagyobb az átlag.

Ha különböznek is egymástól ezek a falvak, a történeti sors, a gazdasági-társadalmi állapot, a földrajzi és nyelvi környezet egységessé teszik e táj arculatát. Egykor Zaránd vármegyéhez tartozott, majd annak megszűnése után Aradhoz. Legelőször *Nagyzerindet* és *Tamáshidát 1169-ben* III. István idején említik a dokumentumok, mint a szentjobbii apátság birtokait. *Vadász II András 1214-ből* való kiadványában Wadazow néven szerepel, míg *Gyulavarsánd (1329)*, *Kisjenő (1202)* valamint *Erdőhegy (1348)* létezéséről a 14.

században találhatók feljegyzések. *Feketegyarmat és Ágya 1241-beli létezéséről Rogerius Sirmalmas énekéből – Carmen Miserabile* –, értesülünk. A tatárok elől menekülő váradi lakosság egy része Rogerius püspökkel Tamáshidánál, ott ahol a Töz a Fekete-Körösbe ömlik, nagy nehezen átkel, ugyanis a városka akkori német ajkú lakosai nem akarták átengedni őket. A bujdosók a Körösközön át húzódó római limesek (Ördög árka vagy Traján útja) mentén, Ágya mellett elhaladva a Csigér és a Fehér Körös összeömlésénél levő szigetre értek, ahol, úgy vélték, hogy biztonságban vannak. A környékbeli lakosság is ide menekült.

„*Mindemellett – írja Rogerius – egy szigetre betérénk, mely az ágyai nép, a gyarmati vajda és több más, ezen környékbeli falvak népe által erősen el vala készítve: Kádán tatárai azonban rájuk akadtak. „Mi s milyen, mennyi s mily nagy gonoszságokat és kegyetlenségeket követtek ott el, nemcsak látni volt rettenetes, hanem hallani is irtóznának az emberek. Miután onnan a zsákmányt elhordták, a nők és férfiak részint darabokra vágva, részint ép holttesteik meztelen maradnának.*” Aztán hagyták, hogy az elmenekült lakosság otthonaiba visszaszállingózva betakarítsa a termést, majd teljesen kifosztották a vidéket, s legyilkolták akit értek. Ez volt a Körösköz első pusztulása.

Közel száz év kellett a talpraálláshoz, megerősödéshez.. A 15. században virágzó Körösközt a 16. és 17. század törökdúlása, különösen Gyula és Várad eleste után újra megtizedeli. Részben a pusztítások, részben az összeköltözések következtében *eltűnik Betlenősi, Bátor, Földhid, Gelvács, Tamász, Bökény, Kázmér, Karancs, Sáros, Sállaka, Ködegyház, Kónyafalva, Bernót, Belénszeg, Bodon*. Ideig-óráig a hatalmas erdőségek, mocsarak, a nadabi, a borosjenői, a gyulai várak, a sarkadi és a szalontai sáncok nyújtanak menedéket. Néhány falu azonban folyamatosan fennmarad: *Feketegyarmat, Nagyzerind, Bélzerind, Vadász, Ágya, Erdőhegy*, hogy a kuruc-labanc háborúk ezeket is felperzseljék. A szatmári béke után mint pusztult falvak kerülnek a kincstár tulajdonába, egykori birtokosaikat ugyanis kurucpártiságuk miatt hűtlenségi perbe fogták, s megfosztották őket javaiktól. A kincstár

azután De Este (Rinaldo) modenai hercegnek ajándékozta 1732-ben, de miután az osztrák örökösödési háború idején a herceg is kegyvesztett lesz, a hatalmas uradalom visszakerül a kamara tulajdonába.

Aszétiszóródott, ide-odamenekülő lakosságnyombanabékekötés után fokozatosan újra visszatér. Így 1712-ben a feketegyarmatiak és a vadásziak, 1713-ban a nagyzerindiek, majd a varsándiak, az ágyaiak és a bélzerindiek, sőt más vidékekről is telepednek ide. A visszatérő, etnikumában magyar, de antropológiailag alaposan kevert népesség az új letelepedőkkel heterogén együttesben nehezen tudja megőrizni régi hagyományait, mivel a református vallás hatására eluralkodó puritánabb szemlélet háttérbe szorítja, babonának minősíti az egykori szokások egy részét.

Újra otthont kell teremteni, s az elvadult földet termővé szelídíteni. Azonnal művelni kezdik a földet és irtani az erdőt, hogy mindenki képességei, igényei szerint foglalhasson. Mindemellett jó ideig egyfajta gyűjtögető, halászó, vadászó, fafeldolgozó tevékenység biztosít életlehetőséget. A Körösök árterülete, a nádasok, az áradások után visszamaradt tavak bőséges halállománya, főleg Feketegyarmat, Nagyzerind és Erdőhegy számára nyújt halászati lehetőséget. Halászati eszközük az egy – vagy kétágú szigony és a különböző hálófélések. A vadászat a század első felében még szabad, a második felében már erősen tiltják. A zerindiek és a bélzerindiek ölfa-szállítással, faszerszámkészítéssel, a vadásziak az előbbieken kívül sajátos paraszti bútorfaragással is foglalkoztak, az erdőhegyiek faszenet égettek, ezért a románság carbunari-nak nevezte őket. Az ágyaiak a szénégetésen kívül jól értettek a fűráshoz-faragáshoz, a kerékgyártáshoz.

A földbőség, a feltöretlen puszták a hatalmas erdőségek miatt az Arad megyei jobbágyság helyzete lényegesen jobb volt mint az Erdélyi fejedelemség területén. Kovách Géza szerint: „A jobbágyságot senki nem akadályozta a termőterületek növelésében, s tekintve, hogy a jobbágyság telki állományának növelése gyakorlatilag a közvetlen birtokos királyi kamara jövedelmét is növelte, a jobbágyság háborítatlanul irtott, törte a parlagot, olyan arányban, ahogyan azt szaporodó családja megkövetelte.”

A Mária–Terézia-féle úrbárrendezés idején az 1771-ből fennmaradt urbáriumok szerint a jobbágytelkek földállományának osztályozásakor a körösközi földek nagy részét a gyengébb minőségű második osztályba sorolták, mely szerint a jobbágytelekre 28 hold szántó és 10–12 ember vágó kaszálót számítottak. A valóságban azonban a Körösök közén sokkal kevesebb volt a szántó terület és jóval nagyobb kiterjedésű a kaszáló, ami azt igazolja, hogy az itteni lakosság főleg állattenyésztéssel foglalkozott, gabonát csak a saját szükségletére termelt. Nem törekedett a szántóterület túlságos növelésére, megelégedett a nyolcad vagy negyed telekkel, így az adó- és robotterhek is kevesebbek voltak. A szabadfoglalás ennek ellenére hozzájárult a parasztság differenciálódásához, rétegződéséhez. Egyre jelentősebb a tehetősebb jobbágygazdák száma, míg a jobbágycsaládoknak majdnem a fele igavonó jószág nélküli (Feketegyarmaton 50%, Vadászon 46%, Nagyszerinden 34%). Ha még hozzájuk számítjuk az egynyolcad jobbágyteleknél kevesebb földdel rendelkező zsellércsaládok anyagi helyzetét, a kép még lehangolóbb.

A 19. század elején újabb irtásokba kezd, hogy földjét gyarapítsa. A zsellérség nagy hányada (Ágya, Tőzmiske, Bélzerind) jobbágysorba emelkedik. A körösközi falvak legtöbbször szerződést köt a kincstárral a jobbágyterhek pénzbeli megváltására, s így a módosabb jobbágyok a szolgáltatások pénzbeli megváltása következtében tulajdonképpen szabad bérlővé válnak.

Megváltozik a helyzet a körösközi kincstári birtokok elárverezése után. 1817–27 között Kisjenő, Zerind, Erdőhegy, Nagyszintye, Ágya, Feketegyarmat, Tőzmiske József királyfi főherceg tulajdonába kerül, míg Vadászt és Bélzerindet a napóleoni háború híres őbestere, Simonyi báró veszi meg. Az új típusú földesúri uradalmi gazdálkodás bevezetése után a határrendezések lehetetlenné teszik a jobbágyság számára a további földszerzést, sőt súlyos visszaélések történnek, minek következtében a szegényebb jobbágyok közül sokan zsellérsorba süllyednek. A jó minőségű szántók helyett rossz minőségű földet mérnek. Hiába indítanak közös úrbéri pert, s jutnak el egész a császári udvarig az ágyai, feketegyarmati, zerindi, tőzmiskei és nagyszintyei jobbágyok,

panaszukat senki sem orvosolja. Ugyanakkor növekszik az ellentét a módosabb jobbágygazdák, illetve zsellérek között, akiknek úrbéri földjeit az előbbieket kaparintják meg. A negyvennyolcas jobbágyfelszabadító törvények is tulajdonképpen csak a telkes jobbágyokat teszik szabaddá, a zsellérek teljesen föld nélkül maradnak. A rétegződés következtében a szakadékok egyre inkább elmélyülnek. A földtelen parasztság és cselédség József főherceg uradalmi birtokára jár, a kisföldű szegényparasztság bérmunkát is vállal, a középparaszt saját családjával műveli a földjét, a nagygazdák már napszámosokkal dolgoznak. A feudális maradványok csak lassan tűnedeznek, a földhöz kötött parasztság nagy része még a századfordulón is földtelen, sok a felesleges munkaerő. Ezt a helyzetet próbálja részlegesen megoldani az 1919-es és az 1945-ös földosztás.

A Körösköztörténeti-gazdasági múltjából azokat a mozzanatok próbáltam kiemelni, amelyek döntően befolyásolták, vagy gátolták a fejlődését. A tatárjárás, a törökkor, a Habsburg-ellenes küzdelem idejéről azt hangsúlyoztam, ami az itteni lakosság pusztulását, ugyanakkor életerejét és szívós kitartását bizonyítja, kultúrájának sorvasztója, illetve élesztője lehetett.

A körösközi falvaknak a 18. század első felétől már saját iskolái vannak. A tanítópap egyszemélyben látja el a gyermeknevelési és a prédikatori teendőket. Az 1770-es évektől külön tanítójuk van, 1800-tól külön leánytanító.

Mindezek ellenére még jó ideig hatnak a kulturálisan visszahúzó erők, viszonyok. A 18–19. század viszonyainak részletesebb elemzésével azt a gazdasági-társadalmi közeget kívántam bemutatni, amelyben feltehetően kikristályosodott és virágzott az a népi kultúra, amelyből a nemzedéki emlékezés reánk hagyott – mentett valamit. A *családi élet* különböző mozzanatait megünneplő népszokások (keresztelő, névnapok és különösen a lakodalmak), az év *jeles napjaihoz* (farsang, húsvét, karácsony), valamint a *közös munkához* (fosztóka, fonó, szüret, disznótor) fűződő népszokások megannyi lehetőséget biztosítottak a népi talantum megnyilatkozásának. A tájhoz kötődő árutermelő lakosság is állandóan hullámszik, mozog, piacokra, vásárookra jár

(kedden Kisjenőbe, szerdán Vadászra, csütörtökön Nagyzerindre, pénteken Szalontára). Közben nemcsak ad-vesz, hanem szellemi árut, kultúrát is cserél. A polgárosuló módosabb paraszti réteg, különösen ünnepek alkalmával szívesen alkalmazkodik a divathoz, levetkezi népi ruháját, s vele együtt lassan-lassan népi kultúráját is. Gazdakörökbe, olvasóegyletekbe iratkozik, újságot járát, könyvet olvas. Zerinden például már 1892-től nyomtatott alapszabállyal működő olvasóegylet van.

Az egykori szegény jobbágyok és zsellérek napszámos utódai azonban még emlékeznek elődeik históriáira, éneklik a régi és az új stílusú dalokat. Ők azok, akik a vásári históriásoktól, ponyvaárusoktól átveszik a műízű újdonságokat, s formálják tovább saját ízlésük szerint. Ők azok, akik napszámosként, summásként a közeli és a távoli birtokokon, mondhatnám dalolva gürcölnek. Más-más vidékről verődnek össze, a közös kapálásokon eltanulják egymás dalait, s a legjobb fülűek, a legtehetségesebbek e kincs tudatos hordozóivá, virágzó nótafáivá válnak.

Szerencsére néhány ilyen nótafa nem hullatta el idő előtt virágait, gyümölcseit, s értékes csemegét tartogat a gyűjtögető számára. Nem mintha ezt a kultúrát nem fenyegette volna a polgárosodás veszélye. A Körösköz minden paraszti rétegét, talán már a reformáció korától napjainkig mindig hajtotta az új, a haladó, a modernebb utáni vágyakozás mind gazdasági-társadalmi, mind pedig kulturális téren. A parasztpolgári felsőbbrendűség-érzet azonban a nincstelent gyakran kiszorította még a közös szórakozásból is. Így például Zerinden a századforduló táján külön helyiségben tartották a módosabbak, és más helyiségben a szegényebbek bálját. Az előbbit *lisztbálnak*, az utóbbit *korpabálnak* nevezték. A fiatalság ekkor már nem mindig engedett a ranglétra diktálta érdekeknek, s a gúnyos, megalázó szúrások ellenére (Aki a korpába keveredik, felfalják a disznók) a liszt gyakran elkeveredett a korpával, ugyanis a holdak összeházasítása, a rokoni érdekházasságok következtében a lisztben kevesebb, a korpában jóval több volt a szép lány. Bartucz Lajos 1910-beli antropológiai vizsgálatai szerint Ágyán és Feketegyarmaton voltak a legszebb lányok. Ezekben a helységekben élt ugyanis a legtöbb nincstelen, elszegényedett jobbágy- és zsellérutód.

A Körösköz, mint néprajzi tájegység vagy inkább falucsoport, folklórisztikai szempontból nem rejteget valami különlegeset, nem is mondható túlságosan gazdagnak. A civilizáció és egyéb, már ismertett okok korán háttérbe szorították az egykor virágzó folklórt, főleg az epikai költészetet. Prózai népi epika úgyszólván nem is létezik, bár itt-ott felbukkan egy-egy meseváltozat, anekdota vagy kisebb helytörténeti monda. A verses epika a közismert balladák helyi változatait őrzi (*A halálra táncoltatott lány, A halálra ítélt húga, A megszólaló halott, Bogár Imre, Rózsa Sándor, Patkó betyár, Szabó Gyula, A báró lánya, Pápainé, Barna Jancsi, A cséplőgépre esett lány*, stb) A legélőbb talán a líra, amely mint a hagyományos népdalkincs leszűkített repertoárja műdalokkal keveredve ma is a falusi ember érzésvilágának legjellemzőbb megnyilatkozása.

Ha halódik is, de még létezik a körösközi parasztságnak ez a szellemi hagyatéka, bár már nem hat, legalábbis nem úgy hat mint Székelyföldön vagy más zártabb vidékeken. Ez a passzív létezés napról napra magában hordozza a kihalás, a pusztulás veszélyét. Nincs idő a töprengésre, minden óra megszabja a sokirányú feladatot: a folklóranyag egyszerű rögzítésén túl behatóan kell kutatnunk azokat a körülményeket és folyamatokat, amelyek megszabják a folklór helyét az egyén és a közösség életében.

A megváltozó faluképben, a civilizálódó, városiasodó falusi életformában helye kell legyen, ha már nem is a szerves, de a szervezett folklórnak.

Könyvészet:

Aradul – permanență în istoria patriei (1978), Arad

Bartucz Lajos – (1912) Arad megye népének antropológiai vázlat. Lásd Arad vármegye néprajzi leírása, Arad 105–152

Faragó József – (1972), A szerves és a szervezett folklór, Korunk, XXXVIII./1-2, 49–52

Kósa László-Filep Antal – (1975) A magyar nép táji-történeti tagolódása, Budapest

- Kovách Géza – (1972) Az erdélyi falu a középkorban I-II
Művelődés XXV/11, XXVI/1
- Kovách Géza – (1976) Ahol Dózsa és Horea hadai jártak
(Tanulmányok Arad és környéke történetéből), Bukarest,
17-174
- Márki Sándor – (1895) Arad vármegye és Arad szabad királyi
város története, I–II, Arad
- Rácz Károly – (1880) A zarándi egyházmegye története, Arad
- Ráth Végh István – (1974) Az emberi butaság kultúrtörténete,
Bukarest, I. 406–408.
- Somogyi Gyula – (1912) Arad megye magyar népe (Arad
vármegye és Arad szabad királyi város néprajzi leírása)
Arad, 255–350
- Szabó Károly – (1861) Rogerius mester váradi kanonok
Siralmas éneke, Pest 37–41

(Önarckép – Tóth Árpád Irodalmi Kör
Antológiája, Arad, 1982)

Búcsúsokkal az ágyai erdőben László herceg kápolnájánál,
2002. szept. 28.

Erdőháti csodaszarvas

A csodaszarvas és a nagy szelindek

– Nagyzeréndi helytörténeti monda –

*Szellő támad hűs hajnalra
Bíborodik az ég alja
Hát a szarvas nagy merészen
Ott szökdécsel, túl a vízen.*

(Arany János: Rege a csodaszarvasról)

Közel ezer esztendeje annak, amikor ott, a Kerezszen (a Körös népies ejtése) túl, hatalmas, végeláthatatlan erdőségek nyújtózkodtak, egészen a Kölesérig, ahol most Szalonta van. Az lehetett igazán szép!

Az erdőrengeteget kanyargó erek kígyózták körül, dús fűvű rónák vagy kisebb tisztások kínálták magukat a legelésző marhagulyáknak, csordáknak, méneseknek. A laposabb részeken vadmadarak zsibongó sokasága: vadrucák, vadlibák, szárcsák, búbicek, sirályok és gémekek hada uralta a nádasokat, tocsogókat. Hát még a titokzatos erdőségek szinte átláthatatlan bozótos csalitjai! Azok voltak ám félelmetesek: őstulkok, bölények, szarvasok, őzek bőgése, réti farkasok, toportyánok üvöltése, rókák csaholása, makkoló vaddisznókondák rőfögése-visítása.

Emberi település csak szórványosan itt-ott, a vízpartok mentén található abban az időben. Csendességre, nyugalomra vágyik végre a nép. Még kísértének a régi hit beidegződései, de már egyre inkább megfog a lelkekben az új hit krisztusi üzenete. Királyi törvény rendeli el: minden tíz falunak egy templomot kell építeni. De hol álljon az a templom?

*

* *

Az alnép éli szokványos köznapi életét, terelgeti nyáját, gulyáit. S a harchoz szokott kiváltságosok? Belefáradtak a kalandozásokba, portyázásokba, harci szenvedélyüket izgalmas vadászatokban élik ki. Az erdőháti bőséges vadállomány csábító.

Elterjed a hír, hogy egy csudálatos szarvasünő mutatkozik nap mint nap szokványos időben az erdő nyiladékan, a tisztások szélén. Elejtése szinte lehetetlen, rendre eltűnik kerítői elől. Az Erdőhát ura, aki régi szokás szerint még mindig pogánymód tar kopaszra borotváltatja fejét, a gazdag préda reményében nagy vadász lár-mával, kürtöléssel, kopócsaholással indul embereivel az izgalmas vadászkalandra. Magával viszi kedvenc vadászkutyáját, a nagy szelindeket, amit eddig főleg vaddisznóvadászatokon használt. Most itt az alkalom, hogy bebizonyítsa, nemesebb feladatok véghezvitelére is képes. A szelindek feszülten figyelni gazdáját, s még vakkant is, hogy minden rendben.

A társaság a jelzett hely közelébe érve elcsendesedik, feszülten várja a kiszemelt zsákmányt. S mily csoda?! A nemes állat kecses tartással, mint egy égi tünemény, megjelenik. A feszült vadászokat mintha bűvös varázslat kerítené hatalmába. Az uraság tar fején verejtékcseppek gyöngyöznek. Egy pillanat, s a felajzott nyíl elpat-tan. Nyílvesszők tömege zúdul a célpontra, óriási vadász lárma kerekedik. A szarvasünő hirtelen két lábra ágaskodik, a nyilak mellette a levegőben elsuhannak, s a közeli fák ágaiba fúródnak, egy-kettő mintha aranyos szőréről szökkenne le – a szarvas elillan.

– Utána! – ordít bőszerűen az uraság. Nyílvesszők röpködnek erre is, arra is, de a vad a fák közt cikázva déli irányban eltűnik a bozótosban. A lovasok képtelenek üldözni. Az uraság kénytelen utána ereszteni a türelmetlenül nyüszítő szelindeket. Az, igazi vadászseb módjára iramodik a menekülő szarvas után. Kegyetlen, halálos hajsza következik. Már-már eléri, de a vad egy-egy oldalugrással kanyarogva kicselezi üldözőjét. Itt máma valakinek pusztulnia kell! Hátulról a lemaradt üldözők lármája egyre távolodik.

S akkor, hopp!, a szarvas a Kerezs* partjára érve hirtelen megtorpan. A felhevült testű üldöző szelindek ugrani készül, hogy

* A Körös nevének népies ejtése

elkapja áldozatát. Egy villanás, és a szarvas a Kerezs vizébe veti magát, a szelindek utána, egy pillanatra elmerül, szokatlan számá-
ra a hideg víz. A szarvas könnyedén átúszik a túloldalra, ott még
egyszer körülhordozza fenséges tekintetét, majd a napba nézve,
diadalmasan eltűnik örökre.

A hűséges szelindek vergődve még kikecmereg a déli partra,
de már képtelen a szarvas üldözésére, reszketés fogja el, felhevült
forró testét a Kerezs hideg vize görcsbe rántotta. Még visszatekint
a vízen át lóháton utána úsztató gazdájára, de széles mellkasa
mind jobban zihál, a görcs egyre inkább megmerevíti zömök
testét, a kétségbeejtő remegés teljesen eluralja, s amint gazdája
melléje érkezik, a hűséges kutyaszolga üvegesedő tekintetét az
elillant szarvas után fordítva összerogyik és elpusztul.

*

* *

Az uraság a sisakját levéve, tar fejét végigsimítva, megrendülten
tesz fogadalmat:

– Uram, legyen meg a Te akaratom! E helyen, hova a szarvas
vezetett, és kutyám kiszenvedett, templomot építék a Te dicsősé-
gedre. Köré telepít-
tem házuk népével
együtt legkiválóbb
embereimet, s a
falut, a nagy sze-
lindek örök em-
lékére Nagy Sze-
lindeknek (azaz
Nagy Szeréndnek)
nevezem.

Nagyapámtól
hallottam az 1950-
es évek elején.
(Cs. J.)

Papp Anna-Bella (Kisjenő): A esodaszarvas

A kép a Zerindi Képtárban látható.

Helytörténeti mondánk szarvasüldözé- s motívuma

*idegekben újraremeg a gyönyörű látomás
a villámsebesen eliramló, hófehér gím,
és halálos vágát tombol a lelkiük
az elérhetetlen álm,
a tovatűnt csodaszarvas után.*

(Olosz Lajos: Csodaszarvas)

Immár több mint fél évszázada ismerem a történet magyát, az első híradást szülőfalum, Nagyzerénd templomának építéséről s a helységnev népi logikával történő magyarázatáról.

Csanádi nagyapám szerint valamiféle varázserővel bíró sebezhetetlen anyaszarvas üldözése közben pusztult el a nagy szelindek. De hallottam nyíllal megsebzett menekülő szarvasról is, melynek kicsorduló vérnymait követte a véreb. A szelindek tragikus pusztulása után a szarvas nyilvánvalóan az oldalában tűnt el. Csáky Jenő egykori igazgató-tanító Zerind-monográfiájában özüldözésről tudósít. Mindegyik változat lényege templom-, kápolna-építés a megjelölt helyen és a falu nevének eredete.

Történelmi tény, hogy valóban élt egy Árpád-unoka, Tarhos fia Tar Szerénd, valószínűleg Tormás fivére, Taksony fiatalabb kortársa, törzsi vezető, aki mereven ragaszkodott a pogány hithez és hagyományokhoz, és nem hódolt be az idegenek általi keresztény térítésnek. Ezért a források eléggé lenézően nyilatkoznak cselekedeteiről, könnyelmű életviteléről.

„Mihály úrral barátkozott, a Nagyúr (Géza) öccsével. Ez a két Árpád-ivadék ugyancsak messzire pottyant a termőfától. Örvendtek rajta, hogy nem kell ország dolgaival bajoskodniok. Asszony, bor, vadászat, ebből állt az életük. Utálták az idegent, Istent, papot, lovagot, egyformán. De, hogy felejték, annál dühösebben szerettek, ittak, üzték a vadat”. (Makkai Sándor: Magyarok csillaga).

Számtalan helynév őrzi Szerénd úr és szállásterületeinek emlékét: *Szerénd Bács mellett*, valamint a *Szörény helynevek* és változataik, a mi vidékünkön *Nagyzerénd*, *Bélzerénd*, *Ózerénd* (valahol Csigerszőlősés Csigérgyarmat határában létezett, dr. Kovách Géza Arad megyei helynévtára adatokkal igazolja), no és a Belényes közeli meredek, omladékos hegyoldal, a *Bélzerindi fal*.

Erdőhát és a Körösmente falvainak többsége *honfoglalás kori település*: *Ágya* (Adya), *Ant* (Ond), *Árpád*, *Baj*, *Bélzerénd*, *Borosjenő* és *Kisjenő*, *Feketegyarmat* és *Nagyzerénd*. dr. Bartucz Lajos múlt század eleji antropológiai vizsgálatai szerint itt él a megye legtörzsökösebb magyarsága. Az egykori vadászó életmódhoz és állattartáshoz kapcsolódnak a következő helynevek: *Barmód*, *Belényes*, *Bikács*, *Madarász*, *Ménes*, *Tulka*, *Vadász*.

Tar Szerénd úr fiáról, az István ellen lázadó *Koppány*ról annál több történelmi és irodalmi forrás beszél: „*Keményöklű, villámlóelméjű, vadakarátú fickó volt már kölyök korában, s gyönyörű, nagydarab legénnyé sudárodott. Vérében örökölte szertelen büszkeségét Árpádfi-voltára, mint a honfoglaló fejedelem fiának, Tarhosnak unokája*”. (Makkai Sándor: Magyarok csillaga)

Tar Szerénd halála után a táltos (sámán) valósággal a *Koppány* lelkébe szuggerálja, hogy a Nagyúr, Géza fejedelem halálát követően a *seniorátus szabályai* szerint nem annak fiát, *Vajkot* (Istvánt) illeti a fejedelmi szék.

Géza Nagyúr és Sarolt Nagyasszony azonban, áthágva a magyarság szeniorátusi trónöröklési hagyományait, a Nyugat-Európában terjedő *elsőszülöttségi elv* (*primogenitura*) szerint *Vajkot* (Istvánt) jelöli ki örökösévé, majd emelteti pajzsra 997-ben.

Fejedelmi uralkodásának nyitányaként István német lovagok segítségével leveri a pogánylázadást és felnégyelteti Árpádházi rokonát, a trónkövetelő *Koppányt*, és megteremti a keresztény magyar királyság megalapításának feltételeit.

A pogány kobzos ajkán még felsír a dal:

*Az mi fényes napunk véribé fulladott,
Égről lehulltanak az mi csillagaink.*

*Fekete üngébe az halál befogott,
Magyari népöm te, jaj már végöd vagyon.*

*Erdők: induljatok, hegyek: omoljatok
Nagy vérhabot hányó vizek: áradjatok!
Föld, az te hátadot rázd meg talpok alatt,
Az mi fiainkért, tik bosszút álljatok!...
(Makkai Sándor: Magyarok csillaga)*

A szétdarabolt testet elrettentő példaként István *Esztergom, Győr, Veszprém* és *Gyulafehérvár* várkapuira szegezteni.

Az eseményt megénekelte *Juhász Gyula* (*Az örök ballada* – 1925), modern szonettjében (*Magyar történelmi pillanatokra*) pedig *Kányádi Sándor* így sóhajt fel 1983-ban:

*„vajon ha koppány úr a győztes
fölnégyeltette volna-e
vajkot ki ha magyari nőt vesz
asszonyául s nem hozza be*

*európát pannóniába
irtva már-már a nyelvet is
nem hittünk-e vajon hiába
ha bennünket az isten se hisz”*

*

* *

A monda nem más, mint az ősi hun-magyar mondakör csodaszarvas regéjének egyik motívuma, a szarvasüldözés.

Eredetmondánk a *gót Jordanes* latin nyelvű krónikája nyomán hagyományozódott ránk. Első krónikáirónk, *Anonymus* éppen csak utal rá, mivel nem sokra becsüli *a hamis meséket, a regősök énekeit*.

Kézai Simon 1285 táján írott *Gesta Hungarorum* (*A magyarok tettei*) által válik ismertté, majd forrásul szolgál *Arany János* költői remeke, a *Rege a csodaszarvasról* megírásához 1863-ban.

*„Vadat üzni feljövének
Hős fiai szép Enéhnek:*

*Hunor s Magyar két dalia,
Két egytestvér, Ménroth fia”.*

Ménroth fejedelem és Eneth ikerpár fiai, Hunor és Magor vadászat alkalmával eltévednek, s egy csodaszarvas üldözése közben új hazára lelnek, ahol feleségül veszik Dul alán fejedelem lányait. Tőlük származik a hun és a magyar nép.

Eredetmondánk fő forrása a Biblia. A vízözönt egyedül túlélő Nóénak három fia volt: Sém (Szem), Hám (Kám), és Jáfet. A középső, Hám egyik fia volt Nimród (Ménroth), a nagy vadász, Babel Akkád, Ere, illetve Asszíria uralkodója, Ninive és Kalhu építője (Ter. 10, 10–12, 1. Krón. 1,10) A keresztény hagyomány másik változata Jáfet egyik fiához, Magóghoz kapcsolja a magyar, hun és szkíta népek eredetét, sőt Magóg országának egyik későbbi királyát, Gógot is atyafiságnak tekinti. *Góg és Magóg fia vagyok én* – kiáltja a magyar költészetbe *új időknek új dalaival* betörő Ady Endre.

Az említetteken kívül egyéb magyar középkori krónikákban is előfordul a szarvasüzés motívuma, mely szerint csodaszarvas mutatja meg, hol kell templomot, kápolnát vagy éppen kolostort, várat építeni. Így Szent Gellértnek csodaszarvas jelöli ki a *bakonybéli monostor*, Szent Lászlónak a *váci székesegyház* leendő helyét. Sőt a lengyel krónikások szerint a magyar *Szent Imrének* is szarvas mutatja meg, hová építsenek a lengyelek kolostort. *Bors vezér* a honfoglalás idején egy szarvas üldözése közben jut fel arra a hegyre, ahol később Bars várát épített fel.

A csodaszarvast üldöző, de soha el nem érő vadászat mint égi tünemény is ismeretes, hiszen a vadász apa és iker fiainak szarvasüldözése éjszakáról éjszakára feltűnik az égen: a szarvas teste a Perzeus és a Szekér, szarva pedig a Kasziopé csillagkép. Üldözői az Ikrek vadászkutyájukkal, a Kiskutyával, valamint az iját feszítő apa, az Orion.

Amagyságeredetmondájamamárnemélaszajhagyományban, ellenben a szarvasüldözés motívuma, mint a zeréndi helytörténeti monda is példázza, máig fennmaradt. Nem kell hát csodálkoznunk, ha néphagyomány szerint egy Körös menti falu templomának

helyét is varázserejű, sebezhetetlen csodaszarvas jelöli meg. A népi fantázia ráadásul arra is magyarázatot talál, hogy honnan kapta a szülőfalu a *Nagyzerénd* nevet a *Nagy Szelindek* tragikus pusztulása révén.

Templomtörténeti szempontból a helytörténeti monda mindenképpen az első híradás Isten zeréndi hajlékának építéséről. Idősíkban az 1100- as évek fordulójára tehető. A közelben a Körös jobb partján már áll a Szent Tamás apostol tiszteletére emelt, Szent László korabeli hatalmas tamáshidai templom. A szentjobbi apátság birtokösszeírása alapján Tamáshida és Nagyzerénd első dokumentáris említése 1169.

Nyugati Jelen 2006. aug. 19–20.)

Szabó Ferenc - Csodaszarvas

Nagyzerindi boszorkányok a máglyán

A második ezredforduló első évtizedében már-már közömbös számunkra a Svájcból érkezett hír, miszerint felmentették, rehabilitálták az utolsó, 226 évvel ezelőtt, 1782-ben nyilvánosan lefejezett boszorkányt. Az emberiség kultúrtörténetének örök szégyenfoltja a sok évszázados-évezredes boszorkánykérdés. Óriási szakirodalma van mind vallás- és egyháztörténeti, jogtörténeti, mind pedig néprajzi vonatkozásban.

Boszorkány szavunk ótörök eredetű, jelentése: nyomó (innen a lidércnyomás). Fogalomköre kettős értelmezésű, ezt tükrözi a latin megnevezés: a) „striga” – a pogány néphit szerint vérszívó, éjjel röpködő, alakváltoztató lény, melynek létezését a jog elutasította; b) *malefica* és *venefica* – olyan élő személy, aki az ördög szövetségesesül szegődik, rontó, méregkeverő, varázsló erővel bír. Ezt a boszorkány típust a jog eleitől fogva üldözi. Legtöbbször nőnemű lény, de ritkán férfi is lehetett.

A néphit szerint a boszorkány képességeit örökli vagy tanulja, és addig meg nem halhat, míg tudományát, rendszerint kézfogással át nem adja. Varázsereje révén hasznos dolgok megszerzésére képes (pl. tejet fej a kútágasból), tudja alakját változtatni: kutya, macska, béka, kocsikerék stb formáját felvenni. Ha szükséges láthatatlanná válik, a kulcslyukon, kéményen is behatol. Különbféle rontásokra képes, betegségeket, károkat okoz. Megtagadja Istenét, az ördöggel köt szövetséget, ezért üldözik.

Az ilyen varázserejű csodalények eltüntetésének fontosságáról már a Biblia ótestamentumi részében Mózes is ír: „Varázsló asszonyt ne hagyj életben!” (2. Móz. 22:18), vagy „És akár férfi, akár asszony, hogyha igéző vagy jövendőmondó lesz közöttük, halállal lakoljanak!” (3. Móz. 20:27). A keresztény egyház ennek az ószövetségi parancsnak a szellemében lép fel, és hat oda, hogy a varázslók, boszorkányok elleni szigorú intézkedés az

állami jognak is előírásává válják. Közel százra tehető a boszorkányüldözést ösztönző, szabályozó különféle pápai bullák száma.

Különösen fontos kiemelni VIII. Ince pápa híres-hírhedt *Summis desiderantes affectibus* (1484) kezdetű, *boszorkánybullának* nevezett dokumentumát, melyben kimondta a boszorkányok létezését, és azok szigorú üldözésére szólított fel. A boszorkányüldözők nélkülözhetetlen segédeszköze volt hosszú időn át az 1486-ban megjelent *Malleus maleficarum* című kézikönyv, majd később, főleg német területeken, a *Practica rezum criminalum* (1635). E két könyv szabályai alapján Európa szinte több százezer, boszorkánysággal gyanúsított személyt vontak felelősségre és ítéltek máglyahalálra. Csak a 18. század közepétől, a felvilágosodás hatására vonták felügyelet alá, míg végül felfüggesztették a boszorkánypereket.

Közismert, hogy annak idején Árpád-házi királyunk, Könyves Kálmán kimondta: Már pedig boszorkányok nincsenek!

Érdemes utánaézni a kérdésnek: már Szent István Dekrétumainak II/31 és 32, valamint Szent László Dekrétumainak 34. fejezete szerint is a boszorkányságot az egyház vizsgálja, és egyházi büntetéssel sújtja. A művelt és olvasott Könyves Kálmán, aki királlyá koronázása előtt felszentelt püspök volt, de pápai engedéllyel megvált püspöki méltóságától, magyar királyként felülvizsgálta elődei törvényeit, és 1100 körül kiadja saját I. Törvénykönyvét, melyben megparancsolja: „De strigis vero, quae non sunt, ne ulla questio fiat!” („Boszorkányokról pedig, amelyek nincsenek, semmilyen kereset ne legyen!”) Igen ám, de a középkori latin nyelv „striga” szava csupán a sírból visszajáró, vérszopó repülő boszorkányokat jelentette, a törvény tehát csak ezek létét tagadta. Üldözte és büntette viszont a „malefici” és „venefici” szóval jelölt személyeket, akik az ördög szövetségeséül szegődtek, méregkeverő varázsló, rontó hatalommal rendelkeztek. Ezen típusú boszorkányok létezésében maga Könyves Kálmán is hitt.

Jó másfél évszázad múlva, az 1267. évi budai zsinat ez utóbbit csupán kiközösítéssel sújtja, az államjog viszont halálbüntetést rendel el. 1527-től törvényiszinten a vármegyei ispánok feladataként jelöli meg üldözésüket. 1656-ban a magyar joggyakorlatba

bekerül a Habsburg Praxis criminalis. Magyarországon azonban a boszorkányüldözés nem dühöng olyan eszeveszetten mint Nyugat-Európában, nálunk körülbelül ezer boszorkánypert tartanak számon. A török hódoltsági területeken viszonylag kevesebb a boszorkányperek száma, mivel a boszorkányságot a keresztény hiten belüli eretnekségnek tekintették, és nem folytattak ilyen irányú pereket sem a mohamedánok, sem pedig a zsidók és a cigányok ellen. E vidékeken szabadabban terjedt a reformáció, így például teljesen átreformált a körösközi Erdőhát, mivel itt hosszú időn át nem érvényesült a Habsburgok katolikus egyházzvédő politikája. Egyébként a protestánsok körében is tovább élt a boszorkányok létezésének tudata, hisz maga Kálvin is a végletekig hitt a démonokban. A magyar boszorkányhiedelemben a 17. század közepétől erős német hatás jelentkezik. A török kiűzése, majd a kuruc szabadságharc vérbefojtása utáni fél évszázad még bővelkedik ezirányú eseményekben és perekben. Különösen nagy port kavart a 13 halálos ítéletet hozó 1728. évi szegedi boszorkányper, melynek során a város egyik volt bíróját is kivégzik

A Körösvidéken is felerősödik a rekatolizáció, különösképpen az egykori zarándi református egyházmegye székhelyén, Borosjenőben. A Körösmente a császári kamara tulajdonába kerül, mivel egykori birtokosaikat kurucpártiságuk miatt hűtlenségi perbe fogták, és megfosztották jogaiktól. A kincstár 1732-től bizonyos katonai érdemeiért az egyik oldalági Habsburg rokon, De Este modenai hercegnek adományozta, akit a hivatalosságok Raynaldnak, a nép Rinaldónak nevezett.

Ekkortájt újra felizzott az eretnekek s a boszorkánysággal vádolt személyek üldözése és elítélése. Az istentagadás, az ördöggel való szövetség az egyházi, míg a rontó varázslás és kár okozás a világi bíróságok hatáskörébe tartozott. A hercegi, ún. *mutinai uradalom* abban az időben pallosjoggal rendelkezett, és úriszéke szabadon ítélkezhetett élet és halál felett. A Körös-vidék leghátborzongatóbb boszorkánypere, melyet a borosjenői úriszék ítélői folytattak, 1756 februárjában zajlott. Két nagyzerindi parasztasszonyt ítéltek halálra boszorkányság vádjával, de kivégzé-

sük előtt tortúrával, kálvinistaságuk megtagadására, és a katolikus hitre való áttérésre kényszerítették, majd lefejezték őket, és testüket máglyán elégették.

Bizonyságul idézem a jogász végzettségű, kiváló művelődéstörténész és író Ráth.- Végh István kutatásai során felszínre került, viszonylag csendes, nyugodt hangvételűnek tűnő vallatási jegyzőkönyv 1756. február 6-án rögzített részletét, melyből kitűnik, hogy a szerencsétlen asszony a kínzókamra előzetes meggyőző hatására, a kegyelem reményében mindent magára vállal, mely boszorkányságát bizonyítja:

„*Bíró:* Kinek hívnak, hova való vagy és miért fogattak meg?

Vádlott: Vastag Szász Ilonának hínak, nagyzerindi vagyok, és azért fogattam meg, hogy boszorkánynak vallottak lenni, amint-hogy az is vagyok.

Bíró: Valld meg igazán, ki vitt téged ezen ördögös mesterségre, ki tanított reá és minémű szövetséged volt az ördöggel?

Vádlott: Engem Pásztori Kata vitt ezen ördögös mesterségre és ugyan ő tanított reá is. Mert Pásztori Kata egy éjszaka az ablakon a házba bemenvén, gonosz macska képében lévén, engemet beírt. Kimenvén az házbúl az ördög a hátamra ugrott és egész a kertnek hátuljáig kivittem. Ottan az ördög letúnt és mi haza mentünk.

Bíró: Miképpen tagadtad meg igaz Istenedet és a pecsétet, mely részére testednek tette az ördög?

Vádlott: A magam kertje hátuljában lévén, az én teremő Istenemet megtagadtam ily szókkal: Istenem ne legyen Istenem, hanem tenéked élek, halok, könyörgök. Az után, mivel Pásztori Katánál volt a ténta, ő a három ujjával az oldalomra nyomott és az a pecsét..

Bíró: Minémű gonoszságokat vittetek véghez, és kiknek okoztatok károkat testekben, avagy határookban?

Vádlott: Kasza Jánosnak feleségét Simon Katát azért nyomtam meg sokszor, hogy a fiamhoz nem akart férjhez menni, Kun István lányának bokája csontját azért vettem ki, hogy az én lányomat csúfolta, és azon haragomból cselekedtem.

Bíró: Miképpen ronthattad azon leányt?

Vádlott: Nálam levő zsírral megkentem a lábát, s megdagadt és azután kihullott lábából bokája.

Bíró: Miből csináltad azon zsírt?

Vádlott: Szomszédom teheneit Szent György-nap éjszakáján megfejtem az ördögök jelenlétében; azt a magam tehenének beadtam innya; így az enyém lett az haszna azoknak is. Rocskából is azért öntöztem a ház fedelét, hogy sok tejfele legyen a tejnek, ilyen szókkal: Olyan fele legyen a tejemnek mint a házfedél.

Bíró: Hát hol jártál, táncoltál és dombéroztál?

Vádlott: Belényesbe száma nélkül voltam, Tamásda felé is és az zerindi határban az mező, erdőkön, hol macska, hol kutya képébe öltöztem.

Bíró: Kiket tettél lovadnak?

Vádlott: Senkit sem, mivel az én lovam, fekete kutya képében az ördög volt, s azon jártam, úgy a többi is. Hanem Pásztori Kata egyszer Boros Györgyöt maga lovának tette, kiben meg is holt.

Bíró: Hát többet mit cselekedtetek azon járásokban?

Vádlott: Egyebet semmit sem, hanem csak táncoltunk. Pásztori Kata legtudósabb lévén köztünk, volt az Oberster (ezredes), magam pedig Fuller (örvezető) voltam.

Bíró: Hány esztendeje, mióta ezen gonoszságra adtad magadat?

Vádlott: Aratáskor múlt négy esztendeje.”

A boszorkányság ténye a beismerés által bizonyított. Az ítélet: MÁGLYAHALÁL.

Hitelesítésül álljon itt a borosjenői Római Katolikus Plébánia 1756. február 10-i anyakönyvi bejegyzése, melyet dr. Csernafalvi Sorbán Kornél plébános jóvoltából dr. Somogyi Gyula közölt 1913-ban az Arad Szabad Királyi város és Arad vármegye községeinek leírása című monográfia 116. oldalán:

„1756. február 10-én Szász Ilona Kálvin felekezetéből önként megtért, de a modenai herceg ő fensége bírói széke által boszorkányság bizonyulván reá, előbb lefejeztetvén, máglyán halt meg mintegy 52 éves korában. Ugyanazon a napon Bodnár Ilona, mint mondják, ugyanazon bűnben részes, megtért a kath. hitre, ugyanazon büntetéssel büntettetett mintegy 59 éves korában.”

Talán az uradalmi pallosjog ezen embertelen borosjenői ítélőszéki érvényesítése is hozzájárult, többek között az önkényeskedő De Este (Raynald) herceg kegyvesztettségéhez az udvarnál, aminek következtében visszaszállt a kincstárra a körösközi *mutinai uradalom*, melynek gazdasági ügyeit a továbbiakban éppen a nagyzerindi tisztartóság intézi több mint fél évszázadon át, míg nem a kamara elárverezteti.

A felvilágosodott gondolkodás, lassan ugyan, de a 18. század második felében mégiscsak diadalmaskodik. Mária Terézia még abban az esztendőben, 1756-ban úgy rendelkezik, hogy helyi hatóságok nem ítélezhetnek „boszorkány-ügyekben”, melyeket a Helytartótanácsához kell felterjeszteni. Tizenkét évvel később, 1768-ban a császárnő a boszorkánypereket teljesen betiltja.

S ezzel lezárul egy sötét korszak...

*

* *

Több mint 250 esztendő telt el a nagyzerindi boszorkányok elégetése óta. A boszorkányhiedelem lassan-lassan elsorvad az agyakban, vagy talán a lelkekben napjainkig szedi néha áldozatait?

Bibliográfia:

A magyarok krónikája – Szerkeszti: Glatz Ferenc, Officina Nova kiadó, Bp. 1996

Balassa Iván – Ortutay Gyula – Magyar néprajz, Corvina kiadó, 1980

Magyar Nagylexikon (IV): Akadémiai kiadó, 1995

Magyar Néprajzi Lexikon (I), Akadémiai kiadó, Bp. 1979

Ráth – Végh István: Az emberi butaság kultúrtörténete (I), Két évezred babonái, 446–448 old Előre Kiskönyvtár, Bukarest, 1974

dr. Somogyi Gyula: Arad vármegye és Arad szabad királyi város néprajzi leírása, Arad, 1912

dr. Somogyi Gyula: Arad szabad királyi város és Arad vármegye községeinek leírása, 116. old. Arad, 1913.

(Szövétnék, 2008. dec.)

Nagy Zerénd vésznapijai

Az 1879-es nagyárvíz krónikája

Versbe szedve egy szemtanú által

– részletek –

*Távozzál el vígság zengő dallamiddal,
Mert szomorúan szól, melyet szólok, a dal!
Nem örvendez a szív a keserűségben,
Ha avval van áldva vagy verve az Égben!
Keserves sorsokról akarok szólni,
Mit Zerénd népének kellett kiállani
Ezernyolcszázhetvenkilencedik évben;
A nagy fel támadás Húsvét ünnepében!*

*Elment a fagyos tél, eljött az új Tavasz,
Amelyről jól mondják, hogy a tavasz ravasz.
Mégis kikeletre nyitá az életet,
Öröm volt tekintni az új természetet.*

*

* *

*Oda haza vidám enyelgő gyermekek
Vésztjósuló anyjok mellett ünnepelnek,
Mert a munkás kezek, itt, ott, javítgatják,
Hol a Körös vizei a Gátat rongálják,
Felkorbácsolta ez, Városunk félelmét!
Az Előjáróság, városunk hű népét
Őrszemekké osztá fel a Vízvonalra
A közelgő setét, sáros éjczakára,
Sok lámpást ellátva éjjelre gyertyákkal*

A szélben is égő, sistergő fáklyákkal.
 Ilyen zaklatott volt Húsvét első napja,
 Talán, örvendetesb lesz, második napja:
 Oh, nem! Bár azt kezdők tegnap estve hinni,
 Hogy ekkorra a víz, talán fog apadni.
 Óh nem! Hanem most még iszonyúbban árad,
 A munkás kéz azért még sem fárad,
 Erősít, javítgat, tölt, – más éber szemmel
 Vizsgálgat áradást, nagyobb figyelemmel,
 Így érkezett hozzánk az ünnep másnapja!
 Elkísérte hozzánk, a Víz bösz haragja!
 Az első harangszó hívt ugyan Templomba!
 De – bezáratott az Úr szent ajtaja!
 Mert egy borzalmas hír szállott sebesen:
 Vége van mindennek! Mindenki siessen
 A Lőcsfokához, mert a nagy gát átszakadt!
 Ezen hírre, tehát, mindenki ment, szaladt.
 Kegyetlen játék volt, ez a természettől!
 Aki, ezt, meglátta, megírtódzott ettől!
 A törés okádá a böszült habokat,
 Az áradás pedig nevelé azokat.

 Most mindenki a várost védő gátakra!
 Menjen erősítést csinálni azokra!
 Hangzott mindenfelől: a várost menteni!
 A Báránytó oldalt kezdték hát tölteni,
 Április hó tízen-negyedik napján hát
 Így ünneplők meg – Húsvét másodnapját!
 Hát a közelgő éjjel!! Mit hoz ránk? Ki tudja?!
 Mi van a végzetnek könyvébe beírva?
 Az éj beálltával, mely koromsetét volt!
 Utca, és a védgát világgal tele volt!
 Hallott veszett lárma, cölöpök verése,
 Parancsszó kiosztás a városvédésre!
 Haragvó tenger lett víztől a zöld vetés
 A védgáton itt-ott, kiszakad egy-egy rés

*De a munkáskezek rögtön becsinálják,
Cölöppel, rózsével a víz útját állják!
Sokan csoportokban mentek haza felé,
Vagyonkáját biztosb helyre elrendelé,
Mert oly vízáradást még soha nem láttak,
Mint amelyek mostan itten ostromoltak
Ismét visszamenve, erőfeszítéssel,
Csinálja a gátat, kevés reménységgel
Nevelik a gátat, úgy, de nő a víz is!
Egy becsinálás helyt, kiszakad más tíz is,
Ismét becsinálják, egyre magasítják,
A haragvó tengert, hogy kiszoríthassák
A féltett városból: kaput, sövényt, hordják,
Bátrak a félénket, fennszóval biztatják,
Ganéjt, szalmát, földet, semmit nem kíméltek,
Amit csak tehettek, mindent meg is tettek.
Éjfél tájt lehetett akkor már az idő,
Midőn látva a nép, hogy a víz nőttön-nő!
Végső erejét is kifeszíté végre
Istenét hívja már sok csak segítségre!*

*

* *

*A Gödönyi oldal, túl az Országúton
Küszködik, kínlódik, a roncsolt védgáton,
Rémhír szálongott el hozzájuk sebesen,
Hogy a túlsó oldal van már nagy veszélyben
Egy óráig talán fenntartják a vizet!
Azon túl a gáton a víz erőt vehet!
Úgy is lett, mert egyszer egy és két óra közt,
Iszonyú kiáltás tölté a levegőt!
Haza! Most mindenki az övéit védje!
Becsesebb holmiját, biztosb helyre vigye!
Cölöpök verése s a biztató szavak
E perctől egyszerre mind-mind elhallgattak!
Meg indult a nagy víz pokoli lármával!
Megkondult a harang vést-kongó szavával!*

*Vész kongása utat hasított magának!
Minden felé sírnak, kiálnak, jajgatnak!*

*Hallván a nagy veszélyt Fekete Gyarmaton
Vittic Sándor jegyző, segített bajunkon,
Kisebb, nagyobb, részben száznyolcvan embert küld
Gyarmat nagyobb része, szaván fellelkesült!
Áldja meg az Isten mind akik résztvettek
Közülök bajunkban híven segítettek,
Mert Nagy Zerind népe majd csaknem kimerült,
Némely része már a Gödönyből is készült.
Végre valahára megvirradt, reggel lett
Mindenütt víztenger tölté be a szemet.
Igen nagy szél támadt, kezde fújni délről
Csapkodá a gátat, már rontani készül.*

*De szerető Barát mindjárt találkozott,
Egyik lakást ígért, másik enni hozott,
Mert a jótékonyság fel üté sátorát
Városok, községek kenyeret, szalonnát
Ajánlának s hoztak Nagy Zerind népének
Nagyon sokra megyen a száma ezeknek.
Érdemes jegyzőnk is, látva helyzetünket,
Gyorsan levelet írt, Aradra, ügyünket
Oly híven leírja, gyászosan lefesti,
Mely a szív húrjait egész kifeszíti.
Lelkes alispánunk, hogy bajunk értette,
Nyomorúságunkat nagyon szívre vette,
A helyszínen termett, mint jóltevő angyal,
Vigaszt hintvén széjjel, szép szelíd szavával,
Mert hajóra ülve rendre megvizsgálta,
Rombolt utcáinkat sorba mind bejárta.
Itt intézkedést tesz a víz eresztésről,
Amott rendelkezik a sok éhezőről.
Itt biztat, bátorít, ott egy főmérnökkel,
Kit magával hozott, jól intéz mindent el.*

Szép biztató szava füstbe nem is mene,
Általa gyült segély szép összeget teve,
Felterjeszté ügyünk több helyt a Megyében
Általa részesít királyunk „Kegyében”.
Arad megye számos községe, városa
A kegyajánlatot Zerindnek meghozza.
Király Őfelsége, ezt megkoronázza
Kétezer forintot óreá ruháza,
Hogy szülővárosát vele segítse meg,
Királyunk jó szíve, szavára indult meg.
Felséges Királyunk, legyen érte áldott,
Ki szükség esetén, már sokat áldozott.
Virágoztasd, Uram, Felséges Családját,
Őrizze jobb kezed, őt s királyi házát,
Hogy Uralkodása boldogító legyen!
Király és Nemzet közt a béke szent legyen!
Álljon tiszteletben Felséges szent trónja!
Hódoljon lábánál Népek Milliárdja!
Legyen áldott mindnek az emlékezete
Ki kegyajánlattal minket megsegíte,
Őrizze meg az ég a Sors vaskarjától
Őrizze a balsors mostohaságától,
Akik meg nem veték jeles Alispánunk
Felhívását, hanem könnyítettek rajtunk!

Te pedig, Nagy Zerind népe, ki vagy s leszel!
Ily dicső eljárást soha ne felejts el,
Házadat gabonád, a víz megrombolta,
Kisebb-nagyobb részben ő ezt kárpótolta.
Mi nem bírtunk szembeszállni a veszéllyel
Ő szembeszáll maga, mit tett értünk széjjel!
Mint mesés Pelikán minket úgy táplála.

A Pelikán madárról azt tartják, hogy saját
Maga vérével táplálja fiát.

*Valóban ha egyszer Nagy Zerind városa
Felépül, s a sok ház fehérlik utcáin,
Alázd meg magadat, fogadd e soraim:
Formáld át szívedet olyan szent Oszlopnak!
Amelyről a betűk, soha le nem kopnak
Tisztelettel említsd, vedd nyelvedre nevét!
Tisztelettel tekintsd születésed helyét!
Ha Nagy Szalontának van becses Aranya*,
Van Nagy Zerindnek is egy aranybányája!
A honnét az áldás Zerindre csepeg, foly,
Éltesse az Isten! Ez Tabajdi Károly!
Éltesse, tartsa meg számos esztendőig!
Tartson családfája hosszú évezrekig!
Legyen ő megáldva földön, mennyen ott fent!
Én, a Szerény író mondok rája Áment!*

* A névtelen krónikás kilétét Fazekas József derítette ki. A Kis Csósz Feri bácsi hagyatékában fellelhető kézirat szerzője Sándor Károly.)

Erdőhegyi határszemle

Erdőhegy határa a külső szemlélő számára igen szétszórtnak tűnik. A falut körbeölelő határ viszonylag nem nagy: *Falualja, Káposztás, Bánom, Nagy-Görhe, Alsó-Görhe (Alsó dűlő) és a Házhely*, amit valamikor uradalmi földből osztottak ki. A nyugati faluszéltől a székudvari határig a múlt század első felében hatalmas legelő volt, itt-ott vadkörtefákkal, *Körtélyes* volt a neve. Ebből osztották ki 1864-ben a *Szöllőskertet* és vele szemben egy dűlőt *Szöllőhiány* néven. Az 1897-es tagosításkor a legelő többi részéből mérték ki a *Bánomot*, a *Nyilast*, a négy *Szőlővel szembeni dűlőt* és *Dűlőpartot*. A mostani halastó helyén lévő legelőt valamikor József főhercegtől váltotta meg a falu. Itt említem meg, hogy századunk legismertebb *határi csőszei* a következők voltak: Buştea Petru, Urs Todor, Vice János, Rusu Ioan, Pálfi Sándor, Bíró Sándor, Zöldi Sándor, Bányai Mihály, Kocsis József, Pálfi József, *szőlőskerti csőszők* pedig Galambos Mihály. Béres István, Csillik József, Zöldi Lajos, Máté Ferenc, Birta Ioan.

Erdőhegynek nagyon sok távoli határrésze van az egykori összeköltözések, vásárlások, bérlemények, földosztások révén. A legkiválóbb minőségű földek *Karancson* találhatóak a Nadab–Simánd közötti vasútvonaltól keletre. Ennek részei: *Nagykarancs, Pap-rét* és a Simánd felőli oldalon a *Daul-rét, Szederjes a Teleki* és a *Forrás dűlővel*, valamint a *Betyágával Kiskarancson* található az ún. *Nadabi szőlő* és a *Kereszdűlő*. A századelőn körülbelül 30 tanya volt Karancson, de csak dologidőben laktak bennük, hogy ne kelljen minden este hazajönni Erdőhegyre. A Tósér Józsi és Dani-féle tanyát télen is lakták, idősebb Molnár Károly is hosszabb ideig tartózkodott a tanyán. A Molnár Lajos-féle tanyán a *Betyágában*, valamint a Molnár Bálint- és a Junc-tanyán is egész évben laktak.

A határt átmetszi az 1830-as években ásott József nádor malomcsatorna. Sok erdőhegyinek volt földje más falvak

határaiban is: a kisjenői határban *Bökönyben*, a Kisjenő–Zerind közötti vasútvonaltól keletre, a *Temesdombon* (főleg első világháborúból hazatért föld nélküliek kaptak itt két holdat), az ágyai út mentén a *Korhánban* és a *Postaföldön*, valamint a szintyei határban a *Horgos tón*, a somosi erdő alatt, a *Fajzásban* és a *Sáros dűlőben* (az utóbbi három kiosztott uradalmi föld volt). Még a kerülősi határban is volt erdőhegyieknek földje.

Az állattartás fontos kellékei voltak a *mezei kutak*. *Csordakút* volt a *Nagyérben* (a halastó helyén) valamint a *Görhén*. *Csürhekút* a székudvari vasút mellett, *borjúkút* a falu alatt a Molnár K. tanyánál. A karancsi legelőn három kút található: a *Daul réti*, a *Gulyakút* és a *Fundui kút*, amit egykor az uradalomtól kapott a falu. Századunk ismertebb *pásztorai*: Sabău Iacob, Sabău Ghica, Jivan Ilie, Gurzău Teodor és fiai, a kis Pecican, Nemetea Ioan, Keresztes János, Holuban István, Csomós József, Nadabán József, Cășuț Mihai és mások.

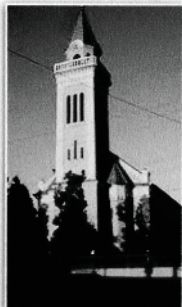
Vajda Károly

1939 - 75 - 2014
EVES

AZ ERDŐHEGYI REFORM. TEMPLOM

Építők:

Nt. Nagy Zoltán I.p.
Dr. Olosz Lajos, főgondnok;
Bíró Ferenc, Töser András
gondnokok

Felújítók:

Nt. Papp József I.p.
Bíró Zoltán, főgondnok;
Bíró András, Kovács Sándor
gondnokok

2014 november.29. *
de. 10 óra

HÁLAADÓ ÜNNEPI ISTENTISZTELET

Igét hirdet Ft. Csúry István Püspök Úr

Közreműködik: az egyházközség kórusa és a Kőrösmente Irod. Kőr

Az erdőhegyi presbitárium a templom 75.évfordulóján

Szívről szakadt kenyér

Talajművelési, búzatermesztési és kenyérsütési hagyományok Nagyzerinden

*„Szeretnék szántani,
Hat ökröt hajtani,
Ha a babám jönne
Az ekét tartani.”*

(Népdal)

A hagyományos paraszti gazdálkodási módok egyre inkább feledésbe merülnek. Éppen ezért oly sürgető a feladat, hogy e gazdálkodással kapcsolatos népi ismeretanyagot még idejében feltérképezzük és megörökítsük a néprajz, a művelődéstörténet számára.

Évszázadok írott és íratlan krónikája őrzi a Körösköz hősi helytállását. Akárhányszor elpusztultak ezek a falvak, mindig volt, aki visszatérjen és újra kezdje, folytassa, amit ősei elkezdtek: szembenézni tűzzel, vízzel, a szűkmarkú természet minden csapásával, háborgató ellenséggel. S közben úgy-ahogy gazdálkodni kellett, erdőt irtani, földet művelni, állatot tenyészteni. A 18. század második feléig kevés a szántóterület, csak annyi, amennyit az önellátó alföldi falusi életforma megkövetel. Az asztalra azonban kell a kenyér, sok az éhes száj, nagy a család. Szabadon irtják hát az erdőt, s mivel nincs közvetlen földesuruk, a föld ugyanis a császári kincstár tulajdona, a népes jobbágycsaládok szükségleteik szerint gyarapítják a megművelhető földterületet. A szabadfoglalás a század végére megszűnik, majd a 19. század elején újra nagy méreteket ölt. Megnövekszik a fél-, háromnegyed-, sőt egésztelkes jobbágyok száma.

A kincstári birtokok elárverezése (1817–27) s az új típusú földesúri uradalmi gazdálkodás bevezetése után a határrendezések

lehetetlenné teszik a jobbágyság számára a további földszerzést, sőt a telkek újramérésekor súlyos visszaélések történnek, minek következtében főleg a zsellérség egy része elveszti erdőirtásból származó földjét, a szegényebb jobbágyok közül is sokan zsellérsorsba süllyednek. A jó minőségű jobbágyszántó helyett, rossz minőségű földet mérnek. Hiába indítanak úrbéri pert a körösközi jobbágyok, panaszuikat senki sem orvosolja.

Ugyanakkor növekszik az ellentét a módosabb jobbágygazdák és az elszegényedett jobbágyok, illetve zsellérek között. A 48-as jobbágyfelszabadító törvények is tulajdonképpen csak a teljes jobbágyokat teszik szabaddá, a zsellérek többsége teljesen föld nélkül marad. A feudális maradványok csak lassan tűnedeznek, a földhöz kötött parasztság nagy része még a századfordulón is földtelen. Ezt a helyzetet oldja meg részlegesen az 1919-es és az 1945-ös földosztás majd az erőltetett és embertelen szövetkezetesítés után a földtulajdon végleges visszarendezése.

Már a Mária Terézia-féle úrbérrendezés idején az 1771-ből fennmaradt urbáriumok szerint, a jobbágytelkek földállományának osztályozásakor a zerindi határt a gyengébb minőségű második osztályba sorolták. A mai határrésznevek is elárulják, hol voltak a legrosszabb földek: Zsellérföld, Zsellérhányós, Bánom, Kásahalom.

Szerencsére a kenyéradó búza szereti ezt a földet. A környéken a legjobb minőségű búza itt terem, főleg ha gondosan előkészítik a talajt. *Ki hogyan ganéz, úgy arat* – tartja a közmondás –, s a zerindi ember tisztában van vele, hogy jó termést csak akkor várhat, ha alapos munkát végez. Ezt igénylik a fehér szikfoltos és szurkos fekete földek. Igaz ugyan, hogy a földek erősítését, trágyázását nem közvetlenül a búzatermesztéshez végzik, inkább utána, de a föld nagyon hálás tud lenni, ha megérzi, hogy van gazdája. A népi bölcsélet megállapítja: *Szántó-vető embernek gané az aranya*. Hogy a zerindi ember milyen fontosságot tulajdonított mindig a trágyázásnak, bizonyítja, hogy akinek nem volt elég trágyája, még pénzért is vett.

A trágyahordás szezonja főleg aratás után volt. Lovas, ökrös, vagy tehenes fogatú szekérral hordták a ganét, majd kis kupacokba, csomókba rakták a letakarított tarlón, és csak röviddel az ugarolás előtt szórták széjjel, hogy az idő ne szárítsa ki. Ha a hordás után hamarosan következett a szántás, a ganét vasvillával egyenesen a kocsiról szórták széjjel. Ha a ganét olyan földre hordták, amelyről még nem takarították le a termést, akkor a föld végénél, ún. *sarvasba rakták*.

A falu körüli határrészeket jobban trágyázták, mivel közel voltak, ellenben a távolabbiak (Hosszúrét, Kétlapos, Körtirét) bizony elég soványak maradtak. Oda lovas szekérral négyszer, ökörral, tehénnel csak kétszer fordultak egy nap. Éppen ezért a közeli földek jóval drágábbak voltak.

A talaj-előkészítés legfontosabb művelete a szántás. Minél többször, annál jobb. *Egy szántás egy cipó, két szántás két cipó...* Ellenben, aki nem szánt idejében és elégszer, az gazt arat, az nem számíthat jó termésre.

A szántást a századfordulón még faekével végezték, melyet fokozatosan kiszorított a vaseke. Egy-két faekét azonban még a negyvenes évek elején is használtak. Tulajdonképpen már csupán az eketést, az ún. gerendely és az ekeszarv volt fából. A papucsvas, valamint az előtte a földet felhasító csoroszllya vasból volt. Az ekét a rátapadó földtől isztikével takarították meg. A gerendely hosszabbított vége a két kerekű talyga vánkósán feküdt. A talyga tengelye és két különböző méretű kereke ugyancsak fából volt. A kis kerék haladt a tarlón, a nagy kerék pedig a barázdában. A talyga rövid rúdját vezérnek nevezték. Erre kapcsolták rá a keresztest (lófogatnál) vagy a tézslát (szarvasmarhánál).

A lovakat hámba fogták. A hám erős szíjú húzó része a sügyellő, elől vaskarikával. A sügyellőt a nyakszíz valamint a hátszíz és a hasló erősíti a ló testéhez. A hámot két estráng segítségével kapcsolják a keresztesen lévő hámfához. A ló fején van a kantárfej, félős lovaknál szemzős kantár, melynek alsó felén található a karikás vagy feszítő zabla, amit a ló szájába tesznek. A lovak irányítása a két közág és az ahhoz kapcsolódó hajtószárral

(gyeplővel) történik. A biztatás a Tüled (jobbra) illetve Hozzád (balra) szavakkal történik, a föld végi forduláskor pedig – Gyer ide, Gyer ide, na!

Az ökröket – Körbe, te! Körbe, Mozsár! – felkiáltással biztatták járomba. A felemelt járomba először a hajszás (jobb oldali) dugta be a fejét, majd a járomszeg bedugása után az előbbi biztatással a csást (baloldalit) is befogták. A járom felső részét, a nyakfát a két függőleges bélfá tartja össze a nyak alatti alfával. Középen a nyakszeg erősíti a jármot a tézslához., illetve a szekérrúdhoz. A szarvasmarhát Csá! és Hajsz! szavakkal irányítják balra vagy jobbra.

A szántás első fontos mozzanata a barázdolás, az első barázda egyenes meghúzása. A csára szántást (más szóval összeszántás, összevetetés) középen kezdték, bogárhátúnak is nevezték. A fordulókban mindig jobbra fordultak. A hajszra (széjjel) szántást mindig a jobb oldali mezsgye mellett kezdték és a fordulókban balra fordultak. Hajszra szántáskor középen kisebb árokszerű barázda keletkezett, ezért a következő évben csára szántottak, hogy eltűnjön a középső mély barázda. Ebben az esetben a két szélén, a mezsgyék mellett keletkezett üres barázda. Szántás közbeni megálláskor az ekét mindig talpon hagyták a földben, nehogy az állatok (pl. kis csikó) beleessenek és elvágják magukat. A szántást a felvetetéssel fejezték be, ami a föld végének, a forgónak a beszántását, a vakbarázdák befelé szántását jelentette.

A boronálást (Zerinden berena) egytagú (egy részes) faberenával (melynek vas fogai voltak) vagy két-, esetleg háromtagú vasberenával végezték.

A századfordulón, amikor a zerindi magvető még kézzel szórta el a magot, úgy vette nyakába a zsákot, hogy annak terhe a mell bal oldalán nehezedett. A nyitott szájú zsákból jobb kézzel a szívtől szedte el a magot. Nem volt hát alaptalan az első sütéskor a megjegyzés: *Azért olyan foszlós az új kenyér, mert szívről szakadt.*

Ki mint vet, úgy arat

Búzavetéshez jól beért vetőmagot használtak. Főleg fehér szé-
káci vagy vöröses bánkúti búzát vetettek, de kedvelték az odvosit
is. Gabonarostákkal ún. triőrökkel tisztították ki a szemetet és az
idegen magvakat (ördögbockor, konkoly, aszotbugó). Egy kis-
holdhoz nyolcvan kg, egy nagyholdhoz (1600 négyszögöl, 6147
négyzetméter) száz kg búzát számítottak. Régebben egy kishold-
hoz (1200 négyszögöl, 4610 négyzetméter) három vékát (90 liter),
egy nagyholdhoz három és fél vékát (105 liter). Úgy igyekeztek,
hogy elég legyen, de bele is menjen, mert azt tartották, hogy *ritka
vetésnek vékony az aratása*.

A vetés előtti napon a vetőmagot beoltották, becsávázták kék-
köves, meszes vízzel (100 kg búzához egy kg mész és tíz dkg
kékkő felhasználásával.)

A századfordulóig kizárólag kézzel vetettek, az 1910-es éve-
ktől a nagygazdák vetőgépet vásároltak, de a kézi vetést, főleg
a szegényebbek, a szövetkezetesítésig alkalmazták. Igyekeztek
idejében elvetni a kenyérnekvalót. Tisztában voltak vele, hogy *a
korai vetés sokszor csal, de a kései mindig rossz*.

A fekete, nem lapos földekbe már szeptember 25-től is vetettek,
de az ideális vetési időt október derekán számították. Október 15.
előtt kevés rozsot is vetettek. Az 1920–30-as években alkalmazták
a *kétszeres búzát*, ami rozsos búzát jelentett. Szárba szökkenéskor
két színt látszott, mivel a rozs hosszabb szárú volt mint a búza. A
kétszeres búzából sült kenyér tovább maradt puhán. Legkésőbb
november végéig igyekeztek befejezni a vetést, mert azt tartották,
hogy a decemberben vetett búza üszögös lesz.

A kézi vetés kétféleképpen történt: alávetéssel és rávetéssel.
Az alávetés azt jelentette, hogy először elszórták a búzát, majd
beszántották és elboronálták. Az így vetett búza nem fagyott ki
olyan könnyen. Ezt a módszert a tengeriföldbe való vetéskor és
főleg szárazság idején alkalmazták. A rávetés a felszántott földre
való szórást jelentette. A magvakat azután beleboronálták először
fogas, majd tövisboronával is, ha elég porhanyós volt a föld.
Legszívesebben ugarba vetettek búzát, főleg bükkönyös széna
utáni ugarba vagy parlagon pihentetett föld ugarjába.

A magvető egy fél zsáknyi beoltott magot a nyakába akasztotta úgy, hogy a zsákmadzagot hozzákötötte a zsák sarkához. Hogy a kötés le ne csússzon, a zsák sarkában összeszorított egy kis búzagumót, s ehhez kötötte. A zsákot úgy akasztotta a nyakába, hogy annak szája a jobb keze felé nézzen, majd jobb lábbal nekiindult. Alávetéskor általában ott indult, ahol majd a szántást kezdte. Rávetésnél a föld jobb oldalán kezdte a szórás. A jó vető lassan, szabályosan lépegetve két lábra vetett, minden lépésre egy-egy jó félmarékkal szórt, és közben nem állt meg. Volt, aki csak féllábra tudott, az lassan haladt. Mindig ugyanazzal a lábával lépett előre, a másikat csak az előbbi mellé húzta.

Gondosan ügyeltek a szórásra. A markot a tenyér fordításával a mutatóujjal kezdték nyitni úgy, hogy egyenletesen terüljön. A végén a mezsgyéknél körülpergették.

Az egyszeri, esetleg kétszeri leboronálás, fogasolás után fejeződött be a vetés.

A jó kelés jó termést sejtetett. Ha megfelelő idő volt, a szikes földek ígérték a legjobb minőségű búzát. Tavaszig már nem sok gondot fordítottak a vetésre. Ha ritkán, nagy havazások után megfagyott a hó, lóval feltörték, hogy le ne fulladjon a búza. Kora tavasszal, hóolvadáskor a megrekedt vizeket leeregették. Ha a szépen megbokrosodott búzavetés túlságosan buja volt, legeltették is, hogy később meg ne dőljön.

A tavaszi munkák közé tartozott még a fogasolás vagy a töviselés, amely kimozdította a tengeritorsot. A tors összeszedésével megtisztult a búzaföld, nem okozott gondot később a kaszásoknak. A torsszedéssel egy időben végezték az aszatolást hosszú nyelű aszatolóval, valamint a konkolyozást kézi gyomlálással. Az időközönkénti megszemlélésen kívül egyéb tennivaló aratásig már nem várt a gazdára. Ekkor már csak elemi csapástól féltették a termést.

Mikor megszakad a búza töve

Hasban van a búza – állapította meg május derekán a határjáró parasztember a már szárban levő, fejét hányó búzáról. – *Május a búza nevelő hónapja*. A búzát a május csinálja meg.

Péter–Pál táján halk pattanásokra, roppanásokra figyelt fel, ugyanis ilyenkor megszakad a búza töve, lehet takarni (aratni) a megért gabonát. *Ha jó élet van, finom kenyér kerül majd az asztalra.* A búzát viaszérésben kell aratni, majd a keresztben érik be – tartotta a népi megfigyelés. A férfiak előkészítették a szerzőszámokat: a megkalapált, megélesített kaszát, a marokszedő kákót vagy sarlót, favillát, gereblyét, a tokmányos bakót az üllővel, kaszkalapáccsal, a marhaszarvból készített tokmánnyal, amelyben a fenőkövet tartották.

Mielőtt nekiálltak a búzatáblának, a gazda mégegyszer meg akart győződni az érésről. A tenyerében szétmorzsolta egy kalászt, a foga közé vett egy szemet s átharapta. Ha roppant, meg volt érve. Az érést igazolta a piros bogár is a kalászban. A takarás valamikor a nyár legnagyobb és legnehezebb munkája volt, amelyben az egész család részt vett: férfi és nő, idősebb és gyermek egyaránt. Ha tovább arattak, egész héten haza sem jöttek, kinn aludtak a szabadban, hogy reggel korán kezdhessék és sötétedésig végezzék a munkát.

*Sokat arattam a nyáron,
Keveset aludtam ágyon.
Sem erdőben, sem mezőben,
Csak az árok fenekében.*

(Népdal)

A szegényebbek kevés búzájukat hamar learatták, s részibe vállaltak aratást a nagygazdáknál vagy a messzi földesúri birtokokon. A részes aratók általában minden tizedik keresztet kapták és komenciót (liszt, kenyér, szalonna, pálinka). Gyakran hatos vagy tizenkettes aratóbandák alakultak, amelyek más vidékeken is vállaltak aratást.

Eleinte rendre vágták a búzát, és a villások négyágú favillával csirkézték (kis csomókba) majd vontatókba (kisebb boglya) rakták: két csirkét kalással egymásnak, a többit fejfelé. A vontató alá egy rudat dugtak, majd kötéllel átkötötték, és lóval vontatták a szérűre. Egyesek kerekess vontatót is használtak.

A kaszálást a férfiak végezték. Amely kaszás nem vágta egyenesen, hajózott, hullámosan hagyta a torsot. A rossz kaszás kaszóját himbálva serényezte a tarlót.

Ha aratáskor eső készült, és felhők tornyosultak, az aratók – Jön az idő! – felkiáltással biztatták egymást gyorsabb munkára. Az időjárás-változást a falusi ember évszázados megfigyelések alapján előre sejtette. A hangyák kiültek a fal tövénél, a tyúkok a porban szokatlanul fetrengtek, a varjak nagyon károgtak, a fecskék alant repültek. – A fecske beleröpül a kaszába. Alighanem eső lesz – jósolták az idősebb aratók. A babonásabbak a nehéz idő közeledtekor belevágták a fejszét vagy a vasvillát a földbe, hogy elűzzék a jégesőt. – Na, medvét fogtunk! – kiáltottak fel, amikor az aratókra hirtelen nyári zápor szakadt. Ha az aratást hosszan tartó esős idő késleltette – *Arató ember tengeriért alszik* – megálapítással nyugtatták egymást, ugyanis a nyári esők bőséges kukoricatermést ígértek.

Arról aki elmaradt társaitól vagy lazsált, gúnyosan mondták: Aratás idején megfagy a munkában, vagy Lapátnyelet készít, biztos holnap sütni akar, vagy Gyere már, mert rádszáll a varjú! Amikor a learatandó tábla vége felé jártak, Fogjuk meg a nyulat! – vagy – Kerítsd a harist! – felkiáltással serkentették egymást gyorsabb munkára.

A rendre kaszálást a századelőn felváltotta a rávágás, tehát a még lábon álló gabona oldalára tolta a kasza a levágott búzát. A hatos aratóbanda rendszerint három férfiből és három nőből (villás, marokszedő) állt. Két kaszás kaszált, utánuk két villás kákóval (kampós fa) vagy sarlóval szedte a markot (egy ölnyi vágott búza). A harmadik pár sem ült tétlenül. A villás kötelet (göcsös, betyár, bakos vagy gyékénykötelet) terített az első kaszás után, az első villás ebbe tett egy fél markot. Következett a második kaszás, ennek villása másik fél marokkal egészítette ki a kévét. A harmadik férfi volt a kéveköttő. Utánuk egy sor bekötött kéve maradt. A szerepeket időnként cserélték. Amikor már több ilyen kévesor hevert a tarlón, főleg estefelé, megkezdődött a keresztelés, a kévék keresztbe rakása. Egy keresztbe tizennyolc kéve került. Legalul egy gazosabb kis kévét helyeztek bútatónak vagy bukónak. Erre rakták a kereszt négy lábát, kalással befelé. Minden lábban négy kéve volt. Vállkévének is nevezték. Legfelül, középre egy nagy,

súlyos kévét helyeztek, papnak, majd gereblyézéssel letakarították a tarlót.

A zerindi szérún

Két héttel az aratás után megkezdődött a hordás a szérúre (Zerinden szűrű). A cséplőgép elterjedése előtt nyomtatással, állatok segítségével tapostatták ki a szemet a kalászból. Négy-öt gazda összefogott, és a földjük végén közös szérút készítettek. Egy kodráknyi (kvadrát, 100 négyszögöl, 346 négyzetméter) területen kör alakban kapával lenyesték a gyepet, a gazt. Elegyengették a talajt, majd locsolták, furkózták, döngölték, tapostatták, míg asztalsima lett.

A vontatókba rakott gabonát lóval a szérúre húzták. A kékbe kötés elterjedése után löcsös parasztkocsin hordtak. Egy kereszt került a kocsialjba úgy, hogy a kalászos rész mindig befelé állt. A kocsioldalon elhelyezték a két keresztfát, amely a két vendégoldalrudat tartotta. A vendégoldalrudak két-két oldalgúzzsal voltak a kocsioldalhoz erősítve. Általában hat sor kévét raktak a szekérre, mindig kalással befelé, hogy a kipergő búzaszemek ne vesszenek kárba. A rakományt két csigás vagy kákós nagykötéllel egymást keresztezve rögzítették a vendégoldalrudak végéhez.

Miután az elkészített szérú felszáradt, kezdődhetett a beágyazás, a gabona rárakása. A kibontott kévét kalással befelé térdig érő vastagságban nyolc-tíz méter átmérőjű körben helyezték el, majd négy-hat lovat egymás mellé, néha párosával egymás után kötve ráhajtották az elterített gabonára. A gazda a közepén állva hajtotta körbe-körbe, tapostatta a szemet az érett kalászból.

A nyomtatás kilenc óra körül, a harmat felszáradása után kezdődött. Egy-egy lejáratás után favillával, mindig kalással felfelé átfordították a gabonát. Többszöri járatás után favillával rázták, majd lerakták a szalmát boglyába, s ott maradt a kitaposott szemetes, pelyvás búza. Most már csak a megfelelő szelet várták, hogy kiszeleljék a búza közül a szemetet. Addig szórták falapáttal felfelé, míg teljesen kitisztult és zsákokba lehetett rakni. Ez a munkafolyamat valamit könnyült a kézi meghajtású szelelőrosta elterjedésével. Most már nem voltak kiszolgáltatva a széljárásnak,

ugyanis eddig a szélsendes idő gyakran tétlenségre kárhoztatta a nyomtatókat.

Lovas nyomtatás esetén egy nap kétszer ágyaztak, szarvasmarhával való nyomtatáskor csak egyszer. Ha nyomtatás közben rossz idő közeledett, az elterített gabonát gyorsan boglyába rakták. Falapátokkal, kopott vesszőseprűvel összekotorták a már ki nyomtatott búzát, és letakarták ponyvával vagy gyékénnyel.

A nehéz munka közben időnként dohányszünetet tartottak. Ez volt a pipahuja. A nyomtatók egész héten kint voltak, este sem jöttek haza, ott aludtak a szalmában. Az asszonyok hordták az ebédet cserépszilkében kasornyába (hálószerű alkalmatosság) kötve. A vizet cserépkorsóban vagy csobolyóban tartották földbe ásott gödörbe süllyesztve, hogy hűsön maradjon.

Elrúgatta – mondták arra a gazdára, aki befejezte a nyomtatást.

A századfordulón kezdett elterjedni a gőzgépmeghajtású cséplőgép használata. A falu melletti réten terült el a szérú. A gazdák kisebb-nagyobb asztagokba rakták a gabonát. Ezek a kazalszerű rakományok formájukkal falusi házakra hasonlítottak. Két egymással szembeni asztagos falusi utcára emlékeztetett. Az asztag alapformája téglalap volt, de raktak kerekített végű ún. kanfarú asztagot is. Az asztagrakást főleg a tapasztalt idősebb emberek végezték. Lentről irányították őket, hogy az asztag szépen álljon. Nagyon fontos volt a tökéletes behajzás, a tetőfedés, hogy rossz idő esetén be ne ázzon. A kévét kalásszal lefelé, csorgóra, egymást fedve helyezték el.

A cséplőgépnél 22-23 munkás dolgozott: egy gépész, egy fűtő, négy asztagos, akik az asztagról a kévét vasvillával a cséplőre rakták (egy közülük kévevágó a cséplőgép tetején), négy rudashordó, akik két rudasfával a szalmát a kazalra hordták, két faros, akik a szalmát húzták el a gép végétől, egy szalmarakó a kazlan, négy pévás (rendszerint lányok), egy pévarakó, két etető, aki a felvágott kévét lazán a cséplőgép dobjába eresztette, két zsákos, akik a zsákokba eresztették a búzát, majd a tele zsákokat stócba rakták, egy bandagazda, aki az egész munkát szervezte, irányította.

Hosszú ideig a szemnyerésnek mindkét formáját, a nyomtatást és a cséplést egyaránt alkalmazták. A már csak emlékezetben élő cséphadarós szemkiverést a századfordulón nem használták. Elterjedt volt viszont a már letakarított tarlón a szedegetés. Libapásztorok, gyerekek, szegény magányos öregek az elszóródott kalászokat maroknyi csomókba szedték. Otthon a léckerítésre akasztgatták érni, száradni, majd néhány nap múlva egy rövid bottal vagy sulyokkal kibugázták, majd az utcasarkon kiszeelelték. Az igyekvők egy nap egy fél véka (15 l) búzát is szedegettek. A szemkiverésnek ezt a módját akkor is alkalmazták, ha tetőfedéshez való egyenes szárú szalmát akartak nyerni.

Csépléskor a zsákokba került termést a munkabér megadása után szekéren hazaszállították, és magtárakban, gabonásokban, padlásokon tárolták. A kötelezettségek teljesítése után, felmérve a család évi búzaszükségletét, a felesleget értékesítették.

A rászoruló szegényeknek új előtt, tíz-húsz százalékos kölcsönt adtak a módosabb gazdák. Az uzsorások egy része új fejibe egy köből (négy véka) búzához egy véka (30 l) kamatot követelt. Kapzsiságát azzal is tetézte, hogy kétféle vékával mért: szűk véka, amikor adta, s egy másik, bő véka amikor visszakarta.

Valamikor az aratás, a cséplés a parasztember legfárasztóbb munkája volt.

Mindennapi kenyereink

A learatott, elcsépelet és megőrölt gabona első próbája az új kenyér. Ha sikerül a liszt, ha jó az élet, finom, foszlós kenyér kerül az asztalra. A kenyérsütés az asszony nép tudománya.

A liszt mellett a legfontosabb hozzávaló a kelesztő komlós korpá. Egy fél liter vízben egy fél marék szárított komlót felfőztek, majd három-négy kiló korpát leforráztak vele. Sütéskor egy liternyi híg kovászt kivettek, és ráöntötték a leforrázott korpára. Dagasztáskor egy kilónyi kelt kenyértésztát vízzel felhígítottak, s ezt is a korpához keverték. Jól összegyúrták, és nyolc óra hosszat erjesztették, majd szétmarcangolva komlósárázóra terítették. Amikor megszáradt, apróra szétmorzsolgatták, és zacskóba tették. Egy évig is elállt.

Sütéskor minden öt kiló liszthez számítva egy fél marék komlós korpát áztattak be egy szilkében. Ennek csak a leve került a lisztre. Gyékényből készült szakajtó kosarakba annyi lisztet készítettek elő, ahány kenyeret akartak sütni. Úgy helyezték el a kosarakat, hogy a liszt langyos, szobahőmérsékletű legyen.

A dagasztóaljra ráhelyezték a dagasztóteknőt, beleürítették a megszitált lisztet, tenyérrrel meglapígtatták, kialakítva egy mélyedést, ún. kovászhelyet. Ide öntötték szitán át az áztatott komlós korpa levét, és elkeverték a liszttel. Este megkovásztak: a kovászkanállal egy fél óráig jó keményre felverték a tésztát. A teknőre kis létra állású keresztfát helyeztek, és az egész teknőt abrosszal leterítették, a kovász feletti részre meleg téglát és párnát tettek, majd nyolc óráig a jó melegben kelni hagyták.

A hajnali dagasztás előtt kenyerenként fél maréknyi langyos vízben oldott sót adtak hozzá. Dagasztás közben liszttel tetszés szerint lágyították. A két óra hosszáig tartó dagasztás a kenyérsütés legfárasztóbb mozzanata. A dagasztó könyékig nyúlt az egyre keményedő tésztába, gyúrta, markolta, forgatta, hajtogatta, lisztezte. Nagyon ügyelt, mert ha lágy maradt a tészta, lapos lett a kenyér. Sőt, a kemencében könnyen szétrepedt.

Dagasztás után újra letakarták, s egy újabb óráig a teknőben kelni hagyták. Közben elkészítették a kosarakat, szakajtó kendővel bélelve. Következett a begyújtás a kemencébe, majd a szakítás. A késsel szétvágott, kiszaggatott kenyértésztát a lisztezett kosarakba helyezték s a szakajtó kendő kívül maradt sarkaival betakargatták. Így hagyták még egy órát kelni.

Közben ügyelni kellett a kemence fűtésére. Leginkább szalmával fűtöttek. Hosszú pizskafával állandóan ide-oda tologatták a tüzet, hogy a padmaj (a kemence belső széle) is befüljön, másképp a padmajban sületlen maradt a kenyér. Akkor volt jól befűtve, ha szikrázott a kemence feneke. Utána szénvonóval kihúzták a pernyét a kemence szája előtti katlanba, majd pemetével (hosszú botra erősített tengericsuha) kisépérték.

A bevetés fából készült lapos sütőlapáttal történt. Bevetés után öt perccel megnézték. Ha nagyon fogta (égett), levették az előtét

a kemenceszájáról, hogy menjen el az öble. Ha nem fogta eléggé, akkor egy szalmacsutakot gyújtottak, s azzal felfogatták. Egy óra múlva kiszedték a kis cipót, és megmozgatták a kenyereket. Két óra alatt a kenyér is kiszült. A szénvonóval kihúzták, tollseprűvel (libaszárny) vagy kis cirokseprűvel leseperték. A kamrában kiterített üres zsákokra rakták, kevés vízzel lemosták, hogy tisztuljon meg az arca, és puhuljon meg a héja, majd abrosszal letakarták. Leginkább négy darab hat-hét kilós kenyeret és egy cipót sütöttek

A kenyérsütés velejárója volt bizonyos ételek készítése, például törtpaszuly, -borsó, -lencse, hagymás zsírral leöntve, füstölt disznóhússal. A szegényebbek eledele volt a rántásos vereshagymamártás babérlevéllel, ecettel megsavanyítva, valamint a kapor és sós kamártás. Puha kenyérral igen ízletes volt.

Kenyértésztából lángost (zsíros, tejeles, kapros, túros) zsíros lepényt, lapos pogácsát sütöttek. A karingót (hosszúkársra nyújtott kenyértésztát) zsíros lábosban sütötték. Sósan vagy cukrozva fogyasztották. Gyakori volt a gubó készítése. (A vékony, hosszúkársra nyújtott kenyértésztát tepsibe tették, késsel megvagdalták és a kemencében megsütötték. Miután kiszedték, egy tálba tették, szétszedték az összesült gubókat, majd leforrázták, forró zsírban megforgatták, utána letakarták. Tepertős szalonnás zsírral vagy cukros mákosan fogyasztották. A gyerekek örömeére szokás volt még a kaporék tésztából kismadár sütése vagy hasfót készítése.

A kenyér a család fő eledele volt. A kenyérszegés a családfő tiszte és dolga. Az asztalfőn ülve ő vágta meg, tőle kellett kérni. A gyerekek hozzá sem nyúlhattak. A kenyér jelentette az életet.

Karácsonykor kalácsot, húsvétkor kenyeret

Nem úgy volt régen, mint most. Sok volt a szegény ember, apámék Erzsébet napkor leölték a kis, 70-80 kilós mangalicát, és újévre volt is nem is a disznóból.

Szegény apám úgy tartotta; karácsonykor kalácsot, húsvétkor kenyeret, pünkösdkor ahogy lehet.

Mi gyerekek nagyon örültünk a téli ünnepeknek, Kiváltképp a karácsonynak. Sokan jártak kántálni az ünnep estéjén. Ezt követte ünnep másodnapján az Istvánok majd a Jánosok köszöntése, Az öreg Lincom Sári is ment a gyerekekkel köszönteni. Őtőle tanultam énekelni a Mennyből az angyalt. Általában csak az első verset énekeltük, utána mondtuk kórusban a köszöntőt:

*Istvánt az Isten éltesse!
Vigye mennybe, dicsőségbe,
Az angyalok seregébe!
Dik si!*

Mint kislány figyeltem édesanyám mellől a betlehemesek játékát. Első hallásra megtanultam tőlük énekelni:

*Rázd meg Jancsi a bundát,
Fogjál göndör báránykát,
Vigye haza anyjának,
Főzze meg a fiának,
Főzze meg a fiának!*

*Ha valaki vígan él,
A juhász éppen úgy él
Billeg-ballag meg-megáll,
Úgy megáll mint egy vár,
A juhára úgy vigyáz.*

Következett a gazda köszöntése, jókívánások, mind rigmusba szedve. Ezt követte a betlehemesek megajándékozása. Búcsúzóul a betlehemesek újra énekelték:

*Nosza, nosza jó gazda,
Ha elküldesz utunkra,
Istennek áldása,
Szálljon a házadra,
Szálljon a hátadra!*

Az újévi énekeket szerettem a legjobban. A család ilyenkor együtt énekelt:

*Új esztendő vígság szerző,
Most kezd újulni,
Újulását víg örömmel,
Most kell hirdetni.
Hirdeti már a Messiás,
Eljött megvenni,
Legyetek hát Úrkrisztusnak,
Mind jó hívei!
Áldott Jézus, dicső Krisztus,
Látogass minket,
Békességgel, bor-búzával,
Áldjál meg minket!*

Úgy tartották a régi öregek: január 6-án ha fénylik vízkereszt, a búza jól ereszt. Vince napján: ha fénylik Vince, megtelik borral a pince. Február 2-án, gyertyaszentelőkor: ha fénylik gyertyaszentelő, az íziket szedd elő. (Még egyszer visszatér a tél.) Ha ködös, lőn hadakozás, mely sok szegény embernek sírt ás. Majd pedig: Dorottya szorítja, Juliánna tágítja, Jégtörő Mátyás ha nem talál, csinál.

A tél kenderfonással, szövással, hímzéssel telt, februárban megszólal a kimpicskó, és csicseregve kiált a lusta asszonyra:

*– Nem szőttél, nem fontál,
Mezítelen maradtál!*

Vártuk a böjti szél megindulását, hogy szikkadjon a határ, megkezdődhessen a tavaszi munka. Hamvazó szerda ünnepnapnak számított. Vígsággal telt, fújták a faluban a tehénszarv dudákat, verték a csanakokat, tepsiket. A legények összeverődtek, kurjongatták a vénlányoknak: – Tollas kosár az ágy alatt/ Itt maradtál anyád alatt!

Ilyenkor főzték meg a disznófőt, a levében kását főztek, és kásás, lekváros rétest sütöttek.

Erdős Zsuzsánna után lejegyezte Dávid Sándor.

Bölcsőhely, 1994. aug. 27–28.

MŰVELŐDÉS

KÖZMŰVELŐDÉSI FOLYÓIRAT 9

XL. ÉVFOLYAM 1991. szeptember

PARTIUM

A PARTIUMI KÖZLÖNY MELLÉKLETE

XII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM	A PARTIUMI ÉS BÁNSÁGI MÜEMLEKVÉDŐ ÉS EMLÉKHELY BIZOTTSÁG HONISMERETI LAPJA	2005. NOVEMBER
--------------------------	---	-------------------

XI. PARTIUMI HONISMERETI KONFERENCIA
Zombolya, 2005. szeptember 9–11.

A Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és

Szövetség

ARADI KULTURÁLIS SZEMLE

XIV. ÉVFOLYAM, I. (74.) SZÁM

Isten hozta szerencsésen!

Elmondja id. Erdődi József, volt bíró

Nyolcvanöt éves vagyok. A századfordulón lettem iskolás gyerek. Idesapám béresgazda volt József főherceg uradalmában, Libádában. Ott laktunk, fegyvertartási engedélye volt. A főherceg fizetett, ha irtották a vadállományt tizedelő ragadozókat: egy lelőtt kóbor kutya orráért 1 koronát, egy varjú csőréért, körméért vagy más repülő ragadozóért 8 krajcárt. Nagypám is a fenséges urat szolgálta. Nyugdíjat kapott öregségére.

Én nénémnél jártam iskolába, aki Zerinden a Simándán utca sarkán lakott. Az öreg rektor urat Szabó Józsefnek hívták, aki az apámat, nagypámat, talán meg az öregapámat is tanította. A nagy iskolába jártam a templom mellé. Az iskola épülete az apám korában még nádfedeles volt, már az én koromban megcserepelték.

Gyerekkoromban történt, hogy a gymiont alatt mentünk hazafelé négyen az iskolából. A parton jött az öreg Páll Gyuri bátyámuram, becsületesen Boros György. Ahogy elhaladtunk, szólít magához bátyámuram. Mi elébe mentünk. Abban a korban tisztelték ám az öregeket. Bátyámuram levette a süvegét, amely olyan volt, mint a kalapom, csak nem volt karimája; Megfogta a körbevágott fehér hajtincsét. Régen az volt a viselet, a körbevágott hosszú haj, amely nyakig, fülig ért. Megmutatta nekünk figyelmeztetőül a fehérbe borult üstökét. Ekkor értettük meg, hogy elfelejtettünk köszönni. Mindjárt mondtuk is fennhangon: – Isten hozta szerencsésen! – majd, hogy elváltunk: – Isten véle szerencsésen! – akkoriban így volt szokás köszönni. Mint már említettem, a rektor úr, Szabó József négy osztályt tanított egy teremben egy időben a nagy iskolában délelőtt, csak a sákramentumot tanította Bán József tiszteletes. A kis iskolába jártak az elsősök, a fiúk külön, a lányok külön. Délután jártak az ismétlősök, azok a gyerekek, akik betöltötték a 12. életévüket, de nem végezték el a hat osztályt.

Apám néha-néha egy-egy nyulat küldött a rektor úrnak fáradozásáért. Akkor ez volt a szokás. A Páll Gyuri bátyámurammal való találkozást követő nap kopogtak az iskola ajtaján tanítás közben és belépett bátyámuram. Elpanaszolta a rektor úrnak, hogy tegnap őneki négy gyerek nem köszönt, A rektor úr felszólítására fel is álltunk mind a négyen.

– Apátokat, öregapátokat is én tanítottam tiszteletre, hát titeket nem tudlak megtanítani?!

Szolgált is az ujjnyi mogyorófa pálca, amely mindig kéznél volt. Az ütések helyén a hátamon a bőr pár hét múlva megvetkőzött. Azt mondta a rektor úr, hogy még nyolcvan éves koromban is megemlegetem, 83 vagyok, most sem felejem. Másnap a verést követően anyám tiszta inget adott rám. Apám is észrevette a dolgot, és levelet küldött a rektor úrnak, amiben az állt, hogy még egyszer verjen meg, hogy tanuljam az öregeket tisztelni. De a rektor úr már nem bántott.

A templomba járás kötelező volt. Vasárnap, ünnepnap cifra gubában, hímzett bundában, ünneplősen kellett menni az Isten házába. A bundát vagy a gubát ráncos gatyá, vikszos csizma egészítette ki, Olyan nem volt, hogy aki vasárnap délelőtt úrvacsorát vett, délután ne ment volna istentiszteletre.

Én tizenegy évig voltam bíró. Abban az időben lett román világ. Ellőttem volt Ponyóka bíró uram, aki nagyon gazdag ember volt. Csődört és bikát is tartott, de az adóját nem szerette fizetni az öregbíró uram. Régen, aki bíró volt, holtáig bíró uramnak, öregbíró uramnak titulálták, ha már nem volt is bíró. A tanítónak két szekció föld járt, a papnak három a községtől. Egy szekció tizenkét hold föld volt.

A bírói fizetség csekély volt, jobban csak titulus. A bírót a községi tanács segítette, amely 12 tagból állott. A községházán a tanácsteremben tanácskoztunk. A községi földeket, a legelőterületet, az apaállatokat a birtokosság elnöke igazgatta, a birtokossági bizottság tagjaival.

Zerind, 1974. május 19.

Lejegyezte Dávid Sándor

A pártától a fejkendőig

Párválasztás és lakodalom a 20. század első felében Nagyzerinden

A körösközi ember évszázadok óta a családalapítást tekintete az élet leglényegesebb, legszentebb mozzanatának. A család volt az erkölcsi, anyagi összetartó erő, a társadalmi lét, az emberi közösség legegységesebb formája.

Az emberi kapcsolatteremtés legtöbbször összefonódott az egyéni és rokoni érdekek, az anyagi javak gyarapításával. A házasság előtt a fiatalok gyakran csak futólagosan ismerték egymást. A párválasztás szabadságáról a 20. század első felében alig beszélhetünk. A szegények, a vagyontalanok között azonban jobban érvényesült a fiatalok vonzalma, bár összeboronálásukban a szülőknek és a rokonságnak jelentős szerepe volt. Az általuk előre kiszemelt lányt a házasulandó legény legtöbbször ellenvetés nélkül elfogadta, hiszen a családfő, az apa döntése ellen nem volt apelláta. Vagy ha mégis lázadozni mert a fiatal, fel is út, le is út, éljen meg a szerelemből.

Ha a legény által a fonóban, a cuháréban, a kalákában vagy a munka közben kiszemelt lány megfelelt a családi érdekeknek is, nem volt akadálya a lagzinak. A századelőn az egymásratalálás legjobb alkalma az éjszakai bál volt. Zerinden külön helyiségben báloztak a tehetősebbek és külön a szegények. A nagygazdák bálját *lisztbálnak*, a szegényekét *korpabálnak* nevezték. A lisztbálban, valószínűleg a gyakori rokonházasságok, vérfertőzések miatt kevesebb volt a szépleány. Bizony sokszor előfordult, hogy hajnal felé, mivel a báltermek közel voltak egymáshoz, a lisztlegény elkeveredett a korpában, bár ezt nem nézték tétlenül a szegények, és jól elverték az odatolakodót.

Az egymásratalálást az esténkénti *lyánkísérés* követte. 1903-tól a faluközpontban az ártézi kút környékén ögyelgő legény

izgatottan leste, mikor jön már a kiszemelt leány korszójával, kantájával vízért. A merítés után a lányhoz szegődött, s az egyik korszót illendően elvéve, hazáig kísérte a leányt. Az estébe nyúló tereferékről, az együttlét titkos közelségéről néma tanuk a kapufélfák s a csillagok szólhatnának. De azok hallgatnak, beszél helyettük a szegényember érzésvilágának leghívebb megnyilatkozója, a népdal:

*Szerda, szombat de szerelmes egy este.
De szerelmes lánynál voltam az este.
Rámborult mint rózsára a levele,
Babám karján aludtam el az este.*

*A csillagok, ha beszélni tudnának,
A lányokról mindent kivallanának.
Kivallanák azt a titkos beszédet
Amit rólam szombat este beszélnek.*

Egy bizonyos idő múlva a leány behívta a legényt. Ez azt jelentette, hogy a család is tudomásul vette, elfogadta az udvarlást. Vasárnaponként a legény büszkén tűzte kalapja jobb oldalára, szárral előrefele, a leány által készített bokrétát. Ez különböztette meg a többi legénytől, akinek még nem volt kedvese. A bokréta leggyakrabban muskátliból készült, a leány szombat este a szemöldökbe (az utcaajtó feletti fedett kulcstartó) helyezte, s onnan vette el késő este a legény. Másnap délelőtt a templomban a leány feszülten figyelte, hogy a libasorban bevonuló legények között ott van-e a kedvese, kezében a bokrétás kalappal. A templomban külön padosor illetve a házasulandó legényeket, külön ültek a még szabad legények.

A falu vénasszonyai gondoskodtak, hogy egy leány se maradjon pártában. A gyalogsátánok még idejében *elkommendálták* őket egy kis honorárium fejében. Véletlenszerű vagy jól kitervelt találkákat készítettek elő, s fondorlatos módszereikkel hozták össze az érdekek szerint, gyakran az össze nem illő fiatalokat is. Hány és hány boldogtalan sors kényszerű elindítója volt az *összemeselés*, a *bölcs* szülői vagy vénasszonyi tanács: „*Nem baj, lányom, ha*

nem szereted, a szerelem majd megjön a házasságban!”, vagy „*A szerelemből nem lehet megélni!*”

Valamikor divatos volt az *egy vígrül valók* összeházasodása. Ha egy legény más „vígrül” vetődött oda, bizony sokszor kiverték az utcából. Igaz, ennek társadalmi okai is voltak. A faluközpont főleg a módosabb gazdáké, a faluvég a zselléréké, a *napszamos koszosoké* volt (ahogy a nagygazdák nevezték a szegényt).

A párratalálás után a fiatalok titkon, vagy a szülőkkel együtt, kezdték megbeszélni a szükséges teendőket. A lányos szülők *háztűznézőbe* mentek (a század közepén csak akkor ha más faluba vitték a lányt), hadd lássák, milyen házhoz kerül a lányuk. Megfigyelték a házi és a ház körüli rendet, megtekintették a kamrát, a sorakozó oldalszalonnákat, a rúdra aggatott kolbászt és sonkákat, a lisztesládát, a gabonást, benéztek az istállóba, milyen a marhaállomány. Bizony, ha az érdekek úgy kívánták, az is előfordult, hogy a látogatás idejére kölcsönállatokkal megszaportították az állományt. Ha a háztűznézők igényeinek minden megfelelt, hamarosan következett a leánykérés. A legény keresztapja, mint leendő násznagy, hétfőn reggel rigmusos mondókával kérte meg a lányt.

Leánykéréskor a leányt kiküldték, összeült a család, hogy megvitassák a lehetőségeket. A szülők rendszerint nem mondták meg mindjárt a választ, még ha adták is a lányt, illendőségből gondolkozási időt kértek. Egy-két nap múlva egy öregasszonytól elküldték az igent jelentő széna vagy a nemet jelentő szalmacsutakot, amit gyakran csúfságból csupán bedobtak a kerítésen. Ha adták a lányt, legtöbbször a keresztanyja vitte meg a választ. Időközben, míg a lány *nap alatt vót* (a kérés és válaszadás közti idő) nem mehetett sehova, nehogy mások rábeszéljék vagy lebeszéljék. Ha a két család jól ismerte egymás helyzetét, akkor az imént leírt háztűznéző a leánykérés után következett, csak úgy illemből.

Szertartásos, ünnepélyes volt a jegyváltás. A násznagy megkérdezte a fiatalokat, hogy szeretik-e egymást. Az igenlő válasz után felszólította őket, adjanak kezét egymásnak, váltsanak jegyet. A leány selyem jegykendőt, a legény pénzt is adott, később

divatba jött a jegygyűrű. A násznagy beszédet (rigmust) mondott a házaselet jelentőségéről. A jegyváltás után a babonásabb fiatalok kifordítva viselték alsóneműjüket, az esetleges rontás elkerülése végett, fokhagymát hordtak a zsebükben, hogy más el ne szeresse kedvesüket, seprűt állítottak az ajtó mögé bojtjával felfelé, hogy a rontó boszorkány ne tudjon bemenni.

A háromszori templomi kihirdetés után megkezdődött az előkészület a lakodalomra. Rendszerint ősszel, borérés után, ritkán tavasszal tartották a lagzikat. Egy héttel a lakodalom előtt *csigacsinálásra* hívták össze a rokonságot, szomszédságot, fiatalokat. A meghívottak fehér kendőbe kötve egy tál lisztet és tojást vittek. A tapasztaltabb menyecskék gyúrták nyújtották, vágták, a többiek nádból készült bordán sodorták a csigatésztát, s közben daloltak, nótáztak.

A lakodalmi hívogatás az esküvő előtti vasárnap történt. A vőfik (valamikor faluvőfélyek) rendszerint a vőlegény komái vagy a menyasszony koszorúslányainak (nyoszolyólányok) kedvesei. A vőlegénynek két, a menyasszonynak egy (ritkán két) vőfije volt. A hívogatás napján a vőfik a lányos háznál ebédeltek, s onnan indultak a hívogatásra. A nagyvőfinek a jobb, a kisvőfinek a bal mellére tűzték a lányok a szalagos, rozmaringos bokrétát.

Zerinden a lakodalmi vacsorára csak az volt hivatalos, akit a legényes vőfik meghívtak. A lányos vőfi meghívója csak nappalra, a tulajdonképpeni esküvői szertartásra szólt. Este a lányos háznál nem volt külön multság, mert a lány szülei és közeli rokonsága a kisvőfi meghívására a legényes házhoz kállatóba mentek.

A lakodalom előtti napokban a rokonság, a komák és a szomszédok összehordták az ünnepi lakomához szükséges kellékeket, az asszonyok megsütötték a fonatos kalácsot, a férfiak levágták az állatokat. Előző este a meghívottak elvitték ajándékaikat, valamint a tyúkot és az édességet. A külön meghívott szakácsasszonyok, a kakastollas konyhamester és a csapos mindent előkészítettek a másnapi multságra.

A lakodalmakat szerdán vagy szombaton tartották, igazi ünnep volt. Valamikor a vőfik a lakodalom napján újra hívogattak,

mostanában csak a násznagyokat hívják meg újra. A vendégek mindkét háznál külön gyülekeztek. A legényes háznál az ebéd után (amely rendszerint tyúkaprólék – paprikás volt) a vőfi rigmussal búcsúztatta legénységétől a vőlegényt, majd dalolva, kurjongatva elindult a menet. Elöl a vőlegény és a násznagy, utánuk a két vőfi és a vendégsereg. A mulatók kezében kulacs vagy hosszú nyakú, hasas üveg. A menetet kísérő rezesbanda az utcasarkokon ugróst fújt, melyre a férfiak mulatós táncot jártak.

Valamikor a legényes és a lányos vendégsereg azonos időben külön-külön indult el, s a községháza előtt találkozott, majd a polgári és egyházi esküvő után ismét különvált, s az utcán végig dalolva, mulatva visszatért a legényes, illetve a lányos házhoz. A legényes vendégsereg csak este felé indult el a menyasszonyért, s miután szertartásosan kikérték és elbúcsúztatták, ismét visszatértek.

A 20. században változtak a szokások: a vőlegényes násznép a násznagy vezetésével legelőbb a menyasszonyért indult. A lányos házhoz érve megállt, csak a kisvőfi lépett előre és bebocsátást kért. Addig nem engedték be a vendégeket, míg meg nem fejtették a lányos násznagy által feladott tréfás találós kérdést. Gyakran a kisvőfire még külön próbatétel várt: le kellett verje az eperfa vagy a kútágas tetejére felkötött, hamuval telt kosarat vagy cserépköcsögöt. Természetesen, próbálkozás közben a hamu nagy része a fejére szóródott, a vendégsereg nagy derűtségére. Máskor borral teli üveget kellett lehoznia a fáról. Bizony néha egy óra is eltelt, míg bebocsátották a legényes vendégeket. Akik már belefáradtak a várakozásba, az árokoldalra ülve mulatoztak és iszogattak. A sikeres próbatétel után, az ajtón belül kaláccsal, borral kínálgatták őket. A zenészek, régebben hangászok, pedig ugróst fújtak.

Időközben bent a koszorúslányok (nyoszolyólányok) felöltöztették a menyasszonyt, akit a násznagy rigmussal köszöntött:

*Szép menyasszony koszorú,
Sose szálljon rád ború!
Legyen mindig teveled
Napsugaras kikelet!*

A vendégek pedig ezt énekelték:

Feltették már néked a gyöngykoszorút.

A két ága a válladra ráborult.

Az is azért borult a te válladra,

Sok vig napod válik szomorúságra.

Gyakran elbújtatták a menyasszonyt, s a vőlegény kellett megkeresse. Rövid idő múlva a vőfi rigmusos felszólítására elindultak az esküvőre. Elöl a nagyvőfi a menyasszonnyal, őket követte a vőlegény az első koszorús lánnyal, majd párban a többi vőfi és koszorús lány, násznagyok, vendégek, a menet végén a mulatók és a rezes banda.

Az újabb szokás szerint a templomi esküvő után, most már a menyasszonnyal és a vőlegénnyel az élen, az egész vendégsereg a lányos házhoz vonul. Ott mulatozás, tánc következik. Estefelé, mielőtt a legényes házhoz indulnának, a nagyvőfi csendet kér és rigmussal, sírás-rívás közepette, elbúcsúztatja a menyasszonyt szüleitől, lánybarátaiktól, rokonaitól. Egy-egy bátrabb menyasszony maga mondja a búcsúztatót. Utána a vőlegény megköszöni új szüleinek menyasszonyát. A lakodalmi menet, a menyasszony szüleinek és közeli rokonainak kivételével a legényes házhoz megy. Régebben szokás volt, főleg ha más faluból kocsival hozták a lányt, az út átkötése erősen összecsavart szalmakötéssel.

Az érkező vendégeket terített asztal várja. A menyasszony rigmussal köszön be az új szülőkhöz és a konyhán sürgő-forgó szakácsasszonyokhoz. Ha készen van a vacsora, a kisvőfi visszamegy a lányos házhoz a kárlátósokért. Ott ugyanis, más körösközi falvaktól eltérően, nincs lakoma és éjszakai mulatozás.

A menyasszony rokonságát, a kárlátósokat a vőlegényes házhoz invitálja, ahol külön szobában látják őket vendégül.

A nagyvőfi mindenkit az asztalhoz szólít. Az asztalfőn a násznagy és a násznagyné, velük szemben a fiatal pár és a koszorús lányok. A vőfi verses beköszöntőt mond az ételek sorához. A lakodalmi menü nem túl gazdag választékú, de bőséges. A jó, forró csigaleves után főtt hús, borjú- vagy búrnyepaprikás, tyúkpecsenye, majd édesség következik. A fiatal pár nyakas üvegben növesztett savanyú uborkát is kap, de természetesen nem tudja kiszedni az

üvegből. Az étkeket a fehér kötényes vőfik és legények szolgálják fel. Legutoljára következik a bor, pohárköszöntők, mulatozás, egymás kínálgatása. Végül a felszolgálók és a zenészek is vacsorához ülnek.

A vacsora után a násznagy szakácsasszonytáncra szólítja a konyha asszonyait. A régi *kásapénzszedés* helyett ma inkább jó adag tortával jutalmazták őket fáradozásaikért a vendégek. Kint az ajtóban hívatlanok leleselkednek, őket is megkínálják. Nagy derűltség közepette megjelennek a *maskurák*, akik elváltoztatott hangon beszélnek, hogy fel ne ismerjék őket. Levélben kérnek bebocsátást, arra hivatkozva, hogy mint fáradt vándorok, messze földről jöttek, nagyon megéheztek, de üres a tarisznyájuk. Kezükből bunkósbot vagy fakanál. Ha bántják őket, bizony visszaütnek. Táncolnak egyet a menyasszonnyal és a vőlegénnyel, majd miután megrakják tarisznyájukat odébb állnak.

A vőlegény násznagya áthívja a kárlátósokat (a menyasszony rokonságát) a szomszéd helyiségből. Éjfélkor a menyasszonyt felkontyolják és átöltöztetik fekete menyecske ruhába. Ezzel gyászolja a lányságát. A násznagy köszöntőt mond, a nagyvőfi pedig, pálcáját letéve, menyasszonytáncra szólítja a vendégeket. Az ifjú pár először együtt járja, majd a násznagyok, vőfik, koszorús lányok után a vendégekkel is. A táncot nemcsak a menyasszony járja, hanem a vőlegény is. A tánc után minden vendég nyilvánosan bedobja a násznagy előtt lévő tálba vagy szitába az ifjú párnak szánt bangót (pénzt). Borral és süteménnyel kínálják őket.

A menyasszonytánc végén az ifjú pár kiszalad, majd, hogy ruháit mutogassa, a fiatalasszony többször is átöltözve visszatér. Folyik a mulatozás. Ha esetleg a jókedv alábbhagy, a találékonyak derűs játékokkal (halottas, rucás, bikás, lakodalmi verbunkos) biztosítják a jó hangulatot. Hajnaltájt a fiatalok észrevétlenül eltűnnek.

Reggel a násznagy köszönő búcsúszavaival ér véget a lagzi. Nappal a rokonok, szomszédok rendet csinálnak. Majd az új rokonság a templomban bevezeti az új asszonyt a menyecskek közé. A lakodalom utáni vasárnapokon az ifjú pár sorra látogatja a szülőket, rokonokat, szomszédokat.

Rendhagyó násznagyi köszöntő

A nagyzerindi Fazekas Gabriella és a finnországi Antti Laatikainen házasságkötése alkalmából

*„Mind csak azon gondolkodom,
egyre azon elmélkedem:
Kedvem támadt énekelni,
jó szívvel beszédbe fogni.”*

(Részlet a Kalevalából Nagy Kálmán fordítása alapján)

A finnek népi hőskölteménye kezdő sorainak idézésével üdvözlöm a Kalevala népének fiait, akik hetedhét országon át eltaláltak a regei csodaszarvas által megjelölt helyre, a Körösök alsó folyásához, a Fekete-Körös bal partjára, Nagyzerindre. Ismét egymásra letek a hitben és nyelvben rokon lelkek, hogy beteljesdjék a boldogságkeresés reményteljes ígérete.

Isten hozott szülőföldünkre!

Hasonlóképpen sok szeretettel köszöntöm a falumbelieket! Mindnyájunkat töltsön el boldogsággal a tudat, hogy ifjaink nem véletlenül találtak egymásra! Nekik küldetésük, hivatásuk van: megtalálni a Kalevalában megénekelt csodaszampót, a varázsmalmot, amely minden gazdagság, bőség és boldogság forrása, hiszen háromágú lefolyója a lisztmalom, a sómalom és a pénzmalom a biztosítóka az elkövetkező *boldogabb napoknak*, az *örökös örömek*.

A jólét utáni áhítozás, a beteljesedés biztosítóka a kitartó munka, a boldogság és szépségeszmény iránti hűség.

Ezért hát, drága Fiaim! Hasson át benneteket a *derék öreg Väjnämöinen* bölcsessége és varázsereje, a csodaszampót megalkotó egykori viharisten, a *kovács Ilmarinen* szakismerete és tudása, s a szerelem fia, a *szépséges messzikedvű Lemminkäinen* fiatalos lendülete és akarása!

<i>Szeretettel meghívjuk Önt és kedves családját gyermekeink</i>	<i>Meillä on ilo kutsua Teidät juhlimaan kanssamme kun lapsemme</i>
<h1>Gabriella & Antti</h1>	
<i>2012. július 7-én 17 órakor a zserindí református templomban tartandó esküvőjére és a gyulai Park étteremben tartandó ünnepi vacsorára 20 órai kezdettel.</i>	<i>vihitään 7. heinäkuuta 2012. klo 17 Zserindin kirkkossa. Meidän häätäväänsä juhlistamme Park Hotelin ravintolassa Lyyli:ssä klo 20 alkaen.</i>
<i>Fazekas József és Irén</i>	<i>Toivo ja Eija Laatikainen</i>
<i>Násznagyok: Csanádi János és Erzsébet</i>	<i>Bestman: Toma Karkkulainen</i>

De mindig legyetek résen, mert egy életen át leselkedik rátok a gonosz megtestesítője, Louhi, a pohjolai asszony, hogy kicsavarja kezetekből az önmagatok és népetek boldogságának biztosítékát, a csodaszampót!

Ezek után... (anyai nagyapám, S L kéziratos násznagykönyve alapján)

*Emelem poharam egybekelésekre.
Kedves új házaspár, éljetekek békébe!
Viruljon éltetek ragyogó bimbója,
Legyen mindig rátok az egeknek gondja!
Szívemből kívánom,
Éljen!
(Koccintás és kortyintás után)
Új házások, szívetek most egygé legyen,
Melyre a szeretet rózsaláncot tegyen!
Páros élteteknek óhajtott gyümölcse
Kívánságokat egészen betöltse!*

*Éltetek úgy folyjon, amint gondoltátok,
A sors tiszta ege derüljön reátok!
Vagy, ha néha-néha ködbeborulna is,
Egyik a másiknak legyen védő paizs!
Egyik a másikat úgy nézze, mint hívét,
Egyik a másiknak adja oda szívét!*

*Férj, mint bátrabb szívű, légy erős védelem!
Feleség, te pedig öröm és szerelem!*

*Férj, te légy a háznak ura és reménye!
Feleség, te pedig annak szemefénye!
Férj-feleség, együtt bú nélkül éljtek!
Szívemből kívánok boldogságot nektek!*

*Éljen az ifjú pár!
Vivat Suomi!
Éljen Tündérkert hetedhét országa!*

Csanádi János
(Szövétnék, 2012. aug.)

Id. Csanádi János (1912-1981)

Verses népi epikánk gyöngyszemei

Bús gerlice csengő hangja

A körösközi balladagyűjtemény

A föld mindenkor és mindenhol, még ha vadon is, megtermi a maga termését, függetlenül attól, hogy van-e aki betakarítsa vagy nincs. Ha gondos kezek magtárba hordják, táplálékká válik; ha nem, elvész, tönkremegy. Még inkább érvényes ez napjainkban, az annyit emlegetett „huszonnegyedik órában”, a nép szellemi termékére, a folklórra.

Ez a felismerés tudatosította bennem az 1960- as években, hogy a Körösök alsó folyása mentén, még ha utószezonban is, de meg kell kezdeni a nép szellemi termékeinek betakarítását: menteni a még menthetőt, amit le nem taroltak a történelmi, társadalmi-gazdasági és egyéb hatások sarlói meg kaszái. Azóta is, a szűkebb pátria, a szülőföld iránti elkötelezettség ösztönöz, hogy lehetőségünkhöz mérten próbáljuk felfedni, megismerni a folklorisztikai ún. fehér foltokat; segítsünk visszajuttatni nemzetiségi kultúránk vérkeringésébe a még kallódó értékeinket.

De lássuk: fehér folt-e a folklórgyűjtés szempontjából Arad megye, s ezen belül a Körösök alsó folyása!? S ha igen, mennyire az? *Kálmány Lajos*, mint magyarpécskai káplán, 1875–76-ban két kötetre való népköltészeti anyagot gyűjtött össze és adott ki. Amikor a felettes egyházi hatóságok megtudták, hogy világi nő-tákat gyűjt, és „*nem lelkiekben törekszik gazdagítani a népet*” elhelyezték Pécskáról.

Bár a múlt századfordulón a *Magyar Nyelvőr* népköltési közlései inkább a székelység felé fordultak, két közlés is sejteti, hogy Arad megyében is lenne mit keresni. *Földes János* a *Megöltek egy leányt*, *Kesztenbaum Béla* a *Horvát szép Ilonka* című balladát teszi közzé. A 20. század elején a Somogyi Gyula által

szerkesztett néprajzi monográfia nyújt betekintést a népélet különböző területeire, általános képet adva az Arad megyei folklór helyzetéről, anélkül természetesen, hogy részletesen elmélyedne az egyes népköltészeti műfajok kutatásában.

Népdalgyűjtő útján *Bartók Béla* többször is megfordult Arad megyében. Már az első világháború előtt járt Pécska környékén, s úgy tervezte, hogy majd visszatér és átprésztázza a pécskai tanya-világot, ahol kincsek ígérkeztek. Sajnos, erre már nem kerülhetett sor. Gyűjtött még az aradi kaszárnyákban, Mikelakán, Gyulavarsádon és Mácsán, bizony nagyon szerény eredménnyel: 30 hangszeres és 58 énekelt román dalt jegyzett le, de magyar népdalt mindössze kilencet gyűjtött.

A *Balladák Könyve* előszavában *Szabó T. Attila* megállapítja, hogy „*az utóbbi félszázadban szinte teljesen a népköltési gyűjtők figyelmi körén kívül rekedt hazai terület volt a Szamos, a Körösök meg a Maros alsó folyása.*” Kálmány Lajos gyűjteményének megjelenése óta nem volt újabb híradás, csak az 1958-as, *Kovács Ferenc – Faragó József* által közzétett *Iratosi kertek alatt* című kötet, amely dallam nélkül közli a szövegeket. Kisiratos népköltészetéről a bevezetőben írja *Faragó*: „*Tősgyökeresen régi semmiképpen sem lehet, hiszen (...) maga a falu is új település. Kisiratos múltja az egész Dél-alföld történeti sorsát példázza, ahol a másfél évszázados török uralom idején a lakosság megritkulása vagy megsemmisülése, ezáltal pedig messzi vidékek elnéptelenedése, majd a török kiűzése után a nagy arányú telepítések a régi népköltészet megőrzésének és átörökítésének folytonosságát lehetetlenné tették, illetőleg nagyon megnehezítették.*”

És mégis maradt valami százhusz évvel Kálmány Lajos kötete után. Ezt igazolja *Apácai Bölöni Sándor* és *Gulácsi Zoltán* gyűjtése, amelyből a *Búza, búza, de szép tábla búza* című könyvecskében kaptunk ízelítőt. Ennek utószavában jegyzi meg Mózser István, a kötet szerkesztője „*Tévhit fékezte sokáig a magyar folklórkutatást megyénkben. Vidéki pedagógusok körében gyökeret vert, hogy itt nem érdemes a népköltészetet nyomozni, mert annak idején Kálmány Lajos mindent összegyűjtött és kiadott. Szerencsére ezt a téves feltételezést néhány pedagógus eleve megkérdőjelezte.*”

Az aradi magyar napilap, a *Vörös Lobogó* folklóroldalai is sejtették, hogy Arad megyében is megmozdult valami. A kezdet azt igazolta, hogy van értelme a további folklórmentő munkának, a felgyűjtött anyag rendszerezésének. Különösen érvényes ez a Fekete- és Fehér-Körös közére, ahova gyűjtők csak alkalmilag jutottak el a hatvanas évek elején, tüzetesen nem tanulmányozta senki, pedig éppen ezen a tájegységen él a megye magyarságának legtörzsökösebb része.

A Körösköz, mint néprajzi tájegység vagy inkább falucsoport nem rejteget valami különlegeset, nem is mondható gazdagnak. A civilizáció és egyéb, már ismertetett okok korán háttérbe szorították az egykor virágzó folklórt, főleg az epikai költészetet. Prózai népi epika úgyszólván nem is létezik, bár itt-ott felbukkan egy-egy meseváltozat, anekdota vagy helytörténeti monda. A verses epika is inkább a közismert balladák helyi változatait őrzi.

A halálra táncoltatott leány, A halálraitélt húga, A megszólaló halott, Bogár Imre, Verekedés fog lenni – Rózsa Sándor, Patkó betyár, Szabó Gyula, A báróleány, Pápainé stb.

A legelőbb talán a líra, amely mint a hagyományos népdalkincs leszűkített repertoárja műdalokkal keveredve ma is a falusi ember érzésvilágának legjellemzőbb megnyilatkozása. A dalok és balladák még változataikban, töredékeikben is népköltészetünk szerves részei, ezért elsőrendű feladat, hogy lejegyezzük, rendszerezzük, az értékebbjét közkinccsé tegyük.

Gyűjteni a Körösközben is bármikor lehet, mivel a legtöbb adatot ismerősök, az öregek, a betegek rendszerint ráérnek. Eredményesség szempontjából mégis a tél a legmegfelelőbb. Különösen a téli ünnepek, az összejövetelek, a faluzás rendkívül sok ötletet, adatot nyújthatnak. Fontos a jó adatközlők felkutatása, faluvezetők, pedagógusok, tanulók, ismerősök, általában a falut jól ismerő személyek segítségével. Így, például *Feketegyarmaton* egy tanuló hívta fel a figyelmemet a nagyapja sokrétű népköltészeti ismereteire. *Vadászon* a lelkész küldött *Vágó Zsuzsa* nénihez, aki két óra leforgása alatt több mint negyven dalt énekelt szalagra. (ebből hét ballada) *Nagyzerinden* és *Ágyán* helyi ismeretség hozott össze *Andrási Károlynéval, Mészár Mihállyal, Dávid Mihállyal*, illetve

K. Vida Józseffel és Mészár Lajossal. Erdőhegyen az egész Váci család, sőt a szomszéd Holubán Pista bácsi is összejött, ha gyűjteni mentem hozzájuk. Varsádon egy Zerindről odaszármazott fiatalasszony segített, míg Bélzerinden egy onnan Nagyzerindre átszármazott személy vitt el. Szülőfalumban, Nagyzerinden a közeli és távoli rokonság is sokat segített.

Mint általában a legtöbb helyen a Körösközben is a nők ismerik jobban a régi stílusú balladákat, a szerelmi kesergőket; a férfiak inkább dalolják a betyárnótákat, - balladákat, a katonadalokat, a mulatós szerelmi dalokat.

Az anyagot eleinte kézírással, majd magnetofonnal is gyűjtöttem. Bár gyűjtésem inkább irodalomközpontú, a teljesség érdekében rendkívül fontosnak tartottam a dallamok rögzítését (gyakran nem is a szöveg, hanem a dallam jelenti a változatot). Voltak tudatos adatközlőim, akiket felkértem, hogy vessék papírra népköltészeti ismereteiket. Így például a 54 éves Dávid Mihály körülbelül ötszáz dalt írt le, amiből legalább száz értékes népdal. Előfordult, hogy Andrási Károlyné üzent, hogy keressem fel, mert eszébe jutott valami. Jellemző – ezért teszem szóvá – ennek az asszonynak a folklóröntudata. Több mint 25 év óta élt özvegyen, azóta sehol sem dalolt, asztmás beteg, alig lélegzett, de tudatában volt, hogy a gyűjtő, mint falubelije, nemes cél érdekében fáradozik, ezért mindenben segített (talán egy idegennek ezt képtelen lett volna megtenni). Tragikus sorsa kislánykorában árvaságra juttatta. Egyetlen emberi vigasztalója egykori tanítója: „Te kis árva, de okos vagy, de sok vész él benned! Majd eljön az idő, amikor az ilyenek is hasznát veszik.” És valóban eljött az az idő.

Gyűjtés közben elbeszélgettem az emberekkel mindennapi ügyes-bajos dolgaikról, múltjukról, fiatalságukról, megfigyeltem magatartásukat, tapintatos rávezetéssel, majd rákérdezéssel igyekeztem felidézteni velük folklórismeretüket. Előfordult, hogy a megjelent kiadványok darabjaiból mutattam be néhányat, s az adatközlő annak alapján énekelt vagy mondott el egy-egy ismeretlen változatot. Ezenkívül összegyűjtöttem a kézíratos, dalos és rigmusos füzeteket. Így került elő Zerindről id. Bíró András (aki maga is rigmusfaragó volt) egykori vőfélyfüzete, Csősz Ferenc

1894-ből való füzete vagy *Vadász* egykori állandó vőfélyének, *Bojtos Lajos*nak a füzete, az 1879-es nagyzerindi árvíz névtelen krónikásának kéziratos és nyomtatott szövege, valamint számtalan dalosfüzet.

A balladaéneklés helyzetét vizsgálva arra a következtetésre juthatunk, hogy a népi éneklés hagyományai ezen a vidéken igen régi időkbe nyúlnak vissza. *Márki Sándor* írja: „*Igriczek, hegedősök laktak a mai Arad megye északi részén, a Fekete-Körösbe ömlő Tőz vidékén is. Igriczverse nevű földet hallunk említeni még 1429-ben is ezen a tájon...*” Igriczekről beszél, akik *elénekelték régi dalaikat régi diadalokról*. Ezeknek az egykori népi énekeseknek, hegedűsöknek szerepük volt kezdeti verses népi epikánk kialakításában, bizonyos európai témák meghonosításában, elterjesztésében.

Az Európa-szerte ismert történetek, a nép ajkára kerülve váltak magyarrá, magyar szereplőkkel, hazai talajban. Ezt a középkor végén keletkezett, illetve átvett, s a reneszánszban felvirágzó költészetet gázolta le az Alföldön a törökkor. A hódoltság idején és után alaposan megfogyatkozott, összekeveredő lakosság mégis átmentett valamit klasszikus balladáinkból, sőt az egykori balladaénekesek bizonyos formuláit megtartva, szerkesztette 18–19. (sőt 20.) századi verses elbeszélő költészetét.

Hogy is állunk hát a körösközi balladakészlettel? *Szabó T. Attila* írja: „(...) *fenntartással kell fogadnunk a balladaanyagnak az alföldi területen bekövetkezett teljes pusztulásáról szóló kósza híreket. Ha ugyanis a múlt század elején települt Kisiratoson is legalább szerény eredményeket hozhatott a helyszíni gyűjtés, jogosan várható, hogy az elzártabb, bolygatlanabb alföldi települések törzslakossága még inkább őrizhetett meg korunkig feljegyezni való anyagot.*”

A körösközi lakosság ma is dalol, énekel lakodalmakban, név-estéken, sorozásokon, keresztelőkön. Leszűkült népdalkészletét azonban műdalokkal keveri, dallamkincséből fokozatosan kiszorult az epikum, a balladaéneklés már nem közösségi-társadalmi igény. Az 1950-es években a rizstelepi (Ösi pusztán és Feseten nagyzerindiek és feketegyarmatiak; a Böstörben nagyzerindiek, tamáshidaiak, bélzerindiek és vadásziak) közös munkákon,

gyomlálásokon még lehetett hallani balladákat is (*A báróleány, A kisasszony gulyája, Szabó Gyula, Bakony erdő gyászba van, Zavaros a Tisza, Nem messze van ide Kismargita, Farkas Julcsa, Barna Jancsi, Rabénekek*): Az akkori fiatal nemzedék, vakációzó diákság – köztük jómagam is – megtanulta a „rizskásás nóták” egy részét, s ott a közösségben énekelte is. Azóta az a fiatalság elöregedett, az iparosodó, elgépiesedő élet szétszórta. Az akkor középkorú nemzedék, amelytől a fiatalság eltanulta, ma már 80 év körüli, nem él olyan társadalmi környezetben, amely igényelné a dalolást. Így hát, még létező balladakincsünk teljesen passzívvá vált, tömegszórakozásokon, multságokon ugyanis nem éneklük, egy-két betyárnótát kivéve.

A folklórt kutató tanár ösztönzése következtében a mai falusi tanulóifjúságban él egyfajta folklóröntudat, vágy a helyi folklór megismerésére, vagy talán inkább él benne a tudatos segítőkészség értékeink mentésére. Addig, míg lejegyzik a szüleitől, nagyszüleitől hallott anyagot, spontán megtanulását, éneklését már kevésbé igényli. A szerves folklórnak (különösen a balladáknak) nem művelője, de előszeretettel fordul a *szervezett folklór művelése* felé (*Népdalestek, tematikus népi játékok* – pl. *Muri a csárdában, A fonóban szól a nóta, Körös menti lakodalom* – dramatizált balladajátékok – pl. *Édesanyám sírhatsz már c. betyárjáték, A falba épített asszony, Kádár Kata, A megszólaló halott* stb.).

*

* *

Végezetül mérlegeljük a 118 balladát magába foglaló gyűjtemény statisztikai vonatkozásait! A helységenkénti százalékarány a következő: *Nagyzerind* 61 ballada (51,7%), *Feketegyarmat* 17 (14,4%) *Vadász* 11 (9,3%), *Erdőhegy* 9 (7,7%), *Simonyifalva és Ágya* 5-5 (4,2%), *Gyulavarsánd* és *Ant* 4-4 (3,3%), *Bélzerind* és *Tamáshida* 1 –1 (0,8%). Szeretném leszögezni, hogy több ballada és adatközlő szerepel a listámon. A szigorú válogatás kiselejtette a kevésbé értékes vagy hézagos változatokat. Téves lenne azt feltételezni, hogy Bélzerinden és Tamáshidán csupán csak egy adatközlőtől gyűjtöttem.

Ha balladatípusonként vizsgáljuk a gyűjteményt, érdekes következtetésekre jutunk. A legtöbb klasszikus ballada Nagyzerindről (5), Vadászról (5), és Feketegyarmatról (2) került elő, onnan ahol Arad megye legtörzsökösebb magyarsága lakik, onnan, ahol a legjobb női adatközlőket sikerült felkutatni. Ennek ellenére viszonylag szerény (15) a klasszikus balladaanyag, amit igazol a Körösköz történeti-társadalmi múltja, a falupusztulások, menekülések, újratelepülések, keveredések. A különböző ráhatások következtében másként őriztek meg bizonyos értékeket. Így például Vadászon Az eladott leány két változata is fennmaradt, a többi faluban nyoma sincs. A kedvese után haló legényt Nagyzerinden többen is ismerik, innen került át Feketegyarmatra. Adatközlője nagyzerindi születésű, a szüleitől tanulta.

A vígballadák, románcok csoportja ugyancsak szegényes. A szerelem próbája (A házasuló királyfi) meg A rossz feleség szinte véletlenül került elő. A megszólaló halottat többfelé is ismerik.

A leggazdagabb a betyár- és rabénekek csoportja. A 46 dalból 19 nagyzerindi, 5–5 erdőhegyi, illetve ágyai, 4 feketegyarmati változat. Feltűnő a Bogár Imre- és Rózsa Sándor-dalok változatos sokasága különösen a Zavaros a Tisza és a Bakony erdő gyászba van kezdetűek, de mindkét típusnál egyedi darabok színezik a csokrot.

A 44 új ballada mezőnyét Nagyzerind (28) és Feketegyarmat (8) uralja. Figyelemre méltók a Sírba tesz a gyár (6), Leégett a cserény (4), A báró leánya (3), A gyilkos feladja magát (4), A kiirtott kocsmáros család (4), A cséplőgéphez esett leány (3) változatai.

A helyi balladák és balladás dalok csoportjába kizárólag nagyzerindi dalok kerültek.

Az 56 adatközlő közül 33 nőtől 63 balladát, a 23 férfitől 55 balladát vettem be a gyűjteménybe, A következő adatközlőktől került be a legtöbb ballada: *Mészár Mihály* (Nagyzerind) 13, *Andrási Károlyné Hízó Zsuzsa* (Nagyzerind) 10, *Szabó Sándorné Vágó Zsuzsa* (Vadász) 8, *Gyöngyösi Mihályné Szénási Zsuzsanna* (Feketegyarmat) 7, *Dávid Mihály* (Nagyzerind) 6, *Mészár Lajos* (Ágya) 5, id. *Csanádi János* (Nagyzerind) 4, *Hegedüs József*

(Nagyzerind) 3, *Kiss Imréné Váci Juliánna* (Erdőhegy) 3, *Holubán István* (Erdőhegy) 3, *Szénási Lajos* (Nagyzerind) 3.

*

* *

A Körösközt, mint néprajzi tájegységet az egész Arad megyei, illetve a hazai folklórkutatás szemszögéből vizsgáltam, a szerves egészből megpróbáltam kiemelni a *körösközit*, mint sajátosat, egyedit. A gyűjtemény cáfolja az alföldi népköltés reménytelen gyűjtéséről kialakult hamis közfelfogást, és alátámasztja *László Ferenc* megállapítását: „*Arad megye sem olyan dalszegény vidéke a romániai magyar népi művelődésnek, amilyennek a köztudat tartja. Ott is érdemes kutatnia az önkéntes gyűjtőnek, ahol az értékek ritkábbak, a felszínre hozataluk fáradságosabb.*”

Amikor a hatvanas évek második felében tudatlanul, tájékozatlanul, de valami titkos belső indítatással nekifogtam a helyi folklórmentő munkának, még nem láttam, nem láthattam tisztán, hogy milyen eredménnyel zárul ez a kezdeményezés. Úgy érzem, mégis volt értelme a mélyfúrásnak a Körös-menti folklórmezőkön.

(1998–2015)

Forrásmunkák:

Faragó József – *A folklórgyűjtés mennyiségi és minőségi határai*, Korunk, XXXVIII. (1979) 12. 92 l.

Faragó József – *Folklóröntudat*, Művelődés, XXI, (1978) /9. 15–17.

Nagy Olga – *Szociográfiai szempont a néprajzkutatásban*, Művelődés, XXVIII (1975)/7 30–32.

Kálmány Lajos – *Koszorúk az Alföld vadvirágaiból*, Arad (1877–1878).

Földes János – *Megöltek egy leányt*. Magyar Nyelvőr, Budapest. (1878). VII. 288.

Kesztenbaum Béla – *Horvát szép Ilonka*, Magyar Nyelvőr, Budapest (1903) XXXII. 459.

- Somogyi Gyula – *Arad megye magyar népe (Arad vármegye és Arad szabad királyi város néprajzi leírása)*, Arad, (1912). 225–359.
- Ficzay Dénes – *Bartók Béla Aradon*, Művelődés, XXVI. (1973)/1.
- Szabó T. Attila – *A hazai magyar népballadagyűjtés életútja (Előszó a Balladák Könyvéhez)*. Bukarest (1970). 33.
- Kósa László–Filep Antal–*A magyar nép táji-történeti tagolódása*, Budapest, 1975.
- Almási István – *Népdalok a Fekete-Körös mentéről*. Művelődés, XXIII. (1970). 1. 24.
- Kovács Géza – *Ahol Dózsa és Horea hadai jártak (Tanulmányok Arad és környéke Történetéből)*, Bukarest (1976).
- Márki Sándor – *Arad vármegye és Arad szabad királyi város története I–II*, Arad (1895).
- Bartucz Lajos – *Arad megye népének anthropológiai vázlata (lásd Arad vármegye Néprajzi leírása)*, Arad (1912), 105–252.
- Kovács Géza – *Arad vármegye településrendje a századok folyamán*. Művelődés, XLVI. (1994)/2. 40–43.
- Rác Károly – *A zarándi egyházmegye története*. Arad (1880).
- László Ferenc – *Népdalok Arad megyéből* – Művelődés, XXXII. (1979)/8. 33.

Szeretettel várjuk Önt, kedves családját, barátait és ismerőseit a

Bús gerlice csengő hangja

című Körösközi
balladagyűjtemény műsoros
könyvbemutatójára.

A rendezvényre 1998. július 10-én,
19.00 órakor kerül sor a Magyar
Házban (Kossuth L. utca 16).

A kötet anyagát gyűjtötte,
bevezetővel és jegyzetekkel
ellátta:

Csanádi János

A dallamokat lejegyezte:

Kovács Sándor

A grafikákat készítette:

Vargáné Kovács Tünde

A kötetet bemutatja:

Fazekas József

Közreműködnek:

- a nagyzeréndi Olosz Lajos
Irodalmi Kör

- a kisjenői Körösmente
Irodalmi Kör

- a nagyzeréndi Általános
Iskola népdalcsoportja

- *Kátai Lajos* és *Semseiné Gúti
Illdikó* népi énekesek a
nagyzeréndi citerások
kíséréssel

- *Gali Teréz* énekesnő.

A műsor házigazdája az
RMDSZ nagyszalontai
szervezete.

III. A Körösköz – mint szellembölcső

Harmadik katonai felmérés, 1869-1887 <http://mapire.eu/hu>

Kisjenő–Erdőhegy magyar kötődésű felekezetei, közösségei

A kisjenői római-katolikus hitélet

Gyökerei a magyar állama-
lapítás korába nyúlnak vissza.
Miután *Szent István* serege
Csanád vezérletével legyő-
zi *Ajtonyt* a nagyőszai csatá-
ban, Ajtony korábbi területé-
nek Csanád lesz az ispánja. A
győzelem emlékére az Oroszlá-
nos-halmon kolostort építtet és
megalapítja a *csanádi püspök-
séget*, melynek első püspöke
Szent Gellért, székhelye pedig
Marosvár.

Fokozódik a magyarság tö-
meges megkeresztelése, kirá-
lyi törvény írja elő, hogy minden tíz falunak egy templomot kell
építeni. Mivel a Körös-menti dukátus a csanádi püspökség szom-
szédtsága, erre az időre tehető az itteni magyarság katolikus hitre való
térítése is.

A honalapításkori Kisjenő első dokumentáris említése Jenneu
alakban 1202. (Megj: az eu-t és az ew-t is ő-nek kell ejteni, a latin
ábécé ugyanis ő hangot jelölő betűt nem tartalmazott. Innen a bi-
zonytalan jelölés.). Kisjenő első ismert katolikus papjainak neve
Ábrahám (1332) és *Miklós* (1337), amikor is a települést latinul
„*sacerdos de villa Jenew*”-ként említik. 1426-ban „*Literatus de*
Kisyenew”-ről értesülünk. 1515-ben „*Bernardus de Kysjenew*”
(Kisjenői Bernát) Bécsben tanul.(A középkorban gyakori, hogy a

A kisjenői Szent Mihály római katolikus templom

külföldön tanuló ifjak, elhagyva eredeti nevüket, származási helyük alapján latinosan nevezik meg magukat. Így pl. Lucas Ghiar-matinus, Gyarmati Lukács Feketegyarmatról.) 1575-ben „*Benedictus Literatus de Jenew*-ről olvashatunk.

A reformáció térhódítása, majd a török kor és a kuruc szabadságharc idején történő elnéptelenedés következtében a katolikus hitélet egy időre elsorvad, de a szatmári béke utáni vissza- illetve betelepedéseket követően a Habsburg egyházpolitikának köszönhetően újra megerősödik Kisjenőben a katolikus egyház, úgyannyira, hogy egyre fokozódik egy új templom építésének igénye.

Franciscus Comes Engel püspök idején 1777-ben történik az alapkövetétel, és rá egy évre, 1778-ban Emericus Christovich főpásztor szenteli fel Szent Mihály főangyal kegyeibe ajánlva a templomot.

Azóta pontos nyilvántartás tartja számon a kisjenői római katolikus plébánia lelkészeit a kor szokásai szerint jó ideig latinos elnevezéssel: Moyses Bajkó (1777-től), Venandius Rendek (1783-tól), Barnabás Lestyán (1784-ben segédlelkész Stephanus Korodi), Salamon Jakits káplán (1785-ben), Limus Bilka minorita atya (1786-tól), Ladislaus Boross (1797-től), Gabriel Barta (1800-tól), Ladislaus Bocskor (1803-tól), Hippolitus Tószeghy (1805-től), Michael Horváth (1815-től), Andreas Pásztor (1818-tól). A katolikus hitélet különösen megelevenedik, miután *József Antal nádor*, osztrák főherceg, magyar királyi herceg 1817-ben megvásárolja a napóleoni háborúk miatt eladósodott kincstártól Kisjenőt, 1818-ban pedig Erdőhegyet, és birtokán korszerű gazdálkodást vezet be, gazdasági szakembereket hoz, iparosokat, kereskedőket telepít birtokára, akik zömmel katolikusok. A 20-as években felújítja a templomot is. Ekkor kapja a torony a ma is ismert végleges formáját a *hagymakupolával*, mellyel a nádor szeretett első feleségének, a 24 évesen szülésben meghalt, szépséges Alexandra Pavlovna orosz nagyhercegnőnek, I. Pál orosz cár lányának, Nagy Katalin cárnő unokájának állít emléket.

De folytassuk a lelkészek felsorolását: Antonius Lovászy (1822-től), Csiky Ignác (1859-től), Oltványi Pál (1896-tól). Itt teszem szóvá, a hercegi családot 1895-ben sújtó nagy tragédiát, a

húsz éves László herceg ágyai erdőbeli halálos balesetét, melynek egyházi vonatkozása, hogy a baleset első évfordulójára 1896-ban a család impozáns katolikus kápolnát emeltet az erdőben, szenteléskor Szent László kegyeibe ajánlva.

További lelkészek: Waltmann György (1900-ban), Lengyel József (1901-től, káplánja Werler Péter), Solinger Antal (1923-tól), Takács János (1929-től), Bodnár János (1975-től), Pántya Elemér (1997-től), jelenleg Gróza Dániel.

A 20. századi nagyjavítások során, még az első világháború kitörése előtt kibővítik az egyre szűkösebb templomot, ekkor építve hozzá a két kiugró oldalhajót. Takács János hosszú szolgálata idején nehéz időket él át a kisjenői katolikus közösség, különösen a II. világháború idején és befejezésekor. Főleg a német származású, vagy németesen hangzó nevű katolikus hívekre következnek megalázó és kínszenvedésekkel teli esztendők.

Orosz utasításra 1945. január 16-án kezdődtek a letartóztatások, hogy a *bűnös nemzethez* tartozókat a *dicsőséges Szovjetunió* lágerreibe hurcolják. Erdőhegyen a Schillinger háznál (a mai óvoda székháza) volt a gyűjtő központ. A kisjenőieken kívül ide hozták a 18 éven felüli foglyokat Simonyifalváról, Szapárligetről, Varsándról, Otlakáról és Nagyzerindről. Hogy teljes legyen az előirányzott létszám jónéhány erősebb alkatú 16, 17 éves fiataalt is összeszedtek.

Meg kell jegyeznünk, hogy a helyi vezetésnek is megvolt a szerepe és „bűne” a fogolylisták összeállításában. A gyűjtőakció két napig tartott, ezidőben a hozzátartozók ételmet vittek a fogva tartottaknak, akiket január 18-án az erdőhegyi állomáson bevagonnítottak, és két heti keserves utaztatás után, február másodikán Krivojrogban szállítottak ki a vagonokból. Még az indulás előtt az oroszok észrevették, hogy egy személy hiányzik a betervezett létszámból, akit egy arra csellengő erdőhegyi cigánnyal pótoltak. Bizony az is előfordult, hogy útközben valamely szervi beteg, korosodó személy, nem bírva az utazás embertelen viszonyait, a vonaton elpusztult. A „*humánus*” oroszok egy-egy közbeeső állomáson kidobták a vagonból és valakit helyette elkaptak, így pótolva a létszámot.

*Emléktábla
 a katolikus templomban.*

A krivojrogi munkatábor foglyaiként egy vasöntödét és téglagyárat építettek, majd bányában dolgoztatták őket embertelen körülmények között, savanyú levesen, egy szem krumplin vagy árpakásán. Bizony, a lesoványodott, elgyengült foglyok egy része nem bírta sokáig az elviselhetetlent. Szeretteiktől elszakítva, idegen földön múltak ki ismeretlen sírokban nyugszanak.

S akik kínkeservesen 3-4 év múlva hazatérhettek, egy életen át viselték testi-lelki megnyomorításuk könyörtelen nyomait. Idegenben elhunytak: id. Bernardin Antal, Cziszter Lajos, Eberwein József, Hönig

Mária, Holzborn József, Marksteiner Antal, Marksteiner József, Metz Juliánna, Metz Simon, Raab Katalin, Rung Bálint, Tentzer Márton.

Hazatért deportáltak: Strifler Jenő, Jungwirth János, Lönharndt József, Keiser József, Urbán József, Gáspár Gyula, Reimüller György, Haász Lajos, Metz Antal, Meyer Anna, Parizsa Lajos, Durst Margaréta, Grantner Margaréta, Raab István, Raab Ilona, Haász Matild, Hell Zsuzsánna, Zettel Gyula, Hoffmann Teréz, Fackelmann Anna, Wetzter Irén, Friss Elfrida, Prohammer Márton, Prohammer Matild, Parizsa Viktória, ifj. Bernardin Antal, Jungwirth József, Koncz Béla, Hockh Magdaléna, Kugler Zsuzsánna, Engelhardt Anna, Henger Mária. A deportáltak emlékét a templomban márványtábla őrzi.

A katolikus hitélet más felekezetekkel együtt megsínylette és napjainkig sínyli a kommunista éra közel négy évtizedét, melyben lábbal tiporták az egyetemes vallási és egyházi értékeket, megfő-

lemlítették az embereket, elszoktatva őket a templomtól. Az iskolai ateista nevelés elriasztotta a gyermekeket és az ifjúságot az istenfélő életformától. Elszabadultak a szabadelvű nézetek, lábbal tiporva az erkölcsi normákat is.

Az egyházi személyeket, papokat és világi vezetőket állandóan szemmel tartották és kegyetlen eszközökkel fojtották el a lelki ellenállás legkisebb csíráit is. Így ítélték életfogytiglani fegyházra mondvacsinált koncepciók perben legkiválóbb földinket, *Boros Béla* erdőhegyi születésű felszentelt püspököt, későbbi címzetes érseket, aki 13 évi börtönszenvedés után szabadult.

A felekezeti hitéletet nagyban hátráltatta a pap hiány, melynek következménye volt, hogy kiérdemesült lelkészek erejüket meghaladóan voltak kénytelenek vállalni az egyházi közösség építés és gondozás nem csekély terhét. Így adódott, hogy Kisjenőn is a helyi egyháztanácsnak kellett lépnie egykori kiváló plébánosa, Bodnár Lajos nyugdíjaztatása érdekében, aki korára és betegségére való tekintettel már képtelen volt méltóképpen ellátni feladatát. Templom és parókia elhanyagolt állapotban, minimális templom látogatottság, szétzilált hitközségi élet.

Ebbe az állapotba cseppent bele 1997-ben egy tettekrész, vállalkozó szellemű, fiatal plébános, *Pántya Elemér* atya, aki fáradtságot nem kímélve vetette bele magát a szolgálatba. Istenbe vetett rendületlen hittel, közel tíz esztendő alatt valósággal csodákat művelt: az egyháztanács és a hívek áldozatvállalásával, nem utolsó sorban külföldi segélyszervezetek hathatós támogatásával kívül-belül megújult a templom és a paplak, melyre piros cserepes új fedél került.

A közösség építésre, a jövőre gondolva nagy figyelemmel vette lelki gondozásába a kisjenői fiatalságot, és 2000. augusztus elsején elhelyezték a Darida János, Mosoni János (főgondnok) valamint András Pál magyarországi építészmérnök által tervezett *Tours-i Szent Márton Ifjúsági Ház* alapkövét, amit a következő évben Isten segedelmével fel is szenteltek. Azóta ez a ház ad otthont, felekezetre való tekintet nélkül, különféle magyar egyházi és világi rendezvényeknek, irodalmi műsoroknak, évfordulós megemlékezéseknek, ifjúsági, iskolás és óvodás műsoroknak.

Dinyés László domborműve a kisjenői Szent Mihály templomban.

De gondja volt a különféle egyházi javak törvényes visszaszerzésére és rendbetételére helyben és a filiákban is. Nagy fegyverténye az ágyai erdőbeli meggyalázott és kifosztott Szent László kápolna visszaszerzése, felújítása a Lotharingiai Habsburg hercegi család támogatásával és fő egyházi méltóságaink általi újraseruzteléssel.

A kisjenői római katolikus templom falán emléktábla jelzi, hogy ebben a templomban keresztelték a település két jeles

szülöttét: *Radnai Farkast* 1848-ban és *Boros Bélát* 1908-ban, akik később felnőttként, mint felszentelt püspökök szolgálták Isten szent egyházának ügyét és öregbítették szülőhelyük hírnevét.

Kisjenő-Erdőhegy katolikus közössége büszke rátartisággal őrzi és ápolja legtiszteltreméltóbb személyiségeinek emlékét. A hagyományos templombúcsú alkalmával, 2010. szeptemberének végén leplezték le, és szentelték fel a kisjenői születésű *Radnai Farkas* (1848. március 25. a német eredetű Rilhammer család gyermeke) címzetes érsek domborművét, *Dinyés László* szobrászművész alkotását.

A korán árvaságra jutó gyermek a nagyváradi, egyházi igazgatás alatt működő gyermeknevelő intézetbe kerül, a középiskolai tanulmányait is ott végzi, de teológiai tanulmányait már Pesten fejezi be. 1871-ben szentelik pappá. Egy évi segédpapi szolgálat után, 18 éven át a nagyváradi püspökség irodavezetője. Történelmi és egyháztörténeti tanulmányokat közöl a *Századunk* című folyóiratban, és hamarosan megjelenteti *Krisztus hét szava a keresztfán* című egyházi munkáját. 1889-ben a papnevelő intézet kormányzójává nevezik ki. 1896-tól Schlauck Lőrinc bíboros segédpüspöke, kinevezett pápai prelátus. 1900-ban jelenteti meg Nagyváradon *A kereszténység és a királyság szövetsége Magyar-*

országos című nagyhatású munkáját.

1904-ben Besztercebánya (ma Szlovákia) püspökévé nevezik ki, rá egy évre elnyeri a *Pázmány Péter Tudományegyetem* díszdoktori címét. Püspöksége idején elnöke a *Szent László Társulatnak*, valamint az *Országos Tót Közművelődési Társulatnak* is. Áldásos 16 évi püspöki tevékenység után az 1919-es cseh megszállást követően a csehszlovák hatóságok gr. Batthány Vilmos nyitrai püspökkel együtt kiutasítják Csehszlovákiából. Ekkor nevezi ki a pápa címzetes érsekké. Hátralévő éveit a veszprémi püspökség sümegi nyaralójában éli le a 87 éves korában, 1935. október 14-én bekövetkezett haláláig.

*

* *

Az egyházközség 20. századi kiválósága *dr. Boros Béla*, címzetes érsek Erdőhegyen született 1908. szeptember 20-án. A helyi általános iskolai tanulmányait követően a temesvári Pia-rista Főgimnáziumban érettségizik 1926-ban. A római *Gergely-egyetemen* folytatja tanulmányait, ahol a Német–Magyar Kollégium növendékeként filozófiai és teológiai doktorátust szerez. Ugyanott szentelik pappá 1932. október 30-án. A *temesvári papnevelde* bölcsészet és dogmatika tanára, majd annak rektora.

1948 novemberében címzetes püspökké nevezik ki, majd december 12-én a bukaresti apostoli nunciatúra kápolnájában titokban püspökké szentelik. 1951. március 10-én koholt vádak alapján letartóztatják, és kirakatper során a katonai bíróság életfogytiglani fegyházra ítéli. A vád ellene hazaárulás és az ország biztonsága elleni titkos szervezkedés, gazdasági, politikai és katonai

információk Vatikánba juttatása. Több mint 13 évi raboskodás (Máramarossziget, Râmnicu-Sărat, Jilava, Pitești, Dés, Szamos-újvár) után 1964-ben szabadul.

Első útja Máriaradnára vezet, ahol szentmisét mutat be a Szűzanya tiszteletére. Állami tiltás miatt azonban 41 éven át nem gyakorolhatott püspöki szolgálatot, ezért nyugdíjaztatásáig segédlelkészként szolgált a Temesvár–Erzsébetváros-i Plébánián.

II. János Pál pápa 1990. március 14-én címzetes érsekké nevezte ki, és augusztus elsején az újonnan kinevezett temesvári székeskáptalan nagyprépostjává választotta.

Életének 95. évében, 2003. június 6-án távozott az élők sorából, de az állami hivatalosság a mai napig sem rehabilitálta. A kisjenői római katolikus templom belső falán, valamint erdőhegyi szülőházán emléktábla figyelmeztet egy nagy egyéniségre, aki püspöki címerének jelmondata szerint *mindig a keresztfénynek* szellemében élt és tevékenykedett:

IN LUCE CRUCIS SEMPER

*

* *

Végül egy kuriózum: az aradi várban raboskodó egykori szabadságharcos *Marzsó család* (a halálra ítélt, majd kegyelemben részesülő *Marzsó Imre és József* nevű fia, valamint az osztrák hadseregbe kényszersorozott *Marzsó Lajos*) mai kisjenői utódai megilletődöttséggel és kegyelettel tartják számon, hogy hajdani, itáliai származású ükanyjuk, *Marzsó Imréné Josefa Colonna di Stigliano* annak a Colonna nevű nemesi családnak a sarja, amely olyan ismert hírességeket tud felmenői között, mint *V. Márton pápa* (XV. sz. eleje) vagy *Vittoria Colonna* (XVI. sz. első fele) reneszánsz költőnő.

*

* *

A kisjenői római katolikus egyház 1833 óta fennmaradt anyakönyveit az aradi *Állami Levéltár* őrzi.

Ennek a közel ezer esztendőes katolikus közösségnek a szolgálatát vállalta fel a közelmúltban *Gróza Dániel* plébános úr, hogy

ifjúi lendülettel és hivatástudattal méltóképpen folytassa örökségének ápolását és ismételt felvirágoztatását a 21. század elembertelenedő és elistentelenedő világában.

Az erdőhegyi református hitélet

A törökkor előtti időszakáról nincsenek adataink. A reformáció *Szegedi Kis István* révén hódít tért a Körösközben. Erdőhegyet 1553-ban említik először mint a kálvinista eszmék otthonát. Átvészeli a törökkort, az ellenreformációt. Az 1702-i Nyírbátori Egyházkerületi Közgyűlésen Erdőhegyet is a Körösköz többi egyházával együtt említik.

Kisjenőben is hamar otthonra lel a reformáció. Az 1600-as évek középső harmadában három református lelkészről is tudunk: *Veresmarty János* (1631. szept. 7-től), *Patkócsy (v. Patroho) György* (1633. febr.

Az 1939-ben épült református templom

3-tól), *Kabay Márton* (1673. szept. 3-tól). A török kiűzése, majd a kuruc szabadságharc leverése után, az újratelepítést követően a 18. században visszakatolizál. A megmaradó kis létszámú református gyülekezet Erdőhegy leányegyházaként van számon tartva.

A szatmári békekötés (1711.) után Erdőhegyre is hamarosan visszatér az elmenekült lakosság egy része, és új letelepedőkkel gyarapodva megkezdí viszonylag békés életét. A református istentiszteletek egy ideiglenes *hevenyészett* templomban zajlanak. A lakosság körében tovább élnek a kuruc szabadságeszmék, s alig várják az alkalmat, hogy újra felszínre törjenek. 1735-ben a békési kurucokkal szövetkezve, a körösköziek Rákóczi Rodostóból való

hazahívására készülnek, de a fejedelem halála miatt ez nem következhet be.

Erdőhegy határában a Görhén gyülekező kuruc sereg a lázadó pécskai szerb *Péró Szegedináccal* próbál szövetségre lépni. A császárhű szerb határőrség alakulatai azonban az *erdőhegyi csatában* szétszórják a katonailag még szervezetlen kuruc sereget. Állítólag 7–800 halott marad a csatatéren. Az ellaposodó tömegsírok, a görhei halmok tudnának erről sokat vallani. S. Maklári Mihály lelkészsége idején a szerbek kifosztják Erdőhegyet és templomát.

Sajnos, a történészek az erdőhegyi csatát kizárólag a Péró féle lázadás leverésének színhelyeként tartják számon, és méltánytalanul elhallgatják a körösköziek és a békésiek szerepét, holott a katonailag ugyan még szervezetlen, gyülekező kurucoknak már saját írnoka és tábori lelkésze is volt a feketegyarmati ludimagiszter *István deák* és a nagyzerindi prédikátor *Szilay János* személyében. A lázadó békésiek vezetője pedig egy *Sebestyén* nevű békésszentandrászi kuruc volt.

Nem könnyű a talpraállás, különösen az ellenreformáció tiltó rendelkezései miatt.

A 18. század ismert erdőhegyi református lelkészei: *Kőszeghi István* (1713. nov. 15-től), *S. Maklári Mihály* (1722-től), *Tunyogi József* (1742. jan. 26-tól), *Szoboszlay Gergely* (1750-től), *Lázár Pál* (1786-tól), *N. Nagy István* (1799-től). *Kőröcsi János* jegyző szerint 1772-ben a reformátusok lelkésze *Sikó Ferenc*, aki 1783-ig szolgált, majd ismét visszatért *Szoboszlay Gergely*, aki kihasználva a II. József császár 1781-ben megjelent Edictum Tolerantiae néven közismert türelmi rendelete nyújtotta kedvező viszonyokat, 1784. május 27. és november 14.között, mindössze hat hónap alatt átépítették De Este modenai herceg egykori, hat öl hosszú és három öl széles (mai mércével kb. 11,50 és 5,70 m) gazdátlan kápolnáját református templommá. Az utca hosszában, észak-déli irányban álló templom emlékét őrizte az 1939.évi lebontásáig a következő felirat: „*A Szentháromság tiszteletére ezen Isten házáat a II. József R. Cs. és Ap. király kegyelmes engedelméből az Erdőhegyi Református Eklézsia Szoboszlay Gergely prédikátor,*

Takács József bíró és kurátorságában és a mellette levő esküdtek: Zöldi Gergely, Kerekes Gáspár, Nagy Ferenc, Zöldi Mihály, Pálfi Mihály, Borbély István, Henrik István idejében építette, 1784. nov. 14.”

A hitközség életének nyugalmát 1804-ben kellemetlen incidens, az ún. „*macskaper*” kavarta fel. Felelőtlen egyének meggyalázták a Szent Nepomuk szobrot, egy döglött macskát akasztva a szoborra. Emiatt többeket meghurcoltak, sőt némelyeket 2-3 évi rabságra ítélték.

A 19. század ismert lelkipásztorai: *Kiss János* (1811-től), *Balogh István* (1847-től), majd *Soltész Lajos* (1849-től), akit *Patóh Károly* követett. Ő szolgáltatott adatokat Rácz Károly 1880-ban megjelenő könyvéhez, *A Zarándi Egyházmegye történetéhez*. A templomot Patóh Károly lelkészsége idején, 1878-ban 10 ölesre (19,6 m) hosszabbították, de a gyarapodó gyülekezet számára ez is hamarosan szűkösnek bizonyult. 1897-ben szerelték fel Dangl Antal Aradon készített orgonáját. Patóh Károlyt *Csiha Márton* követte 1907-ig (Az erdőhegyi ótemetőben lévő síremlékét ismeretlen tettesek a 21. század első éveiben ledöntötték, és a márvány értékesítése végett elrabolták.)

Íme néhány érdekesebb sírfelirat az erdőhegyi református gyásztető fejfáiról a múlt századforduló tájáról:

*Néz ember ezen emlékfára
Pálfi Sára sírhalmára 53
éves korában tétetett a föld
gyomrában 1877-dik évben
februárus 18-dián béke
lengjen hamvajin*

*

* *

*Ember e sír felett megálj
nézd hogy lekaszált a halál
míg e világon éltem Tősír
Lajos volt nevem 53 évet
éltem hátrahagytam hű öz
vegyem és 6 árva gyermekem*

*

* *

*Leánypajtásaim nézetek e
fejfára Karácsony Eszter
sírhalmára Kimúltam, 1907.
évben 24-én júliusban. 17
évet éltem. Isten Hozátok.*

*

* *

*Tősír István volt a nevem
míg a világon éltem hattam
árvát özvegyet. Istenem le-
gyen veletek. Élt 43. évet.
Béke lengjen hamvaira. El-
hant május 18. 1908.*

*

* *

Megható a paraszti lélek vigasztaló szándékú, már-már költői megnyilatkozása a gyermekét elvesztő fiatal édesanya irányába: – *Kertben van a rózsafája, terem az más virágot!*

A 20. századi lelkészek közül elsőként Bokor Sándor (1907-től) nevét említhetjük, akit 1925-től Bottyán Pál követett. Az ő szolgálata idején a 125. Kossuth-évforduló jegyében emelték és szentelték fel 1927-ben az első világháború 80 erdőhegyi-kisjenői hősi áldozatának emlékoszlopát a következő felirattal:

1914 – 1918

A

világháborúban

elesettek

EMLÉKÉRE

közadakozásból

emelve

1927-ben

NYUGOSZNAK ŐK

A HŐS FIAK

DÚLÓ CSATÁK UTÁN

Az oszlop három oldalán 80 hős nevét sorolják fel nemzetiségre és felekezetre való tekintet nélkül. Az oszlopavató ünnepségen Bíró Zsuzsa hét éves leánya szavalta a helyi parasztköltő, Szilágyi János alkalmi versét:

*Meghatottan állok e szobor elébe,
Hol a hősök nevét látom belevésve.*

*Nyugszanak ők csendben szerte a világba',
Sírjuk fel nem leli a kegyelet virága.*

*Égre törő oszlop nevüket őrizze
Isten kegyelméből a templom kertjébe',
Hősi áldozatuk nem felejtjük soha,
Áldja meg emlékük az egeknek ura!*

A templomkerti emlékoszlop és környezete a második világháború utáni megemlékezések színhelye is. 1946-ban „a hősök napján” Galambos Gizi a kisjenői Mézesné Kovács Eta versét szavalta:

*Ti a világ ezerszín virága,
Egyforma sorsú tarka-barka nép,
Halljátok meg, a hősök üzennek,
Találjátok meg egymás szívét!*

Az oszlop déli szabad oldalára, Erdőhegy első dokumentáris említésének 650. évfordulója alkalmával, 1998-ban vésték fel a második világháború áldozatainak nevét: D. Bíró Sándor, K. Bíró Sándor, Pecican Ghica, Pecican Ștefan, Roșu Petru, Rung Ferenc, Șerban Nicolae, Szabó József, Szász Lajos, Szever Sándor, Ungurean Teodor, Varga István, Nagy Lajos, Varga Sándor, Zöldi József, Hajdu János, ifj. Pálfi József, H. Varga Sándor.

Annak idején, 1931-ben a gyülekezetet nagyon megrendítette szeretett és nagyrabecsült lelkészének, az oszlopállító *Bottyán Pálnak* váratlanul bekövetkező tragikus halála a templomkert virágainak hajnali öntözése közben. Fia, *Bottyán János Hitünk hősei* könyvében így emlékezik apjára: „(...) *oly hirtelen elvitte közülünk a tüzes, gyors szíve, (...) róla készített örökszép lelkészi portrét Olosz Lajos erdélyi költő, Egy igaz pap halálára címmel.*”

„*Szelid, öreg pap, bölcs és kékszemű,
Istenéért helyt állt halkán, rendületlen.*”

*A sors sötét arcába csak mosolygott,
és bízott az előre elrendeltben.*

*Ha önkény rideg ököllel levverte
vagy meghasonlás kígyói sebeztek,
szívéből szárnyaló, néma zsoltárok
kálvinista istenét keresték.*

*A virágokat a kútból megöntözte mind,
úgy találták őket harmatosan, frissen,
és a virágok közé, mikor felszállott a nap,
öreg papját holtan lefektette az Isten.”*

(Az Erdélyi Szépművés Céh kiadásában 1931-ben Kolozsváron megjelenő *Barlanghomály* című *Olosz-kötet* illusztrációját a virágait öntöző „*igaz papról*” *Kós Károly* készítette.)

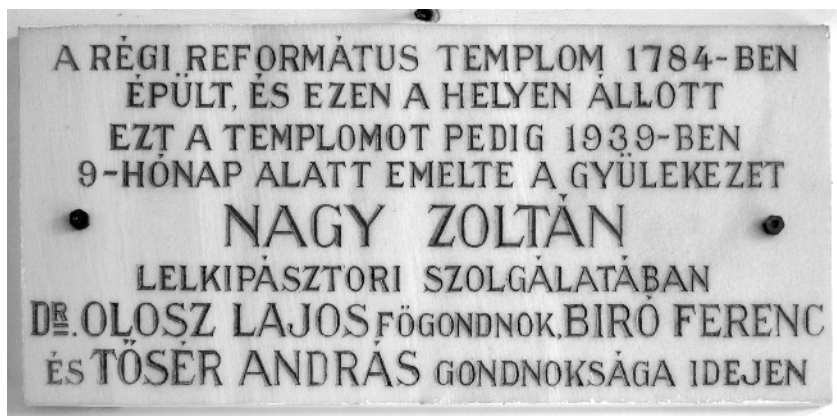
Érdekesség az 1931-32-es lelkészválasztásról: A Bottyán Pál templomkerti hirtelen halála után meghirdetett lelkészi állásra négyen jelentkeztek: *id. Nagy Zoltán* (akit Pálfi Bálint és az *Erdődiek* támogattak), *Sas Kálmán* (pártfogói a *Molnárok*), akit később az '56-os események után kivégeztek, *Nánássy Dániel* (a Pálfi család pártfogoltja) és *Kiss Géza* (a *Tósérek* és más gazdák kegyeltje). A többszöri meghallgatások és viták után egy árvizes virágvasárnapon megszületik a döntés, melyet egy kortesrigmus így őriz:

„*Háromszor kettő hat,
Nagy Zoltán lett a pap.*”

*A Sas elrepült,
Nánássy elmenekült.
Hát te, Kicsi (Kiss) mi lett veled?
A Nagy, látod, téged levert.*

Nagy Zoltán közel fél évszázadon át szolgálta az erdőhegyi gyülekezetet.

A több mint 150 éves templom kisebb-nagyobb renoválásokkal és bővítésekkel, az 1930-as években ismételten szűknek bizonyul, ráadásul harangozáskor az elöregedett torony is egyre jobban rengett és kilengett az 1924-ben Hönig Frigyes által Aradon öntött 345 kg-os harang súlya alatt. Három évi előkészület után *id. Nagy Zoltán* lelkipásztor, *dr. Olosz Lajos* főgondnok, valamint *Bíró Ferenc* és *Tösér András* gondnokok idején az 1700 lelkes gyülekezet hathatós anyagi támogatásával 1939-ben, a világháború küszöbén, mindössze kilenc hónap alatt, egymillió lej költséggel az erdőhegyi hitközség, nagyszalontai kőművesek közreműködésével felépíti az imádság új otthonát.

Az annak idején közadakozásból és *Pálfi Bálint* adományából öntetett régi harang mellé felszentelik a *Biszák József* gyoroki harangöntő által öntött hatmázsás új nagyharangot, valamint az új szószéket, a katedrát és az úrasztalát. A templomszentelő megtisztelő szertartása *Sulyok István* püspök úrnak köszönhető.

1970-ben renoválják a templomot, és harmadikként felszentelik a 117 kg-os kisharangot, mely a szintyei református templom le-

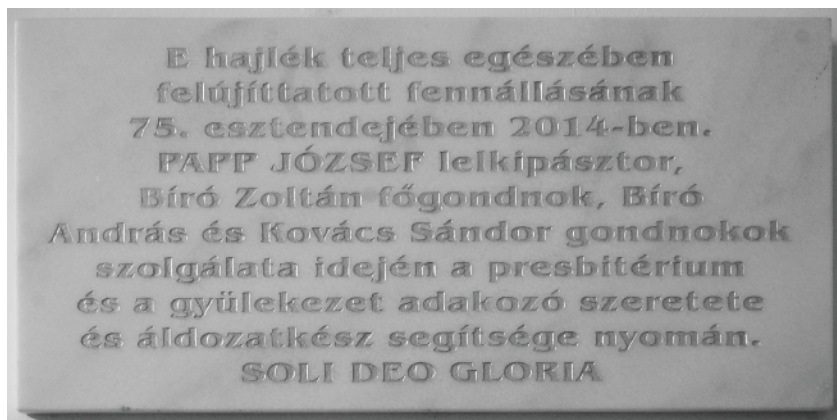

bontása után kerül Erdő-hegyre, majd 1975-ben új csillárokkal, harmóniummal gazdagodik a templom.

Id. Nagy Zoltán tiszteletet, hosszú, bizony néha megpróbáltatásokkal kísért (1944-es meghurcoltatás és lágerélet), de áldásos szolgálatát követően, 1978-tól fia, *ifj. Nagy Zoltán* váltja a szószéken, akit 1989-től *Papp Sándor*, majd 1998-tól *nt. Kovács Gyula*, végül 2010-től *nt. Papp József* követ.

1992-ben *nt. Papp Sándor* lelkész, valamint *Pálfi László* és *Bíró Dániel* gondnokok irányításával ismét nagyjavítás által újjult meg a

templom. A 21. századi első általános renoválás és külső-belső újrafestés *nt. Kovács Gyula* lelképásztor és „csapata” (presbitérium) szervezésében 2004–5-ben zajlott. Végül *nt. Papp József* négyéves szolgálata, illetve *Bíró Zoltán*, *Bíró András* és

Kovács Sándor gondnokok szervezésében befejeződött a lelkeszelőd által elkezdett református közösségi ház építése, melyet *Ft. Csúry István* püspök szentelt fel. 2014 őszén befejeződött a 75 éves templom ismételt külső-belső felújítása, megoldódott az istenháza központi fűtése és díszkivilágítása, valamint a toronyóra elektronikus működtetése. Együtt a hitben, együtt a közös munkában és ünneplésben. Ez ad erőt, Isten segédelmével, legnemesebb céljaink eléréséhez.

*

* *

A rendszerváltás óta, a '89-es forradalmi változásokat követően Erdőhegyen ismét megpezsduült a református hitélet, főleg az idős és középkorú nemzedék körében. Még mindig alkalomszerű az istentiszteletek látogatása a fiatalok részéről, bár rendszeresen résztvesznek a különféle kátéórákon, konfirmándus felkészítőkön s egyéb gyermek és ifjúsági rendezvényeken, kirándulásokon.

A '90-es évek eleje óta a templom az irodalmi szónak is otthona. A *Körösmente Irodalmi Kör* színvonalas műsorokkal ünnepelte 1991-ben az *Olosz-centenáriumot*, majd 1997-ben a költő halálának 20. évfordulóját. Ekkor került bemutatásra a *Csanádi János* által szerkesztett, Olosz istenes verseit tartalmazó *Szeptőlételen oltár* című kötet. A templom külső falán emléktáblával tiszteltünk két jeles tudós szülöttünknek: *Kerekes Ferenc*nek és *dr. Balogh Ernő*nek. Az egyházkerület támogatásával, szintén Csanádi szerkesztésében kiadásra került a *Percek közt virágok* című Olosz-kötet.

Megemlékeztünk a *Károlyi Gáspár*-féle teljes bibliafordítás megjelenésének 400. évfordulójáról is. 1998-ban a templomkertben kopjafát állítottunk Erdőhegy első dokumentáris említése 650. évfordulója alkalmából. 1999-ben megemlékeztünk új templomunk születésének 60. évfordulójáról. Öröm volt együtt ünnepelni a templomépítő *id. Nagy Zoltán tiszteletes családjával: Adorjáni Nagy Aranka* papköltőnővel, *Nagy Irén* kántorral és szerkesztővel, *ifj. Nagy Zoltán* nyugalmazott sarkadi lelkeszellel.

2002 szeptemberében Isten erdőhegyi háza adott otthont a *VI. Erdőháti Napok* rendezvényeinek, mely alkalmából *Ft. Tőkés*

László református püspök hirdetett igét, *Adorjáni Zoltán*, teológiai professzor (Nagy Zoltán unokája) tartott előadást, s a MÚRE elnöke, *Csép Sándor*, újságíró-szerkesztő, drámaíró vette át az egyházkerület Árpád-díját.

Templomunkban rendszeresen a történelmi és egyházi jeles napjaink, évfordulóink műsoros megünneplései. Emlékezetes marad Millecentenáriumi emlékműsorunk, a Rákóczi-féle szabadságharc 300. évfordulója (2003.). Az erdőhegyi csata 275. évfordulója (2010.), 75 éves az erdőhegyi templom (2014.). Újszerű a presbitérium szerepvállalása, főleg a március 15-i és október 6-i megemlékezéseken.

Helyi kötődésű jeleseinket a közösség évtizedek-évszázadok távolából is számontartja. Elsőként *Kerekes Ferenc* nevét említjük, aki 1784-ben született, abban az évben, amikor az erdőhegyiek a modenai herceg gazdátlan kápolnáját református templommá alakították át.

A kiváló eszű jobbágyfiú 1795-ben szolgadiákként kerül a debreceni kollégiumba: „*Énrám őseimtől sem jószág, sem rang nem maradt (...). A szolgadiák sorsa alábbvaló sok tekintetben a barmok sorsánál (...).*” Eredményeivel hamar kivívja tanárai elismerését és diáktársai szeretetét. Rövid köztanítóskodás után Keszthelyen majd Bécsben folytatja tanulmányait, ahol szoros kapcsolatba kerül az irodalommal: *Vergiliust* fordítja, ő maga is versel, írásait a bécsi *Magyar Kurir* közli. 1815-ben ő adja ki először egy kézíratos másolat alapján *Fazekas Mihály Lúdas Matyját*, anélkül hogy tudná, ki a szerzője. A művet hexaméterekben írt „*előljáró beszéddel*” mutatja be.

Bécs után Berlinben folytatja, majd Wiesbadenben fejezi be tanulmányait. A kémiai elemekről német nyelven írt tanulmánya után felfigyel rá a tudományos világ. Szentpétervárra, sőt Angliába is hívják, de ő barátjára, Vásárhelyi Jánosra hallgat: „*Jer haza! Szeretet vár rád, bár nem elég jutalom. Ha Erdőhegy s a Ménesalja szülöttét nem vonhatja elő a haza: alhatik a chemia.*”

És hazatér, hogy a magyar tudományosságot szolgálja. A debreceni kollégium professzoraként foglalkozik növénytantal, ásványtantal, kémiával, fizikával, nyelvészettel, végül matematikával. Debrecenben ő tanít először magyar nyelven kémiát, ő ad először magyar nevet a kémiai elemeknek. Egy lipcsei nemzetközi matematikai pályázat egyik díját ő nyeri el, éppen a Bolyaiak előtt. 1837-től az Akadémia levelező tagja, 1844-től pedig rendes taggá választják.

A szabadságharcban már, idős korára való tekintettel, nem vehet részt, de 1849 áprilisában, amikor előrevetítődik a bukás elkerülhetetlensége, a súlyosan beteg tudós, Lunkay Andor álneven megjelenteti *Kiáltó Szó* Európa keresztyén népeihez és fejedelmeihez című művét, melyben a világ keresztyén alapon történő megszervezésére tesz javaslatot, ettől várva a népek szabadságának biztosítását. Hangsúlyozza: „*(...) az emberi lélek és szív nemesítésére semminek a világon oly nagy ereje és hatalma nincsen, mint a keresztyén vallásnak.*” Biztatóan fordul a

papsághoz is: „Hirdessétek a keresztyén szabadságot és egyenlőséget, de magyarázzátok jól meg a népnek, mit kell e nagy szavakon érteni!” Soraiból a tudós elkötelezettsége sugárzik: „(...) bár annyi jót nem tehetek hazámnak, amennyit szeretnék, tegyek annyit, amennyi tőlem telik!” Talán mindnyájunknak szól ma is ez az üzenet!

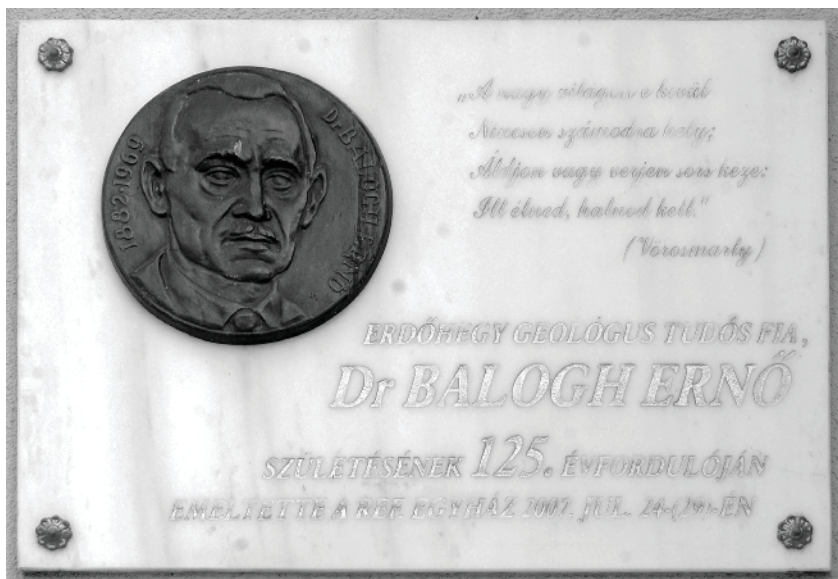
*

* *

Másodsorban egy szertesugárzó erdőhegyi tanítócsaládról illik szólni. *Balogh József* fiatal kántortanító 1875-ben telepedik le Erdőhegyen, és családot alapít, feleségül véve a helyi parasztpolgári Tösér Terézt. *Patóh Károly* tiszteletes örömmel fogadja az öblös hangú, lelkesen buzgólkodó „nemzet napszámósát”. A költői tehetségű kántorban az új tiszteletes, *Csiha Márton* is szövetségesre lel, és együtt munkálkodnak a *Dangl Antal*-féle orgona felszereléséért, amelyet először *Balogh József* szólaltatja meg 1897-ben. A köztiszteletnek örvendő rektor és kántortanító négy évtizedes szolgálata idején az erdőhegyiek százait, talán ezreit neveli-oktatja. A példás családapa óriási áldozatok árán hét gyermeket nevel fel: az öt fiúval egyetemet, a két leánnyal középfokú iskolát végeztet. Az első, *Gyula* református papként bejárja fél Európát és Amerikát, ahol több magyar szórványgyülekezetet is alapít; magyarul, németül és angolul prédikál, de a szíve hazahúzza, valahol a szemlaki temetőben alussza örök álmát. *Károly* Kisjenőn ügyvédeskedik, de mivel nem hajlandó felesküdni az új hatalomra, családjától elszakítva, Budapesten hal meg. *Sándor* egy Arad közeli nagybirtokon gazdatisztként dolgozik. A poétai hajlamú *Lajos* magányosan, elhagyottan távozik az élők sorából. A lányok itthon maradnak.

A tudósi kutatómunkára hajlamos, másodszülött *Balogh Ernő* a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen szerez diplomát és doktorátust. Amikor első világháborús orosz hadifogsága után itthon nem kap egyetemi tanári állást, középiskolai tanárként áll helyt Gyergyószentmiklóson, majd a kolozsvári Katolikus Leánygimnáziumban, a Mariánumban, melynek, református létére,

igazgatója. Rendkívüli energiával kutatja Erdély földtani kincseit, a barlangok világát, de nagy jelentőségűek dokumentum értékű természet- és tájfotói is. Tudományos, közéleti és pedagógusi tevékenysége szorosan összefonódik: az *Erdélyi Múzeum Egyesület* természettudományi szakosztályának titkára, majd elnöke, az *Erdélyi Kárpát Egyesület* (EKE) elnöke, az *Erdély* című honismereti folyóirat szerkesztője, a *Bolyai Tudományegyetem* egyik alapítója, a természettudományi tanszék dékánja. Növendékei rajongva szerették.

A plakett *Hunyadi László* marosvásárhelyi szobrász alkotása, a tábla *Kátai Lajos*, zerindi kőfaragó munkája. Készült a *Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság*, valamint az aradi RMDSZ és EMKE támogatásával.

dr. Balogh Ernő mindig erős vágyakozással és nagy szeretettel járt Kisjenő-Erdőhegyre. Az emléktábla által végleg hazatalált. Az avatót megtisztelte jelenlétével az unokaöcs *Balogh Zoltán*, Románia tornászbajnoka és válogatott olimpikon (Helsinki–1952.), a Himalája-expedíciós unoka, *ifj. dr. Balogh Ernő* és *Balogh György*.

*

* *

A *Kilin tanító házaspár*, elődei népnevelő és református hit-erősítő tevékenységének méltó folytatása a 20. század első felében. Az 1920-as évek elején kerülnek Erdőhegyre, és több mint negyed századon át szolgálják a gyermek- és népnevelés ügyét mind tanügyi, mind pedig egyházi vonalon. Színvonalas iskolás műsoraikat, felnőtt népszínmű előadásait, a gyermek és felnőtt dalárda templomi fellépéseit ma is emlegetik az öregek. A kántortanító *Kilin Sándornak* meghatározó szerepe van a régi templom orgonájának átépítésénél, és avatott megszólaltatásánál az új templomban 1939. november 12-én.

Sokoldalúságát igazolja, hogy amikor 1944-45-ben a lelkész *Nagy Zoltánt* és a főgondnok *Olosz Lajost* a nagyhalmágyi táborba internálják, *Kilin Sándor* nem hagyja az erdőhegyi hitélet elsorvadását, palást nélkül, kántortanítóként magára vállalja az úrasztalánál az igehirdetést, sőt a keresztelést és a temetést is.

*

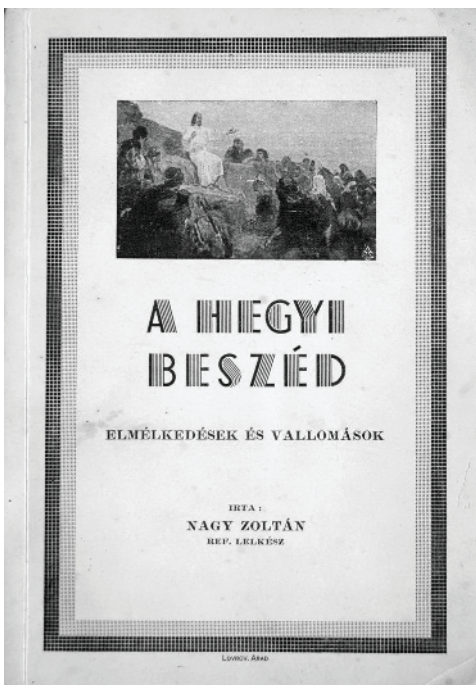
* *

A 20. századi Erdőhegy-Kisjenő-i református hitélet legmeghatározóbb egyénisége *nt. id. Nagy Zoltán* tiszteletes, akit *Bottyán Pál* tragikus halálát követően, a már jelzett négy kiváló jelölt közül 1932. április 20-án egy árvizes virágvasárnapon, nem csekély feszültségek közepette választotta meg a gyülekezet. Óriási lelkesedéssel és ambícióval vállalta új gyülekezete egyházi és kulturális életének felpozícionálását. Bevezette az állandó reggeli istentiszteletek tartását, amelyet nyugdíjba vonulásáig gyakorolt. Közben cikket, tanulmányokat, szépirodalmi próbálkozásokat közölt. Szentírás- magyarázatait 1936-ban Aradon kötetben is megjelentette *A Hegyi beszéd* címmel: „*Az Isten országának nagy programját, a Hegyi beszédet befejező krisztusi példázat úgy mutatja be az embert mint akinek egész élete egy állandó lelki házépítés, mégpedig azoknak az anyagoknak felhasználásával, amelyeket Isten kijelentéséből és a szellemi kincsek összletéből a maga lelkében és elméjében összegyűjteni és megtartani képes.*” Ez a köszikla-fundamentum „*nem más, mint a rendületlen hit.*”

A fasizálódó 30-as évek végén, a második világháború küszöbén ez ad erőt és kitartást a templomépítésre. Az erdőhegyi új istenházát *Sulyok István* püspök szenteli fel 1939. november 12-én. 2002-ben az *Erdőhádi Napok* erdőhegyi rendezvényén a hálás unokautód, *Adorjáni Zoltán*, kolozsvári teológiai tanár, dékán, lapszerkesztő így idézi nagyszülei alakját: (...) *a hosszú több száz kilométeres utazás után nagypapa erős karja ölel át, befogad az árnyas parókiaudvar, és sűrögni kezd körülöttünk*

nagymama – az ő utolérhetetlen szolgálatkészségével. (...) Itt az Erdőhegy-Kisjenő-i Erdőhádi Napon emlékeztetek azokra a példaadó elődeitekre, akik hittel szolgálták a családot, nemzetet, népet és hazát! (...) megszólal bennem a messi-messzi ősök imádságos vívódásaiban kikristályosodott hitvallás (...) a hit által kapott hivatástudat forrása táplálja a család, nemzet, nép és hazai iránti hűséget, s földi, szellemi örökségünk megőrzését.”

Nagy Zoltán öt gyermeke közül három, unokái közül kettő választja életcéljául a papi hivatást. Adorjáni *Nagy Aranka*, mint az erdélyi protestáns „*lelki várta őrszeme*”, papköltőként versei *ezüstszelencéjébe* rejti mindazt, ami számára istenien felemelő, emberien magasztos, családiasan bensőséges, természetien szépséges és vonzó. Rajongással szereti Erdélyt, a hazai táj legapróbb emberi és természeti értékeit, de, ha teheti, visszajár a lapos szülőföldi tájra, vonzza a szülői parókialis hajlék, a lelkész apa által emelt erdőhegyi istenháza, melynek szentelésénél 13 éves gyermekleányként maga is jelen van.

*(...) más ez a föld, mint amelyről jöttem,
ez sík, ez végtelen és szabad.*

*És megkondul az estéli harang,
mikor a sarkon bekanyarodom,
mélyen és szaporázva kong nekem.
Értem még a harang is megszólal,
ha nagyon ritkán hazaérkezem.”*

(Erdőhegy, 1973.)

Nagy Irén, teológiai végzettséggel évtizedeken át az erdőhegyi majd a kolozsvári „*kakasos templom*” kántora, a *Református Család* című lap társszerkesztője, az Erdélyi Kárpát Egyesület *Erdélyi Gyopár* című közlönyének munkatársa, számtalan külföldi vonatkozású, nemzetközi szintű egyházi rendezvény tolmácsa. „*(...) hálás vagyok, hogy nekem annak idején (Erdőhegyen) olyasmi adatott, amiből máig is táplálkozhatom (...)*”.

*

* *

Az Erdőhegyi-Kisjenő-i református hitközség legkarizmatikusabb világi személyisége az erdélyi helikoni líra nagy Magányosa, a szimbolista szabadvers jeles művelője, *Olosz Lajos* költő, aki a *pogány lázadó* hitével, illetve hitetlenségével, a bizonytalanság dilemmái közepette keresi a bizonyosságot, így válik sajátjává a gyötrődő útkeresés, az „*ádami sors*”. Ez határozza meg istenhitét, lelki elbizonytalanodásait, vágyát a *Jóságokra* és *Szépségekre* az elembertelenülő világban:

*„Én végre a nagy Diadalt várom,
mely lángpallossal elűzön minden rosszat.
Én a Földfelettit,
a Lehetetlent várom.”*

(Megválasztott oltár)

Önmagát „*egy örök, szeplőtelen oltár / menekülő és halálra-
szedett / őspapjának* nevezi, aki a '30-as évek elején három kö-
tettel a háta mögött, mint költő szándékosan elhallgat, „*barlang-
homályba*” húzódik.

A már-már végzetes, több évtizedes hallgatás nem jelent azonban teljes elzárkózást. Az ő kisjenői házában alakul meg

1933-ban az *EMÍR* (Erdélyi Magyar Író Rend) elnevezésű írói csoportosulás és könyvkiadói vállalkozás. Az aradi *Kölcsey Egyesület* 1933. novemberi összejövetelén *Szántó György* író megállapítja Oloszról: „*Lehet-e a templomban szebben imádkozni, mint ahogy ez a költő a természet templomában? Olosz Lajos a természet és az élet, a sors és a halál papja.*”

Olosz Lajos és felesége

Szívén viseli a magyar keresztyén közösségépítés ügyét: az erdőhegyi-kisjenői egyházközség főgondnokaként, *id. Nagy Zoltán* tiszteletessel karöltve 1939-ben csodálatos új templomot építenek. Ugyanez évben a *Nagyszalontai Egyházmegye* gondnoka is. 1940-től a *Bánát-Szalontavidék-i Egyházkerület* főgondnok-helyettese. Közben lapot is szerkeszt: Temesváron a *Déli Hírlapot*, Aradon a *Havi Szemlét*. 1944-45-ben, az ún. „felszabadulás”, számára internálást jelent. Rabtársai a halmágyi lágerben *Nagy Zoltán* (erdőhegyi), *Bokor Sándor* (feketegyarmati), *Balogh László* (nagyzerindi) lelkészek, valamint *Dászkál Matild* (székudvari) tanítónő és sokan mások, összesen 56-an. A lágerélet megpróbáltatásait a hit próbájának tekinti. Egyik vezércikkében írja: „*Hit nélkül az élet minden utcája zsákutca, hittel pedig talán át fogunk szállni azok felett a mélységek felett, amelyekben a józan ész törvénye szerint menthetetlenül oda kellene veszünk.*”

Szabadulása után ismét bekapcsolódik az egyházépítő munkába. 1947. október 17-én a *Nagyváradai Református Egyházkerület*

főgondnokává választják, ám amikor az állam részéről különféle jogfosztásokkal próbálják csonkítani egyházunkat, nem hajlandó azt aláírásával hitelesíteni, tiltakozásul inkább lemond.

Olosz Lajos isteni szolgálatát publicisztikája is igazolja: „Az élet erős és nagy az Istennek kegyelme. Egyszer mégis csak el fog következni, még ha mi nem is érzük meg, hogy kiszakítjuk az alvilágból lábunk gyökerét, a szakadék szélén bűneinket a mélységbe szórjuk, kárhozatunk utolsót vonaglik, a tavaszi napról lehull a rontás hályoga, és az ember felléphet a magasba, homlokán égi cserkoszorúval és szemében az önmaga felett aratott legnagyobb győzelem tiszta fényének a ragyogásával.”

*

* *

Kisjenő-Erdőhegy ismert református lelkészei

17. század – Kisjenő (a paphiány miatt közös lelkész Erdőhegyel)

Veresmarty János (1631.szeptember 7-től)

Pátrohi György (1633. február 3-tól)

Kabai Márton (1673. szeptember 30-tól)

A török kiűzése és a kuruc szabadságharc idején mindkét falu elpusztul, majd újratelepül.

18. század – Erdőhegy

Kőszeghi István (1713. november 15-től)

S Maklári Mihály (1722-től)

Tunyogi József (1742. január 26-tól)

Szoboszlay Gergely (1750-től)

Sikó (1772-től)

Szoboszlay Gergely (1784-től)

Lázár Pál (1786-tól)

N. Nagy István (1799-től)

19. század

Kiss János (1811-től)

Balogh István (1847-től)

Soltész Lajos	(1849-től)
Patóh Károly	()
Csiha Márton	(...–1907-ig)
<i>20. század</i>	
Bokor Sándor	(1907-től)
Bottyán Pál	(1925-től)
id. Nagy Zoltán	(1932-től)
ifj. Nagy Zoltán	(1978-től)
Papp Sándor	(1989-től)
Kovács Gyula	(1998-tól)
Papp József	(2010-től)

A kisjenői-erdőhegyi zsidó közösség

A kisjenői zsidó temető

Kisjenő utóbbi két évszázados történetében jelentős magyar zsidó közösségről beszélhetünk, melynek létéről és eltűnéséről a politikai hatalom igyekezett a kommunista érában, de a jelenben is megfeleledkezni. Ha nincs, akkor nem is létezett?! Pedig a 19. század második felétől fontos szerepe volt Kisjenő kisvárosi arculatának kialakulásában, a település társadalmi-gazdasági életében, kereskedelmi-közfogyasztási ellátásában, egy kulturális igényű értelmiségi réteg formálódásában. Kettős kultúrája révén új szint és értéket jelentett: egyrészt hűségesen ápolta több évezredes hagyományait, másrészt magyar anyanyelvűsége által a magyar kultúra befogadója, ugyanakkor ápolója és fogyasztója (pl. Könyv és sajtókiadványok, művelődési rendezvények, stb.).

A kisjenői zsidó hitközséget 1889-ben alapították, impozáns tágas zsinagógát építettek a Zsidó templom utcában (mai: Ciocârliei). 1910-ben létszáma elérte a 130 főt. *Margittai Adolf* rabbinak igen jelentős szerepe volt a közösség összekovácsolásában. Az 1930. évi népszámlálás szerint Kisjenő 2944 lakosából 142, Erdőhegyen pedig 91 fő a zsidók száma (ők is a kisjenői zsinagógába jártak át).

Az ún. *kongresszusi vagy neológ* haladó irányzatú hitközségnek 1935-ben már 95 adófizetője volt, tagsága pedig elérte a 280 főt. 1939-ben a világháború előestéjén 100 körüli az adófizető, az összlétszám pedig a környező településekkel együtt 400 fő. A hitközség elnöke *dr. Goldzieher Márton* ügyvéd. Saját elemi iskolája egyetlen tanítóval működött. Az iskolaszék vezetője *Braun Béla*.

A közösség szentegyletének, a Chevra Kadisának az elnöke *Schillinger Samu* volt, akinek vezetésével felvállalták a közösség vallási és szociális ügyeit, támogatták az öregeket, az özvegyeket és

árvákat, szállást adtak az átutazóknak, kölcsönpénztárt működtettek. Figyelemre méltó a zsidó nőegylet működése is *Braun Fülöpné* vezetésével.

Nagy fontosságot tulajdonítottak tehetséges gyermekeik, ifjaink taníttatásának. Innen származott el az ismert kolozsvári gyermekgyógyász, *dr. Löwy Károly* és *Löwy Sándor*, *dr. Klein Éva*, aki a páduai egyetemen folytatta tanulmányait. Innen indult, és Temesváron vált fogalomná a gyermekek körében oly népszerű „*Krausz bácsi*”, a jószívű fogorvos. Kisjenőn és környékén általánosan elismert, és közmegebecsülésnek örvendett még az 50-es évek elején is *dr. Grósz Sándor* belgyógyász.

A hajdani szülőhely számontartja még az elszármazottak elszármazottait is, különösen, ha azok is érdeklődnek gyökereik felől. Így, például a világszerte ismert vegyészkutató, tudományos munkatárs és helytörténész, egyetemi adjunktus *Löwy Dániel*, aki kisjenői nagyszülei nyomdokain lépegetve tár fel a maiak számára alig ismert tényeket, igazságokat.

Neve ismert Kolozsvártól Bukaresten és Budapesten át New Yorkig és Washingtonig. Számptalan hazai és külföldi folyóirat munkatársa. Több mint hatvan kémiai szaktanulmány szerzője. Kétszázötven magyar nyelvű kultúrtörténeti tanulmány, tudományos ismeretterjesztő írás, esszé, szakmai interjú, holokauszt kutatási közleménye jelent meg romániai, magyarországi és amerikai –kanadai folyóiratokban és évkönyvekben. Nevére odafigyelünk, ha a *Korunkban* vagy éppen az aradi *Szövétnékben* találkozunk vele.

Sőt, gyermekgyógyász édesapja írását is szívesen böngésszük, ha kezünkbe kerül a kolozsvári *Szabadság* egy-egy példánya *Dániel Károly* nevével (itt-ott kisjenői vonatkozású megjegyzéssel, hivatkozással).

Az egykori főhercegi birtok egy része az impériumváltás után királyi vadászterületté vált, melynek fővadásza *Vrbicky Poldi* a gyermek Mihály királyt tanította a vadászfegyver kezelésére. Vrbickyné a Wenckheim grófok intézőjének, Beck Mórnak a leánya. *Méliusz József* író felesége a kisjenői *Hoffman Klára*. Ugyancsak Hoffman lány volt a Löwy-féle fűszerüzlet tulajdonosának, *Löwy Mihálynak* a felesége. Az üzlet melletti terem italozó volt, melynek törzsvendégei (stammgastjai) a bíró, a jegyző és más notabilitások, a tulajdonossal együtt szívták a trabukot, a nagy vastag szivarokat.

A Lőwyék üzletével szemben állt a Messer-féle nagy fűszerüzlet és vegyeskereskedés, a közelében pedig a Bayer-patika. Említésre méltó még a Mann család nagyméretű háza, üzlethelyiségekkel Erdőhegyen, valamint Mann Jenő vállalkozása cementgyűrűk öntésére. Az erdőhegyi malom a Schillinger család tulajdona volt.

Az ígéretes fejlődés ellenére a fasizálódó politikai hatalmi örület a második világháború forgatagában a kisjenői zsidó közösséget is felszámolta, elsorvasztotta. A királyi Romániában rekedt kisjenői zsidóság megmenekült ugyan a sárga csillag viselésétől és a deportálástól, mégis a helységből történt kitelepítés és hátrányos megkülönböztetés jutott osztályrészéül. Üzleteiket, vállalkozásaikat elkobozták, néhány esetben keresztény személy, ún. Strohmann nevére írtatták. A zsidó gyermekeket kitiltották az állami iskolából, a 18-45 közötti férfiakat munkaszolgálatra kötelezték, végül az egész közösséget Aradra telepitették, ahol 1944 őszén az aradi zsidósággal együtt a sárga csillag viselésének kötelezettsége és deportálás nélkül átvészelték a magyar hadsereg tíznapos bevonulását s a front átvonulását.

A háború befejezése után csupán a *Mann*, a *Schillinger*, a *(Kis) Messer* család, valamint *Grósz doktor* tért vissza Kisjenőre, illetve Erdőhegyre. A népi demokrácia hajnalán itthon kellett elviselniük újra a hatalmi megaláztatást, amikor például a vállalkozó Mann Jenőnek *kiszákmányoló* feliratú táblával a nyakában kellett végigvonulnia a településen.

Az ezredfordulón már csak az idősebb nemzedék emlékszik a hajdan virágzó kisjenői-erdőhegyi magyar zsidó közösségre, s csupán a városképet meghatározó néhány impozáns épület (így pl. Erdőhegyen a *Braun-ház* mint társas székhely, a *Schillinger-ház* mint óvodaépület, a *Mann-ház* helyén üzemanyag töltő állomás) tanúskodik egy letűnt évszázad megannyi embertelenségét, igazságtalanságát elszenvedő közösség egykori létéről.

Az 1800-tól vezetett izraelita anyakönyveket az aradi Állami Levéltár őrzi.

Forrás

Lőwy Dániel: *Miért nem tűzött kokárdát Kisjenő zsidó közössége?*
(Krónika, Kolozsvár, 2004. 05. 21–23.)

A baptista hitélet

A baptista hiteszmék az 1890-es évek elején érték el Erdőhegyet nagyszalontai és feketegyarmati térítők révén. Az első erdőhegyi hívek Illés Mihályné, majd Gálné és Püspöki Dávidné 1893-ban merítkeztek be Feketegyarmaton. Összejöveleiket az üldöztetések miatt eleinte Nagy István istállójában tartották a Kossuth utca (ma: Liliacului) 1 sz. háznál.

1894-ben új bemerítkezőkkel gyarapodtak Nagy Istvánné, Máté Mária, Illés Juliánna, Béres Antal, Máté András és Pálfi Katalin majd 1895-ben Molnár Sándor, Rácz Mihály, Vajda András, Szakács István és Tamás Irén révén.

1897-ben Szakács István telkén kis imaházat építettek a mai Nufărului utca 20 sz. alatt, amely a gyors gyarapodás miatt hamarosan szűknek bizonyult és 1905-6-ban, egyesek nem csekély anyagi áldozata árán felépítették a ma is álló tágasabb imaházat az Iskola utcában (ma: Ana Ipătescu).

Az első világháborút követően a gyülekezet vegyessé vált Sechel Teodor, Selejan Moisa majd Ardelean Teodor román ajkú testvérek bekapcsolódásával. A gyülekezet állandóan gyarapodott, 1940-id kétévénként tartottak bemerítéseket. Vegyes énekkar alakult. A második világháború idején, 1942 és '44 között a gyülekezeti életet hátráltatta az imaház bezárása és katonai raktárrá alacsonyítása. A világháború befejezése után újra fellendült a gyülekezeti élet, bár a szerveződő kommunista hatalom mindenben igyekezett hátráltatni.

Jelesebb igehirdetők, prédikátorok: *Balla Gábor, Varga Lajos, Ardelean Teodor, Ilin Mircea, Chiselița Avram*. 1946-ban pengetős zenekar alakult, 1960-tól vegyeskar működött. Később a zenekar tovább bővült, 1974-től 24 fűvös hangszert vásároltak közadakozásból.

Az istentiszteleteket két nyelven, magyarul és románul tartották, míg a kisjenői román hívek 1996-ban felavatták saját modern imaházukat. A gyülekezet lelkipásztora az ezredfordulón *Papp Dezső* majd *Bíró Zoltán*.

Erdőhegyi várépítők

„Hajlékot Istennek, hajlékot embernek, kőből, fából házat raktál a léleknek (...) igéből várat. (...) magaslik, nem porlad a megtartó példa” – írta *Kányádi Sándor*. Eme nemes eszme és hitbeli összefogás vezérelte az Erdőhegy–Kisjenő-i gyülekezetet, amikor hozzákezdtek a tíz éve megálmodott református gyülekezeti-közösségi ház építéséhez.

A Fehér-Körös menti laposságból évszázadokon át két nagy pusztulás (-ítás) tanújelei emelkedtek ki: az 1241-beli tatárdúlás tömegsírja, valamint a kuruckor talán utolsó ütközete az 1735-ös erdőhegyi csata Görhe határrészi tömegsírja. Említhetném még a hajdani török helyőrség elpusztult várszerű kaszárnyáját, esetleg, De Este (Raynald) modenai herceg gazdátlan kúriáját és kápolnáját, melyet az erdőhegyi reformátusok, első híres szülöttük, a polihistor tudós Kerekes Ferenc születésének évében, 1784-ben templommá alakítottak Szoboszlay Gergely lelkeszsége idején. A rohamosan gyarapodó gyülekezet azonban egy évszázad alatt kinötte templomát, és 1878-ban Patóh Károly idején kénytelen volt megnagyobbítani, de egy bő félévszázadon belül az is szűkösnek bizonyult.

A 20. századi hatalomváltás minden romboló manővere ellenére az 1700 lelkes erdőhegyi gyülekezet a második világháború előestéjén, 1939-ben mindössze kilenc hónap alatt új templomot épít. Nem akármilyen teljesítmény ez: id. Nagy Zoltán lelkipásztor és Olosz Lajos főgondnok hathatós támogatást kap Bíró Ferenc és Tösér András gondnokok, valamint a gyülekezet részéről. Az összefogás és áldozatvállalás felemelő példája napjainkig sugároz.

Gyarapodik, mégis pusztul a faluközösség. Az új hatóság mindent elkövet Erdőhegy eljelentéktelenítéséért: 1932. december 1-jén erőszakkal egyesítik Kisjenővel. Azóta a két egyesített helység virágzó kisvárossá terebélyesedett és ez így van

rendjén, de... Erdőhegy fokozatosan sorvadt, elvesztette önálló községarculatát, a helyiek pénzén és áldozatvállalása árán emelt középületeket felszámolták, az 1860-as években épült községházát lerombolták. Mondanom sem kell, hogy a helyén emelt tömbház, valamint a telken épült három magánház haszonélvezői nem erdőhegyiek. Persze erről a mai lakók nem tehetnek. A tények azonban tények... Beszélni róluk nem illik?!

Az új jegyzői lakot először orvosi rendelővé alakították, majd a forradalom után magánlakásként elkótyavetyélték, a kalákaházat úgyszintén, sőt az autószervizzé degradált művelődési házat is. A jeles erdélyi természettudós dr. Balogh Ernő szülőháza, az egykori rektortanítói lakás helyén ma tömbház áll, a régi iskola épületét széthordták, a telket kopáron kapta vissza a református egyház.

Hát így állunk kismimmizve a második évezred első évtizedében. Erdőhegynek nincs hol közösségi életet élnie, szórakoznia, nincs hol megtartania egy irodalomkörüli összejövetelt, találkozót, évfordulós megemlékezést, netalán egy eljegyzést vagy egyéb családi rendezvényt. Szűkösek a vallásórák, bibliakörök, nőszövetségi rendezvények, kultúrtevékenységek, tárlatok szervezésének lehetőségei.

A református gyülekezeti terem – közösségi ház létrehozásának igénye már a település első dokumentáris említésének 650. évfordulóján szervezett falunapon, 1998-ban is megfogalmazódott. A gondolat tényszerű megvalósításához hivatástudattal és aktív szolgálatvállaló tekintéllyel rendelkező személy fellépésére volt szükség. Ezt a szerepet azonban képtelen volt felvállalni valamely politikai vagy társadalmi szerveződés képviselője.

Napjainkban mégis megvalósulni látszik az álom, amióta az Erdőhegy-Kisjenő-i református egyházközség fiatal lelkipásztora: nt. *Kovács Gyula*, *Bíró Zoltán* főgondnok, valamint *Hévízi Sándor* és *Bíró András* gondnokok által vezetett presbitérium és a hívek, sőt a városvezetés pozitív hozzáállása mellett, énekeskönyvünk 254. éneke kezdősorának tudatával, egységesen vágott neki az építésnek: *Erős várunk nekünk az Isten*.

Az alapok beöntésétől kezdve a falak emelkedésén át mindenik munkafázisban látható volt az egységes, jókedvű és önzetlen

hozzáállás a presbiterok és gyülekezeti tagok részéről egyaránt. A jókedvű adakozás, minden adomány, és minden kétékezi segítség az Isten dicsőségének szolgálatát hirdeti.

Ez a vár soha nem omolhat le, mint a balladai tizenkét kőműves által felvállalt vár falai, mert ennek kötőanyaga nem emberáldozat, hanem a mészbe kevert izzadságos munka, a közösségi keresztyén testvéri szeretet és a Krisztusi hit össze – és megtartó ereje. Esztendőre-kettőre áll majd a HÁZ, az Erdőhegy-Kisjenő-i építők újszerű vára, és „Isten, ha akarja, a köveket/ Dobogtatja meg a szívek helyett” (Reményik Sándor). És akkor majd „magaslik, nem porlad a megtartó példa” (Kányádi Sándor)

Csanádi János, presbiter

Harangszó, 2008. okt.

Az erdőhegyi templomban

Nekünk szól a harang

„Nagyzerinden megszólalt a bús harang,
Húzza aztat három szürke vadgalamb...”

– hangzik a mélabús dal évszázadok óta, talán épp a messze zúgó nagyharang ritmusára.

Harang... Több mint ezer éves Körös-menti keresztény-keresztényén létünk beszédes tanúja. A kereszt, majd a csillag alatt te voltál a jel, és szavad a jelzés. Hozzád igazodtunk, mikor Isten házába hívtál, veled sirattuk el szeretteinket. Vészharang voltál, ha rántórt a tatár, a török vagy éppen a labanc. Riadtan menekültünk erdőkbe, mocsarakba a túlélés reményével. Riasztottál, ha a vörös kakas akart felperzselni, vagy mikor áradat zúdult reánk.

*

* *

A kuruc-labanc háborúk idején elpusztult a falunk, a lakosság egy része elmenekült, de Csete István, Csete Balázs és Gyulai Ferenc jó atyáinkfiai magukkal vitték a szalontai sáncokba a harangot is. A szatmári békekötés után, 1712-ben a megmaradók egy része visszatér, s újabb idetelepülőkkel előbb a földbe ássák szükséghajlékukat, míg újraépíthetik nád- és szalmatető házaikat.

1715. február 4-én *az nagyzerindi betsületes nemes Tanács* Elek Mihály főbíró uram vezetésével küldöttséget meneszt Szalontára „*az harangnak Ekklésiánkba való elhozására és szolgálattára*” Szathmári Püspök Sámuel lelkészsége idején.

Hiába kapja Raynald (Rinaldó), modenai herceg jutalmul a kincstártól mint gazdátlan, pusztult falut Zerindet, más, körösközi falvakkal, a hamuból is újjáéled, s a bukás ellenére is hű marad nemcsak harangjához, de Rákóczi szabadságeszmejéhez is.

1735-ben a többi körösmenti faluval a szabadságharc újrалobbantására szövetkeznek, s haza akarják hívni Rákóczit Rodostóból. Erre azonban nem kerülhet sor, hiszen a fejedelem

ez évben meghal. Az Erdőhegy melletti Görhén gyülekező sereg tábori lelkésze a zerindi pap, Szilay János, írnoka a feketegyarmati ludimagister (tanító pap) István deák. A katonailag még szervezetlen, gyülekező sereget az erdőhegyi csatában szétverik. A több száz halott között rengeteg a zerindi és a gyarmati, papjaikat bíróság elé állítják...

Van kikért szóljon a harang.

A falu talpraáll, szépen gyarapodik. A harangot megnagyobbítva újraöntetik „*Goss mich Antoni Zechenter in Offen. Anno. 1740.*” felirattal.

1776-ban a templom majdnem teljesen leég. Mi lesz veled, árva harang? Rendbehozzák, sőt, meg is nagyobbítják a templomot a toronnyal együtt. A hitközség egyre gyarapodik, erősödik, még két új harangot öntet: „*A N.zerindi ref. sz. eklézsia öntette maga költségén 1803-ik esztendőben.*”

Hál Istennek van kiknek és kikért szóljon a harang! A faluval együtt ünnepli 48-at, majd siratja el hőseit. Kedves szavát Jókai is hallhatta, mikor átutazóban Zerinden szállt meg, sőt, a világosi bukás után – családi szájhagyomány szerint – Kis Ernő tábornok letartóztatása előtt, egy, a templomközeli ház padlásán talál menedéket (a ház a kisbolt helyén állt). Talán a zerindi harangszó is nyújtott némi nyugtatót: történjék bármi, Isten ítélőszéke neki ad igazat.

Szól a harang, lágyan, méltóságteljesen...

1887-től új orgona hangjai teszik emelkedetté az istentiszteletek hangulatát.

A polgárosodó nagyközségben, az öregek szerint, mezővárosban, a századfordulón ígéretes a gazdasági, kulturális fellendülés.

Talán kopottak harangjaink? Hönig Frigyes által 1922-ben felújítottuk őket: Isten dicsőségére 1808 évi régi harangból átöntetett N. Zerend lakosságának áldozatkészségéből, 1922. márc. 15.” A közepső hasonló feliratú. A kisharang Dávid Sándor ajándéka: „*Édes Atyja emlékére öntette N. Dávid Sándor, 1922. márc. 15.*”

Két világégés áldozatait siratják harangjaink kettétörött életünk minden fájdalmával.

Giling-galang – szól a harang. Gyermekkorom legszebb zenéje. Micsoda megtiszteltetés volt, amikor vasárnaponként felmászhattam harangozni a toronyba. Zúgó füllel rángattam a kötelet, himbálózott a harangnyelv, s az emberek csendes áhítattal jöttek a templomba.

Gyerekek, segítsetek húzni a harangokat!

Az erdőhegyi templom zászlói és szószéke

**Nagyzerind község előljáróságának 1715. febr. 4-én
kelt levele a Rákóczi-féle szabadságharc idején
Szalontára menekített harang visszaszerzése ügyében**

Istentől mindenekben jókat kívánunk Kigyelmeteknek. Mivel az elmúlt 1712. esztendőben a sok változások és sok nyomorúságok

után, mi megültük az Fekete Keres melletti nagy Szerindet és mivel hogy pusztá volt, mint mostan is sok helyek puszták, és az Ekklezsia is hasonlóképpen pusztá és sok szükségei voltak, egyebek az melyek töllünk kitelhetnek és az melyekre az nagy kegyelmű Isten bennünket segéltett végben is vittük, de mivel az sok közül, az mely legnagyobb volt, annak szerit nem tehattük, úgymint az harangnak, hanem hallván és értvén, hogy az előtti becsületes lakosoknak, kik most Szalontán laknak, úgymint Csete István, Csete Balázs, Gyulai Ferenc és több atyafiak is, hogy Eő kegyelmeknél volna ennek a megnevezett Ekklesiának harangja, Eő Kegyelme is értvén Ekklesiánknek nyomorúlt állapotját, magokat és jószágokat az Isten Ekklesiájában való szolgálattúl meg nem tartották: azért mi is becsületes embereinket bocsátottuk Helységünkéből az harangnak Eklésiánkba való elhozására és szolgálattára, melyet Eő Kegyelme is bizonyos punctumok alatt az kezünkbe és Ekklesiánkba bocsátották ilyen módon, hogy Kegyelmetek adjon minékünk olyan contractust, hogy Kegyelmetek az mi maradékainktól el nem veheti, sőt pediglen, ha történetből és szerencsétlenségből az mi harangunk el találna veszni, Kegyelmetek közönségesen az Lakosok tartozzék az árát megfizetni. Mi is azért mivel Falustól, közönségesen adjuk ezen contractus levelünket Kegyelmeteknek, az fellyebb megírt harangnak mindenkoron tartozunk az árát megfizetni és kezünk írásával és pecsétünkkel meg is erősítjük ezen fellyebb megírt harangnak minden dolgát. Ezek után az Úrnak oltalmában legyen és maradjon Kegyelmetek mind közönségesen kívánjuk.

Extradata Nagy Szerind, 1715. die 4. Február Főbíró Elek Mihály m. p. L. S.

Az nagy szerindi becsületes nemes Tanátsnak és közönségesen az falunak Contractus levele, L.S.

Nevezet szerint az Lakosoknak, a kiknek kezességin ideadták az előtti örökösök azon fellyebb említett harangot ugy mint első kezes Boros István – Hevesi Mihály, Hevesy János, Vikon János, Szives Gergely, Ács Mihály, Ács János, Dékány Mihály, Szöllősi Mihály, Sás István.

A nagyzerindi Polgári Olvasóegylet

Alapszabály-részlet

Alapítási év: 1892.

I. Az Egylet címe: *Polgári Olvasóegylet*

Székhelye: *Negyzerind*

II. Az egylet célja

A szellemi művelődés előmozdítása, a társadalmi élet élénkítése és nemesítése, az összetartás és egyetértés fejlesztése, továbbá részint olvasás által a közérdekű dolgok és napi események megismerése s egymásközi megmagyarázása. – Szóval kellemes és hasznos időtöltés nyújtása, mely célból az Egylet rendes helyiséggel rendelkezik, hírlapokat járát, könyvtárt tart fenn s időnként társas összejöveteleket tart és rendez.

II. Az egylet tagjai:

Az Egyletnek tagja lehet minden Nagyzerinden és vidékén lakó tisztességes önálló honpolgár...stb.

*
* *

Az Egylet keretében tánc- és színjátszócsoporthoz, valamint dalárda is működött. Klubhelyiségeiben: kugli, billiárd, sakk és egyéb szórakoztató játékok (rómi, dominó, marokkó, kártya). Könyvtára külön helyiségben működött. A 20. század elején az Egylet keretében sportegyesület is alakult.

Áldásos tevékenysége 1948-ban szűnt meg.

MEGHIVÓ.

A „Nagyzerendi Polgári Olvasó-Egylet”
1912. évi március hó 15-én, saját egyleti
helyiségeiben, nagy nemzeti ünnepünk
emlékeztére, könyvtára gyarapítására

Zártkörű Táncvigalmat

rendez, melyre kívül címzett urat és b.
családját tisztelettel meghívja: „ . . . ”

A BÁLTREVEZŐ BIZOTTSÁG.

▽▽

Belépti-díj személyenkint 1 K. Családjegy 2.50

Felülmizetések köszönettel fogadtnak
és hírlapilag nyugtáztatnak. „ . . . ”

Zenét Tinka József hírneves cigányzenekara szolgálta.
Jó ételekről és italokról a rendezőség gondoskodik.

= Kezdeté este 8 órákor. =

széki Enli nyomdája. Gyula

A Nagyzerendi Polgári Olvasó-Egylet Báltrevezőségétől.
Tek. Magyarai Károly úrnak. Helyben.

Felnézünk jeleseinkre

Kerekes Ferenc

Erdőhegy tudós fia

*„... az én kezeimbe csak így jött
Név nélkül; nekem egy szomszédom hozta az Erdő-
Hátról vagy honnan, hogy jó lesz rajta nevetni
Majd borozás közben...”*

Ezen időmértékes ritmusú hexaméter sorokban írt *Elöljáró beszéddel* indítja világhódító útjára az akkor még ismeretlen szerzőjű Ludas Matyit 1815-ben egy Bécsben tanuló magyar diák, Kerekes Ferenc. Ki volt ez a magyar diák?

A Fehér-Körös menti Erdőhegyen született 1784. június 22-én jobbágy családban. A helyi tanító idejében felismeri rendkívüli képességeit. A híres debreceni református kollégiumba 1795-ben kerül szolgadiákként. *„Énrám őseimtől sem jószág, sem rang nem maradt-írja.- A szolgadiák sorsa alábbvaló sok tekintetben a barmok sorsánál. Szerencsésnek mondhatják magukat, ha jó karakterük az iskolában el nem romlik. Szidja, veri őket egyfelől urok, folytatja a nyilvános praeceptor, az inspektor, az excitátor, kinek kezében ott van a nagy dorong, mellyel szolgatársait üti”*

A kiváló eszű jobbágyfiú eredményeivel kivívja tanárai elismerését és diáktársai szeretetét. 1803-ban felsőbb osztályba lép, 1809-ben rábízják a retorikai osztály praeceptor tisztségét, 1810-től köztanító, 1811-től a kisújszállási iskola rektora. Tanulmányait a keszthelyi gazdasági akadémián, majd külföldön folytatja. Bécsben egyre szorosabb kapcsolatba kerül az irodalommal. Vergilius Georgikonját fordítja, maga is versel. Írásait a bécsi *Magyar Kurir* s annak melléklete, a *Sokféle* közli. Ő adja ki először egy kéziratos másolat alapján a *Ludas Matyit*, anélkül hogy tudná, ki a szerzője.

A bécsi cenzúra szívesen engedett át egy olyan munkát, amely „*a magyar nemesség jobbágyellenességét bizonyítja, hiszen Bécs régi politikája volt megosztani az ellenállást*” (Jancsó Elemér).

...mint Matyi, én is

Háromszor tettem fogadást, hogy közrebocsátom

A furfangos eszű Ludas Matyi tetteit, és már

Szükség, hogy szavamat teljesítsem, mint magyar ember

...Most útra bocsátom

A Matyit, országot hadd menjen látni, ne féljen

Döbrögi úr, mert ő már többször nem veri ám meg.

Érthető Fazekas Mihály elámulása, aki közben 1814-ben Kazinczy Ferenc útmutatásai szerint átdolgozta, „*körülcsinosítgatta neveletlen fiát*”. Sietett is a Kerekes Ferenchez 1815. november 24-én keltezett levelében kijelenteni: „*Édes Úr! Matyi az én szülöttem... Ha tudta az Úr, hogy ő az én szülöttem, megbocsáthatatlanul bántott meg, hogy a szándékát velem nem közölte, de ha nem tudta, még úgy jó komái lehetünk egymásnak...*” És ez valóban bekövetkezett, miután Kerekes segítségével sikerült kiadni a szerző művének megjelölésével az átdolgozott végleges változatot.

Kerekes Ferenc egyéb irányú tudományos munkássága szintén igazolja a plebejus gyökerű polihisztor természettudós sokoldalúságát: foglalkozott *botanikával, ásványtannal, kémiával, nyelvészettel*, mielőtt végérvényesen a *matematikánál* kötött ki.

Bécs után Berlinben folytatja, majd Wiesbadenben fejezi be az egyetemet, 1823-ban. A tudományos világ hamar felfigyel tudói érdemeire. Már 1819-ben nagy figyelmet kelt a vegytani elemekről Berlinben németül írt művével (*Betrachtungen über die Chemischen Elemente*), melyben megállapítja: minden elemben közös alkotóelemet kell feltételeznünk. Megsejtett dolgokat, amelyeket leghíresebb kortársai nem láttak előre.

Az orosz kormány felkéri a szentpétervári egyetem vegytani tanszékének elfogadására, sőt Angliába is kap meghívást. Jó barátja, Vásárhelyi János azt írja beki: „*Jer haza! Szeretet vár rád,*

bár nem elég jutalom. Ha Erdőhegy s a Ménesalja szülöttét nem vonhatja elő a haza, alhatik a chemia!”

A debreceni kollégium meghívását fogadja el az ásvány-, növény- és vegytani tanszékre, amelyet 1823-ban foglal el. Előbb azonban néhány éves külföldi tanulmányútra indul. A felvilágosult nézeteiről ismert fiatal tudós németországi működése idején *tagja a szabadkőművesek berlini páholyának*, amiért hosszabb ideig rendőri felügyelet alatt áll, sőt Debrecenbe való hazatérése után figyelmeztetik: *Felsőbb helyeken a növendékekkel fenntartott érintkezést nem tartják a tanári tekintéllyel összeegyeztethetőnek.*

A debreceni kollégiumban Kerekes tanít először magyarul kémiát. Elméleti fejtegetései figyelemre méltók, ő adott először magyar (ma már nem használatos) elnevezéseket a kémiai elemeknek. A magyar tudományos világ a vegytani ismeretek terjesztésének egyik előharcosát tiszteli benne. A tanszék szertárát saját természetrajzi és ásványtani gyűjteményével gazdagította. Fazekas Mihállyal együtt munkálkodott a *debreceni botanikus kert* létrehozásáért, és az 1840-ben felavatott fűvészkert *első igazgatója* lett.

Nyelvtudománnyal is foglalkozott. *Értekezések és kitérések* című munkájáért 1837. szeptember 7-én az *Akadémia levelező tagjává* választja. Tudományos érdeklődése egyre inkább a matematika felé fordul. A komplex számokról a hegeli dialektika szellemében írt tanulmányával megnyeri a *lipcsei Jablonszki Társaság pályázatát* – éppen a két Bolyai előtt. Méltó kortársa Bolyai Farkasnak és Jánosnak, széleskörű tudása azokéval vetekszik. Bár nem alkotott összefüggő, rendszerező és átfogó matematikai művet, értekezéseiben felvillannak képességei. *Elmélkedés a fellengzős mathesis igaz sarkalatairól* című munkájában megveti a differenciál- és integrálszámítás magyar oktatásának alapjait. 1839-ben átmegy az intézet matematika-tanszékére, *1844-ben az Akadémia rendes tagjává* választják. Több matematikai dolgozata csak halála után jelent meg, jónéhány kéziratban maradt.

Jelentősek pedagógiai írásai is, melyek a felvilágosodás

szelleméből táplálkoznak. Tanítványai nagyon szerették, többek között *Arany János* is egyik legkiválóbb tanáráként tartja őt számon.

*

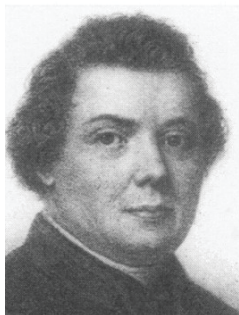
* *

Kerekes Ferenc életpályája a kései felvilágosodás korszakában indul, és átível a reformkorba, sőt megéri a szabadságharcot is. 1849 áprilisában, amikor a bukás lehetőségei előrevetítik árnyékukat, a súlyosan beteg tudós Lunkay Andor álnéven jelenteti meg *Kiáltó Szó Európa keresztény népeihez és fejedelmeihez* című művét, melyben Európa és a világ keresztyén alapon történő megszervezésére tesz javaslatot, ettől várva a népek szabadságának biztosítását. Előszavában leszögezi: *„Én tehát a szabadsajtóra bízom eszméim terjesztését széles ez világon, és ez által felszentelem a szabadsajtót az Isten országának Apostolává, s kötelezem arra, hogy elismervén a maga méltóságát, óvakodjék minden gyarlóságtól, és soha magát aljasságokra le ne alacsonyítsa.”* Továbbá megállapítja *„... az emberi lélek és szív nemesítésére semminek a világon oly nagy ereje és hatalma nincsen, mint a keresztyén vallások.”*

Biztatóan fordul a papsághoz: *„Hirdessétek a keresztyén szabadságot és egyenlőséget, de magyarázzátok jól meg a népnek, mit kell e nagy szavakon érteni.”* Hisz az elnyomó hatalmak bukásában: *„Minden nagy birodalom pedig, mely nem az igazságon és szereteten, hanem csak a félelmen és fegyverek élin épül, elporlik nem sokára, és széllyel foly, széllyel szakadozik, mint a kiöntött kéneső.”*

A szabadságharc bukása hozzájárult idegösszeomlásához és 1850. július 29-én bekövetkezett halálához. Így ért véget e szellemiekben gazdag, de anyagiakban szegény polihisztor életpályája.

Erdőhegyi garabonciás Debrecenben

Augusztus 20-án virágkarnevállal ünnepelt a puritán civisváros. Virágdíszbe öltözött az utca, a házak, s talán még az emberi lelkek is kibontották virágszirmaikat.

Debrecenben több évszázados hagyománya van a *természetimádat*nak: itt látott napvilágot 1807-ben *Fazekas Mihály* és *Diószegi Sámuel Magyar fűvészkönyve*, s a városközpont közelében avatták fel 1840-ben a híressé váló botanikus kertet, melynek létrehozásáért Fazekas együtt munkálkodott az erdőhegyi születésű *Kerekes Ferenc*cel, aki a fűvészkert első igazgatója lett.

Debrecen a legjelesebb tudósai között tartja őt számon, portréja ott függ a kollégium árkádjai alatt, sőt a Kossuth Lajos Tudományegyetem aulájában is ott található Kerekes Ferenc neve.

Szülőhelye, Erdőhegy a református templom falán elhelyezett fekete márvány táblával állított emléket világot járt, csodákra képes garabonciás fiának.

Tabajdi Károly

Egy férfi jön az örök szülőföldre

2003-ban az ünnepélyes tanévnyitón, eminens vendégkoszorú jelenlétében a nagyzeréndi általános iskola, illetékes tanügyi és adminisztratív hatóságok jóváhagyásával, felvette a falu egykori híres szülőtte, *Tabajdi Károly* nevét

A sajtó szinte hetente tudósít hasonló megnyilatkozásokról, miszerint egy-egy kisebb vagy nagyobb település igyekszik felszínre hozni értékeit, büszkén mutatni meg a nyilvánosságnak a kultúra,

Tabajdi Károly

az irodalom, a művészetek, a történelem, a politika, netán a gazdaság vagy éppen a sport terén naggyá lett szülőtteit, fiait. Így van ez rendjén, még ha a politikai hatalomnak, netán a helyi érdekközösségnek nincs is mindig ínyére.

Az átlagpolgárnak, a felnövő nemzedéknek pozitív mintára, példaképekre van szüksége, akikre felnézhet, akiknek nyomdokaiba léphet. Óvatosan kerülni kell azonban a rendezvények sematikusságát, a felesleges mellveregetést, nehogy éppen ezáltal járassunk le olyan ügyet, eseményt, amelyre joggal büszke a közösség! Tudjunk odafigyelni egymás értékeire, így válnak egyetemessé emberi és szellemi kincseink!

Ki gondolta volna, hogy a zeréndi iskola, a falu és a család életének ilyen meghatározó tényezőjévé válik a névadás. Lehetőséget teremt az országban-nagyvilágban szétszóródott Tabajdiak újra egymásratalálására Soprontól Szegedig, Debrecentől Ausztráliáig és Amerikáig. Íme az örök szülőföld megtartó erejének kisugárzása, amikor „*áldozni tudó szív nemesíti az észet*” Ki hitte volna, hogy egy alakuló Tabajdi-alapítvány iskolánk újra felvirágoztatásának kiinduló pontja lesz.

Ennek jegyében emlékezünk máris. *170 esztendeje*, 1833. november 10-én született Nagyzerénden Tabajdi Károly Arad vármegye és Arad szabad királyi város későbbi főispánja., 1861-től a vármegye első aljegyzője, az 1867-es kiegyezéstől főjegyzője; 1868-tól a Deák párti Aradi Lapok szerkesztője, mely által elősegíti a kormányzópárt Arad megyei választási győzelmét; az aradi törvényszék elnöke; 1871-től alispán, 1879-től haláláig főispán. Igazi közéleti személyiség: nagy szerepe van a közsérendezésekben, nyugdíjintézetek létrehozásában, Arad saját kereskedelmi és iparkamarája megteremtésében. Támogatja a közművelődés felvirágoztatását: 1881-ben a Kölcsey Egyesület alapító tagja, és haláláig első elnöke, pártfogolja Arad megye monográfiájának megírását. Számptalan egyesület és intézmény tiszteletbeli tagja, így az Arad vidéki tanító-egylet, mely által erkölcsileg sőt anyagilag is támogatja a jövő nemzedék nevelését és oktatását. Mostanság válik mába nyúlóvá ez a nemes szellemiség.

Csoda hát, ha általános tisztelet és megbecsülés övezi?! Különösen szülőfaluja, Nagyzerénd tekint rá hálával az 1879-es nagyárvíz idején tanúsított hősiesség és segélyező buzgólkodásáért. Az ő közbenjárásának köszönhető az a kétezer forintos királyi támogatás, amellyel újjáépült a rombadőlt szülőhely.

Arad város és a vármegye megrendült lélekkel fogadja 53 éves korában bekövetkezett halálát. 1886. október 7–8-án ezrek kísérik végső nyughelyéig a felsőttemetőben Tabajdi Károly főispánt, királyi tanácsost, a Lipót-rend lovagját.

A történelem kereke azonban tovább dübörög, gázol és rombol; forradalmak és világgégek perzselnek és nyomorítanak.

Halványul az emlék, s a felejtés kegyetlen úr.

De ami és aki értéket képvisel, nem múlhat el nyomtalanul, nem halhat meg a név, mert a kegyelet utána talál, s a lélek jobb része fennmarad.

Így marad fenn örökké a szűkebb pátriában a 170 éve született Tabajdi Károly neve, csakúgy mint a tágabb hazában a 200 éve született Deák Ferencé, akinek pártját annak idején éppen Tabajdi segítette győzelemre az aradi tájakon. „Az uralkodásnak végcélja nem lehet a hatalom nagysága – hirdette a haza bölcse –, a hatalom csak eszköz, a végcél a népek boldogítása.

Úgy legyen!

Zerind, 2003. – 2015.

Forrás

Fazekas József: *Jeles elődünk – Tabajdi Károly, Nyugati Jelen*, 2003. jan. 10., péntek

Fazekas József: *Tabajdi Károly a politikai pályán alkonyán*, Nyugati Jelen, 2011. okt. 12., szerda

Fáy Szeréna

„A remény hajnalsugara művészetünk egén”

*Éva: Szerelem, költészet s ifjúság
Nemtője tár utat örök honomba;
E földre csak mosolyom hoz gyönyört,
Ha napsugár gyanánt száll egy-egy arcra.*

(Madách: Az ember tragédiája; 11. szín)

Egykor Debrecenben kis híján Petőfi feleségévé lett Prielle Kornélia, már a Nemzeti Színház művészeként jegyzi naplójába 1879 decemberében a címben idézett gondolatot, kezdő pályatársa, a nálánál közel 40 évvel fiatalabb Fáy Szeréna első nyilvános fellépését követően.

Ki is volt valójában ez a reményteljes ifjú tehetség? Fáy Szeréna az Arad megyei Erdőhegyen született 1865. december 24-én. A szeretetre méltó, tüneményes kis teremtés hamar elkerül a szülőfaluból. A Jókai házaspár rokoni támogatásával már 12 évesen bejut a budapesti színi tanodába, ahol a „*sugár növésű, sötét szemű fiatal lány*” rendkívüli színészi képességeire azonnal ráéreznek a szakemberek. Mestere a naturalista színjátszás kiváló képviselője, *Szigeti József*, ő maga is ragyogó tehetségű színművész, a Színiakadémia tanára, sikeres népszínmű író, aki kifinomult pedagógiai érzéssel járul hozzá ifjú növendéke szunnyadó tehetségének kibontakoztatásához. Szeréna pályáját, a nagy tragika, *Jókainé, Laborfalvi Róza* is egyengeti, aki idős korában őt tekinti utódjának, művészete folytatójának.

A 15 éves színészpalántát 1880-ban szerződteti a Nemzeti Színház akkori igazgatója, Paulay Ede színész, rendező, akinek irányításával éli első fénykorát az intézmény, melynek művészi rangját olyan egyéniségek fémjelzik mint *Laborfalvi Róza, Jászai Mari, Márkus Emília, Prielle Kornélia* és mások. Csoda-e, ha a

kezdő reménység mellettük bizony nem könnyen tud érvényesülni? De hamar megtalálja önmagát.

Már első fellépése is maradandó élmény. Vörösmarty (1800. dec. 1.) születésnapján, 1879. december 1-én tartják Paulay Ede rendezésében a *Csongor és Tünde* című mesedráma ősbemutatóját, fél évszázaddal a mű megírása után. Ebben lép fel, egy epizód szerepben, első ízben a nagy nyilvánosság előtt a 14 éves Fáy Szeréna, aki az *Éj királynője* monológját tolmácsolja nem mindennapi átéléssel.

A *Fővárosi Lapok* tudósítója elragadtatással ír róla: „A természet oly tömör és mégis hajlékony, máris szélesen folyó hanggal áldotta meg e fiatal színésznőt, hogy ha kiképezi, pár év múlva újra feltámad színpadunkon a Jókainé feledhetetlen, mély színezetű orgánuma. Fáy kisasszonyt a szép szavalatáért most is nyílt jelenet közben tapsolta ki és éljenezte a közönség.”

Prielle Kornélia sem fukarkodik az elismerő, dicsérő szavakkal: „Ami (...) leginkább megragadt, az az *Éj* monológja volt, melyben Fáy Szeréna szép szavalata és csodaszép hangja nagy hatást gyakorolt reám. Úgy tűnt föl nekem a kegyelet e mélabús ünnepen az ifjú leány, mint a remény hajnalsugara művészetünk egén.”

Bezzeg *Jászai Mari*, a korabeli magyar színházi élet kiváló tehetségű Nagyasszonya, féltékeny rátartisággal viszonyul a feltörekvő reménységhez, és megkaparint előle szinte minden valamire való tragikai főszerepet. Kettejük viszonya eleitől rideg, visszautasító, már-már gyűlölködő, úgyannyira, hogy nem is beszélnek egymással a színpadon kívül. E lehetetlen helyzetet a színházi vezetés úgy használja ki pozitívan, hogy a gyűlölködő művészekre, a színpadon ellenfélként szembenálló szerepeket oszt. Így, a *Bánk bánban Melinda* (Fáy) és *Gertrudis* (Jászai) alakjának megformálását, vagy a *Stuart Mária*ban a címszereplő (Jászai M.) és *Erzsébet* (Fáy Sz.) alakítását. Színpadi összetűzésük olyan drámaira sikeredik, hogy a színháztörténet ma is legemlékezetesebbként tartja számon művészi párviadalukat.

Mindezek ellenére úgy tűnik, hogy Fáy Szeréna színészi pályája töretlenül ível fölfelé. 1894-ben például *Az ember tragédiájának Éváját 150-szer játssza el*. A következő évben mégis elszerződik a

Nemzeti Színházról. Először a *bécsi Volkstheater*ben próbálkozik, majd a századfordulón Kolozsváron játszik óriási sikerrel, kedvező kritikai visszhanggal, jelentős hódoló táborról körülrajongva. Szíve azonban visszavonza a főváros kulturális forgatagába, a *Nemzeti Színház*hoz, különösen, hogy nagy riválisai, Jászai Mari és Márkus Emilia lassan-lassan kiöregszenek mellőle. Szerepköre tovább bővül: Tímea (Jókai: Az aranyember), *Wolfné* (G. Hauptmann: A bunda), *Melinda majd Gertrudis* (Katona: Bánk bán), *Goneril* (Shakespeare: Lear király), *Gertrud* (Hamlet), *Margit* (III. Richard), *Erzsébet* (Schiller: Stuart Mária), *Anna Pavlovna* (Tolsztoj: Az élő holttest), valamint *Teréza mama* Az aranyemberben, *Evila* a Fekete gyémántokban, *Julese* a Lelencben, *Angyalné* a Zenebohócokban, *Molitorné* a Pirosruhás hölgyben, Teodorescuné az Elnémúlt harangokban, és számtalan élet-erős figura különböző magyar szerzők darabjaiban (Rákóczi Viktor, Szigeti József, Bibó Lajos, Schöpflin Aladár, Herczeg Ferenc, stb.)

A drámai hősnő szerepkörében játéka a klasszikus hagyományokat követve patetikus, határozott, lendületes. A középfajú drámában, a népszínművek és vígjátékok komikus szerepkörében is otthonos.

A magyar filmgyártás őskorában *filmszerepeket* is vállal. *Az aranyember* (1918), *Matyó lakodalom* (1920), *Leánybecsület* (1923), *A három pofon* (1923).

A világháborús nemzeti tragédia, a békeszerződés traumája nagyon megviseli az érzékeny lelkű művésznőt. Amikor a József főherceg* és Teleki Pál miniszterelnök fővédnöksége alatt működő *Menekülteket Védő Szövetség* 1920 szilveszeterre előtt emlékeloadást szervez az Operaházban Simainé, Fáy Szeréna szívesen vállalja, hogy a szövetség pályázatán díjnyertes *Pappváry Elemérné* nemzeti imáját, a *Hitvallást* a nyilvánosság előtt *elsőként ő szavalja* el, nagy átéléssel:

Hiszek egy Istenben
Hiszek egy Hazában,
Hiszek egy isteni örök igazságban,
Hiszek Magyarország feltámadásában.

* Habsburg–Lotharingiai József Ágost

Az előadást követően a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelete értelmében hosszú időn át *minden tanítási napot ezzel az imával kezdenek az iskolák.*

40 éves nemzeti színházi jubileumát (1918-tól örökös tag), *Herczeg Ferenc Árva László király* című drámájának előadása keretében 1921, november 24-én ünnepli a Nemzeti Színház igazgatósága és művészszemélyzete körében. A *Nyugat* című folyóirat így méltatja: „*Fáy Szerénát egész lénye a drámai és tragikai szerepekre predesztinálja. Imponáló termete, Jókainéra emlékeztető arca, nagy fekete szeme, sötét színezetű orgánuma, a nagy folyamok méltóságteljes hömpöngéséhez hasonló beszédmódja, mind alkalmassá teszik őt a heroinák és fenséges matrónák ábrázolására.*”

Élete utolsó évtizedében, 1925 és 1934 között a *Színművészeti Akadémián* drámai és vígjátéki gyakorlatot tanít. Növendékeit kiváló pedagógiai érzékkel a szereppel való természetes azonosulásra, az átélés fontosságára buzdítja. Jótékony, karitatív szellemiségéért is szinte mindenki szerette. Egy kortársa szerint „*kérés nélkül, önként sietett segítségére minden bajba került embernek, mindig csupa gyöngédség volt, és mindig csupa szeretet.*” A szegény sorsú színinövendékeket ruhaneművel ajándékozta meg, sőt étkeztette is őket. Érzékeny lelkűségét nagy állatbarátsága is igazolja. Amikor kedvenc kutyája elpusztul, gyászba öltözik. Egy növendék érdeklődésére, hogy talán csak nem a kutya döglött meg, a művésznő bosszúsan finomítja a megjegyzést. – Nem megdöglött, hanem meghalt!

*
* *

Simai Gyuláné, *Fáy Szeréna 68 évesen, 1934. január 27-én távozik az élők sorából*, s a Kerepesi temetőben talál örök nyughelyet. Síremléke impozáns nőalakját *Margó Ede* szobrászművész mintázta naturalisztikus hűséggel. Felirata Madách: Az ember tragédiájának Éváját idézi a 11. színből:

*Mit állsz, tátongó mélység, lábaimnál?!
Ne hidd, hogy éjed engem elriaszt:
A por hull csak belé, a föld szülötte,
Én glóriával átállésem azt.*

A szerzői utasítás szerint: „Fátyolát, palástját a sírba ejtve, dicsőülten felemelkedik” Évával együtt Fáy Szeréna is.

(Szövétnek, 2011. június)

(Shakespeare: III. Richard); Wolffné

Fáy Szeréna képeslapon

Fáy Szeréna síremléke a Budapesten, a Kerepesi úti temetőben

Kisjenői címerfák alatt

Partiumiak szerepe az Erdélyi Magyar Írói Rend megalapításában

A Trianon utáni sokkos állapotot követően a decentralizált közművelődési és szellemi élet hamarosan megpróbál talpra állni. A Partiumban Nagyváradon, Aradon és Temesváron is történnek lapalapítási, könyvkiadási próbálkozások, a társadalmi önszerveződés következtében különféle irodalmi fórumok, egyesületek, társaságok alakulnak vagy a már létezők újítják meg tevékenységüket, így Nagyváradon az Ady Endre Társaság vagy Aradon a Kölcsey Egyesület. Egy-két jellemző adat a két világháború közötti partiumi szellemi-közművelődési buzgalomra: Nagyvárad 31 nyomdájában 582 magyar nyelvű könyv és 147 sajtótermék lát napvilágot, míg Arad 40 nyomdájában 354 könyv és 126 különféle sajtótermék. (A bánásági, szilágysági, szatmári és máramarosi adatokat nem volt módomban tanulmányozni).

A területi szétszóródottság, a tömegbázis és az anyagi háttér bizonytalansága akadályozza egy új irodalmi központ kialakítására irányuló kísérletek eredményességét. Belső Erdélyben sokat ígér az 1924-ben, hat erdélyi író „betéti társasága”-ként induló Erdélyi Szépmíves Céh irodalmi könyvkiadói vállalkozás, melyet később átengednek az 1926-ban megalakuló marosvécsi helikon munkaközösségnek és folyóiratának, az Erdélyi Helikonnak (1928).

Az ígéretes kezdés és eredményes könyvkiadás dacára a helikonista írók egy kis partiumi csoportja Berde Máriával és Tabéry Gézával az élen megelőlegeli az Erdélyi Szépmíves Céh vezetésében és szerkesztői politikájában tapasztalható disszonanciákat, a történeti Erdélyen kívüli irodalmi erők mellőzését. Többek kéziratát, így *Bede Mária Szentségvívők* című regényét ok nélkül visszautasították, *Bárd Oszkár* verseskötetét több évig

fiókban tartották, *Szombati Szabó Istvánt* elutasították, *Olosz Lajos Barlanghomály* (1931) című kötetének honoráriumát késedelmesen és hiányosan fizették ki.

A mellőzött, becsapott szerzők elkeseredését magánleveleik is igazolják: *Bárd Oszkár* írja *Berde Máriának* 1929. november 4-én: „(...) visszakértem a Céttől a költői anyagot (...) Még most, az ötödik év felé sem találják idején levőnek engem hozni, csak azt következtethetem, hogy teljesen szükségtelen vagyok.”

Olosz Lajos Kós Károlynak panaszskodik 1933. március 3-án: „(...) szeptemberi megállapodásunk megkötése óta türelmetlenül vártam Részetekről annak többé-kevésbé való teljesítését a *Barlanghomály*-kötet tiszteletdíjára vonatkozóan (...) az én anyagi helyzetem is olyan ez idő szerint, a változás minden kilátása nélkül, hogy egész nyugodtan beszámíthatok a legnélkülözőbb proletárok közé. (...) éppen ezért kérek Titeket reá, de el is várom Tőletek, hogy leszállított és elodázott tiszteletdíjamat sürgősen kifizessétek.”

A kiadó lektorai és szerkesztői hasonlóképpen elutasították *Kacsó Sándor Vakvágányon*, *Tamási Áron Címeresek*, *Szántó György Az őszi ember*, *Balázs Ferenc A rög alatt*, *Bözödi György Székely bánja* című művét is.

Az elvi ellentétek és adminisztrációs sérelmek az *Erdélyi Szépmíves Céh*-vel való szakításhoz vezettek. Néhány elégedetlen partiumi helikonista író azzal a nem titkolt szándékkal dugja össze fejét az Arad megyei Kisjenőn, hogy követ dobjon az erdélyi irodalmi élet állóvizébe, és felkorbácsolja az elsőkélyesedő hullámokat. 1933. május 14-én *Olosz Lajos* kisjenői házában *Berde Mária*, *Tabéry Géza* és a házigazda megalapítják az *Erdélyi Magyar Írói Rend (EMÍR)* elnevezésű írói csoportosulást és könyvkiadói vállalkozást, melyhez hamarosan csatlakozik *Szombati–Szabó István* Lugosról, *Károly Sándor* Aradról, *Bárd Oszkár* Galgóról és *Molter Károly* Marosvásárhelyről.

Bárd Oszkár – *Berde Máriához* és *Tabéry Gézához* (1933. június 5.) „(...) Természetes, hogy a legnagyobb örömmel csatlakozom az *Általatos életre hívott Erdélyi Magyar Írói Rendhez*. Csakhogy olyan vállalkozás indul meg végre, melynek tagsági jelvénye nem

az állandó megalázkodás és az örökös pirulás. (...) Higgyétek el, szerencsétlen Erdélyünk – de az egész mindenség is – úgy reá van már szorulva a becsület és hamvas szándék csodálatos elixírjére, hogy munkánknak sikerülnie kell!”

Molter Károly Tabéry Gézához (1933. május 30.) „Veled és Veletek veszek részt minden erdélyi írómozdulásban, és eleitől fogva ahhoz tartottam magam, amit néhányatok szerintem helyesen kezdtetek.”

Az alapítók közös nyilatkozatot fogalmaznak meg a csoportosulás létrehozásának indoklására, utalva a Szépmíves Céhnel tapasztalható válságjelenségekre, amelyek szükségessé tették az „új szabad irodalmi munkaközösség” megteremtését.

„Alulírott írók mai napon összejöttünk, hogy megvitassuk hanyatló erdélyi magyar szellemi életünk elszomorító jelenségeit. Számba vettük az okokat, melyek népünk leszegényedésén kívül a hanyatlást előidéztek, valamint azon belső erőket, melyek rendelkezésünkre állván ma is alkalmasoknak látszanak arra, hogy értékeink felmorzsolódását és végpusztulását megakadályozzák.

Sajnos irodalmi vállalkozásaink az utóbbi időben aggasztó tüneteit mutatják annak, hogy közösségünk érdeklődése és megbecsülése amit a tizennégy évvel ezelőtt útjára indult avantgarde kivívott, napról napra csökkenőben van az erdélyi magyar irodalommal szemben (...)

Ismét talpra állunk. Talpra állunk, hogy tovább vigyük ugyanazt az ügyet, amellyel tizennégy évvel ezelőtt jegyeztük el magunkat – az általános emberi műveltségnek Erdélyben magyar nyelven való munkálását.

Ezennel közös akarattal megállapodtunk, hogy Erdélyi Magyar Írói Rend néven új irodalmi akciót indítunk meg.

Céljaink gyakorlati kivitele érdekében első teendőnk lesz egy könyvsorozat indítása és beszerzése, valamint egyelőre Erdély területén nagyobb városokban szabadelőadás-sorozatok megtartása.

Útjára indulása előtt az Erdélyi Magyar Írói Rend hangsúlyozza, hogy a marosvécsi Helikonnal és az irodalmi társasággal

karöltve óhajtja megvalósítani céljait, melyek nem mások, mint az élet céljai a magyar szellem és örök emberi igazságok és szépségek szolgálata a művészet legmélyebb respektusában.

Kisjenőn, 1933. évi május hó 14-én

R. Berde Mária,

Olosz Lajos

Tabéry Géza

A nyilatkozatot és körlevelet 19 erdélyi írónak küldik el – így többek között a már említetteken kívül *Kemény Jánosnak, Áprily Lajosnak, Tompa Lászlónak, Ligeti Ernőnek, Nyíró Józsefnek, Szentimrei Jenőnek* stb. – a csatlakozás lehetőségének mérlegelésére biztatva őket.

Berde Mária írja Tompa Lászlóhoz 1933. május 28-án: „Mellékelve küldöm az Erdélyi Magyar Írói Rend jegyzőkönyvét, amelyből megtudhatja, mily szellemben alakult meg ez a legfrissebb szellemölcső (...) Nem nézhettük tovább, hogy írotársainkat részben elhallgatták, részben pedig anyagilag is megrövidítették azok, akikre eddig bizalommal bíztuk rá dolgaink intézését.”

Vajon hogyan viszonyul az ügyhöz Olosz Lajos legkiválóbb barátja, a betegeskedő *Reményik Sándor*? Budapesti kezelésekor írja Olosznak 1933. június 2-án:

„Áprilyéknál olvastam az új írói csoport körlevelét. Egyelőre még nehéz állást foglalnom s kicsit meghasonlott szívvel megyek haza – a Szépmíves Céh működése nekem is súlyos csalódást jelentett az utóbbi időben.”

Hazaérkezése után, már Kolozsvárról jelentkezik 1933. június 13-án: *„(...) Olvastam a kisjenői írói találkozás és új csoportosulás jegyzőkönyvét és a kísérőlevelet. Vajon nekem miért nem küldtétek meg? Meg akartok kímélni az izgalmaktól? (...)*

A Ti állásfoglalásotoknak motívumait közelebbről és éppen tőled szeretném tudni, ez csak tisztázhatja a jelenleg bennem dúló harcot, meghasonlást és a saját állásfoglalásomra nézve esetleg döntő lehet. Kérlek írd meg nekem, hogyan látod Te a dolgokat, hogyan jött létre ez a találkozás éppen a Te házában, a Te neved

előttem, de mások előtt is a legsúlyosabb garancia amellet, hogy erre a lépésre komoly szükség volt.

(...) Kisjenő, a falusi magány, az éjjeliőr megrogyva, subásan mint egy új, mélyebb, igazabb, egészségesebb, tisztább, ideálisabb irodalmi élet kiindulópontja (...) Olyan gyönyörű káprázat ez! De kik mennek Veled, és miért mennek:

(...) Írj kérlek pár sort, a Te kemény koponyádra, régi logikádra, komoly, mindig önzetlen és szigorú ítéletedre, íme, mily nagy szükségem van, de sokunknak szüksége van rá.

(...) Egy bizonyos előttem: én Kisjenőre ezerszer szívesebben gondolok, mint Marosvécsre – nem csak személyes okokból”.

1933. július 1- én Reményik továbbítja a közös barát, Áprily Lajos véleményét is: „Áprily a Céh ügyét éppen olyan súlyosnak látja, mint Te, és magam, és mégsem helyesli a Ti társulásokot (...) Ő abban a társulásban egyesegyedül a Te önzetlenségében és halálos komolyságodban hisz rendületlenül. Viszont nem tartja elég radikálisnak a Ti deklarációkat, ahhoz, hogy a Szépmíves Céh bajain gyökeresen segíteni lehessen.”

1933. július 8-án a marosvécsi Helikon ülésen Berde Mária és Tabéry Géza deklarációban hozza a közösség tudomására az EMÍR megalakulását, amit a Helikon tudomásul vesz és egyhangúlag elfogad. Világossá válik, hogy a szerveződés nem a Helikon és a házigazda Kemény János, hanem a Szépmíves Céh kiadói gyakorlatának erkölcsi és üzleti elfajulása ellen irányul.

Megkezdődik a lázas szervezői munka. Tabéry és Berde mindent elkövet, hogy megnyerjék az ügynek az erdélyi írók, költők színe-javát, mégis sokan tétováznak. Bár érzik a megújulás szükségességét, nem látják világosan az utakat, mások viszont még radikálisabb változásokat igényelnek.

A sikeres indulás, az olvasó közönség megnyerése érdekében irodalmi szemináriumokat, felolvasóesteket szerveznek Nagyváradon, Aradon, Szatmáron, Nagybányán, Lugoson, Nagyszalontán, Marosvásárhelyen, Tordán. Tabéry rendszeresen értesíti Olosz Lajost a fejleményekről „(...) a sorozat biztos anyagi és erkölcsi alapokon fog indulni, szeretik ügyünket, amerre csak

járunk.” (1933. december eleje) „*Máriával most nagy tempóban rendezzük, regisztráljuk EMIR-előfizetőinket.*” (1933. december 21). „*Csapdákön, farkasvermeken és reánk kényszerített hírlapi harcokon keresztül is elértük, hogy erdélyi előfizetőink száma e percben túl van már a háromszázon*” (1933. december 29).

A sajtóban éles hírlapi vita alakul ki a Szépmíves Céh és az EMÍR között. A nagyváradi *Erdélyi Lapokban* dr. *Schmiedt Béla* marosvásárhelyi orvos támadja az EMÍR-t. A *Brassói Lapok*-ban *Kós Károly* szokatlan hangú bírálatban támadja az EMIR első kötetét, *Károly Sándor Láng* című regényét, különösen annak igénytelen külső kivitelezése miatt.

Károly Sándor írja Aradról *Tabéry Gézá*nak 1934. április 9-én:

„*Olvastam a Helikonban Kós Károly bátyánk öt oldalas bírálatát az EMÍR-ről és a Láng-ról. Szörnyű írás! Telve gyűlölettel, rosszindulattal, lekicsinyléssel. Valahogy nem is értem, hogy olyan idős ember, mint Kós Károly, akinek emellett mégis jó csengésű neve van, hogyan vállalkozhatott ilyen szomorú és szánalmas szerepre. Az egész kritikából az első sortól az utolsóig nem is kicsendül hanem kiordít a nem is leplezett cél: ütni a konkurensen*”.

Hat EMÍR-kötet megjelentetése után*, bár a Nyugattal is megpróbálnak közös könyvkiadói együttműködésre lépni, *Tabéry* tárgyalásai nem vezetnek eredményre, mivel a Nyugat számítását megingatja, hogy *Tabéry* kötetét nem tudja eljuttatni az erdélyi olvasókhoz. Más számottevő anyagi támogatás híján 1936 végén az EMIR megszűnik. Nem marad el az ellentábor gúnyolódó megjegyzése: „*EMÍR – nem ír*”

A könyvkiadáshoz szükséges tőke hiánya eldönti a vállalkozás sorsát. *Bevontuk vitorláinkat* – fogalmazza meg *Tabéry* a végső lépést az Egy romantikus irodalmi csoportosulás című visszaemlékezésében.

* Az EMIR kiadványai:

Károly Sándor – Láng, Arad (1934), az Erdélyi Hírlap nyomdája

Tabéry Géza – Októberi emberek (1934), Prometheus nyomda, Szeged

Berde Mária – Szentségvivők (1935) Nagyvárad, Kálvin nyomda

Szombati – Szabó István – Hazajáró lélek (1935) Nagyvárad, Kálvin nyomda

R. Berde Mária – Tüzes kemence (1936) Budapest, Nyugat könyvkiadó,

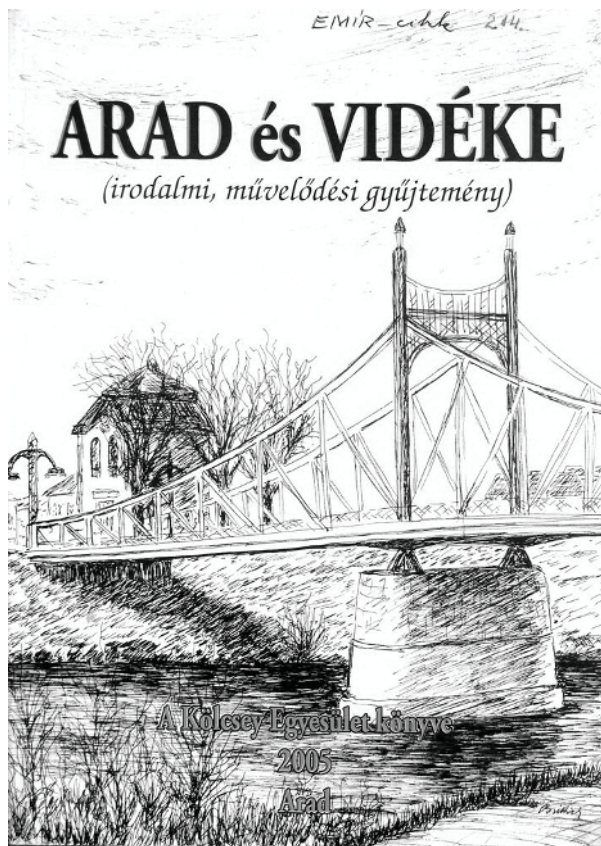
Hungária nyomda

Tabéry Géza – Fekete ablak (1936) Budapest, Nyugat kiadó, Hungária nyomda

Olosz Lajos hosszú időre *barlanghomályba* vonul, elhallgat, alig ír valamit. 1936. szeptember 2-i Oloszhoz írt levelében *Tabéry* épp az EMÍR-re való hivatkozással próbálja barátját a tétlenségből kimozdítani: „(...) *nem mondva le arról a reményről, hogy írói passzivitásodból talán mégis kimozdíthatlak (...), mivel az EMÍR bölcsője mégis ott ringott valahol a kisjenői címerfák alatt.*”

Korai megszűnése ellenére a partiumiak által kezdeményezett EMÍR mozgalma eszmei jelentőségű, abban az értelemben, hogy ráirányította a figyelmet az erdélyi szellemi élet fogyatékoságainak okaira, s az értékek felmorzsolódása megakadályozásának fontosságára.

Arad és vidéke (antológia), 2005.

Olosz Lajos

A megtalált költő

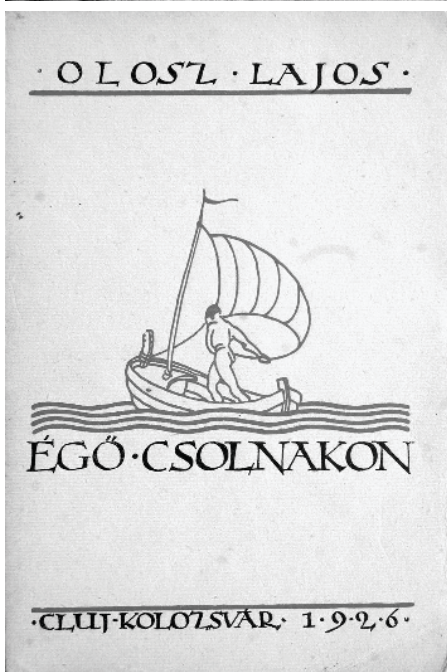
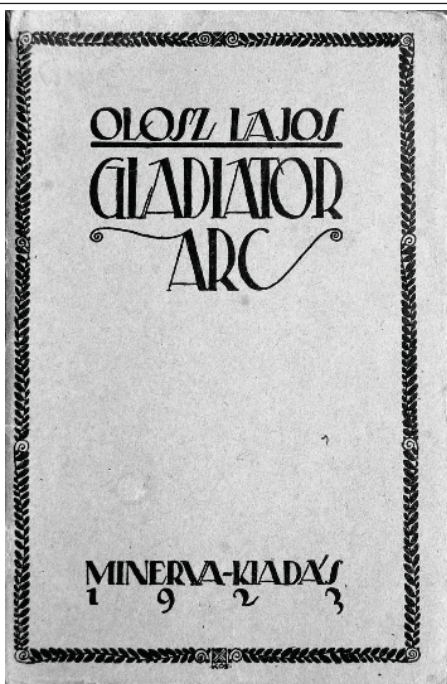
Az alighogy beindult *Korunk* 1926. októberi számában Szentimrei Jenő úgy üdvözli Olosz Lajost, mint „új klasszikust Kisjenőből”. Micsoda méltató ráérzés a második Olosz-kötet megjelenése kapcsán ez a megállapítás. Azt is előre érzi, hogy milyen költősors vár Oloszra: „Végzete a klasszikum énekeseinek, hogy mentől érettebbek, annál jobban távolodnak a tömegektől... Olosznak is ez az útja. Tömegköltő nem lesz belőle egyhamar, mert időbe kerül, míg a tömegek utólérik.”

Szentimrei megállapítását az elkövetkező évek, évtizedek igazolják. Olosz Lajos három sokatigérő kötettel – *Gladiátorarc* (1923), *Égő csolnakon* (1926), *Barlanghomály* (1931) – a háta mögött, elhallgat, arca feszülő grimasszal vonul barlangjának mélyére. Magas erkölcsi elkötelezettséggel szeretne ugyan nagyot kiáltani, de úgy, ahogy elvárnák tőle, képtelen. Úgy, ahogy a maga csendes szerénységében tenné, már értelmetlennek látszik. Az egyébként is pesszimista lélek nem bírja elviselni a döbbenetek súlyát, s „*torz mosollyal*” az arcán vállalja a hallgatás következményét, az elfelejtést is.

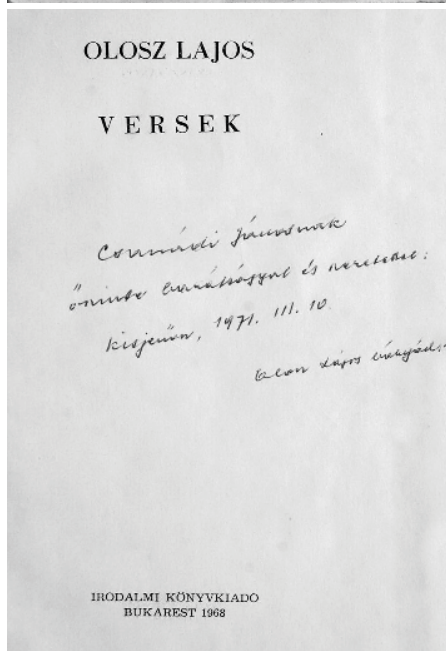
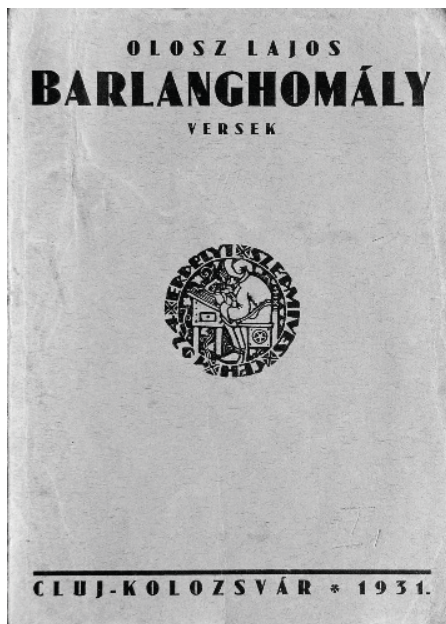
Dsida Jenő szerint „Egyedül marad, menekül a hörgéstől és csatazajtól, nyelvét nem értik, elzüllik a nyájtól, nem kell senkinek”. (Erdélyi Helikon, 1931.) Részt vesz ugyan írói találkozókön, az ő kisjenői házában jön létre az *Erdélyi Magyar Írói Rend* (EMÍR), de a lelki válság egyre mélyül.

Az örökké a csúcsok felé törő költő számot vet önmagával, az Istentől vár feloldozást, aki „megöleli a földre rogyott embert”. Gondnoki, majd egyházkerületi főgondnoki ténykedése egyfajta menekülés az igaz ügy szolgálatába. S az igaz szolgájának sorsa a meghurcoltatás, tizenkét hónapi munkatábor az ún. felszabadulás első éveiben (1944–45).

1946-ban *Bóka László* a budapesti *Diárium*ban még felkiált Olosz Lajos érdekében, s a Tánacsot kiszabadító negyvennyolcasok érzéshagyományaira apellálva követeli Olosz kiszabadítását. Aztán újra a figyelmeztető csend, a némaság önkéntes áldozatvállalása, a már-már végzetesen hosszúra

sikerült tiltakozó hallgatás. De Olosz Lajos hallgatása beszéde-
sebb, mint mások egetverő acsarkodása. Az egyenes gerinc szí-

lárdabb tartóoszlop, mint az, amelyik meghajol „a lábtúrta fövényig”.

Lőrinczi László emel szót a költő érdekében, majd Méliusz József és Szemlér Ferenc lépegetnek érte. 1967-ben az Írószövetség tagja lesz, elkezdődik Olosz Lajos visszahódítása és újralfedezése, a „palackposta partot ér”.

Összefoglaló verseskötete (1968), majd *Legszebb versek* (1971) s végül az öregkori új kötet, a *Hattyúének* (1972) megnyitják az utat a tömegek általi megismerésre. Hogyan is írta Szentimrei?! – „*Időbe kerül míg a tömegek utólérik*”. Ha ez nem is sikerül teljességében, de él bennünk a jó szándék Olosz Lajos mielőbbi megközelítésére.

Irodalomkritikánktól várjuk nagy Magányosunk beillesztését irodalmunk értékrendszerébe, mert Méliusz József szavaival élve: „*Helye előkelő, értéke magas. Legáltalában olyan előkelő s olyan magas, mint akiktől kellőképp látni őt még nem lehet.*”

(Harangszó, 1991. szept. 8.)

Olosz Lajos – 120

Messze tekintő tetőre jutni fel

Az erdélyi szimbolista szabadvers legjelentősebb művelőjének, Olosz Lajosnak a születésnapját ünnepeljük.

1891. augusztus 23-án született az Arad megyei Ágya községben, mint Olosz Lajos helyi nótárius és Podhorszky Gizella tanítónő gyermeke. Apai ágon a család olasz származású, a lázadó ős a dalmát partokról került Erdélybe, és beleolvadt a székely vérbe. Anyai ági ősei az 1772-ben felosztott Lengyelországból menekültek Felső-Magyarországra. Nagypjának testvére, a nagy műveltségű Podhorszky Lajos a két Széchenyi fiú, majd Karagyorgyevics szerb király fiainak nevelője, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja.

A gyermek Olosz Lajos ötéves korában elkerül a szülői házból németboksáni nagybátyjához, a puritán életszemléletű Olosz Istvánhoz, akinek vakvezetője, felolvasója, titkára lesz. Nagy hatással van érzelemevilágára, jellemének formálására, általános műveltségének alakulására.

Az alsó osztályokat magánúton, középfokú tanulmányait Nagykőrösön és Szegeden végzi. Nagyon vonzza a képzőművészeti pálya, néhány kartonjával részt vesz egy londoni kiállításon. Összekülönbözik rajztanárával és örökre búcsút mond a festészetnek, de nem a színek világának, amely a líra szintjén válik nála a költői képtermés legfontosabb eszközévé.

Első irodalmi sikerélménye egy Goethe-ballada és egy Horatius-óda fordításával elnyert önképzőköri pályadíj. Tizenhat éves korában közli első versét, *A rodostói árvát*, a kisjenői *A Hét* című lapban. Kolozsváron folytatja jogi tanulmányait. Rendkívüli hatással van rá a jogfilozófus Somló Bódog. Kiváló barátokra tesz szert *Moór Gyula* és *Reményik Sándor* személyében. Az előbbi a

jogbölceselet felé csábítja, az utóbbi a költészet világába vonzza. Kitüntetéses diplomával avatják a jogtudományok doktorává 1917-ben. A háborús események és édesanyjának halála a gyakorlati életre kényszerítik, az ügyvédi pályát választja, és 1917-ben, rövid vásárhelyi megszakítással végleg Kisjenőn telepedik le.

Reményik hatása győz. Olosz Lajos, távol az irodalmi pezsgésű városok zajától, vidéki magányában a költészet mellett kötelezi el magát. Reményik kisjenői látogatásakor magával viszi Olosz verseit Kolozsvárra, és az Erdélyi Szemlében, majd a Pásztortűzben közölni kezdi őket. Felújítja barátságát Berde Máriával, megismerkedik Molter Károllyal. Lassan-lassan kötetnyire duzzad versgyűjteménye, s 1923-ban megjelenik az életcsatákat vállaló, az étellel daccal szembenező *Gladiátorarc* (1923).

*Igen, mi halálraszánt katonák vagyunk,
szerelmesek az életbe,
de egy sóhajtással meghalunk,
ha hasztalanul epediünk érette.*

(Halálraszántak)

Reményik írja róla az Ellenzék 1923-as karácsonyi számában: „Különös művészi autodidakta módjára áll előttiünk. Megérik rajta a lírai társaság hiánya s megérik a hatásoktól való hosszú elszigeteltség.” *Költészete „csiszolatlan gyémántok nyers és szigorú világa”*. A radikális értelmiségi oldaláról igenli a 19-es forradalmi változásokat, de „szinte fenyegető hangon szól azokhoz, akik nem emberi méltányosságot, csak a meglévő rend felforgatását akarják”.

Második kötete az *Égő csolnakon* (1926) megjelenésekor a Korunk 1926-os októberi számában *Szentimrei Jenő újklasszikusnak* nevezi Oloszt, és megállapítja: „Tömegköltő nem lesz belőle egyhamar, mert időbe kerül, míg a tömegek utolérik. De magányos, komorfényű csillagként nyilván kell őt tartani a magyar poézis csillagrendszerében.” A pesszimizmusra hajló lélek fokozatosan „belső mélységek kútja” felé fordul:

*A kisleány ma haldokló gladiátor,
már nem tud és nem akar tovább menni.*

*Mélyen átértem tarka sorsomat,
Nem történhetett másképpen semmi.*

(Találkozás)

*Minek itt mérés, remény és a cél?
Az eszmélésbe a lélek elalél.*

(Tavaszeszt)

Az élete derekán lévő költőt egyre gyakrabban foglalkoztatja az elmúlás gondolata:

*Csak egyre vágyom lázzal és kinnal
és enélkül halni átkos gyötrelem:
messze tekintő tetőre jutni fel
és ellátni gyönyörű messzeségbe,
hogy visszatérjen megálló szívembe
a diadalmas életszerelem.*

(Halál előtti vágy)

A döbbenetek súlyát már nem képes elviselni, s barlangjának mélyébe húzódik. *Dsida Jenő* szerint *lelki munkanélkülivé* lesz. Ilyen körülmények között „*mit tegyen a poéta, ... aki nem szabaldalmazott világnézetek röpcédula-osztogatója, nem kétes szólások hangtölcsére, nem társadalmi hadvezérek adjutánsa, hanem csak poéta! ... Egyedül marad a társtalan éjszakában...*”

Három kötettel a háta mögött a helikoni líra legnagyobb ígéréte önkéntes száműzetésbe vonul. 1931-től alig ír valamit. Tartja ugyan a kapcsolatot helikonos barátaival, az ő kisjenői házában jön létre *Tabéry Géza* és *Berde Mária* kezdeményezésére az *Erdélyi Magyar Írói Rend* (EMÍR) kiadói vállalkozás. Aztán csend... újra csend... Egyházkerületi főgondnok, társszerkesztője az aradi *Havi Szemlének* és a temesvári *Déli Hírlapnak*, 1944–45-ben internálják, megalázzák.

Évek, évtizedek váltogatják egymást. *Lőrinczi László*, *Méliusz József*, *Szemlér Ferenc* szólnak az érdekében. Nem eredménytelenül. 1967 januárjában az írószövetség tagja lesz, 1968-ban megjelenik *Versek* című kötete, mely az előző három színejavát tartalmazza. Nyolcvanadik születésnapjára napvilágot lát *Legszebb versek* című kis kötete. S az újra felfedezett költő ismét

ír. Öregkori költeményeivel a *Hattyúének* című kötetben szerez örömet olvasóinak. *Vénségemre lettem az irodalomnak édesgyermeké* – nyilatkozza.

Negyvenkét fájdalommentes lírai vallomás oly hosszú hallgatás után:

*Ne véljétek, hogy facsaró fájdalmak azok, amelyek
kényszerítenek, hogy könnyezzek és zokogjak!
A legtisztább szépségek harmatvize hull a
szememből,
És vállaimat az önfeláldozás
És a hősi lemondás vihara rázza.*

(Ne véljétek)

Bár lépten-nyomon a nagy kérdés, az élet-halál problémája foglalkoztatja, írásaiból végső soron kicsendül optimizmusa:

*hogya én
a fekete óceánba
alá is merülök,
a győzelmes élet
akkor is derűsen tovaszáll,
mert ő is örök,
miként a halál.*

(Hattyúének)

Összegezi élete tartalmát, tapasztalatait, számot vet a múltból a mába toluló gondokkal, rendezi felsejlő emlékeit, felméri az ősök és saját maga hagyatékát, előre mutató kézzel nyújtja át a stafétabotot.

Nyolcvanhat éves korában, 1977-ben kísértük utolsó útjára, s aztán újra következett a csend. Reméljük, az 1991-es centenáriumi ünneppsorozat, s most a 120. évi emlékezés hozzásegít, hogy még inkább magunkévá tegyük líráját, s az értékelő irodalomkritika és – történetírás is lerója adósságát, hogy Olosz Lajos költészete az őt megillető helyre kerüljön.

(Művelődés 1991. szept.)

Olosz Lajos és fiai

Egy árnyaltabb Olosz Lajos-kép formálása érdekében szeretném ráirányítani a figyelmet magánéletének egyik rejtett mozzanatára.

A sátánarcú korcs világ minden gátja és buktatója dacára egyes gerincű ember és költő, mély humanitással, szülői és pedagógiai tapintattal igyekszik Kolozsváron tanuló két tizenéves fiát Buncsit (Ivánt) és Öcsit (Egont) olyan élettapasztalatokkal és elvekkel felvértezni s a maga képéhez hasonlatossá tenni, amelyek által emberileg helyt tudjanak állni felnőttként is.

A kis album megszámozva negyvenkilenc intelmet tartalmaz. Az aforizmaszerűen megfogalmazott jótanácsok, ítéletek és megállapítások nem a nyilvánosság számára, s különösképpen nem igényes felnőtt olvasó számára íródtak. Úgy kell tehát olvasni őket, mint a gyermeke jövőjéért, tökéletes erkölcsi arculatáért aggódó édesapának a gyermeki értelem szintjére lefordított gondolatait.

A vidéki kisváros, Kisjenő egyhangúságából a mozgalmas kolozsvári iskolai életbe csöppenő fiúk válságos pillanatait igyekszik feloldani a naponta postázott szülői intelem. Azt szeretné, ha fiai a távolból is nap mint nap éreznék az oltalmazó apai gondoskodást.

Más kérdés, ha ezen túltekintve, az 1931. január 6. és február 23. között lejegyzett gondolatok némiképp a negyvenéves költő lelki válságának hű tükrői. Ebben az évben jelenik meg harmadik kötete, a *Barlanghomály*, lelki válságának, az előrevetített nagy hallgatásnak a sejtetése.

*Minden égtáj reménytelen.
Köröskörül fekete gyászszalag.
Házam körül gondok kullognak,
Alattomos lompos farkasok;
Dobogó szívem kellene.
Toportyánok még várjatok.*

*A falon a két fiam képe:
Tiszták, bátrak és hamvasok,
Ha majd a zászlót kezükbe adtam,
Akkor jöhettek farkasok*

(Szombat este)

1930. november 22.

Talán sehol sem jellemzi, Olosz Lajos oly tökéletesen önmagát, mint a fiához írott negyvenötödik gondolatfuttatásában:

„Természetem volt: hevülés, lobogás, túlzás, szertelenség, le-törés, összeomlás, sötét önemésztés, kétségbeesés”.

Ezzel az őszinte kitárulkozással óhajtja élete derekán a költő édesapa látó szemével megajándékozni gyermekeit, kezükbe adni a zászlót.

Világítok, utat mutatok nektek

Olosz Lajos intelmei fiához

1. Ha szívetek nagyon szomorú, azért emeljétek fel fejeteket. Kisjenő., 1931. jan. 6.
2. Mikor kezdődik a munka, és ameddig tart, minden egyebet félre kell tenni. Kj., 1931. jan. 7.
3. Az élet nagyon nehéz harc, napról napra nehezebb. Tanulni annyi, mint felfegyverkezni. KJ., 1931. jan. 8.
4. A lelketek legyen tele jósággal és szépséggel, mint a gazdag kert gyümölcssel és virággal. Kj., 1931. jan. 9.
5. Az élet általános harc nyílt terepen A család lehet az egyetlen vár, ahol nem vagytok egyedül, és mégis megpihenhettek és gyógyíthatjátok a kapott sebeket. Ragaszkodjatok a családhoz, és formáljátok azt ilyenre. KJ. 1931. jan.10.
6. A családhoz hozzátartoznak legjobb barátaink is. Őket nem a vérség köti hozzánk, hanem érzéseink és gondolkozásunk erős találkozása. KJ., 1931. jan.11.
7. A becsület lényege az, hogy minden jót megtegyünk, amit megtehetünk, és minden rosszat elkerüljünk, amit elkerülhetünk. KJ., 1931. jan. 12.
8. Becsület, erkölcs, szeretet, kereszténység lényegében azonos dolgok KJ., 1931. jan.13.

9. Törekedjetek magatokkal szemben is igazságosságra és pártatlanságra. Legyetek magatokkal szemben szigorúak és másokkal szemben elnézők. Kj., 1931. jan. 14.
10. Ösztöneink között vannak jók és rosszak. Meg kell azokat rostálnunk, a jókat ápolni és fejleszteni, a rosszakat megnyesni és kiirtani. Kj., 1931. jan. 15.
11. Nem igaz az, hogy az emberi természet változtathatatlan. Ha ez való volna, barlangokban lalnánk ma is és kitépnénk egymás mellét. A természetet ép úgy, mint az egyes embert lehet változtatni, de tudni kell, hogy az mennyire nehéz feladat. Kj. 1931. jan.16.
12. Az az öröm amit másoktól veszünk el, keserű ízű, de azt a jót, amit másoknak szerzünk, magunk is érezzük. Kj., 1931. jan. 17.
13. Azokkal akiket szerettek, kössetek minél mélyebb, állandóbb és tökéletesebb szövetséget. Legelsősorban velünk és egymással. Ne csak vérséggel legyünk összekötve hanem erős lelki kapcsolatokkal is. Kj., 1931. jan.18.
14. Ti, mint testvérek, ne csak nagyon szeressétek egymást, hanem éreztessétek is egymással mindig azt. Egymás iránti szeretetetek előtt ne tűrjétek felhőt egy percre sem. Az egész élet fájdalmasan rövid és e rövid élet java részét is szétszórva töltjük. Ragadjuk meg a rövid alkalmakat a belső szeretetre. Kj., 1931. jan. 19.
15. Kíméljétek egymás érzékenységét. Ne vigyétek túlzásba tréffaitokat a másik rovására. Egészséges értelemmel szabjatok magatoknak határt. Viszont a másik ártatlan jó kedvében, derűsen vegyetek ti is részt. Legyetek egészséges lelkületűek, vidámak bátrak, fegyelmekkel. Kj., 1931. jan. 20
16. Legyetek kitartóak, ellenállóak, szívósak, céljaitokat fogjátok meg mélyen és hatalmasan, mint tölgyfa gyökerei a földet. Kj., 1931. jan. 21.
17. Tieitekkel, barátaitokkal tartsatok ki a bajokban, amik őket méltatlanul érik. Kétszeresen szükségük van ilyenkor a ragaszkodásokra és segítségetekre. Kj., 1931. jan. 22.

18. Ítéljétek meg magatokban a hivalkodókat. Születés, rang, vagyon nem érdem. Aki kizárólag ezekre támaszkodik, az saját érdemtelenségét és ürességét leplezi vele. Aszerint becsüljétek az embereket, ahogy éreznek, gondolkoznak, munkálkodnak és alkotnak. Kj., 1931. jan. 23.
19. Kétféle figyelés van, önkéntes és szántszándékos figyelés. Az elsőnél figyeltek valamire, mert maga magától érdekel az titeket, a másodiknál magatokra kényszerítetek, hogy figyeljétek arra ami különben talán nem is érdekel Titeket. Ez a második fajtája a figyelésnek a művelődés leghatalmasabb eszköze. Kj., 1931. jan. 24.
20. Művelt ember egyik legjellemzőbb vonása a tapintat. Túl-tengő énünk betompítása, körültekintés, meleg érdeklődés és érzékenység mások irányába, összeütközések elkerülése, szempont összegegyeztetése. Kj., 1931. jan. 25.
21. Bármily válságos helyzetbe kerültök, törekedjétek gyors és éles áttekintésre, okos és határozott cselekvésre, nyugalomra és jellemetek megőrzésére. Kj., 1931. jan.26.
22. Törekedjétek minden helyzetben indulataitok és szenvedélyességeitek legyőzésére. Könnyű alkalmakkor ez nem érdem, súlyos próbák során a legnemesebb férfi feladat. Kj., 1931. jan. 27.
23. Meglevő értékeitekhez ragaszkodjatok. Ne adjatok fel azokból egyet sem, míg tartható. Ragaszkodjatok családotokhoz, javaitokhoz, meggyőződésetekhez, emlékekhez, terveitekhez és nagyon mérjétek meg szívetek és eszetek mérlegén, amit el nem akartok végleg ejteni. Kj., 1931. jan. 28.
24. Kössetek mély, figyelmes barátságot a természettel: hegyekkel, erdőkkel, fákkal, virágokkal, állatokkal, éggel, vízzel, mindennel, amit adni tud és amit el tudtok fogadni. Kimeríthetetlen tartalom az élet számára. Kj., 1931. jan. 29.
25. Nem elég azt mondanotok, hogy szerettek valakit és ennyivel maradni. Meg kell találnotok a hangot és eszközöket, hogy kifejezzétek és éreztessétek. Az élet csak egy arasz, elsuhan mint egy felhő árnyéka. Tegyük egymás számára, kik szeretjük

- egymást, meleggé, derűssé és verőfényessé. Kj., 1931. jan. 30.
26. Bíráljátok felül mások rossz példáját, tanácsait és csábításait. Érdemtelen ne ajándékozzatok meg bizalmatokkal. Minden kérdésben, hol kételyetek van, hol felvilágosításra, célbairgázításra van szükségetek, forduljatok feltétlen bizalommal hozzám. Világítok, utat mutatok nektek, kezet nyújtok, hogy át tudjatok jönni a legnehezebb úton is. Kj., 1931. jan. 31.
27. Ne engedjétek elszunnyadni lelketek éberségét. Ez őriz meg a figyelmetlenségtől, hanyagságtól, renyheségtől, ellaposodástól és kislelkűségtől. Kj., 1931. febr. 1.
28. Figyelmeztetek arra titeket-és ez elsősorban neked szól, Öcsikém, aki könnyebben hagyod elshanni a szavakat és kevésbé mélyedsz el a gondolatokban, ami természetes is korodnál és nagy gyermekségednél fogva-, hogy ezek az én tanácsaim, nemcsak szórakoztató olvasmány, hanem mindmegannyi életelv, amit én leszűrtem negyven év alatt, és amit ti is az életeetek mindennapjaiban kell hasznosítsatok. Kj., 1931. febr. 2.
29. Nagyon téved az, aki azt hiszi, hogy van egyszerű dolog. Van egyszerű gondolkodás, egyszerű fejű ember, de a dolgok a világon, ha figyelni kezdjük őket, mind nagyon érdekesek, összetettek, nehezen megfigyelhetők és megérthetők és annál nagyszerűbbek, minél többet látunk meg belőlük. Kj., 1931. febr. 3.
30. Mindig élesen különböztessétek meg az önérzetet a szerénységtől és a szerénységet a gyámoltalanságtól. Kj., 1931. febr. 4.
31. Saját kötelességeitekért álljatok helyt, más hátán ne kapaszkodjatok, ne könyököljetek, ne tolakodjatok, de ne engedjétek magatokat félrelökni sem a titeket megillető helyről, azon vessétek meg sarkatokat, és ott álljatok elszántan és erősen. Kj., 1931. febr. 5.
32. Mámorban és örömben szóljatok reá a szívetekre, hogy viselkedjék csendesebben. Bajokban és szorongatások közepette biztassátok, hogy szabad bátrabban és hangosabban dobognia. Kj., 1931. febr. 6.

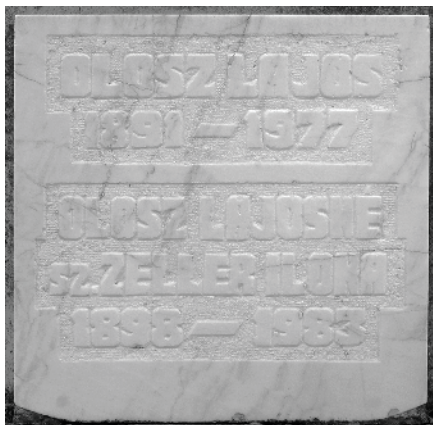
33. Legyen mindig érzéketek az egészen szegény emberek bajai iránt. Meleg szívvel képzeljétek magatokat bele minden nélkülözésükbe és szenvedésükbe. Aki erre nem képes, aki ezt magától elutasítja, az nem becsületes ember. Felnőtt korotok cselekedeteiben ezek az átérzések és meggondolások méltó helyet követelnek. Kj., 1931. febr. 7.
34. Igyekeztek a külszint megkülönböztetni a lényegtől, keressétek meg a dolgok csillogó mása alatt azok anyagának az értékét és az emberek ruhái és szavai mögött jellemüket és lelküket. Kj., 1931. febr. 8.
35. Szívesen venném, ha minél közlékenyebbek lennétek hozzám. Szeretném megkapni bontakozó lelketek minden megnyilatkozását teljes őszinteségében, hogy áttekinthessem azt, és segíségekre lehessenek az eszmék és érzések tisztázásában. Kj., 1931. febr. 9.
36. Minden vitánál, minden összeütközésnél hallgassátok, kérdezzétek és mérlegeljétek a másik fél érveit, indokait és helyzetét. Ez az igazságosság kapubejárata. Kj., 1931. febr. 10.
37. Magaviseletetek és eszközeitek megválasztásánál élesen tartásotok szemetek előtt a helyzetet és az egyéneket, hogy azokhoz hozzá mérjétek. Kj. 1931. febr. 11.
38. Kerüljétek a kicsinyességet, a közönségest, silányt, rútat és durvát. Olyanok ezek, mint a pókhálók, sárkoloncok, bojtornokok, kelevények és bikaöklelések, megtagadásai a szellemnek és léleknek. Kj., 1931. febr. 12.
39. Az élet rövid alkalom a tökéletesedésre. Hiúságtól, álszégyentől, lomhaságtól szabadítsátok meg lelkeiteket, hogy nemesen, egyenesen és serényen fűrassák magukat keresztül minden ellenálláson. Kj., 1931. febr. 13.
40. Ha azt találjátok, hogy egy ügyben a gyengébbnek, elesettebbnek nincsen igaza és ellene kell döntsetek, vizsgáljátok át még egyszer a javára szóló összes érveket. Kj., 1931. febr. 14.
41. Ne higgyétek el azt, aminek a szívetek ellene mond, mert a szívnek vannak a szellemtől független külön igazságai. Kj. 1931. febr. 15.

42. Utasítsátok vissza józan eszetekkel és egészséges lelketekkel azt a korcs felfogást, amely az életből száműzni akarja az örömeket, de azt a lelketlen szabadosságot is, amely lenézi és félredobja a lélek nagy és elkerülhetetlen szenvedéseit. Öröm és fájdalom a lélek termő erejének örök forrásai. Sz szenvedések porhanyítják és törik fel, örömök nyílnak első februári napsütésétől a legzordabb december ablakára fagyott jégviráig. Kj., 1931. febr. 16.
43. Ma tulajdonképpen nem február 17- e van, hanem március 6-a. A fenti dátum csak annyiban igazi, hogy e napon kellett volna megírnom a 43. tanácsot. Azóta betegeskedtem, levert, kedvetlen, tanácstalan voltam. Ezért nem írtam nektek. Kj., 1931. febr. 17.
44. Nem voltam súlyosabban beteg. Egyszerű influenza kicsit magas és makacs lázzal, amiután harmadik hete már csúnyán köhögök, de negyvenedik évemben, oly élénken figyelmeztet egy ilyen leverő betegség eltűnt fiatalságomra, megviselt élet-erőimre, az élet gyors rohanással közeledő alkonyatára. Kj., 1931. febr. 18.
45. Természetem volt: hevülés, lobogás, túlzás, szertelenség, letérés, összeomlás, sötét önemésztés, kétségbeesés. Két túlfantáziált, hibás fajnak, az olasznak és a lengyelnek jelentkezései. Bárcsak minél több szilárd, reális elemmel keverhetnétek, amit tőlem ebből örököltetek. Kj., 1931. febr. 19.
46. A fiatalság bőséges erőinek apadása, szertelen tüzeinek ellobogása után előtérbe lépnek a meggondolások, a mérlegelések: csendesebb, higgadtabb, bölcsebb és erőtlenebb, öregebb és értéktelenebb az ember. Kj., 1931. febr. 20.
47. Szeretném megajándékozni legteljesebb fiatalságokat látó szemeimmel. Szeretném, de aligha merném, félnék, hogy megverem a szemeimmel. Kj., 1931. febr. 21.
48. Bizonyos elejtett szavakból vettem észre, hogy a ti osztálytársaitok között is vannak hivalkodásra hajlamosak. Vegyétek tudomásul és mondjátok meg a többieknek is, hogy az egész emberi kultúra és élet nagy veszélyben van, és ennek okai között nem utolsó ez a tulajdonság sem. Kj., 1931. febr. 22.

49. Egzotikus utazások alkalmával eljut az ember a rejtélyes dzsungelbe, hol mérges fenevadak leskelődnek az emberre. Iszonyú elfajulása az életnek, vagy a különböző társadalmi osztályok tagjai a kiélezett ellentétek miatt ily fenevadak módjára acsarkodjanak egymással. Kj., 1931. febr. 23.

Közli: Csanádi János

(Művelődés, 1991. szept.)

Csanádi János Olosz Lajos
sírjánál

Szimbolista jegyek Olosz Lajos költészetében

Az irodalmi köztudat Olosz Lajost az erdélyi helikoni líra kiváló tehetségű nagy Magányosaként tartja számon, aki a magaválasztotta útról – melyet világnézeti meggyőződése, radikális-demokrata eszményei megvalósulásának zsákutcai, és nem utolsósorban pesszimizmusba hajló lelki alkata határoztak meg – sohasem tért le.

Olyan korban született, élt és alkotott, amely forradalmak, ellenforradalmak és két világégés elembertelenedő, a Humánumot lábbal tipró világa volt. Mégis, e kor művészi új iránti igénye és fogékonysága, eddig nem tapasztalt mozgalmassága hódított tereket. A századforduló és századelő *izmusai* a szárnyait bontogató ifjú költőtehetségre tudat alatt hatnak. Irodalmi élményvilága már vak nagybátyja, a puritán életszemléletű Olosz István mellett formálódik, akinek gyermekkorától felolvasója, társalkodója, titkára. Magyar, angol, orosz, francia és német klasszikusokat olvas fel rokonának. A modern líra világával elég későn, szegedi gimnazistaként, majd kolozsvári joghallgatóként ismerkedik.

Érdekes, hogy – bevallása szerint – a szimbolista Ady költészetével is csak saját első kötete, a *Gladiátorarc (1923)* megjelenése után kerül kapcsolatba. A 70-es évek elején többször elbeszélte (e sorok írójának is), hogy ifjú házaskorukban gyakran meglátogatta őket Sík Elemér és Ady-imádó felesége Fogarasi Anna, aki baráti kávézgatás közben szívesen idézett, szavalt Ady verseket. Ezen élmények hatására került először Ady-kötet az Olosz házba.

Vajon honnan erednek Olosz első kötetének, különösen a *Fekete evangélium* című ciklusának szimbolista jegyei?

*

* *

Az Akadémiai Lexikon szerint a szimbolizmus irodalmi, művészeti irányzata a 19. század utolsó harmadában alakult ki. A dolgok

mögöttes tartalmait, eszmei, szimbolikus és szubjektív elemeit kívánja ábrázolni, tehát a jelképek segítségével a jelenségek rejtett összefüggéseit, bonyolult lelki tartalmakat, finom érzelmi árnyalatokat érzékelteti. Fő képviselői a világirodalomban *Ch. Baudelaire, P. Verlaine, A. Rimbaud, S. Mallarmé*.

Első korszakában a magyar irodalomban *Asbóth János, Revczky Gyula, Komjáthy Jenő* és *Czóbel Minka*, majd a 20. századi, második korszakában *Ady Endre, Kosztolányi Dezső, Tóth Árpád, Juhász Gyula, Füst Milán* és mások képviselik. A képzőművészetben főleg *P. Gauguin, G. Moreau, O. Redon, A Böschlin*, részben a magyar *Csontváry* és mások műveiben érvényesül.

*

* *

A szimbolizmus egyik fő művének tekinthető a világhírű francia festő, *P. Gauguin Honnan jöttünk, hol vagyunk, hova megyünk?* című alkotása.

E motívum jelenlétét a magyar irodalomban legszemléletesebben *Ady*nak *Az Értől az Óceánig* című remekében érzékeljük. Az ismeretlenségből felbukkanó költő, minden előtte tornyosuló akadály ellenére eléri a teljességet, és befut a *szent, nagy Óceánba*.

Ezt a bibliai határozós háromirányúságot („*Én vagyok az Alfa és az Omega, a kezdet és a vég...*”) érzük tetten a festészethez vonzó *Olosz Lajos* költészetében. *Olosznál* a helybeliség három irányát (*honnan? hol? hova?*) érzékletesen egészíti ki az időbeli háromirányúság (*mióta? mikor? meddig?*): „*A távolba nézett hol tegnap és holnap/ számára örökös ma csupán.*” (Végzet)

Mindkét kérdéscsoportból az első, a *honnan?* És a *mióta?* jelenti az *Előzményt, a Kezdetet*, melynek költői megfogalmazása az *Ős* fogalma: „*az öröklét sötét ősköde*”, „*a lomha anyag összejlesztélye*”, „*ősi titkos léptek*”, „*ős-sötétség*” stb.

A harmadik irány a *hova?* és a *meddig?*, tehát a *Vég*, a *Beteljesülés*, melynek megfogalmazása *Olosznál* az *Utolsó* állandó jelzős szókapcsolat: *utolsó mosoly, utolsó menekülés, utolsó kéz, utolsó hit, utolsó szó.* stb.

A *Kezdet (Alfa)* és a *Vég (Omega)* között jelenidejűségével ott feszül a *helybenlét*, a *Tartam*, amely maga az emberi élet, irodalmi

vonatkozásban a költői mű, kiegészülve a módozathatározók (*miért?*, *hogyan?*, *kivel?*, *mi végett?* stb.) kérdéseire keresett válaszokkal.

A Tartam költői megfogalmazásai Olosznál a *nagy kezdőbetűs szimbólumok: Élet, Halál, Csend, Szépség, Ember, Álomóriás, Lehetetlen, Földfeletti, Árnyékóriás, Messiás-gyermek, Krisztustest, Üdvösség, Végzet*, stb.

Olosz nagy kezdőbetűs szimbólumai leggyakoribbak első kötetében, tehát az Ady költészetének megismerése előtti időben, majd öregkori hattüénekeiben ismét jelen vannak. Legtöbbször az Élet fordul elő.

*Árnyék nélkül nincsen napsugár,
de feketén villog a fehér.
Ha áldozni kell az Életért,
Többet ér.*

(A dőrékhez – 1919)

*Igen, mi halálraszánt katonák vagyunk,
Szerelmesek az Életbe,
De egy sóhajtással meghalunk,
Ha hasztalanul epedünk érette.*

(Halálraszántak – 1922)

Egyik öregkori versében, a *Bocsánatkérés*-ben a nagy kezdőbetű már kicsivé törpül:

*Bocsánatot kérek az egyetlen élettől
akit annyit gyaláztam, sokszor okkal,
és aki megajándékozott ingyen kegyelemből
mégis szépségekkel és jóságokkal.*

(1968)

*

* *

Olosznál az említett háromirányúság nemcsak alkotásaiban érhető tetten, hanem költői pályájának három szakaszában is: az egész oloszi életmű alfája és ómegája az ígéretes kezdet, az indulás három kötetével. A tartamot meghatározó közel négy évtizedes magány, a beszédes hallgatás (mű nélküli szakasznak is nevezhető, hiszen ez időben csupán 5–6 verset írt), a beteljesülés

ómegeája, az újra felfedezett költő hattyúénekeinek megnyugvó korszaka.

Kis belemagyarázással, az első alkotói szakaszon belül is hármasságot figyelhetünk meg: a harcot vállaló *gladiátor-arc* dacos szembenézése, kilátástalan süllyedés az *égő csolnakon*, a vég, az elhallgatás, a *barlanghomály* mélyének vállalása.

A szimbolista szabadvers erdélyi jelenlétét vizsgálva, nem véletlenül állapítja meg *Sőni Pál* az Utunk 1967. novemberi számában: „*A szimbolista iskola késői hazai hullámlökése Olosz Lajos költészetében tetőz.*”.

Lírájában – akárcsak Adynál – az érzések, gondolatok, sejtések gyakran elmosódó körvonalú képekben tárgyiasulnak. Példaként említhető a Kreutzer-szonáta (1919) *lenni vagy nem lenni* típusú hamleti tépelődése:

*Én vagyok, aki holnap is úgy megy,
mint ma, ha jön is közbe más.*

*Én vagyok az ember nélküli
Én vagyok a mindenén túl lévő,
A csak mást szerető. (...)*

Én vagyok az, aki nem vagyok.

Akárcsak Adynál, Olosz gazdag skálájú színeiben, színárnyalataiban *impresszionista hatások* is érezhetők: *szúzi rózsaszínben kibomlott repeső szirmú rózsá, barna homályú néma barlang, gyöngyházszínű verőfény, hajnalszínű bársonyburok* stb.

Vita Zsigmond írja: „*költészetének színeit, képeit a lélek belső tusái festették bíborvörösre vagy hollófeketére. Ez a költészet nemcsak a korabeli európai líra legmodernebb törekvéseivel tartja a rokonságot, hanem a fiatalabb lírikusok hangvételével is találkozott.*”

Olosz költészetének meghatározó élményköre az első világháborút lezáró forradalmi változások vállalása bibliás szimbólumok beszédes jelképrendszerébe ágyazva.

*„A halállal bíztattak eddig,
hogy azontúl a mennyország jön
s a mennyországban minden meglesz,*

*ami a földön hiányzott.
És a mennyország nevében
Pokol volt a földön.*

*A mennyországot visszaadjuk eztán
A földön akarjuk az Életet.”*

(1919)

Az Erdélyi Helikon 1931. decemberi számában Dsida Jenő megállapítja Oloszról: „... *nem szabadalmaztatott világnézetek röpcédula-osztogetója, nem kétes szölamok hangtölcsére, nem társadalmi hadvezérek adjutánsa, hanem csak poéta.*”

Érdeemes nyomon követni a gladiátor-motívum jelenlétét az Olosz lírában. Az 1921-ben írt Gladiátorarcban még *meg nem hátráló rettenettel* néz szembe az *Élet marcona sötét arcával*, bár már a saját arcra *mély grimasz* vésődik. Gyermek- és ifjú korára emlékezve, 1928-ban írja:

*... mi mindent bejártam
és elvesztettem a lelkem legfrissebb kilenczidedét.
A kisfiú ma haldokló gladiátor.
Már nem tud és nem akar tovább menni.
Mélyen átértem tarka sorsomat.
Nem történhetett másképpen semmi.*

(Találkozás)

S a hajdani dacos *gladiátorarcra* vésődő *mély grimasz* lassan *torz mosolyj*á fanyarul, a költőt „barlanghomály süllyesztője” tartja fogva:

*Most már sötétkék itt benn a mennyezet
és lassanként a falak egész feketék
és hasztalan vonszolnám magam a szabadba,
mert benn a szívemben fekete az ég.*

(Barlanghomály – 1930)

A negyven éves költő elhallgat, a helikoni avantgárd líra legnagyobb ígérete három kötetrel a háta mögött elnémul. „A kimondás művészeténél is nagyobb talán az elhallgatás művészeté” – írja róla Dsida.

Olosz Lajos költészetének szimbolista jegyeit vizsgálva, számtalan Ady-párhuzamra figyelhetünk fel. Honnan ered e közös vonás, hiszen amikor Olosz indul 1919-ben Ady már halott? Olosz nem Ady epigon, első kötete, mint már említettem, Ady hatásától mentesen születik, mégis Adys. E titok nyitja alighanem egy közös nevezőben keresendő, s ez nem más, mint a jogfilozófus, Somló Bódog személye, akinek szellemisége mindkét költőre hatott. A nagyváradi jogakadémia tanárát az őt ért támadások özönétől éppen az újságíró Ady védelmezi meg 1903-ban. Olosz 1910–1913 között Kolozsváron kerül Somló „szellemének lenyűgöző hatása” alá.

Költészetük szimbolista vonásai egyértelműen a nyugat-európai irodalmi és képzőművészeti szimbolista iskola hatásának jegyeit viselik magukon, mint amilyen a *csend*, a *homály* és *titokzatosság* légköre, *szépségimádat* és hangsúlyozott *zeneiség*. A csendről írja:

... álmélkodom
fekete fenyőim árnyékában
a végtelentől végtelenségig elömlő csend-csudán.
 (Fenyőim alatt-1921)

Ezertitkú, szent csöndű, gyönyörű Éjleány,
én nem adlak a biborköpenyű nappalért.
 (Az éjszakához – 1921)

De erről vallanak *Nyilálló csend* (1920), *Pax* (1921), *Ite Missa* (1922) című költeményei is.

A *homály* és *titokzatosság* legszemléletesebb érzékeltetője a Tavasz éjszaka című költeményének nagy kezdőbetűs szimbólumhalmaza:

... most Valaki jön:
a Titok, a Varázs, a Csoda,
a Mámor, az Élet, a Minden.

 Itt valaki megy:

A Titok.”

Ime a szépségimádat motívuma:

*Szépség! Tikkadt életünk
forró lázával mohón felivott
szikrázó gyöngyharmat,
szomjas lelkeinkre
hulljál gazdagon!*

(L'éternek Idole – 1921)

Öregkori hattüénekeiben írja 1968-ban:

*Ne véljétek, hogy facsaró fájdalmak azok,
amelyek kényszerítenek, hogy könnyezzem
és zokogjak!
A legtisztább szépségek harmatvize hull
a szememből
és vállaimat az önfeláldozás
és a hősi lemondás vihara rázza.*

*

* *

Míntha Szabó Lőrinc Tücsökzenéjének ihlető prelúdiuma hangzana Olosz Tavaszi szerenádjában 1925-ben:

*Ezer és ezer mélyhegedűs nagyon szomorú
de megnyugtató éneket játszott
ezüsthúrú és érces brácsákon
a tó körül és a szigeteken
csodálatos zenekar módjára
és a vízi tücskök fuvolái és bársonyos túlkei
mélán és epedve szóltak
egy mindenkivel közös, tavaszi fájdalom titkáról.*

Ez a pesszimizmusból eredő fájdalom végigvonul egész költészetén, s meghatározza élménykörét, a *Magányosság*, az *Élet–Halál*, az *örökös Harc*, a *Hűség* motívumát, sőt *Isten-mítoszát* is:

Elrendeltetett, hogy éjnek el

*áment mondok reá
hogy Isten lábára csavarodó
füst legyen belőlem.*

(Istenítélet)

A pesszimista lélek önn nyugtatásából végül is optimizmusa cseng ki:

*Csak egyre vágyom lázzal és kinnak
és enélkül halni átkos gyöttelelem
messze tekintő tetőre jutni fel
és ellátni gyönyörű messzeségbe,
hogy visszatérjen megálló szívembe
a diadalmas életszerelem.*

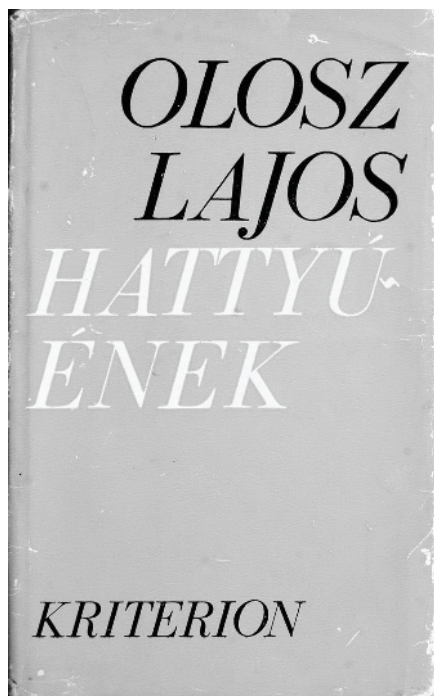
(Halál előtt – 1930)

*
* *

Olosz Lajos költészetének ízelgetésekor szinte kizárólag a szimbolista jegyeket igyekeztem kiemelni, de az Olosz líra ennél jóval többet hordoz magában. Nem véletlen, hogy Oloszt az avantgárd, tehát a 20. századi újtó irodalmi-képzőművészeti irányzatok szépirodalmi képviselőjeként tartjuk számon. (Ez külön tanulmányt érdemelne). Áprily Lajos írta Olosznak: „*Az el-*

fogadható modernség határán belül Te vagy a legmodernebb közöttünk... Ne csüggedj, ha meg-nem-értéssel találkozol! Neked van igazad!”.

Írásomban nem törekedtem teljességre. Olosz Lajos költői világának értő elemzése nem az én tisztem s feladatom. Célom az volt, hogy a haláláénak 25. évfordulója alkalmából ismét ráirányítsam a figyelmet e líra rendkívüli értékeire, és esetleges új szempontokat sugalljak a teljes költői életmű vizsgálatához.

Olosz Lajos közöttünk

Az idén (2011), augusztusban emlékeztünk az erdélyi helikoni líra nagy magányosa, Olosz Lajos (1891. aug. 23. Ágya) születésének 120. évfordulójára. Az esemény ismételten alkalmat kínált az Olosz lírában való elmélyedésre. De, vajon élt-e a lehetőséggel az értékelő irodalomkritika és -történetírás. És él-tünk-e mi kisemberek, akik földijei, részben kortársai, öregkori felvirágzásának tanúi voltunk? Sajnálattal állapíthatjuk meg, hogy elcsevegtünk ugyan életének fontosabb mozzanatairól, irodalmi és közéleti ténykedéseiről, de keveset tettünk lírájának közbefogadása és értéke, illetve értetése érdekében.

Olosz Lajos költészete intellektuális líra: föltételez bizonyos történelmi, vallás- és egyháztörténeti, némi életfilozófiai tájékozottságot, erkölcsi és etikai ráérzést az emberiség, azon belül saját fajtája problémáinak megértésére. Mert Olosz nem fokozza le a költészetet a közérthető okoskodó gügyögés szintjére. Ő magas szintű lírát művel, melyhez megpróbálja magához emelni az irodalmi szép befogadására áhító olvasót.

Értékeire már indulása kezdetén ráéreznek kortársai. Költészetéről Reményi Sándor 1923-ban (Az első Olosz kötet, a *Gladiátorarc* megjelenésének éve) megállapítja, hogy „*csiszolatlan gyémántok nyers és szigorú világa*”. Nem véletlen, hogy az immár kötetes Olosz Lajost br. Kemény János 1926-ban meghívja marosvécsi kastélyába a Helikon találkozóra, melynek keretében, ettől kezdve évenként megvitatják az erdélyi irodalom és szellemi élet problémáit.

Második kötetének (*Égő csolnakon*, 1926) megjelenésekor a Korunk 1926. októberi számában, az aradi születésű Szentimrei Jenő örömmel kiált fel recenziójának címében: Új klasszikus Kisjenőről, és megállapítja: „*Tömegköltő nem lesz belőle egyhamar, mert időbe kerül, míg a tömegek utolérik. De magányos*

komor fényű csillagként nyilván kell őt tartani a magyar poézis csillagrendszerében.”

A pesszimizmusra hajló lélek a húszas évek második felétől fokozatosan „belső mélységek kútja felé fordul, közérzetén eluralkodik egyfajta reménytelen szorongás, a természet felé menekül, és egyre gyakrabban foglalkoztatja az elnémulás, az elmúlás gondolata. Ezt sejteti az 1931-ben megjelenő Barlanghomály című kötete is. Dsida Jenő szerint „lelki munkanélkülivé” válik. Az önként vállalt, már-már végzetes költői száműzetés közel négy évtizeden át tart. De vidéki elzártsága ellenére mégis aktív, bár alig ír valamit. Ápolja kapcsolatait helikonos barátaival, az ő kisjenői házában alakul meg az EMÍR (Erdélyi Írói Rend) 1933 tavaszán.

Az aradi *Kölcsey Egyesület* 1933. novemberi összejövetelén Szántó György (A vak író értekezését felesége olvasta fel) így méltatja Olosz Lajos költészetének jelentőségét: „*Olosz Lajos a természet és az élet, a sors és a halál papja. A Gladiátorarc, az Égő csolnakon és a Barlanghomály imája, szent beszéde, forrásvíz, amely a hegyek ormáról jön, felhők és sasok üzenetét hozva a völgyi harangvirágnak.*”

(...) „*ha gyötrődtek posványos éji órán álmatlanul, ime, vegyétek és egyétek az ő álmait! Ha pedig eltikkadtok göröngyös poros országutakon, térdeljetek le, igyátok tenyeretekből e források hideg tiszta vizét!*”

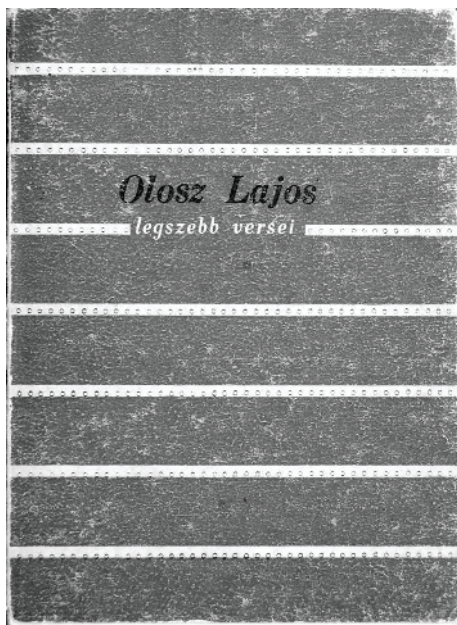
1943-44-ben Olosz társszerkesztője a temesvári Déli Hírlapnak, valamint az aradi *Kölcsey Egyesület* lapjának, a Havi Szemlének, melynek egyik számában írja: „*Csodálatos az egész körülünk létező természet. De még csodálatosabb benne az Ember külön élete. Mögötte a végtelenség titka, előtte az örökkévalóság ígérete. Szülőanyja szépség és kárhozat. Lelkéért Belzebub perben áll Istennel. Homlokát felveti a csillagok felé, szemében sziporkázik az üdvözülés dicsősége, de alvilágban gyökerező lábával kábán tántorog a szakadék felé, bűneivel fekete hályogot von a sugárzó nap köré, és szilánkokba zúzza a paradicsomkertet.*”

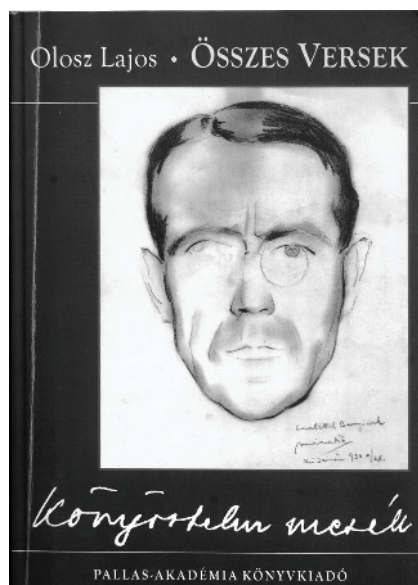
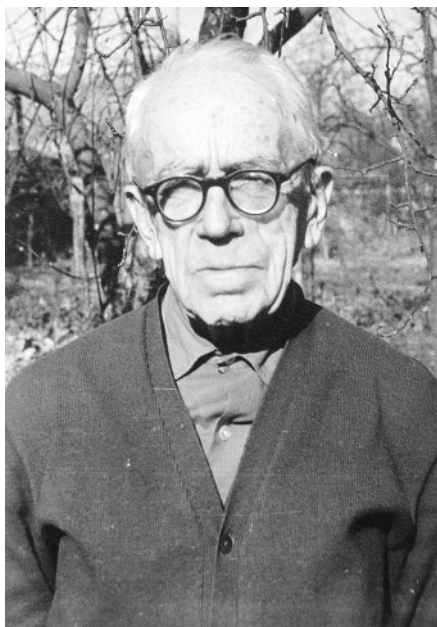
Olosz egyházi közösségépítő szerepet is vállal: először

az erdőhegyi egyházközség főgondnoka, és 1939-ben Nagy Zoltán tiszteletessel az erdőhegyi templom építője, majd a Nagyszalontai Egyházmegye főgondnoka, később a Bánát–Szalontavidék-i Egyházkerület főgondnok helyettese, végül 1947-ben a Nagyváradi Református Egyházkerület főgondnoka. Közben 1944-45-ben internálják, és tizenhét hónapi munkatábori megaláztatás után szabadul.

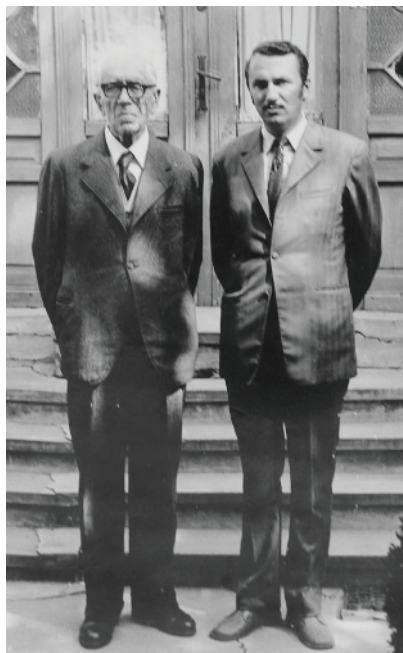
A hosszúra sikeredett tiltakozó költői hallgatás után 1967-ben az *Írószövetség tagja* lesz, s elkezdődik Olosz Lajos visszahódítása és újra felfedezése. 1968-ban Szász János szerkesztésében és előszavával megjelenik összefoglaló verseskötete. Ekkor állapítja meg *Ficzay Dénes*: „*Olosznál a táj, az emberi környezet csak ürügy, hogy az élet, az emberi lét mélységeiből hozzon fel olyan képeket, élményeket, amiket más nem látott meg, vagy másként látott*” (Vörös Lobogó, 1968. okt. 20.) 1971-ben látott napvilágot Méliusz József szerkesztésében *Legszebb versek* című kis kötete. Öregkori felvirágzásának tanúja a *Hattyúének* (1972).

Immár közel három és fél évtizede, hogy távozott közülünk. Örömmel tölt el, hogy kortársai lehettünk, részesei a költői palackposta célba érésének. Rajtunk is múlik, sikerül-e megfejteni a kódot, hogy az üzenet mindnyájunk szellemi épülésére szolgáljon, s az utóbbi évtizedekben, valamennyire elhaló *oloszi újrafelfedezés* tüze ismétletten fellángoljon, és ihlető forrásként szolgáljon egy feltörekvő új költőnemzedék számára.

Maczalik Alfréd
Olosz-portréja. 1930.

Olosz Lajos és Csanádi János

Az ágymai református templom előtti kopjafán: Ágyma település 820. évfordulójának emlékére, 1177 – 1977

Olosz Lajos ágymai szülőháza és a rajta lévő emlékjelek

Egy szertesugárzó erdőhegyi tanítócsalád

A közelmúltban emléktábla-avató ünnepsége kínálta a lehetőséget és biztatott dr. Balogh Ernő jeles erdélyi geológus és barlangász, tájfotós, kiváló pedagógus családfájának vizsgálatára. A szálak Erdőhegyre vezetnek, itt talált hajdan táptalajra a gyökér, a hajtás itt szökkent szárba, és az erdöháti – körösközi laposságból innen terebélyesedett óriássá az erdélyi hegyek ormán.

Az apa, nagyapa, dédapa, Balogh József kántortanító 1875-ben telepedik le Erdőhegyen és alapít családot, feleségül véve a helyi parasztpolgári Tösér Terézt. Pató Károly tiszteletes örömmel fogadja az öblös hangú, lelkesen buzgólkodó *nemzet napszámósát*, annál is inkább, mivel az előző tanító, Körözszy János a falu jegyzője lett. A költői tehetségű Balogh Józsefben az új tiszteletes, Csiha Márton is szövetségesre lel, a református presbitérium és a hívek támogatásával együtt munkálkodnak az aradi Dangl Antal-féle új orgona felszereléséért. A 110 évvel ezelőtt, 1897-ben felszentelt orgonát először Balogh József szólaltatja meg a nyilvánosság előtt a hívek áhítatos örömeire.

Nagy tisztelet övezi lírai hangvételű temetési búcsúztatóiért is. Különösen megható az 1882. okt. 17-én elmondott Búcsúhangja, egy, a saját gyermekével, Balogh Ernővel azonos korú kisfiú temetésén.

*Hervadt fehér piciny rózsa,
Megszabadult angyal!
Összejöttünk megsiratni
Zokogó bánattal.*

*Kimúlásod a száanalom
Síró képét adta...
Oh, folyj érte szemeinknek
Sebes könnypatakja!*

*Óh, szánjad az édesanyát,
Ki búját kesergi,
Lelke, szíve édes üdvét
A sírba temeti.*

A köztisztelőnek örvendő rektor- és kántortanító több évtizedes szolgálati idején az erdőhegyiek százait, talán ezreit nevelioktatja. A példás családapa óriási áldozatok árán hét gyermeket nevel fel: az öt fiúval egyetemet, a két lánnyal közép fokú iskolát végeztet. Az első, *Gyula* református papként bejárja fél Európát és Amerikát, ahol több magyar szórvány- gyülekezetet is alapít, magyarul, németül és angolul prédikál, de a szíve hazahúzza, valahol a szemlaki temetőben alussza örök álmát. A harmadik, *Károly* Kisjenőn ügyvédeskedik, de amikor nem hajlandó felesküdni a hatalomra, távozni kényszerül, családjától elszakadva Budapesten hal meg. *Sándor* közgazdasági végzettséggel egy Arad közeli nagybirtokon dolgozik gazdatisztként. A poétai hajlamú *Lajos* (*Lajkó*), a művelt csapongó három-négy egyetemen is jár, de egyiket sem fejezi be, Budapesten magányosan, elhagyatottan távozik az élők sorából. A két lány itthon marad Kisjenőn: *Ilonka* kiváló tisztviselő, *Irma* a háztartás, sőt a gazdálkodás gondjait is magára vállalja.

A második testvér, *Ernő* az apa keze alól kikerülve Nagyszalontán folytatja tanulmányait, majd Debrecenben érettségizik. A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem földrajz-természetrajz szakán szerez diplomát és doktorátust. A tudósi kutatómunkára hajlamos ifjút tanársegédként maga mellett tartja az európai hírű *Szádeczky-Kardoss Gyula*, aki az ásvány- és földtani tanszék vezetője. 1907-ben vele járja be Balogh Ernő magyar és román halgatók társaságában a Déli-Kárpátok déli román és északi magyar oldalát. Szádeczky-Kardoss Gyula számtalan nemzetközi kongresszuson képviseli hazáját, az első világháború után Erdélyben, mint a Román Földtani Intézet főgeológusa dolgozik tovább.

Az ifjú tudósjelölt *dr. Balogh Ernő* baráti köréhez olyan fiatal tudósok tartoznak mint *Szentpétery Zsigmond*, *Xántus János* vagy *Papp Simon*, aki a nagy sikerű erdélyi földgázkutatás egyik

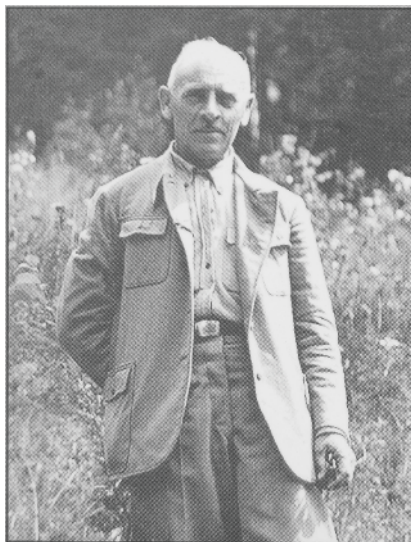
részvevője és a magyarországi kőolajbányászat megteremtője, nemzetközi hírű elismert szaktekintély.

Az első világháború pokla félbeszakítja Balogh Ernő tudósi pályáját. Az uráli (orenburgi) fogolytáborból szökve, kaftános zsidónak öltözve viszontagságos körülmények között, tízezer kilométert gyalogolva ér haza. Nem torpan meg akkor sem, amikor menekülő fogolytársai sorra elhullnak mellőle a kíméletlen orosz télben. A családban szállóigévé vált akkori önbiztató *jelszava*: – *Balogh, ezt neked nem szabad!* Tudja, hogy várja a szülőháza, a tudomány, a család. Ez a hűség acélozza meg kitartását.

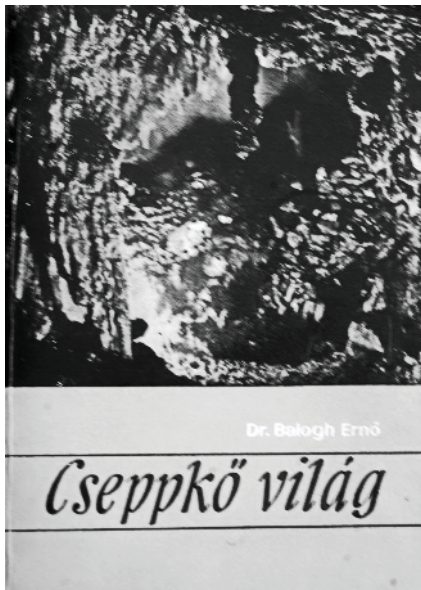
Itthon húsz éven át nem kap egyetemei tanári állást. Nem számít, középiskolai tanárként áll helyt Gyergyószentmiklóson, majd a kolozsvári Katolikus Leánygimnáziumban, a Mariánumban, melynek református létére igazgatója. Nincs megtorpanás a tudományos kutatómunkában, sem a közéleti szerepvállalásban. Rendkívüli energiával kutatja Erdély földtani kincseit. Kimagasló eredményeket ér el a barlangok ásványainak kutatásában. Számos erdélyi barlang tudományos feltárása és feldolgozása fűződik a nevéhez: *a meziádi Czárán-barlang*, *a Komárnik-i barlang*, *a bánáti Szarvas-barlang*. Kutatja a *Szolcsva-i búvópatak barlangját*, *a Popovác-i*, *a Pojarul Politei* és *a Radnaborberek-i* barlangokat, tanulmányozza a *Szkerisóra-i jégbarlangot* is.

Dr. Balogh Ernő azonban nemcsak a földtanulmányokban és a barlangkutatásban alkotott nagyot, hanem a húszas évek második felétől a *fényképészetben* is. Nagy jelentőségűek dokumentum értékű természetfotói, valamint néprajzi és történeti felvételei is, amelyeket nagyméretű üveglemezes fényképezőgéppel terepmunkája során, iskolai vagy EKE- kirándulások alkalmával, számos esetben kifejezetten fényképező útjain készített két-három segítőtárs kíséretében.

Tudományos, közéleti és pedagógiai tevékenysége szorosan összefonódik, egymást kiegészíti: 1936–46 között az 1859-ben alapított *Erdélyi Múzeum Egyesület* természettudományi szakosztályának titkára, majd elnöke: 1937–46 között az 1881-ben alapított *Erdélyi Kárpát Egyesület* elnöke, 1941-ben az *Erdély* című honismereti folyóirat szerkesztője, 1940-től a *Kolozsvári*

Balogh Ernő

Tudományegyetem geológiai tanszékének professzora, 1944–45-ben a *Bolyai Tudományegyetem* egyik alapítója, a természettudományi tanszék dékánja.

Körülbelül 300 tanulmány és szakcikk szerzője. *Cseppkővilág* (1969) című kötete barlangkutatózásainak eredményeit összegzi, a 2002-ben napvilágot látott *Régi erdélyi fotográfiák* című fotóalbuma, *Magyari Gábor* szerkesztésében 37 jellemző felvételt tartalmazza.

A Bolyai erőszakos egyesítésekor 1959-ben őt is nyugdíjazzák, 10 év múlva, 1969. július 11-én bekövetkezett halála a 20. századi erdélyi tudományosság nagy vesztesége. A Házsongárd északkeleti szegletében alussza örök álmát.

Születésének 110. évfordulóján, 1992-ben az Erdélyi Gyopár emlékezik a geológia jeles professzorára, a tudós karsztológusra, az EKE néhai elnökére. Halálának 30. évfordulóján, 1999-ben Kolozsváron tudományos ülészak méltatja életművét. Születésének 120. évfordulóján, 2002-ben indul hódító körútjára Balogh Ernő tájfotó gyűjteményének egy töredéke. És most, 2007-ben, születésének 125. évfordulóján Erdőhegy-Kisjenő művészi

márványtáblával (a plakett Hunyadi László marosvásárhelyi szobrász alkotása) állít méltó emléket tudós fiának.

*
* *

Az erdőhegyi származású Balogh tanító család kisugárzásának fénye azonban nemcsak visszafelé világít. A maiak is szerény büszkeséggel tekintenek a nagy elődökre és jó érzéssel nyugtázzák, hogy a szülőfalu is igyekszik számon tartani övéit. Ennek beszédes bizonyítéka az emléktábla-avatás és az irodalmi műsor, amelyen részt vett a család tíz közeli tagja és az erdőhegyi rokonság (Tósérek, Molnárok, Pálfiak és Bírók) nagy része is, valamint számos meghívott közéleti, egyházi, tudományos és kulturális személyiség.

Sajnos már nem jöhetett el dr. Balogh Ernő szintén Ernő nevű fia, a kiváló marosvásárhelyi urológus, aki távozott az élők sorából. (Megj. A forradalom utáni téeszromboláskor még együtt hajkurásztuk az örökölt borjút a kisjenői istállóknál.)

A rendezvényt megtisztelte jelenlétével a 77 éves unokaöcs, Balogh Zoltán nyugalmazott biológia-kémia tanár (Balogh Károly fia), aki valamikor szintén az erdőhegyi iskolába járt az 1950-es évek elején Románia férfi tornász bajnoka, az 1952-es Helsinki Olimpián a román tornászválogatott tagja. Feleségével, Éva asszonnyal – mindkettő Balogh Ernő tanítvány a Bolyai Tudományegyetemen. Ők is részt vettek az 1948-ban megszüntetett Erdélyi Kárpát Egyesület forradalom utáni újraalapításán Gyergyószárhegyen, 1991-ben.

Itt volt családostul a két Balogh Ernő unoka: ifj dr. Balogh Ernő budapesti belgyógyász, aki nagyapja természetimádatát örökölve, maga is több hegymászó expedícióban vett részt, többek között a világ legmagasabb hegyén, a Himalájában is, mint magyar és román expedíciók orvosa. Jelen volt a Jászkiséri Művelődési Központ igazgatója, Balogh György, a kisebbik unoka is, aki oly megható szeretettel beszélt a tudós nagyapáról az MTV Kárpát Expressz műsorában. Nem csekély humorérzékkel elevenítette fel a tudósi szórakozottságáról ismert nagyapa alakját. Egy alkalommal a botanikus kerti tónál magyarázott növendékeinek,

egyik kezében egy elfogott béka, másik kezében a zsebórája. A tevékenység végén a béka a zsebbe, az óra a tóba...a növendékek nem kis derűtségére. A család ma is őrzi a kihalászott órát.

Mindkét unoka hangsúlyozza, hogy a nagyapa már gyerekkorukban is arra buzdította őket, hogy az életben semmi körülmények között sem szabad félni. Számptalan esetben éjszakai vihar idején félelem nélkül számoltgatták együtt a szabadban a csapkodó villámokat. A családdal együtt vendégünk volt Budapestről Magyar Gábor nyugalmazott geológus is, akinek élményszerű magyarázatai Alföldközébe hozták a Balogh Ernő bejárta varázslatos erdélyi tájakat.

Gyönyörű volt együtt lenni és érezni a nagy család össze- és megtartó erejét.

Nyugati Jelen, 2007. aug. 11–12

Balogh József erdőhegyi tanító és tanulói a 20. század elején

Dr. Balogh Ernő bolyongásai erdélyi tájakon

„Csodáltak ezer szemmel,
ezerszínű szerelemmel.”

(Áprily)

2007. július utolsó vasárnapján lepleztük le a szülőhely, Erdőhegy-Kisjenő református templomának falán a huszadik századi Erdély egyik legjelesebb természettudósának, dr. Balogh Ernőnek az emléktábláját, születésének 125. évfordulóján.

A tudós pedagógus munkássága nagyon sokrétű. Elsősorban ásványtani és közettani kutatásokat folytat, de a húszas évektől figyelme egyre inkább a barlangok csodavilága felé fordul. Kutatási módszere multidiszciplináris: földtani, ásvány-közzettani, hidrológiai, klimatológiai, őslénytani, állattani és régészeti megfigyeléseket végez. Nagy gondot fordít hiteles terepdokumentáció készítésére, melynek egyik fő eszköze a fokozatosan térhódító fotózás. Erdélyi barangolásainak élményeit gyönyörű természetfotókkal örökíti meg. Megismerhetjük a Keleti Kárpátok mesés vonulatait, a Székelyföld természeti értékeit, pusztuló épített történelmi örökségünket, várainkat, kastélyainkat, reprezentatív magán és középületeinket, városrészeinket.

Megcsodálhatjuk az Erdélyi –érchegység aranybányáit a verespataki aranyzúzóval és brádi aranymosóval, a Detonátát, a Királyerdő szolcsvai búvópatak barlangját, az aradi tájakon a solymosi várat a Maros völgygel, és északkelet felől Világos várat. De elkóborolhatunk a Bihar hegység Pádisi Csodavarájának sziklakapujáig, ámulhatunk a Gyalui havasok és Kalotaszeg csodáin. Nyomába szegődhünk számtalan néprajzi, művelődéstörténelmi, szociográfiai hagyatékának is.

Üveglemezekre exponált képei az erdélyi és partiumi táj és épített környezet konzervált hiteles dokumentumai. Bár díjat is nyert különféle fotópályázatokon, ez irányú tevékenységét

nem méltányolta kellőképpen a szakma. Másfélelezernyire tehető felvételének közel a fele elkallódott az idő forogtatásában. A Román Tudományos Akadémia kiadásában 1960-ban megjelent két kötetes Románia földrajzi monográfiája Erdélyről szóló részében Balogh Ernő fotói szerepelnek a legnagyobb számban, mely fotográfiai munkásságának egyértelmű szakmai elismerését jelenti.

Unokája, ifj. dr. Balogh Ernő orvos, valamint Magyarai Gábor ny. geológus 1998-tól a kallódó hagyaték nyomába eredt. Először a tudós születésének 120. évfordulója kínál lehetőséget 2002-ben a fotó hagyaték közszemlére tételére. 2002. január 18-án a budapesti Néprajzi Múzeumban állítják ki 200 képét. A Magyar polgármesterek IV. Világtalálkozója alkalmából a gödöllői városháza kiállítótermében 2002. március 25-én nyitja meg vendégként Kónya István, a Székely Nemzeti Múzeum igazgatója az *Erdélyi tájakon* című fotókiállítást. 2003. március 11-én a Festum Varadinum keretében a Czárán Gyula Alapítvány szervezi az első hazai Balogh Ernő kiállítást Nagyváradon, amely az Erdélyi Kárpát Egyesület támogatása révén hetven tájfotóval erdélyi körútra indul. A vándorkiállítás további állomásai:

Marosvásárhely, Csíkszereda, Székelyudvarhely, Szatmárnémeti, Kolozsvár, Sepsiszentgyörgy, Dicsőszentmárton, Erdőhegy–Kisjenő.

Óriási megtiszteltetés a szülőhely számára, az ötéves erdélyi vándorkiállítás utolsó állomásaként a tudós születésének 125. évfordulójára hazaérkezik.

Szövétnek, 2001. aug.

REFORMÁTUS EGYHÁZ – KÖRÖSMENTE IRODALMI KÖR

ERDŐHEGY TUDÓS FIA

DR. BALOGH ERNŐ¹⁸⁸²

GEOLÓGUS, BARLANGKUTATÓ, TERMÉSZETFOTÓS

SZÜLETÉSÉNEK 125. ÉVFORDULÓJA

Erdőhegy-
Kisjenő,
1882. júl. 24.

Kolozsvár,
1969. júl. 11.
(Házsongárd)

Hunyadi László képzőművész plakettje

*„Engem ide űztek a begyek,
Ez az én földem. Itt űtők
Téli táborn az álmainak.*

*Megjöttem. Hallod? Én vagyok ittbon,
Aki rég elment, az a fiad.”*
(Ady Endre)

Rokoni
Meghívó
Csanádimé Molnár Erzsike
.....
részére

a 2007. július 29-i erdőhegyi
emléktábla-avató és tájfotó-kiállítás ünnepségre

Balogh Zoltán,

Erdőhegy–Kisjenő egykori olimpikonja

A bölcsőhely számon tartja övéit, akik valaha is tehetségükkel, tudásukkal öregbítették településük hírnevét. A hajdani kiváló erdőhegyi kántortanító, Balogh József családja és leszármazottaik alaposan szétszóródtak az országban-világban, de ahol megfordultak, otthagyták névjegyüket, erdőhegyiségüket, hogy természettudósként, gazdatisztként vagy éppen pedagógusként, orvosként, netán sportolóként, kultúraszervezőként a távolból is vissz sugározzanak azokra, akik közül kiemelkedtek.

Így, az egyik unoka, Balogh Zoltán, aki 80 esztendővel ezelőtt, 1930. február 3-án csikorgó téli hajnalban látta meg először Isten felkelő szent napját. A nagy hidegben a szülők nem merték a templomba vinni, ezért az idős lelkész, Bottyán Pál otthon keresztelte meg.

Az alacsony termetű, rendkívül mozgékony legényke az elemi iskola első négy osztályát Erdőhegyen végzi Kilin Sándor tanító új irányításával. A kisdíák örömeire akkortájt az iskolaudvaron nyújtó, korlát, mászókötel és mászórúd is létezett. A tanító majdnem infarktust kapott, amikor Zoli a mászórúd tetején zászlószerű pozícióba merevítette testét. Sőt, otthon még verést is kapott, amikor az iskolából hazafelé menet, a Fehér-Körösön átívelő vashíd gyalogjárója helyett a híd ívkorlátján mászott át a folyó felett.

1940-ben a család Nagyváradra költözött, de gimnáziumi tanulmányainak első két évét bentlakóként a Kolozsvári Református Kollégiumban végezte, majd Váradon folytatta. Eleinte úszni járt, majd a Nagyváradai Törpecsapatában focizott, ahol természetesebb társai minduntalan felbuktatták az alacsony növésű csatárt. Egy osztálytársa unszolására és néhány korty rum bátorító

hatására került kapcsolatba a tornával, és Réti Ferenc irányításával hamarosan figyelemre méltó eredményeket ért el.

Egy kolozsvári tornaversenyen baleset érte: lezuhant a nyújtóról, könyöke kifordult a helyéről. Az orvos majdnem elájult a rémülettől, de Botez Mihai aradi tornász társa rögtön odaugrott, és helyrerántotta a kificamodott könyököt. Azóta is hálával gondol későbbi válogatott társára.

Érettségi után Kolozsvárrakerül, ahol máregyetemi hallgatóként, az Elektromos torna szakosztályának állandó csapattagjává válik. 1950-től vesz részt az országos tornászbajnokságokon, sőt hamarosan a román tornászválogatott tagja lesz. 1952 áprilisában meghívják a helsinki olimpiára készülő tornászválogatott bukaresti edzőtáborába, majd részt vesz a nyári olimpiai játékokon is, ahol, bár nem ér el világra szóló eredményt, de tiszteességgel helytáll.

Ettől kezdve éveken át a román tornászválogatott tagjaként képviseli országunkat nemzetközi fesztiválokon és országok közötti tornászviadalokon Bulgária, Lengyelország, Magyarország (ló-lengésben III.), NDK (lóugrásban II.) válogatottja ellen.

1955-ben lóugrásban aranyérmes országos bajnok. Ezen kívül az országos bajnokságokon különböző szerekben 5 ezüst- és 6 bronzéremet is szerzett. Mint vidéki tornász, nehezen tudott lépést tartani a bukarestiekkel. Több ízben is a bukaresti Dinamohoz csábították, de nem vállalta, ezért lassan-lassan háttérbe szorult.

Időközben elvégezte a Bolyai Tudományegyetem biológia-kémia szakát, és 1952-től a nagyváradi 7-es sz. Általános Iskola tanára 1992-es nyugdíjazásáig. Családalapítása (1958) után tornászként már nem aktivál, de néha tornaversenyeken bírászkodik. Nagyváradon gyermek tornaszakosztályt irányít. Növendékei közül egyesek testnevelő tanárok, sőt bajnokok is lettek.

Nyugdíjasként Budapestre költözött, de kapcsolata a szülőfölddel nem szakadt meg. Legutóbbi tudós nagybátyja, dr. Balogh Ernő erdőhegyi emléktáblájának leleplezése alkalmával üdvözölhettük.

És most őt köszöntjük 80. születésnapja alkalmából, erőt, egészséget kívánva neki és még számtalan tevékeny esztendő szeretői körében. Megérdemelné, hogy az erdőhegyi iskola most épülő

új szárnyának tornatermét a tisztelet és megbecsülés jeléül róla nevezték el.

(Szövétnek, 2010. febr.)

Ui.: Azóta megtörtént a névadás is.

Balogh Zoltán a román tornászválogatott mezében

1952. Helszinki Olimpián részt vevő román tornászválogatott, balról jobbra: Örendi Fritz, Kocsis Ferenc, Botez Mihály (Aradról), Balogh Zoltán, Loşniţa Aurel

Vigyázó szemetek Simonyira vessétek!

*Ami gondom még volna hátra,
az már nem csak az én ügyem,
hisz ami fáj, az ügyis fájna
ezen a tájon – nélkülem.*

(S. I.:Töredékek – 1.)

A *simonyifalvi falunap* évek óta újra és újra valósággal felkínálja a Simonyira történő odafigyelést. Ezért hát: – *Vigyázó szemetek Simonyira vessétek!*

Ugyan kire, kikre? Talán a *Jókai* által is megörökített „*legvitézebb huszárra*”, a napóleoni háborúk rendíthetetlen hősére, *Simonyi óbesterre*, az 1804-től osztrák bárói cím, majd 1815-től magyar bárói cím viselőjére, aki a Körös vidéki kamarai birtokok 1817–27 közötti elárverezése idején a kincstártól 1819-ben megvásárolta *Bélzerindet* és *Vadászt*, ahol kastélyt épített, és a kor elvárásainak megfelelően modern uradalmi gazdálkodást honosított meg?

„*Volt egy férfi, aki amellet, hogy tökéletes eszményképe lehet egy, csupán a költők agyában született, középkori lovaghősnek, valódi élő mintája marad egy tetőtől talpig magyar vitéznek (...). Ez a férfi volt Simonyi József ezredes.*” (*Jókai: A legvitézebb huszár*).

Netán fiára, a politikus báró *Simonyi Lajosra* figyeljünk, aki 1847–48-ban Arad vármegye követe az országgyűlésben? 1848–49-ben az első népképviselési országgyűlés tagja, aki követi a kormányt Debrecenbe, majd Görgei seregében harcol. A szabadságharc bukása után Temesváron bebörtönzik, majd szabadulását követően, az apjától örökölt vadászti birtokára vonul vissza. Később évtizedeken át országgyűlési képviselő, 1885-től a főrendi ház tagja. Időközben 1875–76-ban a Tisza-kormány földművelési, ipar- és kereskedelmi minisztere. Tulajdonképpen ő telepíti 1882-ben *Simonyifalvát* a Vadász és Apáti közötti régi erdőszház környékére.

Van, tehát, kire és mire odafigyelni.

Bizony van, különösképpen, hogy jó atyánkfia, a Körös-Maros menti táj sarjadéka, *Sarusi Mihály*, tollnok uram, saját prizmáján át ismételten *Simonyira* irányítja figyelmünket, Simonyifalvára és „*elbolygott szép fiára*”, *Simonyi Imrére*, a „*vég-gyulai költőre*”.

A *József Attila-díjas* író-költő és *Táncsics-díjas* újságíró, Sarusi a szintén *József Attila-díjas Simonyi Imréről* értekezik három széptanulmányban, három kurta beszélyben. A csupán 65 oldalas szerény könyvecske a *Magyar Téka Erkel Sándor Könyvesház* kiadványaként Békéscsabán jelent meg a Városi Önkormányzat támogatásával.

A három részes tanulmánykötet első „*okfejtése*” a *Simonyi a legnagyobb?* című még 1995-ből való, és egyéb Sarusi-kötetekben már napvilágot látott. Alaposan megismerjük a gyulai Dob utca 6. sz. alatti *egyszemélyes fegyenctelep* lakójának életkörülményeit, a kőkeményen nemzeti s demokrata szellemű költő gondolkodásmódját, emberi viszonyulásait. Sarusi szerint „*(...) végtelenül durva volt. Kíméletlen, mosdatlan szájú, istentagadó(...). Aki nem ismerte, nem szokta meg, az első szóra faképnél hagyta.*”

Lakásában halomnyi rendetlenség. *Teljesen szabad csak disznóólban lehet az ember?* – kérdi Sarusi. Kedvesei, a „*kiscselédek*” néha kitakarítottak, s a „*nagycseléd anyja (...) tisztába tette felnőtt fiát*”, a lángész költőt, akit Sarusi a múlt század második fele legnagyobb magyar költőjének tart: „*Kristálytisztá a hangja, forrástiszta a gondolata, áttetsző minden mondata, patyolattiszta a (versbeli) hite, az utolsó hangig tökéletesre csiszolt valahány költeménye.*”

S a társadalom alig vesz róla tudomást. A semmibe vett tehetség majdnem beleőrül e honi száműzetésbe,

*Szakadt reád annyi gyalázat
hogy abból fedelet
ácsolhat föléd az alázat
s a szeretet.*

(S. I: Vers)

A második fejezet *Simonyitól Simonyiig*, a szerző más jellegű gyűjteményeibe szintén bekerült, tulajdonképpen Sarusi simonyifalvi kiruccanásainak élményeit rögzíti Kovách Géza *Korunk*beli falumonográfiájának tükrében beszél Simonyifalva múltjáról, Simonyi óbesteréről, s a tulajdonképpeni falutelepítésről 1882-ben br. Simonyi Lajos által, Simonyi Imréről, őseiről, a Szmola és Annabring családról. Beszél a kis Szmola Imre születéséről a keresztelési anyakönyv 173.lapjának 60. sorszámú bejegyzése alapján, a szülőházról, az utolsó Simonyi Imre látogatásról 1956-ban, a jussolás miatti családi vitákról, az itthoniak nem éppen hízelgő megnyilatkozásairól: „– *Szeleskedett illetibe éppen eleget!*”.

Értekezik továbbá a H Mónár József dr. által felhevített *Simonyi-kultuszról*, a *Simonyi-emlékház* létrehozásáról, végül az unokahúg, *Hévízi Ottilia* és a költőrokon kapcsolatáról, találkozásairól 1956-ban, 1971-ben és még egyszer a gyulai fürdőben. Ottilia emlékező (-keztető) levele 2000-ben íródott: „(...) Én szólítottalak meg. Tíz percet beszélgettünk, s szabadkozva mondtad: – Meghívtalak volna, de már nincs miről beszélnünk, mindent elmondtunk egymásnak. Azt hiszem, akkor halt meg az utolsó rokonod számodra. Én voltam. Ha valamennyire ismerlek, azt a verseiden keresztül értem el. De azt is tudom, hogy a *lírai én* és a *költő* közé nem lehet egyenlőséget tenni. (...) Mert rokonok vagyunk mi mégis, Imre bátyám, olyan magányos fajta, öntörvényű, nagytörvényű emberek.

Tisztelettel unokahúgod, **Hévízi Ottilia**

Simonyifalva, 2000.júl.24.

Az utolsó rész *A többit bízza rám. Üdv, Imre* címen *Sarusi levelesládája*, 1971 és 1992 között írt, 17 keltezés nélküli (Megj.: csak a bélyegpecsét alapján köti időhöz) *Simonyi Imre-levél* sommázatát, valamint kapcsolattartásuk lényegét és nem ritkán durvaságig fajuló keménységét foglalja magába.

A két József Attila-díjas költő-író, *Simonyi Imre* és *Sarusi Mihály* között 24 évnyi a korkülönbség. A szinte nemzedéknyi apa-fiú viszony okán talán még érthető is Sarusi kifakadása:

„(...) gyakori türelmetlensége és alkalmankénti féktelen durvasága, bevallom, taszított. Ami valamelyest a közelében tartott: a tisztelet tiszta költészete iránt.”

A súlyosan beteg, ágyban tehetetlenül kornyadozó Simonyi keserűen jegyzi meg: „*Túl nagy terhet viseltem, cipeltem (...). Kiderült, nem emberre szabott teher volt az. Hát most fizetek. Egy csúnya életnek, egy ronda véggel. Ahogy illő a magamfajtanak.*”

Utolsó leveleinek egyikében írja: „*Ha jól olvas: az igazi mát, s az igazi mai valóságot nem is olyan ördögösség kiolvasni belőlem! Várja be türelemmel, amíg vagy maga nő fel az igazsághoz, vagy az Igazság növi fel (látványosan!) a valóságot.*

A valóság nem érték, csupán tény. Az igazság: érték, amit a valóság dudvája koronként eltakar.”

*

* *

Az elején *Jókait* idéztem az első Simonyiról. Örök tanulságul vele zárom fejtegetéseimet minden simonyi(falvi) és magyar ember okulására: „*Hallgasd meg te is, ifjú nemzedék: ki volt ő, mi volt ő?! És tanuld meg, hogy azelőtt is voltak ám derék emberei a magyarnak! – Ezután is lesznek, ha Isten úgy akarja.*”

És akarja...Úgy legyen! Ámen.

Simonyi Imre még hozzáfűzné:

játszódjatok hát lelkeim

*verjétek félre repedt szíveinket
mint a felnőttek a harangot veszély idején
s mit reánkdobáltak a szennyesek
törölgessétek egymást le a sártól.*

(S. I.: Biztató)

*

* *

*Vakmerően és föltétel nélkül kell élned.
– Már maga az élés vakmerő tett;
s magyarul élni: a legveszélyesebb
vakmerőség. – Hát élj veszélyesen!
Élj magyarul.*

(S. I.: Munka, találkozó)

*

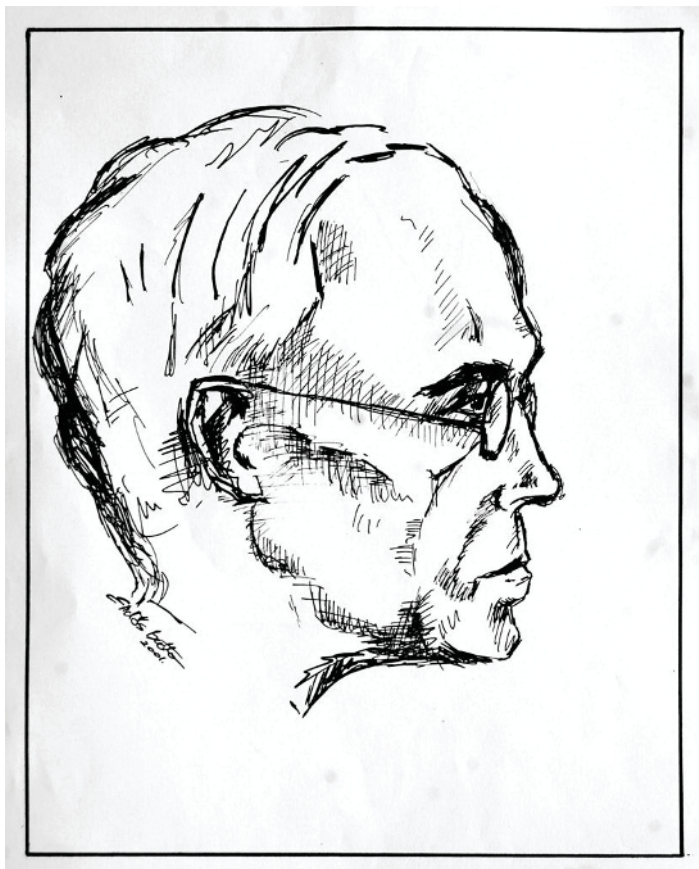
* *

*S majd meglátod: éjfél után
dúdolni kezd e drág táj
valami olyan dallamot
– csak errefelé hallhatót –*

(S. I.: Törökzug, Csíkosér)

Sarusi Mihály könyve által újra hazahozta költőnket, s általa hazajött ő is, hiszen az egykori Kis-Sáros és Nagy-Sáros (Sarus) valahol itt, a Körösközben alussza örök álmát.

(2013)

Szabóné Erdős Beáta Olosz Lajos portréja

Ottiról simonyisan

Mottó: „*Ó, szív! - omló dallamra zendülj!
Ölts ünneplő gúnyát ma, lélek!*”

(Simonyi Imre)

Tisztelt felnőtt és gyermek vendég-koszorú!

Kedves mindnyájan, akik eljöttetek és eljöttünk, közelebből és távolról, személyesen vagy lélekben a tisztességtevés eme fel-emelő ünnepére, Hévízi Ottília tanárnő emléktáblájának leleplezésére.

Ha élne, idén lépne a hatodik X-be, de már kilenc éve, hogy végleg távozott közülünk. Még ma is döbbenet béklyózza lelke-met, ha tíz évvel ezelőtti telefonüzenete jut eszembe: – Csanádi! (így szólított kollegiálisan), én úgy érzem, hamarosan egy kicsit meghalok!! Arra kérlek, te mondj felettem búcsúztatót a magyar-tanárok részéről, te ismersz engemet! Nem dicshimnusz-t várok, csupán tárgyilagos méltatást.

Torkomon akadt az elhárító tiltakozás: – Még ne! Majd meg-beszéljük! – Könyörtelen, már-már követelődző volt a hangja: – Számítok rád! (s letette a kagylót). Mit tehettem?! Bénaságom a felkérés vállalását jelentette... Ő állta a szavát..., én is...

*

* *

S most ismételten felkérés érkezett. Az igazgató úr hívott fel. Hiszem, most is Otti üzent. Mit tehettem?! Ismét vállaltam...

Általános iskolás korától ismertem a mozgékony, kissé izgá-ga leánykát. Egykori magyartanára hívta fel a figyelmemet fogal-mazásaira, egyéni ízű szóképeire, sajátos meglátásaira... Aztán jó ideig, mint gyermekifjú eltűnt a látókörömből, míg újra felbuk-kant, már felnőttként, sőt kollégaként, hiszen időközben a ma-rosvásárhelyi főiskolán magyartanári diplomát szerzett. *Zimánd-újfalura*, majd *Vadászra* került, míg végül a szülőhely varázsa hazacsábította *Simonyifalvára*.

Úgy gondolhatnánk, hogy – legalábbis szakmai vonalon – révbe ért... A nagy előd, Emma néni nyugdíjaztatása után az iskola igazgatója lett, tovább képezve magát, II., majd I. fokozatú magyartanári képesítése révén. Tanítványai rajongásig szerették, kollégái is elismerték és becsülték.

Mégis, mégis... Magánélete mintha vakvágányon futott volna. Életútját sorstragédiák sora pecsételte meg. Piciny korában elveszítette édesanyját, talán még arcvonásaira sem emlékezett. Így nevelkedett, növekedett félárván, lelki sebeiből vérezve. Az édesapja új családot alapított... De minden igyekezet és szeretet ellenére ... a gyermekifjú különccé vált. Ezt még súlyosbították magánéletének ifjúkori csalódásai és tragédiái... egyfajta elidegenedései, sajátos öntörvényű viszonyulásai..., családalapítási és anyaságvállalási ellehetetlenülései.

Dacos tehetetlenségében a József Attila-díjas jeles költőrokon, *Simonyi Imre* nyomdokain lépegetve élte önsanyargató, önemésztő, mondhatni önpusztító, a maga módján sajátosan bohém életformáját. *Simonyi Imre* költői szavai illenek ide:

– *Egyszerre mégis úgy elszomorodsz...*

és bámulsz csak magad elé,

mint aki unod az életet,

mint aki unod a halált,

mint aki unod az unalmat

– *s úgy érzed mindjárt sírni muszáj.*

És ölni szeretnél!...

– *Aztán elgyengülve hanyatt dőlsz,*

nézed a pókhálót a falon

s a könyv kihull a kezedből. –

(S. I.: Egy nap)

Megpróbált ugyan még egyszer kilépni sorsa börtönkorlátai mögül, de a Várad melletti *borsi iskola* sem nyitott reménykeltő lehetőségeket. A sorsüldözött riadt menekülése volt ez csupán... Egyetlen út létezett még: vissza a szülőfalu édes *alma mater*-ének védő szárnyai alá, *Simonyifalván* vállalni a Gárdonyis *lámpás* szerepet, a Móriczos *nemzet napszamosának* kulis gürcölését,

az Ady-féle zárkanyitó tanítót, akinek szélvészverte, szép nagy szívére vár egy sötét ország.

Mindenért lelkesedett, ami a gyermekek érdekében zajlott, maximális igényességgel tanított, és szerette növendékeit, akik ezért vizsontszerették. Kell ennél több?!

*Ahogy lehet. – Magában hordva átkát;
a sorsot: hogy különb a többenél,
s a kint; aki kötésig sem ér:
kényre, kedvre törhet felette pálcát.*

(S. I.: Magyar)

Ítékezni lehet, de mérlegelni is, s egy „fájdalmas élet jussán” emléktáblát avatni:

*Aki boldog, az biztos nagyon boldog
és a boldognál is van boldogabb
– Ám akit derékba kaptak a gondok,
csak nézi a gondtalan arcokat.*

(S. I.: Cantata profana)

Hulljon le hát életedről s emléktábládról a lepel, hogy mindig tisztán őrizhessék anyanyelv ápoló hűségedet tanítványaid, kollégáid és barátaid!

*Köszöntelek kemény, hűvös szóval,
igazzal, nem vigasztalóval*

*Kinek álmai dőltek rendre,
fejére lázadt annyi terve,
s a sorsa is immár betelve.*

*És vesd meg konokul a lábad,
s ha üzensz egy régi hű barátnak:
vállával támasztja a vállad.*

(S. I.: Egy baráthoz)

Simonyifalva
2011. ápr. 9.

Csanádi János
ny. magyartanár

„Az életem adnám azért, hogy túléljem a halálom”

Bagdi Sándor emlékezete

A fanyar humor nagy tehetségű szókimondó hazai egyénisége immár öt éve, hogy az eliziumi rétekre távozott. Bizony, keveset tudunk róla, pedig illene alaposabban megismernünk, hiszen bármilyen messze szakadt szülőföldjétől, mégis a mienk maradt.

Erdőhegyen született 1925. január 7-én. Id. Kilin Sándor tanítványaként szülőhelyén végezte általános iskolai tanulmányait, majd Aradon érettségizett. A Bolyai Tudományegyetemre felvételizett, de csak 1958-ban szerzett diplomát. Önéletírásában jegyzi meg *„matematikatanár lettem, hogy sok-sok ifjút megkíméljek zord kockafejek rideg zaklatásától jóindulatú természetemből fakadó szívélyes pedagógiámmal.”*

Tanári pályafutását Erdőhegyen kezdi, Nagyzerinden folytatja, majd a Nagyszalontai Arany János Líceumban oktat matematikát másfél évtizeden keresztül. De belső énje az irodalmi alkotó munka vonzkörébe csábítja. Szatirikus élű prózájára hamar felfigyelnek.

Novelláit karcolatait, humoreszkjeit 1963-tól a kolozsvári Utunk közli. *„Író lettem mégpedig az a fajta, aki a humor és a szatíra görcsoldó szerével próbál enyhíteni a kiváló emberiséget érdemtelenül sanyargató gyötrelmeken.”*

1968-ban a Forrás sorozatban Szabó Gyula előszavával jelenik meg Fura intermezzo című kötete, melynek karcolataiban a társadalmi és a közélet groteszk helyzeteiből bont ki erkölcsi tanulságokat. A hetvenes évek fordulójára azonban a társadalmi-politikai viszonyok ellehetetlenítik irodalmi alkotó munkáját. Arra kényszerül, hogy 1973-ban elhagyja hazáját. Az Egyesült Államokban, a Kalifornia-beli Santa-Barbarában telepszik le. Távozása az erdélyi, 20. század végi magyar szatirikus próza

nagy vesztesége. *„Az USA-ban élek saját hazámban, a saját feleségemmel, fiammal és választékos angol nyelvtudásommal, amellyel kitűnően érvényesülök, ha kevésbé figyelnek rám.”*

S ahol odafigyelnének az édes anyanyelven papírra vetett, halálosan komoly, humoros szóra, igen messze esik tőle. Mert a távolban kimondott szó csupán jel marad, jelzéssé csak a hazai tájakon válhat.

A budapesti Pilvax Kiadó jóvoltából 1990-ben napvilágot lát *Bagdi Sándor A hétfejű nagybácsi* című humoros írásainak gyűjteménye. Az óceánon túli Santa-Barbarából elindított palackposta talán partot ért.

Üzenetére nem Kaliforniában, hanem a Körös-Maros menti tájakon illik ráfigyelnünk.

Bagdi Sándor: Vaktöltények melyekkel pontosan célzom magamra és a hozzám hasonlókra

(Aforizmák)

Szeretek játszani a szavakkal. A szavak öregkoruk ellenére is értik a mókát.

Egyszerű emberek leszármazottja vagyok. Ez nagyon jó, mert ahhoz képest vittem valamire.

Reggel mindig mosolyogva ébredek. Sietek mosolyogni, amíg nem késő.

Befeléforduló egyéniség vagyok. Nézem, van-e még hely a gyomromban.

Az üres gyomor korogni szokott. De micsoda zaj volna, ha az üres fejek is korognának.

Magamnál nagyobb urat nem ismerek. Mert a nagyobb urak nem akarnak velem ismeretséget kötni.

Szeretem a sötét szemüveget. Sokkal erkölcsösebbnek érzem magam mögötte.

Bizalommal tekintek a jövőbe. A pszichiáterek még nem tudtak segíteni rajtam.

Újságban a rossz híreket olvasom utoljára. Ingyenc vagyok.

Nagyon barátságos tudok lenni. Csak ne zavarjon senki a jelenlétével.

Nálamnál alacsonyabb műveltségű emberrel nem vitatkozom. Ezért nincs vitapartnerem.

Irtózom a betegségektől. Majdnem úgy, mint az orvosoktól.

Mindig odafigyelek, ha hozzám beszélnek. Hátha végre mond valaki valami fontosat.

Nem követek semmilyen irányzatot. Ha nincs csinos lába.

Természetimádó vagyok. Imádom a saját természetemet.

Békére vágyom. Miután ellenségemet eltemettem.

Tehetségemből élek. Hát csoda, hogy keveset keresek?

Elismerem, ha tévedek. Viszont sose tévedek.

Szeretnék átlagon felüli ember lenni. Legalább keresetben.

Nincs szükségem kábítószerre. A havi számlák eléggé fejbe kólintanak.

Kontóm az égienknél feltétlenül pozitív. Sokkal kevesebbszer káromkodom, mint ahányszor okom volna rá.

Félek a rossz hírektől. Azt hallani, hogy másnak milyen jól megy.

Az élet igazságtalan volt hozzám. Mindig olyan szomszédokat adott, akik jobbmódúak voltak, mint én.

Nem tekintem magam félreismert, eltiport zseninek. Kivétel
vagyok.

Akaraterőmet egyre fejlesztem. Egyre akaratosabb vagyok.

Nincs elég önbizalmam. De hogy bízzak meg olyasvalakiben, akit
nem ismerek eléggé?

Sokszor úgy érzem, betelt a pohár. Olyankor nagyobb poharat
veszek.

A hibát magamban keresem, nem másokban. Ez a legnagyobb
hibám.

Sok rossz szokást vettem fel életem során. Igyekszem
alkalmazkodni a világhoz.

Gyűlölöm a tolakodókat. Maradjon csak nyugodtan mindenki
mögöttem!

Térben és időben élünk, ha van pénzünk.

Italos emberek közül a legveszélyesebb a vérszomjas.

Szeretném tudni, mi a véleményed rólam. Hogy nekem se legyen
jobb rólad.

Több szem többet lát. Mindig családotul nézzük a fizetésemet.

Senki sem lakója e Földnek, amíg bele nem költözik.

Sírfeliratom az legyen: Rólam annyi rosszat mondhattok, amennyit
akartok. Úgysem tudjátok visszafizetni a kölcsönt.

(Szövétnek, 2008. aug.)

Adorjáni Nagy Aranka

Órszem vagyok a lelki vártán

Pap költőnőt köszöntött a minap a Kisjenő-Erdőhegy-i református gyülekezet és a Körösmente Irodalmi Kör. Költőnőnk, aki megyénk szülötte, akit a szálak, a kötődések végzetesen vissza-visszahúznak. Gyorokon látta meg az Isten napját 1926-ban egy ötgyermekes pap család elsőszülöttként. Kétévesen Belényesújlakra, majd hatéves korában Erdőhegyre kerül, ahol édesapja hosszú évtizedeken át a református gyülekezet lelkipásztora. Ide kötődnek az első gyermekévek, a kisiskoláskor, majd a vándormadárként vissza-visszaröppenő ifjú és felnőtt élményei. Két évig tanul az aradi zárdában, majd 1944-ben Nagyváradon érettségizik. Az ottani diáklapban jelennek meg első irodalmi próbálkozásai. Teológiai tanulmányait Kolozsvárott végzi, ahol Adorjáni Albert lelkészhallgató felesége lesz. Magyarorszátra, Dés-Cichegyre, végül Kolozsvárra kerülnek. Közben terebélyesedik a család: öt gyermek boldog édesanyjává, tizenöt unoka nagymamájává válik a tiszteletes asszony. Igét hirdet, keresztel, esket és temet, s közben az évtizedek tapossák egymást. Szolgál a szó legnemesebb értelmében, a szószéken és a konyhában. A háztartási gondok közepette érlelődnek versei, közlési lehetőség nélkül. „*A vers- gond már nem is gyötör /a tiszta tényér lett tömör/ költeménye a délutánnak*” írja erről *A szolga* című versében. Versírási törekvéseit a családon és néhány jóbaráton kívül alig ismerik. Hiányzik az értő, bíráló szó, az irodalmi közvélemény visszacsatoló jelzése.

1990-től közöl a *Családi Tükörben* az *Egyházi Lapokban*, a *Református Szemlében*, az *Igehirdetőben*, a *Református Családban*, végül 1992-ben megjelenik *Örök adventben*, s 1993-ban *Eső-kisasszony* című kötete.

Az előbbi nyolcvannégy költeményt tartalmaz, nyolc ciklusba foglalva, Balla Zsófia válogatásában.

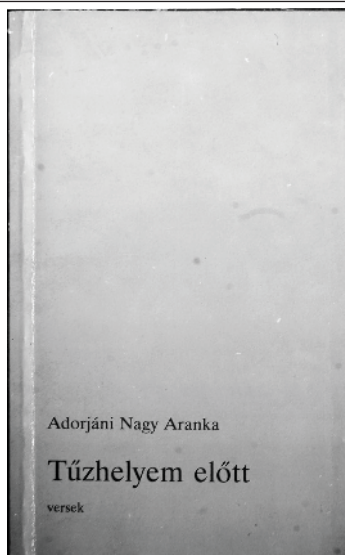
Magánéleti lírája főleg a család megtartó kohézióját, a szülőföld, a táj, a természet varázsát, a hazaérkezés örömét, a köznapi élet apró rezdüléseit, a papi hivatás felemelő nagyszerűségét, az Istenhez való közeledés reményét tartalmazza. Lírájába közéleti hang is beleszövídik. Katonafiához írja: „... *téged is magába zárt/ az a világ, amelyet szuronyok/ kérlelhetetlen törvénye köt*”.

Kedveli a kötött formájú verset, különösen a szonettet, de szívesen enged teret a szabadverseknek is. A gyermekverseket tartalmazó második kötetében gördülékenyen hagyja lüktetni a gondolatokat, szinte gyermeki módon eljátszik a szavakkal. A két kötetben szerencsésen találkozik a költő-édesanya és szobrászfia Adorjáni Endre (aki az illusztrációkat készítette) grafikusai ráérése.

A magát „mindenről lekésőnek”, a „sokat, mindent akarónak” valló Adorjáni Nagy Aranka emberi-költői hitvallását érezzük Pohársors című költeményének zárósoraiban:

*Csak meg nem szünni
meg nem semmisülni –
élni, élni, embernek, pohárnak –
és még, repedten is
szolgálni tovább.*

(Szövétnék, 2009. febr.–ápr.)

Mézesné Kovács Eta

Dérütötte avaron

Hangoló egy szerény
hangvételő költészet befogadására

*Már dérütötte avaron járok,
Tovaszállt ifjúság, dőre álmok*

Kilenc X-el a háta mögött, szerettei biztatására merészkedik kötetel a nagyérdemű nyilvánosság elé *Mézesné Kovács Eta*, a kisjenői Körösmenté Irodalmi és Közművelődési Társaság tiszteletbeli tagja. A szép szó és nemes gondolatok bűvölete fiatal kora óta tartja őt vonzkörében. Amikor tollat ragad, nem a Parnasszus

elérhetetlen csúcscsaira való törekvés vágya hajtja, csupán az önkifejezés megfoghatatlan belső ösztöne fűti.

Vidéki polgári környezetben öröklődik belé ez a kultúrszomj, ami egész életét áthatja. A két világháború között újraperzsdülő erdélyi – ezen belül borosjenői – szellemi megújulás határozza meg érdeklődési körét. A nyolc gyermekes család szellemi mentora az irodalomkedvelő édesanya, aki könyvekre is áldoz, folyóiratokat járát, hogy gyermekei idejében beleízleljenek az írott szó teremtette képi világ gyönyörűségés titkaiba.

A szomszédok sem akárcik. Kovács Eta ifjúkori zsenyéinek első értékelője és ösztönzője *dr. Balogh Ernő* főorvos, kötetes költő (Ez az én vérem – Kolozsvár, Minerva, 1927). Ugyancsak pozitív ráhatással biztatja őt másik szomszédja, *Diószeghy László* rovtartani szakíró és tájképfestő, akinek koraimpresszionista fest-

ményeit a budapesti Nemzeti Szalonban, Aradon, Nagyváradon és Kolozsváron is megcsodálhatta a század első felében a műértő közönség. Híres lepkegyűjteményét a Sepsiszentgyörgyi Múzeum őrzi. Eta néni otthonának ma is ékességei és széptani ihletforrásai a Diószeghy festmények.

A borosjenői református lelkész, *Liszkay Kálmán* ismertette meg a fiatal Kovács Etával a Kolozsváron megjelenő *Ifjú Erdély* című szépirodalmi, tudományos folyóiratot (1923–1940), melynek főszerkesztője *Imre Lajos*, a gyakorlati teológia tanára, majd a Bolyai Tudományegyetem pedagógiai tanszékének professzora, aki oly sokat foglalkozott az ifjúságnevelés elméleti és gyakorlati vonatkozásaival. Szerkesztője, *Nagy József* buzdítja versírásra a fiatal lányt, aki egyre többet foglalkozik az irodalommal. Csoda-e, ha Kovács Eta verseit először éppen az *Ifjú Erdély* közli nyomtatásban?

És milyen nevek fémjelzik a lap szerkesztőinek ráérzését az ifjú talentumok irodalmi képességeire! Itt közöl többek között *Kovács József*, *Wass Albert*, *Gagyai László*, *Varró Dezső*, *Képes Géza* és mások. Az *Ifjú Erdély* emlékszámokat jelentet meg Bethlen Gáborról, Ady Endréről. Sorozatokat közöl a magyar irodalomról, az erdélyi fejedelemségről, az erdélyi gondolatról, az erdélyi magyar líráról, Kőrösi Csoma Sándorról. 1937-ben a tragikus körülmények között elhunyt József Attilát búcsúztatja. Különböző pályázatokat hirdet, melyeknek díjazottjai között olyan nevek szerepelnek mint: *Grandpierre Emil*, *Szabédi László*, *Bordi András*, *Márton Gyula*, *Csetri Elek*, *Nagy Olga*, *Köpeczi Béla*, *Marosi Péter*, *Kallós Zoltán*...

A fogékony lelkű borosjenői lányra nagy hatással van a vidéki *vasárnapi iskolák* vezetői számára meghirdetett három éves kolozsvári felkészítő tanfolyam, melyen olyan teológiai professzorok előadásait hallgathatja, mint a már említett *Imre Lajos* vagy *Tavaszi Sándor*, *László Dezső*, *Nagy József* és mások. Ilyen szellemi háttérrel és hozzáállással oktatja-neveli vasárnapi iskolás kis tanítványait, de egyre inkább érzi a vidéki elzártság magányát, a köznapi gyakorlati élet korlátait, melyek lírai énje kibontakozásának ezernyi akadályát jelentik.

Kisjenőbe való átköltözése után is kapcsolatokat keres és ápol. A Királyhágómellék-i Református Egyházkerület által *R Berde Mária* szerkesztésében 1939-ben kiadott *Istenes Énekek* című vallásos verseket tartalmazó kötetben Kovács Etának több verse is megjelenik, olyan költők alkotásai mellett, mint: *Ady Endre*, *Áprily Lajos*, *Bartalis János*, *Benedek Elek*, *Olosz Lajos*, *R Berde Mária*, *Szabolcska Mihály*.

Az aradi szépirodalmi és közművelődési folyóirat, a *Havi Szemle*, (1943–1944) összegyűjtött számait ma is őrzi. A második világháború után írásait a nagyváradi *Fáklya*, az aradi *Vörös Lobogó*, később a *Nyugati Jelen*, az országos *Előre* majd a *Romániai Magyar Szó* is közli.

Már képtelen magáévá tenni a modern költészet, számára újszerű forma és képi világát... s az idő is vészesen telik: „*Egy furcsa verset olvastam, Én nem értem a modern verseket! Se rím, se fantázia, Ez érthetetlen*” (Egy furcsa versről).

A kisjenői éveket bearanyozza családjának szeretete, és néhány bensőséges baráti kapcsolat: *Franyó Zoltán* látogatásai és levelei, *Olosz Lajos* öregkori „*hattyúénekes*” felvirágzása, a kolozsvári pap költőnő *Adorjáni Nagy Aranka* kötetes adventi kapuzörgetései, a külső szemlélő névtelen barátok és jószomszédok meleg ölelései, a *Körösmente Irodalmi Kör* fiataljainak lelkesedése. Még hazalátogat néha az egykori gyerekzajos ifjú ábrándos Borosjenőre, vonzzák az ellaposodó, gyepesedő sírhantok.

A nosztalgizáló szemlélődésre azonban már alig van igény. Újabb írásait ritkábban küldi közlésre, az aradi kulturális szemle, a *Szövétnék*, valamint a megyei napilap csak időnként közlik egy-egy írását.

Milyenek *Mézesné Kovács Eta* versei? Leszögezhetem: nem vajtfulú, sasszemű, modernnek mondott ítések asztalára valók. Zömében egyszerű, hangsúlyos ritmusú lírai megnyilvánulások, legtöbbször páros (a, a, b, b), fél (x, a, x, a) vagy kereszttrimes (a, b, a, b) formában, ritkábban a szabadvers kötetlenségeit használva. Nem pufogat világrengető frázisokat, gondolatait nem rejti homályos sejtetésű szóképekbe. Egy vidéki polgár leány, illetve asszony, feleség és családanya tiszta, őszinte kitárulkozásai, közösségi szolgálatvállalással kultúrához, Istenhez és egyházhoz.

Szerelmi lírája egyfajta magyar nótás ábrándozás (néhányat meg is zenésítettek) fel-felragyogó emlék „*fehéren hulló édes szerelem*”. Jóleső érzéssel állapítja meg: „*Eljössz néha vidám kedvvel*”, hogy azután a szerelmi érzés titokzatosságával kérdezze: „*Mi az, mi bennem muzsikál?*”

Rá kell döbennie, hogy minden, még a szerelem is mulandó: „*utamon elvirult virágok*”, „*Már dörög avaron járok*”, „*Én már hívős ősz felé megyek*”.

Magán és közéleti verseiben a második személyűvé transzponált lírai én járja „*álomszerű végtelen útjait*” s a közember őszinte nyíltságával állapítja meg:

*Kis álmaid nagyra nőnek.
Virágos fád, szép tavaszod,
Világváltó akaratod
Elcsitul a nagy viharban,
Szertehull a világzajban.*

(Számadás)

A proletkultos, békeharcos idők hangját idézik az 1952-ben megfogalmazott szép sorok:

*Szállj, szállj, fehér galamb,
Vidd az olajágot,
Örök békességet,
Az egész világnak!*

(Békedal)

Egyre inkább elembertelenedő korunkban keserűen fakad ki:

*Látnom kell hogy rohan vesztébe
Ez az elvakult, romlott világ.*

(Állok a parton)

Csoda hát az emlékekbe menekülés?

*Ezüst hullámok messze vittek,
Meseországba, tündér mezőkre,
Virágok nyíltak, csók virágok,
S hulltak a szirmok a későn érkezőkre.*

(Ábránd a Körösparton)

Olyan bódító az elmélázás: „*Tavasz suhan át a szívemen*”, „*Álmodjunk még tavaszt*”, és bár még tart a „*késői tündérvárászat*”

és „Nyárízű még a harmatos reggel”, már „sárgult avart tapos a láb”. A nosztalgikus tavaszkép újra és újra felsejlik:

*Tavaszt csókolt
Kertünkre a nap.*

(Madárijesztő)

*Kacagva járjuk az utat,
A tavasz felénk integet,
A tavasz... a jövő...
Mosolygó arcú kisgyerek.*

(Tavasz)

Kilenc évtized élmény- és emlékhalmazába mennyi minden belefér: az anyaság önfeledt örömétől a gyerekbabusgató csacsogásig, gügyögésig, a kerti virágok tarkaságának felidézésétől az aranyos madárcsivitelésig, a szülői ház és anyasírató könnyektől (*Korhadat kapun rozsdás zár*), a mostoha hazától való búcsúzásig

*Drága volt nekünk itt minden rög
Sok fát, virágot ültettünk köréd
Hogy szép legyen az életünk
Igazi otthon, Menedék*

Temesvár hőseinek megidézésétől Vásárhely jajszaváig,

*Temesvári hősök
Dózsa unokái
Volt erő bennetek
A gátra kiállni.,*

szerettei, barátai megjelenítésétől a jeleseinkre való emlékezésig (pl. Benedek Elek „*most égi utakra/ szórja mesevirágait*”), az Istent kereső templomszenteléstől a sírkert nyugalmanak áhításáig, az édes gyerekkor ragyogásától a nyugdíjas kor megfáradt csendjéig...

*Csak múltam ezer
Emlékét hordom.
Nekem már nincsen
A mában részem.*

(Nyugdíjas kor)

Sohasem tartotta magát, a szó szoros értelmében költőnek, csupán egyetlen versében utal erre:

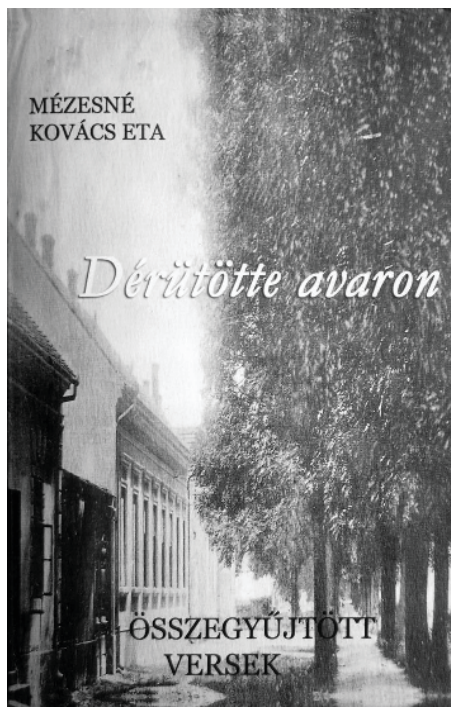
*Halk szavú, csendes költő voltam,
Amit írtam, nektek daloltam.
Életem, sorsom megénekeltem,
Nagy dolgokat sohasem tettem.*

(Unokáimnak)

*
* * *

Így kell őt elfogadnunk, sorsa egy század kórképe: két világegést, forradalmakat, impérium- és rendszerváltozást átélt vidéki polgárasszony, szépségideált kereső, de igazából a maga teljességében soha kibontakozni nem tudó költői lélek önkifejező küzdelmének dokumentuma. Költészete egy életpálya lírai számvetése, amely szerénységében is megérdemli, hogy szerzője, bár egykötetes alkotóként helyet kapjon olvasóasztalainkon, könyvespolcainkon.

Kisjenő, 2005.

Dénes József, a papköltő

Fészekre letem

Valamikor, 2004 őszén a nagyzerindi gyülekezet Dénes József személyében a „*hepehupás vén Szilágy*” Varsolc szülöttét hívta, és választotta meg a megüresedett református lelkészi állás betöltésére. A művészi szép befogadására hajlamos zerindi közös-

ség nem is sejtí, hogy az új tiszteletes, önmaga és szerettei örömére versírással is foglalkozik. Ugyan, honnan ez az ihletimpulzus?

Az ékesszóló költészet búvköre már irodalmunk kezdeteitől valósággal megbabonázta az isteni üzenet közvetítőit, a poétai hajlamú papságot. Első jeles költőnk Janus Pannonius, még latin nyelven ontotta Pannónia dalait, de hamarosan, a reformációnak köszönhetően, felvirágozott a magyar nyelvű költészet is.

A Károli Gáspár-féle Bibliafordítás, majd Szenczi Molnár Albert zsoltárfordításai, a magyar nyelvű istentiszteleti rend bevezetése, a könyvnyomtatás elterjedése megannyi eszköz a magyar-

ságtudat folytonosságának erősítésére, a magyarul csengő irodalmi szép szó művelésére.

Balassi Bálint, első magyarul író európai rangú reneszánsz költőnk, nevelőjének, Bornemisza Péter, protestáns prédikátornak és írónak köszönheti széles látókörű humanista gondolkodását. Évszázadokon át a különböző felekezetű papköltők, Sztárai Mihálytól Tompa Mihályon át Szabolcska Mihályig és Szombati Szabó Istvánig... vagy az utolsó fél évszázadban a régióinkbeli Zsisku Jánostól, Adorjáni Nagy Arankáig, Bartha Kálmántól Müller Dezsőig és Fazakas Lászlóig váltak az igehirdetésen túl a szép szó és nemes gondolat kifejezésének tántoríthatatlan szolgálivá.

A zerindiek jóleső elégedettséggel érzékelik, hogy Dénes József költeményeiben is „*ott lüktet az élet üzenete. Minden vers síró vagy nevető gyermek*”, aki „*felkarolásra, szeretetben való átölelésre vár*”:

*A legtisztább fény már ott ragyog,
ahol gyermekarcot csókolnak a csillagok.*

Nem késik hát a helyi irodalombarátok biztatása, hogy verseinek kötetes közlése által mutassa meg önmagát a szélesebb olvasóközönségnek is. Így lát napvilágot 2010-ben a szilágysági talajból a Körösközbe áthajló papköltő első kötete, a Feléd sietek, amely Isten kegyelméből egyben sorsközösség vállalása azokkal, akiket szolgál:

*Gazt tépek ki
olykor a szivemből.
Ugart tisztítani jöttem én ide!*

*(...)igavonó nemzedék vagyunk
izzadt homlok és tenyér,
Be nehéz a sorsszekér!*

(Részetek lettem)

*Bíztatón kacsintott rám az ég,
Egy szép csillagtól erőt veszek,
Lásd, Uram, én feléd sietek!*

(Feléd sietek)

Költészetének fő jellemzője a szerénység és az alázat:

*Csak akkor szólj,
Ha hangod szebb,
Mint a csend!*

Egyáltalán nem mellőzhető, szólampufogtató, inkább sejtelmesen egyszerű, már-már gyermekien naiv. Erénye, hogy papköltő létére verseiben nem válik didaktikus prédikátorrá, nem viszi túlzásba a biblikus vonatkozásokat, mégis szüntelenül érezzük az isteni gondviselés áhítatát. Mondanivalóját nem bugyolálja érthetetlen vagy félreértelmezhető képi burokba. Legjobb, ahol eltekint a kötött formától, szabad versei közvetlenebbek.

Az első kötet sikerén felbuzdulva, a másodikra nem kell sokáig várni. 2011-ben, az Aradi Református Egyházmegye lelkészi közösségének támogatásával, *Siska-Szabó Hajnalka* ihletett illusztrációival és borító tervével napvilágot lát a *Hervadt világ szépitője*, melynek felvezetőjében *Módi József esperes* biztató sorait olvashatjuk: „*Az őszinteség hangja szólal meg a versekben, s lelkész testvérünk tudja, hogy az őszinte hang sebezhetővé teszi annak szólóját. De mondania kell: igehirdetésben, versben, énekben, és életben azt, amit rábízott az Úr. Hirdetni kell, hogy csak Istennél csendesül el a lélek*” s az Ő irgalmas keze mindig talál a neki szentelt lelkekben „*egy ecsetre való szépséget, amellyel jobbá tudja tenni mások életét.*”

Amikor verseit olvassuk, nemcsak a lelkész, a „papköltő” áll előttünk, hanem a *közösségi ember* is, aki azonosulni tud a falu népével. Nem passzívan szemléli, hanem aktívan is részt vesz Nagyzerind és környékének közművelődési életében. Templomi igehirdetésein túl, kultúrember módjára, megpróbálja élhetővé tenni a falu világát. Főleg a népi folklórhagyományok, a magyar népköltészet értékeinek ápolásában vállal szerepet *feleségével, Erzsébet asszonnyal* együtt. A kishitű fintorgók, a teológiai *szakbarbárok*, csőlátásuk okán, a papi hivatással összeegyeztethetetlennek minősítik színpadi fellépéseit.

Költői megnyilatkozásait esetenként a középszerűek ellen-szenve, emberi féltékenysége és irigysége próbálja beárnyékolni, eljelentékteleníteni.

Dénes József azonban vállalja önmagát. Verseiben sok az élet-rajzi jelleg, minduntalan kísértenek a gyermekkor rezdüléseinek örömei-fájdalmai, a nemzeti, családi és hitbeli közösség sorsával való azonosulás által. Költészetének humánuma elutasítóan túlnő a harmadik évezred neobarbarizmusának állapotán, teljes költői lényéből az Istenközelség érzése árad.

*A mécsesekből kiégett
mind már az olaj.*

Bűnök átkos éjszakája ez!

*A fény, ami kell, az
csak a Golgotán*

Ragyog fel újra, emberek!

(Irány a Golgota)

Aggasztja, hogy magyar földön egyre inkább tért hódít a szubkultúra és az elnemzettelenedés.

*(...) a gyom
szaporodik nagyon a
Magyar Ugaron.*

(Timótheusz)

Isteni vezérlő gondviselésnek érzi, hogy a szilágysági hepehupa szülőtteként a körösközi Erdőháton megtalálta emberi és lelkeszi alkotó pályájának önmegvalósító lehetőségét.

A Királyhágómelléki Református Egyházkerület kiadásában, 2013–14-ben jelenik meg Szivárvány a könnyesőben című harmadik kötete, Csúry István püspöki ajánló soraiban Ezékiel próféta látomásával (Ez. 2, 4–5) rokonítja a kötet cím metaforáját. Ezért hát „*írd és mondd a szívedre helyezett gondolatokat, mert erre hívt el téged is a kegyelmes Isten!*”

Költészetében újra és újra felsejlik a szilágysági táj, a szülőhely, Varsolc megtartó varázsa:

*Ó, ti mesés gyermekévek,
Elszaladt velem az élet.
Ősi fészek helyén romok,
Halott ősök és rokonok.*

(Árván maradt emlék)

*Ez az én világom, mely
néha csak puszta lét,
egy félbeszakadt
boldog álom,
csak egy mese-töredék!*

(Kár, hogy álom volt!)

„A világot rendítő erő, a hit” által egyre inkább ráhangolódik Isten országára. Az ezredfordulón keserű féltéssel tapasztalja a globalizálódó világ elistentelenedését, református értékeink pusztulását.

*áramlik szabadon
idegenszabású szellem,
és lassan haldoklik
a tiszta istenhit.*

*kelet vagy nyugat
megmar minket,
s nem tudjuk átmenteni
tisztá, szent örökségünket,
idegen tenyérbe hullnak
értékeink, s csillag nélkül
maradnak templomaink.*

(Még tenni lehet)

*

* *

Hisszük, hogy a „fészekre lelt” költő jó úton halad egy saját, egyéni stílus kialakulásának útján, azzal az igénnyel, miszerint:

*Csak akkor érzékelnek, ha
Majd neked is lesz saját ragyogásod.*

(Ha ragyogni tudunk)

(2015)

KIK vagyunk (vogymuk)

A Körösmente Irodalmi Kör

1989. december 24-én feszült izgatottsággal fűtött lelkesedéssel keres fel otthonomban néhány Kisjenő-erdőhegyi értelmiségi fiatal: Czéczi József, Gácsi Sándor, Mosoni János, Borgya József és Mayer Fauszt.

Temesvár után szinte az egész ország lángba borult, forradalmi változások szele lengi át a közhangulatot. Kisjenő is forrong, mi sem ülhetünk ölbetett kézzel, az emberek számítanak ránk. Megfontolt józansággal próbáljuk áttekinteni az elvárásokat és lehetőségeket, nem mehetünk fejjel a falnak. Karácsony napjára közgyűlést hirdetünk az óvoda előcsarnokába.

Közben telefonüzenet érkezik Zerindről, hamarosan küldönc is felkeres: a zerindiek is várnak rám, még a polgármesterséget is felajánlják.

Ilyen hangulatban köszönt ránk Szentkarácsony napja. Bár nem vagyok forradalmár alkat, természetesen mindkét helyen az események részesévé válok. Nagy a nekibuzdulás, a társadalmi-politikai változások igénye egyre inkább felszínre tör. Ezen túlmenően nemzetiségünk ügyének felvállalása is becsületbeli feladattá válik. Mindjárt az elején megfogalmazódik egy demokratikus magyar szerveződés szükségessége. Helyben engem kérnek fel egyfajta státútum megfogalmazására. Az alulról jövő kezdeményezésnek hamarosan lendületet ad az országos RMDSZ megalakulása.

Fiataljaink tovább lendítik a kereket, Csáky Csaba doktor és Szabó Mihály is bekapcsolódik. Jómagam a politikai szerveződések túl egyfajta *kulturális megújulás*ban látom magyar népközösségünk felemelkedésének lehetőségét. Így jön létre 1990 januárjában a *Körösmente Irodalmi Kör* (Közművelődési

Társaság), melynek tevékenységébe lelkesen kapcsolódnak be az iskola magyar pedagógusai, fiatal értelmiségiek, orvosok, kultúrigényű gazdálkodók, akik felvállalják a *kör célkitűzéseit*: a helyi irodalmi- és folklórhagyományok ápolása, a szülőhely és környékének helytörténeti megismerése, a történelmi, irodalmi és tudományos nagyjaink évfordulós megemlékezései, egyházi és közösségi ünnepeink műsoros méltatása, valóságos kultúrmissziós küldetés vállalása a Körösköz falvainak művelődési házaiban és templomaiban; nyomtatványok, emléklapok, kötetek szerkesztése és terjesztése; ifjúsági táncsoport létesítése stb...

A kör népszerűségét nyomatékosítja, hogy olyan köztisztületnek örvendő tekintélyek is felvállalják ügyünket, mint *dr. P. Deák Emese*, a Kör elnöke, *Czéczi József* mérnök, népszerűsítő kiadványaink, meghívóink szerkesztője, a *Borgya család*, mint a *Bokréta* ifjúsági népi táncegyüttes megszervezője és fő szponzora, református lelkipásztoraink *nt. Papp Sándor* és *nt. Kovács Gyula*, valamint *Pántya Elemér* kisjenői római katolikus plébános.

Megnyugtató segítséget jelent az erdőhegyi két társas gazdaság vezetőinek, *Vajda Ferencnek* és *Szabó Zoltán* mérnöknek a hozzáállása, amikor megengedik, hogy műsorpróbáinkat, találkozóinkat a gazdaság irodáiban és gyűléstermében tartsuk, annál is inkább, mivel a kisjenői művelődési ház csak használati órabér fizetése fejében engedett volna ott tevékenykednünk. Otthonunk még a templomokon kívül az erdőhegyi óvoda és a kisjenői katolikus ifjúsági ház, valamint legújabban a református közösségi ház és az iskola tornaterme is.

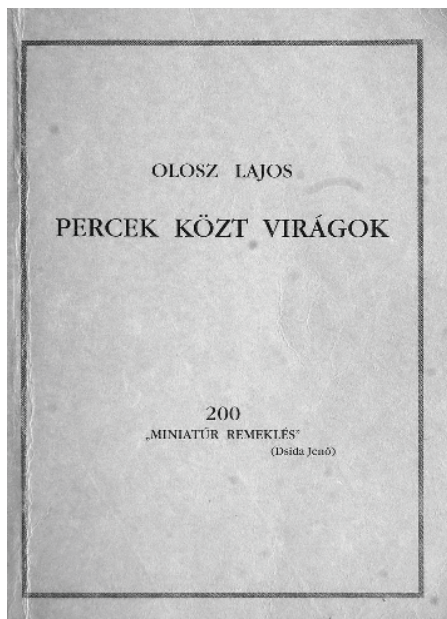
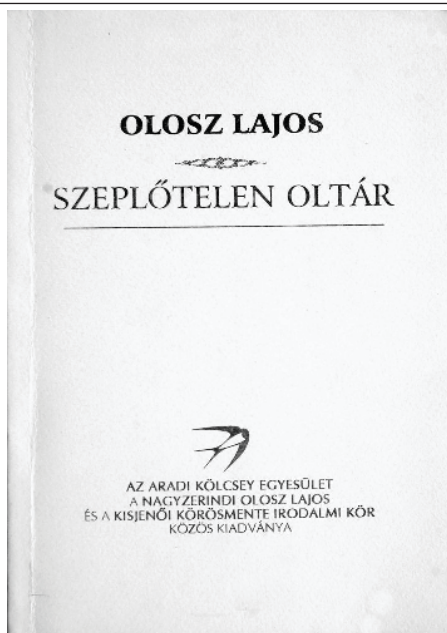
Immár negyed százada buzgólkodunk, s örömmel állapítjuk meg, hogy nem hiába. Olyan értékek és szépségek kerültek a felszínre, amelyek méltán tekinthetők közösségi magmaradásunk zálogának: az Olosz-centenárium megszervezése, a millicentenárium megünneplése, *Erdőhegy 650.* és *Kisjenő 800* éves évfordulójának a megünneplése; emléktábla leleplezése jeleseink tiszteletére: *Olosz Lajosnak*, *Kerekes Ferencnek*, *dr. Balogh Ernőnek*, *dr. Boros Bélának*; az *Olosz Lajos utca*-név kiharcolása. Az *Erdőhát Napok* rendezvényeinek fő közreműködői voltunk. Együtt örültünk kiadványainknak: *Bús gerlice csengő*

hangja című körösközi balladáskötet, *Olosz Lajos: Szep-lőtelen oltár* című istenes verseskötete, valamint *Percek között virágok* című miniatúr remekei. Egyházi és közéleti rendezvényeink, találkozóink igazi szellemi és lelki feltöltődést jelentenek.

KIK űk? – A *Körösmenti Irodalmi Kör* tagjai

A legaktívabbak természetesen a versmondók és egyéb szerepvállalók, akik büszkén őrzik és érzik át újra meg újra az elmúlt negyedszázad egyénenként megtanult 50–60 versét (Micsoda egyéni repertoár egy közember számára!) s azt az ismerethalmazt, amit a közös próbák és fellépések alkalmával magukba szívtak.

Kik űk? – A KIK minde-
nesei: *Borgya család, Czécsi József, Ditlinde †, Csanádi János, Demeter Enikő, Gácsi Éva, Gál Éva, Horváth-Ilyés Ibolya, Máté Adél, Máté Erzsébet, Máté István, Molnár Béla †, Molnár Erzsébet, Molnár Judit, Sime Sorin és Judit, Spánik Mária, Szécsényi Noémi, Szilasi Ildikó, Vince Edvárd*, valamint házi zeneszerzőnk, *Molnár Márton*.

Fellépési színhelyeink, irodalmi kirándulásaink: *Ágya, Ant, Árpád, Bélzerind, Erdőgyarak, Erdőhegy–Kisjenő, Fekete-gyarmat, Mezőbaj, Nagyzerind, Simonyifalva, Tamáshida, Vadász*, valamint *Arad* (Kölcsey Egyesület, Tóth Árpád Irodalmi Kör, Református templom, Tulipán), *Borosjenő, Pécska, Körösfő* (Kalotaszeg-Csucsá, Kolozsvár), *Nagyszalonta, Nagyvárad, Temesvár, Tordai hasadék, Detrehentelep* és a magyarországi *Sarkad* és *Kétegyháza*.

Az Ő országa

Siska Szabó Hajnalka illusztrációja a
Szeplőtelen Oltárban

A Körösmente Irodalmi Kör
a borosjenői templomszentelőn

Élet a halál felett

Siska Szabó Hajnalka illusztrációja a
Szeplőtelen Oltárban

És íme, nemzedékváltás előtt állunk, a hagyományok tisztelete és a jelen elvárásai megújulást igényelnek. Fiatalfjaink ígéretes hozzáállása reménykeltő.

(2015.)

Örök Golgotha

Siska Szabó Hajnalka illusztrációja a
Szeplőtelen Oltárban

*Siska-Szabó Hajnalka
egyik kiállításán*

Dinnyés József adventi koszorúja

A református egyház meghívására a Krisztus-várás második hetének végén érkezett Dinnyés József anyaországi zeneszerző és előadóművész Erdőhegyre, ahol három napon át vendégeskedett, és naponként két-két tevékenységen működött közre.

Adventi körsétájának pénteki, első állomása az iskola. Nebulók és tanügyiiek egyaránt feszült várakozással lesik, hogyan is néz ki egy eleven gitáros énekes. Pillanatok alatt megérik, hogy a költő szavaival élve, *nem a pacsirta fontos, csak a dal*. Amikor megpendül a hangszer, megpendül a lélek is, s az anyanyelv pergő ritmusa megpezdít gyermeket és nevelőt egyaránt. Költészetünk legszebb gyermekversei és dalai ragadják el az előadót és a hallgatóságot.

Péntek koraeste, a zsoltártanulás, az együtténeklés órái a parókia imatermében. Szenczi Molnár Albert zsoltárfordításainak szemléletes nyelve és gazdag gondolati tartalma ma is elbűvöli az énekest és az éneklő hallgatóságot.

A szombat délelőtt, megrendítő terepszemle órái: az 1849. augusztus 13-i fegyverletételt követő szomorú *hadak útjának* első állomásáról, Kisjenőről indulunk visszafelé az *időalagútban*. Amit ma fél óra alatt megteszünk, akkor egy teljes éjszakába telt: orosz fegyveres kísérettel fegyvertelen szabadságharcosok elcsigázott ezrei vonulnak, itt-ott surranó árnyak, bujkáló, menekülő, szökevény hadfiak.

És máris a csigerszöllősi síkon találjuk magunkat, a hajdani vízimalom közelében megállunk. Száguldó autók reánk dudálnak, továbbhaladásra biztatnak, de mi állunk megkövülten: itt ért véget a dicsőséges hadjárat, innen indult az út kerülővel az *aradi Golgotára*. Megelevenedik előttünk a fegyverletétel ceremóniája: az I., III. és a VII. hadtest felsorakozása, a gyalogosok tisztelgése, a hadifelszerelés és az ezredzászlók gúlákba állítása, a síró ölelések, a huszárok zokogó búcsúja lovaiktól, Görgey tábornok

utolsó seregszemléje és üdvözlő szavai Rüdiger orosz tábornok és törzskarának néma asszisztálásával.

Dinnyés József töri meg a döbönt csendet: – *Mi lenne, ha egyetértéssel és politikusi támogatással a hajdani fegyverletétel helyén a jövőben megtartanánk a »fegyverlenemtétel napját«, amikor is a földre dobás helyett magasra emelnénk mai fegyvereinket: a könyvet, a tollat, a gitárt, a fakanalat... a józanság mai szabadságharcos eszközeit? Talán még az együtt élő népeket is közelebb hozná egymáshoz!*

Ezen gondolatokon morfondírozva folytatjuk utunkat visszafelé – előre Pankotára s a fegyverletételről történő megegyezés színhelyére Világosra, melynek kastélyparkjában Bohusné Szögyény Antónia szobra tekint le reánk méltósággal.

Hazafelé az autó hátsó ülésén megpendül a gitár, és felhangzik az ének. Útfélre állunk, s úgy hallgatjuk a 80. zsolnárt, melyet egykor a szabadságharcos tábori lelkészek énekeltek:

*Hallgass meg Izráel pásztora
És Józsefnek vezérlő Ura,
Kit őrizz, mint egy juhnyáját,
Fordítsd hozzánk szent orcádat!
Aki ülsz a Kérubimon,
Jelenjél meg világoson!*

*Úr Isten térj hozzánk ismétlen,
Őrizz meg minden gonosz ellen!
Nyújtsd világosságodat,
Fordítsd ránk irgalmadat,
Térítsd hozzánk szent orcádat,
És semmi nekünk nem árthat!*

Otthon még megszemléljük az erdőhegyi születésű dr. Balogh Ernő dokumentum értékű tájfotóit, melyeknek egyikéről éppen az egykori, romjaiban is kecses néma szemtanú, a világosi várrom tekint le reánk.

A szombat este az irodalomé: a helyi *Körösmente Irodalmi Kör* találkozik a „*határtalan hazaszeretet*”, a költői szépség és

a nemes gondolat dalos nagykövetével, aki, mint egykori jeles lantos elődei Ilosvai Selymes Péter, Tinódi Lantos Sebestyén, Gyergyai Albert, hordja „*a szót, a hazuról hozottat*”.

És Dinnyés József megzenésítésében otthonra lelnek az anyarszági, a felvidéki, a kárpátaljai, az erdélyi, a délvidéki s a nyugati őrsegi, sőt a világi szórvány költőinek remekei egyaránt, mert összetartja őket egy mindenek feletti isteni kohéziós erő, az édes anyanyelv.

A második adventi vasárnap délelőtti, erdőhegyi istentiszteleten *nt. Papp József* Ezsaiás 40:1–11, valamint Lukács evangéliuma 3:1–6 alapján hirdeti az ígét és figyelmeztet az ígélet beteljesedésének közeledtére: „*Kiáltónak szava a pusztában: Készítsétek meg az Úrnak útját, egyengessétek az ő ösvényeit!*” Ezért kell ma is belekiáltanunk a világ zajába az evangéliumot, hogy e megfásult világ ünnepéből ne maradjon ki épp a Megváltó.

Dinnyés József adventi koszorúja gyertyájának fénye rávilágít, hogy bűnbánati élet nélkül nincs feloldozás. Ezért idézi a *130. zsoltárt*, melyet annak idején, 1823-ban a *presbiter-költő Kölcsey Ferenc* is olvasgatott és énekelt/nemzeti imánk, a *Himnusz* írása közben:

*Tehozzád teljes szívből
Kiáltok szüntelen
E siralmas mélységből.
Hallgasd meg, Úristen!
Nyisd meg te füleidet midőn téged hívlek,
Tekintsd meg én ügyemet,
Mert régen óhajtlak!*

És megrendülten hallgatjuk, amint *a zsoltár dallamára a dalnok tovább a Himnuszt énekli...*

A művész adventi dalkoszorújának színes csokrába „határtalanul” beleillenek népi adventi és karácsonyi énekeink és énekes köszöntőink is.

A vasárnap délután az ágyaiaké, akik ugyancsak áhítattal fogadják a művész- zsoltáros dalait, költészetünk megzenésített remekeit. *Kodály Zoltánnal* valljuk valamennyien: „*Az ének szebbé teszi az életet, az éneklő a másokét is.*”

Ezek után emelkedett *vasárnapi lélekkel*, Olosz Lajos költő szavaival várjuk a Megváltó születését:

*És ha felsír a Messiás-gyermek,
zúgjon fel a csillagerkélyekig
milliárd ember fojtott torkából
a hálaadás örömkogása*

Harangszó, 2011. január

*A Korompáki család
– zerindi malomtulajdonos-
molnár –
nemesi oklevele
és címere*

ZOLIK

A Zerindi Olosz Lajos Irodalmi Kör

Mielőtt Zoltán fiam megróna becenevének humorizált többes számú alakja miatt, sietve leszögezem: a *betűjáték Zerindi Olosz Lajos. Irodalmi Kör*t jelent, amely Nagyzerind első dokumentáris említése (1169) 800. évfordulója jegyében, 1969-ben alakult, akkor még elnevezés nélkül. Megteremtője egy szépségigénytől, többletakarástól fűtött, fiatal értelmiségi csoport és a köréje tömörülő diákifjúság, valamint más, hagyományápoló helybéliek. A kör erkölcsi támasza a Kisjenőn élő *Olosz Lajos* költő, akinek halála (1977) után a kör felvette a nevét. Célkitűzésünk sohase volt írók-költők nevelése, annál inkább a művészi szép értésének igénye, jó olvasók, áldozatkész művészbárátok formálása.

Így vált programunkká népi hagyományaink ápolása, a folklórgyűjtés, népdalestek, dramatizált balladajátékok bemutatása által. Így válhatott valóra 1974 májusában a falusi képtárteremtés gondolata. *Fazekas József* művelődési igazgató 1973. decemberi felhívására egyre-másra érkeztek a küldemények és felajánlások a *Falvak Népe* heti újság patronálásában. Egy fél éven belül felavattuk a hamarosan országos hírűvé váló állandó kiállítást. Felejthetetlen élményt nyújtottak a művésztáborozások és találkozók. Otthonaink falán is a giccs helyett megjelent a képzőművészet eszközeivel teremtett képi világ. Különösen *Cseke Péter* újságíró-szerkesztőnek, *Kusztos Endrének*, *Gámentzy Zoltánnak* s a gyergyói *Elekes Vencel* műgyűjtőnek köszönhetünk sokat. Mire a hatalom észbekapott, már nem tudta, bár megpróbálta megtorpedózni ezt a csodálatos kezdeményezést, amely, íme ma is létezik, hat, s reméljük tovább gyarapodik az évenkénti művésztáborok révén.

Irodalmi vonatkozásban elsődleges feladatnak tekintettük *Olosz Lajos* költészetének megismerését és megismertetését. Olyan

adósságot próbáltunk törleszteni alsóbb szinten, amit egy hamis kor halmozott fel. Felsőbb szinten az irodalomtörténet-írás és -kritika még most sem emelte Oloszt az őt megillető helyre. 1991-ben a centenárium alkalmából Olosz-oldalakat szerkesztettünk, irodalmi műsorral tisztelegtünk a kisjenői Olosz-ház illetve az ágyai szülőház falán leleplezett márvány emléktáblánál és a zerindi Olosz Lajos Művelődési Házban.

Műsoros estekkel ünnepeltük irodalmi és történelmi nagyjaink évfordulóit. A legélményszerűbbek voltak az eleven találkozóik írókkal, költőkkel, festőművészekkel, a hazai kulturális és tudományos élet jeleseivel, mint: *Anavi Ádám, Banner Zoltán, Báranyi Ferenc és Ildikó, Bodor Pál, Böszörményi Zoltán, Cseke Péter, Csépp Sándor, Dánielisz Endre, Dávid Gyula, Demény Lajos, Domokos Géza, Faragó József, Faragó József, Gábor Ferenc, Jancsik Pál, Kányádi Sándor, Kovách Géza, Kuszto Endre, Lászlóffy Csaba, Markó Béla, Ódry Mária, Olosz Lajos, Szabó Péter, Szász János, Szekernyés János, Tóth Sándor, Török Pál, Zágoni Attila* és sokan mások is, közel másfélszázan.

Közben az önkifejezés vágya is belopakodott néha lelkeinkbe, anélkül hogy írói ambíciókat tápláltunk volna. Folklór- és irodalmi oldalaink jelentek meg az egykori Arad-megyei napilapban, a *Vörös Lobogóban*, az országos *Falvak Népe* című hetilapban, a *Művelődés* című havi folyóiratban, az országos *Romániai Magyar Szóban*.

Íme, egy gondolat az irodalmi körünket bemutató *Művelődés* 1977. júliusi számából: *„Ha menyasszonyi ruhát ölt a kökény, mondják, jó termést ígér a kukorica. Amikor pipacstól izzik a szökkenő búzatenger, mindenki már a közelgő friss kenyér illatát érzi. Kit érdekel, hogy a kertek alatt kékleni kíván a búzavirág, a szarkaláb?! Viruló, apró jelentéktelenségek tarkállanak bele a mező nagy csokrába.*

Ahogy a barázdából nőni kezdenek a színek, úgy pezsdül meg bennünk is ismeretlenül a szó, a vágy, hogy elmondjunk magunkról, a faluról, a világról valamit.”

Az említett lapokon kívül alkalmi kiadványaink, a *Bölcsőhely*, a *Körösköz*, az *Anno 2000* is közlési lehetőséget teremtettek. Sőt,

gyermekünk is szót kértek és kaptak a *Nebuló* oldalain, amelyet a *ZEFIRKE (Zerindi Firkász Egylet)* tagjai szerkesztettek.

Kik voltak a legtevékenyebb közreműködőink, alkotóink? Valamikor a legaktívabb műkedvelőnk *Andrási Zsuzsika* volt, akinek egy karcolata a kolozsvári rádióban is elhangzott. Olosz Lajos is nagyra értékelte írászsengéit. Művészi hajlamát bizonyára a népi értékeket őrző nótafa édesanyjától örökölte. Elkerült a szülőfaluból, de a kötődések hosszú időn át hazavonzották.

Iuliu Lucaciu, aradi származású tehetséges román tanár, aki a felesége révén igazi zerindivé vált. Ő is az irodalmi körünk egyik alapítója. Lászlóffy Csaba egy irodalmi találkozónk alkalmával helyben magyarra fordította Lucaciunak a temesvári *Orizontban* közölt versét *Újjászületés* címmel. Aradon középiskolai tanárként a *Lucian Blaga Irodalmi Körben* tevékenykedett, de tovább ápolta zerindi kapcsolatait is. Több, mint 25 Olosz-verset ültetett át románra. Fiatalon gyilkos kór ragadta el.

Született költőzseniként ismertük meg a négy osztályt végzett feketegyarmati *Adorján Mihályt*, akit a sors kereke, a világháborús szegénység idő előtt útfélre vágott. Tudatosan művelte magát, rengeteget olvasott, de a meg nem érttség, a mellőzöttség felőrölte idegeit. Nem talált kiutat, s ebbe beleroppant.

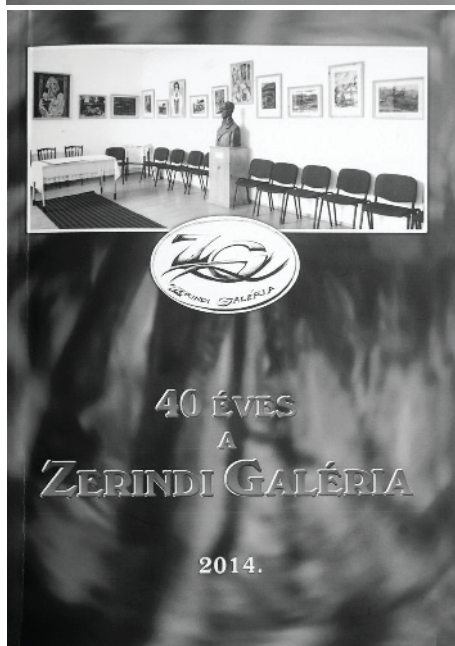
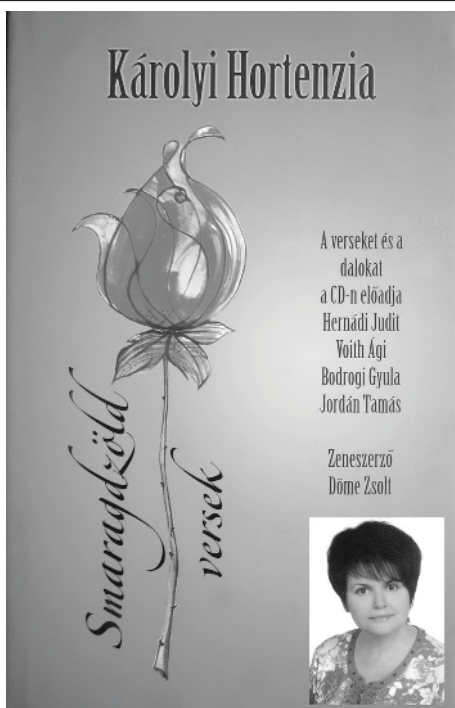
Egykori katonaköltőnk, *Dávid Lajos*, hadmérnök, valamikor ifjúsági versenyek díjazottja, felnőttként már nem ápolhatta zerindi irodalmi kapcsolatait, 1989 forradalmi vihara elsodorta. Talán túlságosan ihletgazdagon és értelemmel forgatta az anyanyelvi szót?!

Az alföldi laposságban reménytelenül gyalogtúrázók gyanánt követeltek helyet maguknak a publicista *Nótáros Lajos*, az újságigazgató *Boros János*, a falusi élet ízeit és színeit érzékkel tapintgató *Szilágyi (Szilvási) Juliánna*, a külhonban is a szülőhely idegszálán csüggő *Kiss (Besenyő) Sándor*. *Dávid Sándor* a közelmúltban tette a közös asztalra sajátos, egyéni ízű Zerind-monográfiáját. Karánsebesen, teljes elárvultságában is az örök zerindiséget sóhajtó-óhajtó *Sás Lajos* is emlékeit rendezgeti kopott füzetlapjain.

No, és képesség tekintében *hazulról induló*, országos irodalmi olimpiász győzteseink, a kitűnő grafikusai érzékű *Varga-Kovács Tünde* vagy a ma már kötetes *Károlyi (Stanciu-Papp) Hortenzia (Smaragd zöld versek* – Aba könyvkiadó, Bp. 2013.) – *Palásti Andrea* pazar illusztrációival, CD-melléklettel, olyan hírneves előadók közreműködésével, mint *Hernádi Judit*, *Voight Ági*, *Bodrogi Gyula* és *Jordán Tamás*, valamint *Döme Zsolt* zeneszerző.

Nem kevésbé büszkén forgatjuk a 40 éves Zerindi Képtár mai lelkének, *Siska-Szabó Hajnalka* alkotó-szervező festőművésznék *Kék szonáták* című albumát, melynek méltató bevezetőjét *Szakolczay Lajos*, budapesti művészkritikus, *Német Júlia* kolozsvári műkritikus, valamint *Breznay András* budapesti festőművész írták.

Méltánytalan dolog lenne megfélemezni kiváló, alkotgató barátaimról és kollégáimról, akik egy-egy újságcikkben, tudósításban, magánlevelezésben nép-

szerűsítették közös munkánkat: a képtárteremtés ötletgazdája *Fazekas József* és családja, az egyemberként mellénk álló *Csáky, Bondár, Kovács, Szabó, Papp, Hevesi, Horváth* család és sokan mások, akik közreműködtek irodalmi és művészetalálkozóink zökkenőmentes lebonyolításában, a vendégek elszállásolásában, ellátásában.

Szinte az egész falu és környéke támogatta körösközi balladagyűjteményem a *Bús gerlice csengő hangja* (1998) című kötet kiadását és népszerűsítését. Népdal- és balladaestjeink (-játékaink) feledhetetlenek.

Együtt örültünk *Olosz Lajos* öregkori költői felvirágzásának (*Hattyúének – 1972.*, Buk. Kriterion), majd centenáriumának (1991), az általunk szerkesztett Olosz-köteteknek: *Szeplőtelen oltár* (O. L. istenes versei – 1997) és *Percek közt virágok* (2004.)

A 21. század elején reményteli megújhodást ígér papköltőnk, *nt. Dénes József* is, akinek első három kötetét szintén mi szerkesztettük: *Feléd sietek* (2010), *Hervadt világ szépitője* (2011), *Szivárvány a könnyesőben* (2013–14).

Jóleső érzéssel nyugtáztuk az idős nagyszalontai költő, *Gábor Ferenc* és családjának bizalmát utolsó három kötetének megszerkesztésére: *Az élet sűrűjében* (2005), *Virág az ól mögött* (2006), *Gyalogösvények* (2008).

Egy hosszú élet lírai számvetése a több, mint kilenc évtizedet maga mögött tudó kisjenői *Mézesné Kovács Eta* összegyűjtött verseinek kötete, a *Dérütötte avaron* (2005).

Egykori ösztönzőink, mondhatnám mentoraink nemes szándékú jóakarattal nyújtanak ma is kezet közös ügyeink felvállalásához. Így kerülhettünk a megyei szintű antológiák lapjaira: *Vagyunk* (EMKE-füzetek), *Iskola a Kálvin János utcában*, *Ahol a patika áll*, stb.

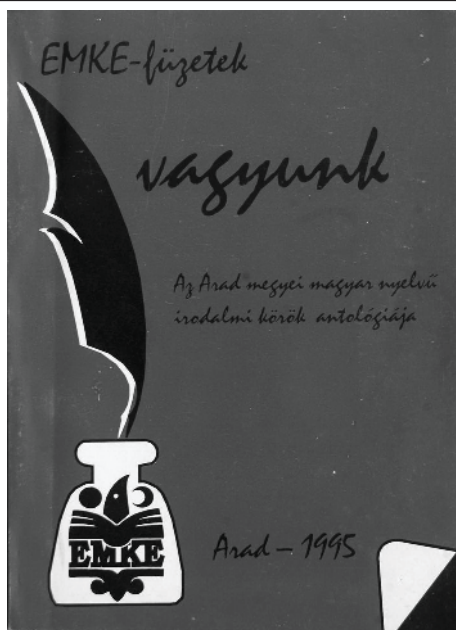
Írásainknak szívesen biztosít teret az aradi *Nyugati Jelen*, a *Szövétnék*, és a *Havi Szemle* is.

Buzgólkodásainkat bizony nem mindig nézte és nézi jó szemmel sem a hatalom, sem a buta közöny. Sokszor találtuk szembe magunkat akadékoskodással, kishitűséggel, irigy okoskák vádaskodásaival, lekicsinyló, fanyar fintorával. Lehet, hogy egy-

szer-másszor túllőttünk a célon, többet akarásunkban tévedtünk is néha. Vállaljuk, mert közben értékeket mentettünk, megtanultunk értékeket felismerni és befogadni, s talán teremteni is.

S közben szétszóródtunk, de maradt egy szál, a művészi szép bővölete s a szeretet, amely összehoz, visszahoz bennünket – elevenen vagy holtan – a szülőfalu melegítő tűzhelye köré.

2015. szept.

*Zerindiek látogatása Olosz Lajos 85. születésnapján,
1976. augusztusában*

A művészi Szép nagyzerindi várépítői

Mióta ember néz az égre – Adyt parafrázálva – örökös Szépség volt a reménye. Tudatosan ezt kereste a természetben és a tájban, fűben-fában, bokorban, virágban, ezt óhajtott fellelni a családi kötelékekben, a nép-nemzet és az anyanyelv megtartó erejében, s szellemi öntudatosodása révén *az égi Szépben* is.

Fokozatosan rádöbbedt, hogy ezért neki is tennie kell valamit, a maga módján *újratehermenteni a világot*. Ez az isteni-emberi teremtő erő maga a művészet.

Ezért őrződhetett meg helytörténeti népmondánkban, *A nagy szelindek és a csodaszarvasban* a *szarvasüldözéses* motívum, Így öntötte rímes krónikába az 1879-es zerindi nagy árvíz megrendítő eseményeit a névtelen krónikaíró; így született meg már az 1890-es évek elején a Nagyzeréndi Polgári Olvasóegylet alapszabálya, mely ismételten tárgyiasult a szülőfalu (1169.) első dokumentáris említésének 800. évfordulóján, az irodalmi kör 1969. évi újraalakulásával, amikor is a helyi kötődésű fiatal értelmiségiek lelkében csírába, majd szárba szökkenett egy újfajta szépségeszmény, a művészi szép utáni vágyakozás és fogékonyság. Ezt nyomatékosította szellemi mentorunk, az erdélyi helikoni líra Körös menti nagy Magányosa, Olosz Lajos gyönyörű költeménye:

*„Szépség! Tikkadt életünk
forró lázával mohón felivott
szikrázó gyöngyharmat,
szomjas lelkeinkre
hulljál gazdagon!”*

(Olosz Lajos: L'éternel
Idole – Rodin szobrához)

És a horizont egyre tágult, az irodalmi szépen túl valami sajátos, számunkra újfajta világ utáni vágyakozás, a képzőművészet eszközeivel teremtett szépségek megismerésének igénye kerített

hatalmába. Bizony, valamennyien tisztában voltunk, hogy mindezt az alapokkal kell kezdenünk.

Ekkor fogalmazódott meg *Fazekas József* által a képtárteremtés gondolata, mely *Cseke Péter* támogatásával a *Falvak Dolgozó Népe* 1973. december 5-i számában vált nyilvánossá. Egy emberként álltunk az ügy mellé: feszülten vártuk a leveleket a művészek felajánlásait, a küldeményeket, a személyes látogatásokat. Újszerű barátságok kötődtek és mélyültek el, folyt a teremtő munka, és öt hónapon belül megszületett a „zerindi csoda”: 1974. május 18-án, jeles művészvendégek jelenlétében felavattuk az ország első, állandó jellegű falusi képtárát.

Immár 40 esztendeje él és hat örök mementóként az erdélyi magyar művészetnek e sajátos önálló közgyűjteménye. A képtárteremtés közügynek számított annak idején, bár illetékes és illetéktelen hatóságok bunkóhada megpróbálta elgáncsolni, megsemmisíteni. Közben nemzedékváltás zajlott és zajlik ma is. Az értelmes értelmiség ma is közügynek tekinti a gyűjtemény megőrzését és további gyarapítását. Sőt, a *szépségvár* építésének láza ihlető forrásként hatott a falusi *szabadkőműves* lelkekben és gondolkodásban. Volt, aki maga is tollat ragadott, mások az ecset bűvkörébe kerültek.

Így történhetett, hogy a *Bús gerlice csengő hangja* című körösközi népballada-gyűjteményt *Varga-Kovács Tünde* gyönyörű grafikai ékesítették. *Olosz Lajos* istenes verseinek az irodalmi körünk által kiadott kötetét, a *Szeplőtelen oltárt Siska-Szabó Hajnalka* illusztrálta. Abból a nemzedékből emelkedett ki *Károlyi (Papp) Hortenzia*, akinek *Smaragzöld versek* című káprázatos kötete a közelmúltban jelent meg Budapesten. Kár, hogy a tehetségesen festegető Kocsis Róbert és Gál Juliánna, aki az utóbbi időben kissé magába zárkózott, sajnos meghalt.

A lankadatlan tempót igazolják az elmúlt évtizedek buzgólkodásai: a 2000-ben megjelent *Zerindi Képtár albuma*, a *Körösköz* emlékdaljai, a megyei újság, folyóiratok és a *Művelődés* Zerindszámai. No és a számtalan művész és irodalmi találkozó élményei! Az elmúlt 40 év alatt a Zerindre látogató művészvendégek száma megközelíti a másfélszázat.

Az 1971-ben 80 esztendőös Olosz Lajos irodalmi körünknek dedikált sorai a maiakra is érvényesek:

*„Vannak hős lelkű ifjak,
kik fáklyaként égetik
lángoló szívük...*

*mernek már a lelkek álmodozni
a Körösök partján, a Leveles alatt.”*

(Olosz Lajos: Vers a vén
cserfához)

A képtárteremtés idejéhez köthetők a gyermek *Szabó Hajnalka* első, művészeti élményei is, és manapság festőművészként immár 15-ik esztendeje szervezi a nemzetközivé bővült nagyzerindi képzőművészeti alkotótábort. Nincs megállás...

Szétszóródottságunkban is a megtartó példa ragadós, okot szolgáltat a nyarankénti hazatérésre, a művészeti élményekkel történő újabb és újabb feltöltődésre.

Nagyzerind, 2015.

Vitroel Emil Olosz-szobrának avatója a zerindi képtárban

Nagyzerénd szellemi nagykorúsodásának erőforrásai

Cseke Péternek, az önzetlen ötlet- és ihletforrásnak köszönettel, Csanádi János

Negyvenkét esztendeje szolgálom pedagógusként szülőfalum, *Nagyzerénd* és *Feketegyarmat* szellemi gyarapodását. Lelkemben szétválaszthatatlanul összeszövődött e két, Fekete-Körös menti honfoglaláskori település, Arad megye legtörzsökösebb magyarsága. Ha egyikről szólok, szavaimban ott zsörtöl a másik is minden gondjával-bajával, örömével, fájdmával. Mert mindegyikből volt részük bőven. Ha úgy hozta a szükség, együtt vívták csatáikat vízzel és tűzzel, tatárral, törökkel, labanccal, de egymással soha, csupán az ugratás szintjén: *zerindi kovászosoknak*, illetve *gyarmati bakósoknak* „tisztelevén” egymást. Mennyire sokatmondóan beszédes mindkettő, magában hordozza a szegényember szálnalmas nyomorúságát. Közben összejártak, komáztak, házasodtak: nincs olyan család, akinek ne lennének rokonai az egyik avagy a másik faluban.

Bárhogy hozta is a sors, szittya-nyakas büszkeséggel őrzik őseink emlékezetét ezerszáz éven át. Tudják, hogy szülőfalujuk az államalapító István ellen lázadó *Koppány* vezér apjának, *Tar Zeréndnek* a nevét viseli, a feketegyarmatiak a honfoglaló hét magyar törzs egyike, *Kürt-Gyarmat* utótagjára büszkék. A zeréndiek, még egy helytörténeti mondában is – amelybe beleszótték az ősi mondavilág *szarvasüldözéses* motívumát –, próbálják értelmezni szülőfalujuk nevét.

A Körösvidék ura a vadászaton célba vett, és megsebzett egy szarvast. Az uraság nagy szelindek vadászkutyája üldözőbe vette a menekülő vadat, de nem bírta utolérni, ugyanis a szarvas a Körösbe vetette magát, majd a túloldalra érve, nyilvesszővel az

oldalában elillant az erdő sűrűjében. A kutya nem tágított, de az üldözéstől felhevült szelindek a Körös hideg vizét átúszva, elerőtlenedve rogyott le a túlparton, reszketni kezdett, majd hamarosan kimúlt. Az uraság nagyon sajnálta a kedves állatot, és azon a helyen egy kápolnát emeltetett, melynek romjain épült a ma is álló templom. A nagy szelindek elpusztulásának helyét az emberek Nagy Szelindnek, azaz Nagyzerindnek nevezték el.

Íme, őseink első szellemi hagyatéka, mondhatnám üzenete ezer esztendő távolából, mely szájról szájra, nemzedékről nemzedékre hagyományozódott, mígnem kisgyerekként az 1950-es években Csanádi nagyapám szájából hallottam először. Csak felnőttként, amikor magam is a szülőföld népi hagyományainak nyomába eredtem, tudatosodott bennem, hogy csodálatos szellemi kincs hordozója vagyok. Talán az édesanyám hajdani altatóin, baba-sétáltatóin, gyermek- mondókáin kívül ez a népmonda volt az, ami először felkeltette érdeklődésemet a helyi népköltészet iránt.

Így alakultak, erősödtek kötődéseim, elkötelezettségeim, mert mindig akadtak bölcs öregek, szelíd anyókák, tanítók és más értelmes értelmiségiek, akik ébren tartották tudatomat, és arra ösztököltek, hogy itt nekem is vannak tennivalóim.

Ugyan mi adott erőt, mi tarthatta meg a két falu népét a történeti-természeti csapások, falupusztulások dacára? Két meghatározó tényezőben látom a túlélés, a megmaradás, a megújulás lényegét: (a) a történeti-társadalmi-gazdasági közeg, (b) a szellemi háttér. Az előbbiről csupán nagyvonalakban. Megélhetési lehetőséget évszázadokra visszamenően főleg az *állattenyésztés*, kisebb mértékben a *földművelés* (a zerindi a Körösköz leggyengébb földminőségű határa) valamint hosszú időn át a *halászat* és a *fafeldolgozás* biztosított. A hatalmas erdőségek (Erdőhátnak is nevezték a Kölesértől a Fehér-Körösig terjedő részt) és mocsarak miatt kevés volt a művelhető földterület.

A török térhódítása, főleg Gyula eleste (1566) után a Körösköz a gyulai szandzsákon belül a zarándi náhije része lett. A mohamedán jogrend szerint a hódoltatott területeken a föld tulajdonjoga a

szultánt illette. Ettől kezdve hosszú időn át a vidéknek nem volt közvetlen földesura. Aszolgáltatásokat és adókat a porta képviselője gyűjtötte be. A 17. század végén a török aluli felszabadító háborúk után a kuruc szabadságharc idején mindkét falu teljesen elpusztult. 1711 után az elmenekült, megmaradt lakosság egy része visszatért ugyan, de kurucpártiságuk miatt egykori birtokosait hűtlenségi perbe fogták, melynek következtében mindkét falu kamarai birtok lett. A létrejövő *számtartóság központja* egy évszázadra Nagyzerénd maradt. Ide tartozott: Ágya, Apáti, Barakony, Bélzerénd, Csermő, Feketegyarmat, Kerülő, Kisjenő, Nagyszintye, Seprős, Somoskeszi, Talpas, Tözmiske, Vadász. Egy időre ugyan a kincstár a Körösvidéket Raynald modenai hercegnek ajándékozta, de miután a herceg is kegyvesztett lesz, az egész vidék visszakerül a kamara fennhatósága alá.

Az 1700-as évek közepétől a művelhető földterület növelése érdekében megengedték a szabad erdőirtást, melynek következtében egyes jobbágycsaládok meggazdagodtak, a föld nélküli zsellérek egy része jobbágysorba emelkedett. Mivel nem volt közvetlen földesuruk, a szolgalmányok pénzbeli megváltása által tulajdonképpen az erdőirtással nyert föld szabad bérlőivé váltak.

A gondok a Mária Terézia-féle úrbérrendezés után, de különösen 1817-től a körösközi kincstári birtok elárverezését követően jelentkeztek, amikor Zerénd és Gyarmat is József főherceg nádor tulajdona lett, s a földek újramérésekor a jó minőségű földek helyett rossz minőségű szántót mértek az újra elszegényedő jobbágyoknak és zselléreknek.

Azon idők emlékét őrzi még ma is néhány határrész neve: Zsellérföld, Zsellérhányós, Bánom, stb.

Hiába indítottak a szomszédos falvakkal együtt közös úrbéri pert, s jutottak el a császári udvarig, panaszukat senki sem orvosolta. A visszaélések hozzájárultak a zerendi és gyarmati parasztság differenciálódásához, rétegződéséhez. Erősödött ez ellentét az elszegényedett jobbágyok és zsellérek, valamint a módosabb jobbágygazdák között, mivel az utóbbiak igyekeztek megkaparintani amazok úrbéri földjeit is. Az 1800-as évek elején Feketegyarmaton

50%, Nagyzeréden 34% volt az igavonó jószág nélküli családok száma. A földkérdést csak részben tudták megoldani az 1848-as jobbágyfelszabadító törvények, s a 20. századi két világháborút követő földosztások. A feszültségeket csak fokozta az 50-es évek eröltetett, embertelen szövetkezetesítése, majd az 1989-es változásokat követő bizonytalanság.

Miután nagy vonalakban megismertük Nagyzerénd és Fekete-gyarmat társadalmi és gazdasági *valóságképét*, azt tapasztaljuk, hogy máig is él egyfajta *archaikus beállítottság*, ragaszkodás a régihez. Ugyanakkor megállapíthatjuk, hogy felgyorsultak a hagyományos népi kultúra felbomlását előidéző folyamatok.

Szellemi téren évszázadokra visszamenően mindkét falura jellemző az új iránti *fogékony*ság, melyben meghatározó szerepe volt eleinte a papságnak, majd a tanítóságnak, s a közhivatalnoki és közszolgáltatási rétegnek. A reformáció Szegedi Kis István révén hamar tért hódít, s mivel a török hódítás miatt a Körösközbe hosszú ideig nem ér el a Habsburgok ellenreformációs politikája, nálunk is megerősödik a protestantizmus. Már ekkor odafigyelnek tehetséges gyermekeik taníttatására: 1569–71 között Wittenbergben tanul *Bíró Miklós*, aki később íróként is ismert (Bod Péter Magyar Athenasában is szerepel), 1576-tól pedig *Gyarmati Lukács*. Jó ideig a két falu közös papot tart, a zerindi leányegyháza a gyarmatinak (1555) A gyarmati lelkész egy időben a zarándi egyházmegye seniora (esperese): Érsekújvári András (1664-től), Gulácsi György (1680-tól), Kolozsvári István (1691-től 1702-ig).

Hogy milyen szerepe van a két falu életében a papnak, illetve a tanítónak, igazolja az a tény, hogy 24 esztendővel a kuruc szabadságharc leverése után is továbbélnek Rákóczi szabadságeszméi. 1735-ben szövetséget keresnek a Békésmegyeiekkel, akiknek vezetője egy *Sebestyén* nevű békésszentandrás lázadó, és Rákóczi Rodostóból való hazahívását tervezik, hogy álljon újra az élükre, de ezt megakadályozza a fejedelem halála. Jellemző, hogy az Erdőhegy mellett gyülekező sereg írnoka a feketegyarmati ludimagiszter István deák, táborigazgatója a nagyzeréni prédikátor

Szilay János. A lázadó *Pérovál* való szövetségre törekszenek, de a császárhű rákok az *erdőhegyi csatában* szétverik a katonailag még szervezetlen gyülekező sereget. A csatátéren több száz halott marad, a vezetőket kivégzik, sőt letartóztatják és bíróság elé állítják István deákot és Szilay Jánost is, de 1736. április 28-án büntetés nélkül szabadon bocsátják őket.

Egy ideig a ludimagiszter látja el a gyermeknevelési és prédikatori teendőket, de az 1770-es évektől külön tanítójuk van, 1800-tól külön leánytanító. Ez a szellemiség hatja át nemcsak a helyben tevékenykedőket, hanem a tovább tanuló, máshova kerülőket is. Így a zeréndi születésű *Osváth Imre*, későbbi református lelkész-esperes (Nemes Osváth Péter és Virágosi Erzsébet fia) szülőfaluja után Hódmezővásárhelyen, Debrecenben és Bécsben tanul. Szülei kívánságára hazatér, és a közeli *kötegyáni* majd *sarkadi* egyházközség lelkipásztoraként fejti ki áldásos tevékenységét (iskolaépítés, leánytanoda létesítése, templomépítés, olvasóegylet, takarékpénztár létesítése). Közjóra irányuló működése mellett néhány jeles és értékes beszédét az egyházi irodalom számontartja.

Megjegyzendő, hogy az újra, a haladóra való fogékonyság mellett még jó ideig hatnak, sőt a 20. század közepéig benyúlnak a kulturálisan visszahúzó erők, viszonyok. A borosjenői uradalom úriszékének egy 1756. február 6-ai vallatási jegyzőkönyve szerint egy szegény sorsú parasztasszonyt, aki eleinte tagad, a kínzókamra vallomásra kényszeríti: „*Vastag Szász Ilonának hívnak, nagyzeréndi vagyok, és azért fogattam meg, hogy boszorkánynak vallottak lenni, aminthogy az is vagyok (...) szomszédaim teheneit Szent György nap éjszakáján megfejtem az ördög jelenlétében, azt a magam tehenének beadtam innya, így az enyém lett az haszna azoknak is. Rocskából is azért öntöttem a ház fedelét, hogy sok tejele legyen a tejnek, ilyen szókkal: Olyan fele legyen a tejemnek, mint a házfedel (...) Belényesbe száma nélkül voltam, Tamásda felé is és az zeréndi határban az mezőn, erdőkön, hol macska, hol kutya képébe öltöttem (...) Az én lovam fekete kutya képében az ördög volt s azon jártam (...) Hanem Pásztori Kata egyszer Boros Györgyöt maga lovának tette, kiben meg is holt (...) Pásztori Kata*

legtudósabb lévén köztünk, volt az Oberster (ezredes), magam pedig Fullér (őrvezető) voltam...”

Érdekes kultúrtörténeti adalék, hogy még az 1970-es évek közepén is a Falvak Dolgozó Népében *Zágoni Attila* Sárbaba címmel, egész oldalas riportban számol be egy feketegyarmati babonás perpatvarról.

Mindkét faluban, de különösen Nagyzerénden már a 19. század második felében erősen hat a polgárosodás, melynek bizonyítéka az 1892-től, nyomtatott alapszabályzattal, választott vezetőséggel működő *Nagyzeréndi Polgári Olvasóegylet*, valamint a gazdakör megalakulása. Kik a mozgatói? Elsősorban a nagy tekintélyű *Tabajdi jegyzőcsalád*: *Tabajdi Dániel*, Arad megye egyik leg-tiszteltebb jegyzője, a fia, *Tabajdi Károly* (1883–1886) megyei főjegyző, törvényszéki elnök, alispán, majd Arad megye és Arad szabad királyi város főispánja, az aradi Kölcsey Egyesület egyik alapítója és első elnöke, *Tabajdi Lajos*, segédlelkész szülőfalujában az 1860-as évek közepén, *Tabajdi József* a *Nagyzeréndi Polgári Olvasóegylet* alapítója és első választott elnöke, *Tabajdi Sándor*, királyi ítélő táblai bírósági elnök, aki a nagyzeréndi református egyház ma is használatos keresztelőkancsóját ajándékozta 1896. okt. 31-én szülőfaluja templomának.

A 19. századi tanítók közül is megemlítek néhányat: *Nagy Mihály*, (aki a későbbi aradi főispán, *Tabajdi Károly* első tanítója volt), *Petrán György* leánytanító (28 évig szolgált Zerénden, a falu határában a *Petrányi* dűlő örzi ma is a nevét), *Veres Ferenc* (1851), aki utóbb I. Károly román fejedelem tiszttartója volt Alexandriában, a kiváló tehetségű *Kallós Kálmán*, aki Zerénd után a debreceni főiskola, majd az aradi főgimnázium rajztanára lett. Ő rajzolta le s közölte a *Vasárnapi Újságban* az 1862-ik évi feketegyarmati templomjavításkor előttű freskókat, melyeket egykor Dézsi Egyed rendelkezésére Veér Dénes festett 1467-ben, s a reformáció térhódításakor levakoltak. A század utolsó évtizedének kiváló tanítói *Szabó József* és *Tömösközy László*, Feketegyarmaton pedig *Balogh József* és *Borza Lajos*.

A századforduló táján egyre erőteljesebb a falu polgárosodása. A *Bányai család* gyógyszerterát nyit Zerénden, a *Korompáki család* gőzmalmot indít be, egyre nagyobb szerepe van a falut átszelő Gyula–Simonyifalva vasútnak, megélnékül a *kereskedelem*, a heti csütörtöki *piacok és vásárok*, a helyi *kisipar és a közszolgáltatás*. A mezőgazdaságban teret hódít a *gépesítés* (vetőgép, ekekapu, gőzkazános cséplőgép), megnő a termelékenység, gyarapodik az állatállomány.

Megnő az iskola fontossága, külön fiú- és lánytanítóval. Az iskolakerülőket keményen büntetik, előbb 10 Ft-ra, majd 25 Ft-ra.

1910-ben külön iskola nyílik árvák számára, akik később felnőttként, mondhatni tősgyökeres zerindiekké válnak: Jancsó Gyula, Krajcsik Lajos, Sándor János (Gregor), Imbre György, Fodor Ilonka stb.

Mindemellett a századforduló papsága is mindent elkövet a lelki élet megújításáért: Zerénden *Bán József, dr. Gyenge János* és *Balogh Mátyás* majd *Balogh László*, Gyarmaton *Szűcs József* (40 évig), majd *Bokor Sándor*. Időközben 1886-ban baptista gyülekezet alakul.

Egyfajta kulturális kettősség jellemzi a századfordulót: az egyik a hagyományörző -ápoló népi kultúra jelenléte, másfelől egy felvilágosultabb, tudatos teremtő polgári kultúrigény. Tovább folytatódik a parasztság rétegződése. Az egykori szegényjobbágyok és szellérek napszámos utódai még őrzik elődeik törtékeit, éneklék régi és új stílusú dalait, és a vásári törtémesektől, ponyvaárusoktól átveszik a műizű újdonságokat, s tovább formálják saját ízlésük szerint. A polgárosuló módosabb paraszti réteg, különösen az ünnepek alkalmával szívesen alkalmazkodik a divathoz, levetkezi népviseletét s vele együtt népi kultúráját is. A parasztpolgári felsőbbrendűség-érzet a nincstelent gyakran kiszorítja még a közös szórakozásokból is. Nagyzerénden külön helyiségben tartották a módosabbak és a szegényebbek bálját. Az előbbit *lisztbálnak*, az utóbbit *korpabálnak* nevezték. A fiatalság azonban ekkor már nem mindig engedett a ranglétra diktálta érdekeknek, s a gúnyos, megalázó szúrások ellenére – *Aki a korpába keveredik, felfalják a*

disznók – a liszt gyakran elkeveredett a korpával, ugyanis a holdak összeházásítása, a rokoni érdekházasságok következtében a lisztben kevesebb, a korpában jóval több volt a szép leány.

A parasztember felnéz előljáróira, valósággal példaképnek tekintti különösen az iskolázott, tanult réteget, a papot, a tanítót, a *jegyzőt*, az *orvost* és *patikust*, no és a *kereskedőt* és az *iparos* réteget, melynek egyre meghatározóbb szerepe van a falu életében. Főleg ezek az írott kultúra művelői, fogyasztói, eljárnak a polgári olvasóegylet könyvtárába, újságot, folyóiratot, könyvet vásárolnak, hisz a *Hangya* szövetkezet azt is árul.

Fellendül a műkedvelő mozgalom, dalárda, színjátszó csoport terjeszti az írott kultúrát. A népszínmű legalább háromszor egy évben ott van a falusi művelődési élet színpadán. Főleg *A kérőket*, *Csalódásokat*, *A csikóst*, *A lelencet*, *Vén bakancsost*, *A debreceni lunátikust*, *A cigányt* játsszák. Gyakran ezeknek népies dalbetéteit népdalokként énekli tovább a falu.

Ezt a pezsgést töri meg az első világháború, mérhetetlenül sok emberi szenvedést, politikai, gazdasági-társadalmi káoszt okozva. Különösen Trianon, az impériumváltás ellehetetleníti a két falut. Az ország egykori fizikai-földrajzi középpontjától, Szarvastól kb. 75 km-re, Nagyzerénd és Feketegyarmat határon kívülre kerül. A két falut átszelő kelet-nyugat irányú kisvasút felszámolása egyfajta vénametszéssel ér fel. A vasúthoz kötődő alkalmazottak – így anyai nagyapám, Sándor Lajos is – elvesztik állásukat. Megbénul a kereskedelem, az értelmiség egy része képtelen vagy nem is hajlandó felesküdni az új hatalomnak (pl. Hevesi József helyi születésű tanító)

Fokozatosan megkezdődik a Körösmente elrománosítása, hegyvidékieket telepítenek a Zerénd és Gyarmat határában levő Fesetre (Crișana), melyet a 60-as évek árvizei elköltözésre kényszerítenek (Megjegyzem, hogy a vészhelyzetben Nagyzerénd magyar ajkú lakossága fogadja be és látja el a feseti menekülő román családokat). A Zeréndtől északra fekvő, de már bihari Keményfokra is hegyvidékiek telepednek Regina Maria majd Avram Iancu falunévvel. 2000-re az egész vidék

legdinamikusabban fejlődő települése, míg az ősi magyar falvak politikailag-gazdaságilag ellehetetlenítve alig vegetálnak.

A 20. századi szellemi fejlődésben két nagy nekilendülési periódust figyelhetünk meg: az első a két világháború közötti időszak 30-as éveiben tapasztalható. A világháborút követő 20-as évek vége felé valamennyire stabilizálódik a falu gazdasági állapota, s a zsidó családok (Grósz Hermann, Weis Hermann, Gyarmaton Hacker Benjámín) vállalkozó befektetései következtében megélénkül a kereskedelem és az állati feldolgozó kisipar. Demográfiailag a század legjelentősebb lakosság száma 1930-ban tapasztalható: Nagyzerénden 2355, Feketegyarmaton 2348 lakos.

A mezőgazdasággal foglalkozó réteg polgárosodása tovább folytatódik, egyre igényesebb a lakáskultúra, az öltözködési és táplálkozási kultúra, de tapasztalható egyfajta lenéző, lekezelő butagóg a kevés földű vagy földnélküli szegény napszámos családok irányába. Holott mint önkéntes néprajzos, amatőr folklórkutató, ma már világosan látom, hogy épp az utóbbi réteg volt a hagyományos népi kultúra legigazibb értékeinek átmentője (lásd: *Búsgerlice csengő hangja* című körösközi balladagyűjteményt).

A parasztpolgár szívesen kölcsönzött az olvasóegyleti könyvtárból, sőt a vásári árusoktól olcsó ponyvakönyveket is vásárolt, a gazdakör beszélgetésein, vitáin ellesett hasznosítható ismereteket, munkakönnyítő egyszerű gépeket, eszközöket is vásárolt (főleg vetőgépeket, szelelőrostát). Esténként, hétvégeken szívesen időzött a Hangya Szövetkezet klubjában. A tehetségesebbje megtiszteltetésnek vette, ha együtt billiárdozhatott, kuglizhatott, sakkozhatott a jegyzővel, a tanítóval... A fiatalság önszerveződő szórakozása volt a főleg lányos házaknál tartott *cuharé*, amit más vidékeken *fonónak* neveznek.

A hatóság szeme minden engedélyezett vagy spontán szerveződésen rajta volt. Különösen buzgólkodott egy Ionescu nevezetű csendőrőrmester, aki számtalan legényt elveretett késő esti nótázásért, májusfadugásért. Akadtak viszont csendőrök, katonák, akik beilleszkedtek a falu életébe, végleg letelepedtek, magyar leányt

vettek feleségül, s igyekeztek korrekt módon szolgálni a törvényes hatalom s a helyi közösség érdekeit: Paul Ioan (a felesége Dávid Mancsi, vendéglős és mészárszék-tulajdonos lánya), Ranga Ioan (a felesége Varga Vilma, jómódú gazda család lánya), Holom Vasile (a felesége Polányi Piroska), Rogojan Augustin (a felesége Sándor Irén), Dumitrescu Cornel (a felesége Ponyóka Gál Margit, jómódú gazda leánya).

Kulturális vonatkozásban továbbra is a színjátszás dominál, a népszínmű a fő vonzóerő, kiegészülve Móricz Zsigmond (*Sári bíró*, *Ludas Matyi* színpadi feldolgozás), Bródy Sándor (*A tanítónő*), és mások játékaival. Ezen a téren legaktívabb *Sajti Károly* tanító, aki a bécsi döntés után Szalontára majd Gyulára távozik. A dalkultúra ápolásában az egyház is jelentősen besegít. Nagysikerű, több szólamú dalárda működik, ugyancsak Sajti Károlynak köszönhetően.

Fokozatosan megtörténik a hat osztályos oktatásról a hét osztályosra való átszerveződés. A legtehetősebb családok áldoznak gyermekeik további taníttatására. Így szerez orvosi diplomát *dr. Hevesi László*, *dr.* (Szűrőka) *Sándor Mihály* (hazakerült szülőfalujába, ahol az öregek még manapság is a közmegebecsülésnek örvendő *Sándor Misa doktorként* emlegetik), *dr. Mózes Magda* (később a marosvásárhelyi orvostudományi intézet kiváló professzora), *dr. Bányai László*, *dr. Kulcsár Péter*.

A szellemi megújulás a második világháború utáni pangást követően még nagyobb lendületet vesz. Az 50-es években folytatódik, sőt erősödik a taníttatási buzgalom. *dr. Hevesi József* (Jója), *dr. Pálfi Sándor*, *dr. Vékás Zoltán*, *dr. Csősz Irma* és *dr. Bíró Imre* után a 60–70-es években újabb nemzedék lép a nyomukba: *dr. Csanádi Lajos*, *dr. Csáky Csaba–László*, *dr. Kátay László*, *dr. Kürti László*, *dr. Putici Tiberiu*, majd a fiatalabb nemzedék: *dr. Boros Endre*, *dr. Mészáros Ági* (Gyarmatról), *dr. Adorján Zsuzsánna* (Gyarmatról), *dr. Dona Katalin*, *dr. Károlyi (Papp) Hortenzia*, *dr. Papp Csilla*.

Tévedés lenne azt hinni, hogy Zerédenen csak az orvosnak van rangja és becsülete, mégegyszer annyi a helyi pedagógusok

száma: *Hevesi József* tanító (felesége *Hevesi Piroska* tanítónő), *Csősz Lajos* tanító (felesége *Csősz Irma* tanítónő), *Molnár Sándor* tanító, *Bãrbuceanuné Molnár Piroska* tanítónő (romántanár), *Csákyne Balogh Magda* tanítónő (magyartanár), férje *Csáky Jenő* igazgató tanító, *Varga Károly* tanító (majd matematikatanár Magyarországon), dr. *Bányai Erzsébet* zenetanár Magyarországon, *Hevesi Zoltán* tanító (felesége *Hevesi Viktória* tanítónő), *Papp Károly* biológiatanár (felesége *Papp Mária* óvónő), *Krasznainé Papp Irén* óvónő, *Kovácsné Grósz Vilma* tanítónő (férje *Kovács Sándor* zenetanár), *Sándor Juliánna* tanítónő, *Boros Lenke* tanítónő, *Csanádi János* magyartanár, *Borsos Lajos* (Gyarmat) tanító, *Pribék Sándor* (Gyarmat) tanító, *Erdős Imre* (Gyarmat) matematikatanár, *Jakabné Balogh Ibolya* (Gyarmat) matematikatanár, *Kátai Katalin* matematikatanár, *Csáky Barna–Zsombor* fizika–kémia szakos tanár (felesége *Csáky Apollónia* romántanár), *Gúti Antal* magyartanár, *Fazekas József* földrajz–történelem szakos tanár, *Fazekasné Varga Irén* fizika–kémia tanár, *Deákné Gál Rozália* tornatanár, *Albert István* matematikatanár, *Dona Judit* tornatanár, *Nótáros Lajos* filozófia szakos tanár, újságíró–szerkesztő, *Kádárné Mészár Mária* óvónő, *Kaszáné Gál Ilona* óvónő, *Nótáros Katalin* óvónő, *Adorján Rozália* (Gyarmat) magyartanár, *Szóllósi Mária* zenetanár, *Papné Kovács Márta* tanítónő, *Szilágyi Ildikó* óvónő, *Borsos Vilmos* (Gyarmat) tanító, *Kovács Csongor* fizikatanár, tankönyvíró Budapesten, *Kiss Erzsébet* (Gyarmat) fizika–kémia szakos tanár, *Hanes Krisztina* tanítónő, *Siska–Szabó Hajnalka* tanítónő majd rajztanár (festőművész), *Kiss (Besenyő) Sándor* pedagógus Érden (Magyarország), *Horváth Annamária* (Gyarmat) tanítónő, ifj. *Csáky Apollónia* tanítónő, *Marinescu Maria* tanítónő (Kisjenő). Nem tanügyi házastársak révén kötődnek még Zeréndhez: *Meleg Erzsébet* tanítónő (Balogh László református lelkész felesége), *Bondár Ferenc* biológiatanár, *Gálné, Pálfi Éva* óvónő.

Mérnökeink: *Kocsis Tibor* agrármérnök, *Dávid Lajos* hadmérnök, *Boros János* gépészmérnök (az aradi Jelen volt igazgatója, a megyei biztosítási ügynökség igazgatója), *Kovács Tünde* (Vargáné)

műépítész mérnök és vállalkozó Temesváron, *Szászné Hevesi Ildikó* gépészmérnök, szaklíceumi tanár Székelyudvarhelyen, *Horváth Endre* gépészmérnök, *Horváth Márta* gépészmérnök, pedagógus, *Erdős Lajos* (Gyarmat) vízügyi mérnök, építész Székelyhídon, *Szatmáriné Gellén Anikó* (Gyarmat) agrármérnök, *Varga Lajos* (Gyarmat) agrármérnök, *Fodor Bálint* (Gyarmat) belsőépítész, *Keresztes Brigitta* műépítész Budapesten, *Kiss Mária* közgazdász, *Simándi Sándor* közgazdász, vállalkozó, *Mihaescu György* vegyészmérnök, vállalkozó, *Bondár Levente* közgazdász, vállalkozó, *Szilágyi Enikő* közgazdász (Magyarország), *Farkas József* közgazdász (Magyarország), *Fazekas Gábor* közgazdász).

Jogászaink: *dr. Balogh Barna* repülőgyári jogtanácsos (USA –Budapest), *dr. Balogh László* ügyvéd Gyulán (Magyarország), *Balogh Károly* ügyvéd Aradon, *Bondárné Szilágyi Henrietta* jegyző Zerinden.

Gyógyszerészeink: *dr. Bányai Margit* (Magyarország), *Pallagi Edina* (Magyarország), *Erdődi Nóra*.

Teológusaink: *Fodor Lajos* (Gyarmat) református lelkész, *Szilágyi Tünde* református lelkész (Magyarország).

Az iskolázottak lajstromát még kiegészíti a különböző szakképesítésű középkaderek, almérnökök, technikusok számlálhatatlan sora: *Gabnai József* bányatechnikus, *Kovács András* könnyűipari technikus, *Gál Lajos* egészségügyi, *Szilágyi Gyula* vízügyi, *Szilágyiné Hevesi Rozália* egészségügyi, *Patócsné Tóth Ibolya* egészségügyi, *Hevesi László* vízügyi, *Gál Mária* egészségügyi, *Boros Vilma* egészségügyi, *Szilágyi Lajos* (Gyarmat) egészségügyi, *Boros Juliánna* egészségügyi, *Mészárné Gál Eszter* egészségügyi, *Pafkáné Varga Róza* egészségügyi, *Kiss Gyöngyi* (Gyarmat) egészségügyi (Magyarország), *Fodor Margit* (Gyarmat) egészségügyi, *Csontos László* gépész almérnök, *Szűcs József* erdészeti mérnök, *Dobi László* vegyész technikus stb..

A 20. század tehát kitermelt 22 orvost, 45 pedagógust, 20 mérnököt–közgazdászt, 4 jogászt, 2 gyógyszerészt, 2 lelkészt, 20 középkadert.

Az érettségizettek, a szakiskolát végzettek sokasága szinte felmérhetetlen. Kiváló emberek százai itthon vagy az országban-

világban szétszóródva becsületes helytállásukkal öregbítik szülőfalujuk, Nagyzerénd és Feketegyarmat hírnevét, őrzik szellemiségét. Joggal büszke rájuk a szülőfalu, és ők is felemelt fővel vállalhatják zeréndiségüket-gyarmatiságukat.

Minek is tulajdonítható az a szellemi pezsgés, amely főleg a század második felét jellemzi? A titok egyik nyitja az *értelmiségiek kötődése és egysége*. Legyen az pedagógus, gyógyszerész, mérnök vagy lelkész, 90%-ban helyi születésűek vagy házastársuk révén váltak zeréndivé. Senki sem lehet próféta a saját hazájában – tartja a közmondás. De ki akart itt próféta lenni? Senki. Meghatározó szerepe volt és van egyfajta szépségideál formálódásának, valami többre, újszerűbbre való vágyakozásnak, egy tartalmas életeszmény eluralkodásának.

A falusi átlagpolgár hosszú időn át értékelte, felnézett a pedagógusra, bízott benne, hitt neki, pedig a kommunista diktatúra minden trógerságra felhasználta a téesszervezéstől az állatösszeírásig, az agitációs propagandaműsorok erőltetett bemutatójától a kolorádóbogár gyűjtéséig...

Mégis, a zeréndi-gyarmati pedagógus az iskolai oktatói-nevelői munkája mellett oda tudott figyelni a tartalmában és kivitelezésében igényes színjátásra (Csáky Jenő, a Hevesi házaspár, Bondár Ferenc, Borsos Lajos), a szép magyar táncra (Kovács Vilma, majd Csáky Barna), a zenei anyanyelv ápolására (Kovács Sándor majd Fazekas Irén és Dénes Erzsébet), a tudományosságra (Fazekas József, Papp Károly, Szabó József gyógyszerész), az eredeti népi értékek, folklórhagyományok felkutatására (Csanádi János), az irodalmi és képzőművészeti szépre való ráérzésre (Csanádi János, Fazekas József).

Mindezekhez, a hagyományos formákon túl megtalálták az *újszerű kereteket*: 1. zenés-dalos-táncos népi játékot (*Zeréndi lakodalom, Muri a csárdában, Édesanyám sírhatsz már* – betyárjáték és egyéb dramatizált ballada-játékok), 2. a citerazenekar (Népdal és nótaestek a közép és idősebb nemzedék bevonásával), 3. a fiatal házások, majd „a menyecskék táncsoportját (Tematikus

táncok), 4. az „agitációs művészbriád” néven futó, kabarészerű helyi kötődésű játékot (az agyonpolitizálás elkerülésével), 5. az 1969-ben alapított irodalmi kört (eleven író-olvasó találkozók, irodalmi montázsok, megemlékezések, könyvbemutatók, önálló irodalmi oldalak megjelentetése, Olosz Lajos irodalmi hagyatékának megismerése), 6. az 1974-ben Fazekas József kezdeményezésére alapított első falusi állandó képtár (művésztábor, művésztalálkozók), 7. A Rozmaring dalkört (zenei anyanyelvünk népszerűsítésére).

Ez az örökmozgó értelmiség az élet parancsát követi, amikor egymásban jó küzdőtársra lelve szenvedéllyel felvállalja a szülőfalu újszerű szellemi honfoglalását. A közművelődés térképén eddig viszonylag *fehér foltnak* számító Nagyzerénd valóságos szellemi vonzóponttá válik, amikor 1969-ben a hajdani polgári olvasóegylet nyomdokain haladva, megalakul az irodalmi kör, melyben nemcsak az irodalmi szépre, de általában a művészi szépre vágyás gondolata érlelődik, és válik öt évvel később valósággá az 1974. évi falusi képtárteremtéssel. Az összejövetelek, irodalmi és művésztalálkozók termékeny gondolatgazdagsága együtt jár a szellemi látóhatár bővülésével, a fiatalságban fogékonyság alakul ki a művészetek iránt, a falun is megerősödik egy igényesebb, tartalmasabb életeszmény vágy. Erősödik a közösségi szellem, új kapcsolatok, barátságok szövődnek nemcsak a faluközösségen belül, hanem kifelé is (így Cseke Péterrel, Kuszto Endrével, Gámenzty Zoltánnal, Elekes Vencel műgyűjtővel, Banner Zoltánnal, Beke Györggyel, stb.)

Az egymásra találások szellemi felfrissülést, újratöltődést, más közérzetet teremtenek. A hagyományos paraszti életformaváltással tudati szinten elemeire hull a hagyományos paraszti világkép is.. Másfajta gondolkodásmódra van szükség, új értékrend, korszerű művelődési modell érlelődik a faluban.

Zerénden is igazolódni látszik, hogy az ezredfordulón az értelmiség érzi leginkább magáénak a népi kultúra értékeit is, és mindent elkövet, hogy e kapcsolatgazdag kultúrát átmentse,

értékeit megőrizze, és hozzásegítse a falu népét egy magasabb műveltséghez. A *Faragó József* által megfogalmazott „*folklóröntudat*” egyaránt áthatja az átlag zeréndit s az amatőr folklórgyűjtő tanárt és tanítványait. Így a *szerves folklór* passzív készlete a *szervezett folklór* rendezvényei által újra aktivizálódik. (Lásd: népdalestek, vetélkedők, balladajátékok, Rozmaring dalcsoport, Ibolya táncsoport, citeraegyüttes).

Cseke Péter szerint „*a magasabbrendű közösségek állandósítására nagyobb a kilátás ott ahol még elevenen hat a régiek teherbírása; ahol még termékenyítő, eszméltető lehet a múltból felénk sugárzó közösségi hagyomány*”.

Igen, erre építve a korszerű falusi művelődés-modellt, válhatnak a zeréndiek a *szellemi folytonosság őreivé*. Iskolánk hajdani romántanára, *Iuliu Lucaciu* Aradra kerülése után is élete végéig tartotta a kapcsolatot a zeréndiekkel: „*Itt éreztem át először, hogy a szellemi építkezés nem csupán néhány lelkes értelmiségi magánügye, hanem közösségi gond..., a szellemi gazdagság mindenek előtt a szellemi felemelkedésre vágyók akaratától függ.*”

Azeréndiek gyarapodására az évezred utolsó negyed századában ország-világ felfigyelt: közírások, levelek, naplójegyzetek, irodalmi riportok, képtári bejegyzések igazolják ezt:

Domokos Géza: „*Vannak bátor hid-emberek és olyan helyek, ahol a kultúra tüze lobog.*” (Bejegyzési napló)

Demény Lajos: „*Kultúrát őrizni falun azt jelenti, hogy visszaadjuk a műveltséget annak, azoknak akik forrásai voltak mindennek.*” (Bejegyzési napló)

Kovács János: „*A zeréndiek művelődési mozgalma úgy hat rám, mint a gyermekkori esti fürdőzés a Körösben, felfrissít, és feledteti a napok, évek és évtizedek fáradtságát, megtisztítja lelkemet a kor porától.*” (Művelődés, 1977. 7 sz.)

Hajdú Zoltán: „*Elsüllyedt múlt, elsüllyedt világ. De a kincseit nem szabad veszni hagyni. Éppen azok számára kell megőrizni, akik ma az újat, a jobbat teremtik.*” (Művelődés)

Cseke Péter: „*Felismerik azt, hogy ha Zerénden élnek, akkor sem elveszett emberek, sőt, ha azzal a szellemi igénnyel élnek,*

amellyel az életnek nekiindultak, talán ebben a faluban többet is tehetnek, mint bárhol egyebütt. Kóstolgatják ízlelgetik: hogyan tudnák saját képükre és hasonlatosságukra alakítani a jövőndőt.”

Tökés László: *„A Szép és az Igaz összetalálkozik a zeréndi képtárban. Alkalomadtán el akarják választani őket egymástól, de a KIÁLTÓ SZÍNEK tiltakoznak ez ellen, és az Igazság nem akar kivetközni az örökkévaló formákból.”* (Bejegyzési napló)

Kányádi Sándor: *„Mondják, a művészet nélkülözhetetlen, de csak ha már részesedtünk belőle. Hisszük, hogy a zeréndiek számára egyre inkább nélkülözhetetlen lesz a kép, a szobor, sőt a vers és a zene is.”* (Bejegyzési napló)

Angi István: *”... a kép nemcsak mint esztétikai érték jelent meg Zerénden: része a közösség történetének, tehát művelődéstörténeti érték is ugyanakkor.”* (Bejegyzési napló)

Beke György: *„A Zeréndi Képtár majdnem teljes tükörképe az erdélyi magyar művészek körében felkarolt stílusirányzatoknak, a maga nemében (eldugott vidéken) a Banner Zoltán igényelte nemzeti műcsarnok szerepét tölti be.”*

Banner Zoltán: *„A Zeréndi Képtár... örök példa, örök mementó marad, hiszen az erdélyi magyar művészet rejtőzködésének a feloldására tett első kísérletként írja be magát művészetünk történetébe.”* (A Képtár albumának előszavából)

Magyarok világszövetsége – Anyanyelvi konferencia pedagógus tanfolyama: *„... a Képtárat létrehozók hírét szerte visszük a világba, hogy másutt is példát vegyenek tevékenységükről, szülőföldjük szeretetéről”* (Bejegyzési napló)

*

* *

E gondolatok olvasása is csodálatos hevüléssel tölt el, pedig nem is volt olyan egyszerű ez a munka, a képtárteremtők kálváriája, a letartóztatások és meghurcolások igazolják... Egy idő után – Beke György szerint – *a puszta utalás a falura ingerelte a hatalom embereit a legalsóbb szintektől a megyei szervezeteken át*

a központi bizottságig. Zerénd vádpont lett az idelátogató írók, művészek bűnlistáján. Majd így folytatja Beke: „*Összeesküvést szöttek? Bombát robbantottak? Felkelést szerveztek? Mit követtek el a zeréndi magyarok, hogy egy ország titkosrendőrsége igyekezett vesztegár alá helyezni őket?*”

Szerencsére, a kultúra minden területén megnyilvánuló liberálisabb gondolkodást minőségi váltást a diktatúra hiába próbálta leépíteni a 70-es, 80-as években. A helyiek megszállott, már-már hősie és áldozatos kitartását nem tudta megtörni. Sőt, még az országos összeomlás sem temette maga alá.

Az utolsó évtizedben, a forradalom után minden elcsendesedett, a hatósági hajsza is alábbhagyott, a képtár és az Olosz Lajos Irodalmi Kör is megmaradt, csendes szerénységgel szervezi tovább önmagát, és igyekszik betölteni közművelődési szerepét az alaposan megfogyatkozott, némileg degenerálódott falu szellemi életében. (Évfordulók megünneplése, kiadványok megjelentetése, pl. *Bölcsőhely, Körösköz, Bús gerlice...*balladagyűjtemény, a *Zeréndi Képtár albuma*, Olosz Lajos istenes verseinek kiadása *Szeplőtelen oltár* címmel, helyi származású és kötődésű alkotó erők aktivizálása – lásd: Siska-Szabó Hajnalka képkiállításai és Siska-Szabó Zoltán fotókiállításai.

Mit hoz az új évezred első évszázada a két falu életébe? A huszadik századi „*zeréndi lázadók*” buzgólkodásának szellemi kisugárzása beépül-e a szülőfalu életébe, tovább bővül-e a szellemi látóhatár, amely felé ők nyitották meg a horizontot? Megannyi kérdés melyekre a válasz egy pozitív irányú értelmiségi nemzedékváltás adhatja meg. No meg a lakosság helybenmaradása, az előregedett falu fizikai megújulása, a fiatal házasok gyermekvállalása, az iskola, az anyanyelvi oktatás újra felvirágoztatása, a *magyar zeréndiségtudat* ébrentartása, ami bizony amióta az anyagi érdekelvűség ismét elharapódzott, a mai itthon maradéknál elég hézagos.

Manapság igazabb zeréndinek-gyarmatinak érzek sok olyan elszármazottat, akiknek szülei vagy nagyszülei voltak

zeréndiek, akik „*lelki tartományként*” örökölték meg édesapjuk, nagyapjuk szülőhelyét. Sajnos itthon egyre kevesebben vagyunk, Nagyzerénden 952-en, Feketegyarmaton 616-an. Hiba lenne tehát a hazaiak egyoldalú elmarasztalása, hiszen a 80 éves Pálfi Mihály (mankóra támaszkodva) vagy a 82 éves Jancsó Rozália mai is jelen van minden helyi rendezvényen, sőt nem múlhat el nélkülük egy október 6-i koszorúzás sem. Számosan támogatták a balladás kötet megjelentetését vagy egy-egy rendezvény vendéglátását.

Érvelve-vitatkozva fogadnak vagy utasítanak el újszerű ötleteket, kezdeményezéseket, mint amilyen a világháború és szabadságharcok helyi áldozatainak emlékkövét vagy az 1849-es zeréndi amnesztia emléktábláját, az általános iskola *Tabajdi Károly* névfelvétele.

Közben ráébrednek, ráébredünk arra, hogy a világból kiszakítottan nem élhetünk. Bármit teszünk, részei vagyunk a nagy egésznek, a minket körülvevő valóságnak. A fiam szerint nem a föld a miénk, mi vagyunk a földé. Aki nálunk a szülőföld újjáteremtésén fáradozik, annak szükségszerűen tágabb viszonylatrendszerben kell gondolkodnia, ugyanis manapság a szülőföld fogalma is sokkal tágabb, mint ahogy eddig hittük. Szétfeszítve a földrajzi-történeti korlátokat így válunk egyre inkább európaivá.

Nagyzerénd elért szellemi nagykorúsodásának csúcsára. Innen tovább lépni csak lefelé lehet? Akkor inkább a szárnyalás mellett döntünk, de nem külön szárnyakon, mert az csak zuhanást eredményezhet. Ennek fő forrása, biztosítéka a korszerűen gondolkodó, egységes és tudatos falusi értelmiség, melynek elsorvasztásával minden magyar közösség pusztulásra van ítélve.

Könyvészet

- Bartucz Lajos(1912): Arad megye népének antropológiai vázlat (Arad vármegye néprajzi leírása)
- Faragó József (1972): Helyi folklór és egyetemes kultúra (Művelődés, XXV./II.)
- Faragó József(1978): Folklór öntudat (Művelődés. XXXI./9.)
- Faragó József (1979): A szerves és a szervezett folklór (Korunk, XXXVIII./1–2).

- Kováts Géza (1972): Az erdélyi falu a középkorban (Művelődés I–II).
- Kováts Géza (1976): Ahol Dózsa és Horea hadai jártak
- Márki Sándor (1895): Arad vármegye és Arad szabad királyi város története
- Rácz Károly (1880): A zarándi egyházmegye története
- Somogyi Gyula (1912): Arad megye magyar népe
- Csanádi János (1998): Bús gerlice csengő hangja (körösközi népballadák)
- Cseke Péter (1979): Látóhegyi töprengések. A szellemi folytonosság őrei
- Banner Zoltán (2000): Rejtőzködő művészet (A Zeréndi Képtár albuma)
- Zeréndi Képtár – Bejegyzési napló
- Beke György (2002): Miért éppen Nagyzerénd? (Barangolások Erdélyben, IV.)
- Cseke Péter (1976): Hídverők (Víznyugattól vízkeletig).

A Dénes házaspár ünnepi műsora Mézesné Kovács Eta kisjenői könyvbemutatóján. Az asztalnál: Mézes László, Eta néni, Csanádi János, Réhon József és Fazekas József.

Gámentzy Zoltán – Helikonfa
Olosz Lajos kertjében

Zerindi református templom

Három püspök Zerinden: Hegedűs Lóránt, Mózes Árpád és Tökés László

Simonyiak a Körösközben

Simonyi József, a mészároslegényből (bizonyos források szerint molnárlegényből) lett huszár a napóleoni háborúk idején kitűnt rendkívüli bátorságával, amelyért számos kitüntetést, többek között 1802-ben a Máris Terézia-rendet, sőt 1804-ben bárói rangot kapott.

Amikor a Körösköz kamarai uradalmat 1817–1826 között a kincstár elárverezte, Bélzerindet és Vadászt báró Simonyi József vette meg. Vadászon gyönyörű parkkal körülvett kastélyt épített és hozzálátott birtokának korszerűsítéséhez. 1826-ban azonban tisztázatlan okok miatt bebörtönözték és négy évi raboskodás után, 61 éves korában az aradi várbörtönben halt meg. Vadász határában, a Marócz-dűlőben található kunhalmok egyikébe temették el, ahonnan később a kastélypark kápolnájába helyezték át, míg végül hamvait Budapestre szállították.

A vadászti és bélzerindi birtok gondjai az óbester fiára, Simonyi Lajos báróra hárultak, aki később, ötven évvel apja halála után a határ legdombosabb részére, a Vadász és Apáti közötti erdészház környékére 1882-ben telepeseket hozott, megalapozva ezáltal a ma remélhetően újra felvirágzó Simonyifalvát.

Simonyi óbester (ezredes) kalandos életéről, hihetetlennek tűnő hőstetteiről legendák keltek szárnyra. Attól tartva, hogy nem hiszik el neki, miszerint ő még a versailles-i királyi kastélyban is járt, magával hozta, mintegy igazolásként, a királyi lakosztály csempekályhájának díszes ajtaját. Molnár János történelemtanár az 1960-as években kutatásai során megtalálta, és elhelyezte azt az első simonyifalvi falumúzeum vitrinjében.

Az óbester legendás alakja az irodalomba is bekerült. Róla mintázta 1843-ban Garay János Az obsitos című népi tárgyú humoros elbeszélő költeményét. A főhős személyében a nagyotmondó leszerelt katona típusát alkotta meg. (Más források

szerint a főhősének ihlető személyisége a legöregebb magyar huszár, a sokáig az újaradi temetőben nyugvó Skultéti László) A mű később Kodály Zoltán Háry János című dalműve cselekményének alapjául szolgált. Még Móríciz Zsigmond debreceni diákját, Nyilas Misit is versírásra ihleti:

„*Simonyi óbester
Kisgyerek korába
Felmászott egyszer a
Veres toronyba*”

*
* *

A mai Simonyifalva a Simonyi házzal emléket állított jeleseinek és önmagának. Egy falu, melynek mindig volt tartása, egyfajta polgári tudata, s büszkén, de hőzöngés nélkül vállalta és vállalja önmagát. Ezáltal válik mindannyiunkévá. Köszönet érte mindenkinek, aki megszállott lokálpatriotizmussal egy lépést is tett érte.

Brittich Erzsébet linóleummetszete

Százíz találkozók után

Lassan-lassan másfél esztendeje, hogy a két szomszédos honfoglalás-kori testvérfalu Nagyzerind és Feketegyarmat, első okiratos említésének 825, illetve 753. évfordulóját ünnepelte. Az esemény megmozgatott majdnem minden honmaradottat és elszármazottat. Egyfajta értelemben vett lokálpatrióta nekibuzdulással vállalta ki-ki a maga feladatát, biztosította anyagi vagy szellemi támogatásáról a szervezőket.

Fáradtságot nem kímélve buzgólkodtunk, népszerűsítettük az eseményt sajtóban és rádióban, kapcsolatokat és szálakat kerestünk mindenkire, akinek kötődése van e két faluhoz, a családok által díszes meghívókat küldtünk szét, megszerkesztettük *Bölcsőhely* című alkalmi kiadványunkat kizárólag zerindi és gyarmati tollforgatók írásaival. Művészvendégeket hívtunk meg, akik közreműködésükkel emelték a tevékenységek rangját. *Kusztos Endre* festőművész, *Banner Zoltán* műkritikus, költő, előadóművész, *Kiss Török Ildikó* és *Szell–Patka Erzsébet* váradi színésznők, számtalan közéleti személyiség és politikus, valamint a rádió, a televízió és a sajtó képviselői. Megjegyzem, hogy csak azok tiszteltek meg jelenlétükkel, akiket személyesen hívtunk meg. Néhány jeles személyiség számára postán küldtük el a meghívót, sajnos egyikük sem kapta meg. Valószínűleg bizonyos szerveknek megtetszett a meghívók művészi kivitelezése, sajátos arcú demokráciánk nagy-nagy dicsőségére.

Felejthetetlen élmény volt két napon át együtt lenni falustársainkkal, rokonainkkal, barátainkkal. Régmúlt és közelmúlt elevenedett meg, emlékek törtek fel, egy-egy ölelés, kézfogás vagy éppen családi ebéd és koccintás után. Megható volt hallgatni fehér halántékú öregeinket, együtt dalolni a középnemzedékkel az egykori kultúrgárda tagjaival vagy éppen belehevülni mai fiataljaink ropogós táncába.

A szép magyar szó varázsa kerített hatalmába a 25 éves Olosz Lajos Irodalmi Kör ünnepi ülésén, a képzőművészet eszközeivel teremtett képi világ bővült el a 20 éves Zerindi Képtárban és Siska Szabó–Hajnalka egyéni tárlatán, majd Siska–Szabó Zoltán fotókiállításán. Az évforduló alkalmat teremtett egyfajta lélekbeli megújulásra a vasárnapi istentiszteleten s a szabadságharcok és háborúk helyi áldozatainak emlékére rendezett hősi sírkövatáson.

A rendezvénysorozat hangulati feloldódását jelentette a falubál, melyen simonyifalvi barátaink zerindiekkal kiegészült népi zenekara húzta a talpalávalót. Ezt tetézte a sportdélután négy mérkőzésének izgalma (törpe, ifjúsági, felnőtt, öregfiúk mérkőzés).

Jó érzés nyugtázni, nem volt hiábavaló a sok fáradozás, egymásra leltünk újra, tovább erősödött hitünk a megmaradásban, szülőfalunk újra felvirágzásában. Kissé keserű szájjal állapítjuk meg mégis, hogy a találkozó ügyét sajnos nem tekintette magáénak egyemberként az egész falu. Részben érthető, sok az előregedett, támasz nélküli, magányos ember. De nem fogadható el egyesek közönye, akik felhívásainkra oda sem figyeltek, tehernek tekintették, s szégyenletes, mondvacsinált ürüggyel hátrították el a rokonok értesítését.

Ne jöjjenek a nyakunkra! Én nem küldök meghívót senkinek!

Ide ne jöjjenek az amerikai rokonok, nincs szükségünk rájuk!

Minek kellett a falu nyakára ilyen terhet sózni?! Akik szervezik, lássák el őket! (Ez részben meg is történt)

Törpe okoskák kiadványunkat, műsorainkat kirakatnak, önmotogatásnak minősítették. Hál' Istennek volt mit kiraknunk és mellédöngetés nélkül megmutatnunk.

Mások azért sértődtek meg, mert nem kaptak névre szóló meghívót. A meghívás a sajtó nyilvánossága és plakátok révén, valamint a családok igénylése alapján történt.

Önkéntelenül felvetődik a kérdés: Hát minket ki hívott? Senki! És mégis, hívott a szülőfalunk iránti elkötelezettség, hívtak őseink néma hantjai, az együvé tartozás igénye, édes anyanyelvünk, nyelvjárásunk ízei. Aki ezt nem érzi, ne nevezze magát Körös menti zerindinek vagy gyarmatinak, mert hiába lakik itt, mégsem az.

MEGHÍVÓ

MAGYARIND 825. és
FEKETEGERMAT 750.
ELSŐ OKIRATOS EMLÉKÉSEINK
EVFORDULÓJA ALKALMABÓL
1994. aug. 27-28-án REN-
DEZENDŐ EMLÉKTALÁLKOZÓRA

RÉSZVÉTELI SZANDÉKÁT LEVÉLBEN
VAGY ROKONAI ALTAL SZÍVESSÉ-
GÉK KÖZÖLNÉI
Levélcím: 1991 ZORIND, JUD ARAD
POLGÁRMESTERI HIVATAL

AZ ÜNNEPSÉG KÖLTŐEIT TÖTSZÉS
SZERINTI HOZZÁJÁRULÁSSAL KÉRJÜK
TÁMOGATNI

KOVÁCSVÁR ZOLTÁN
POLGÁRMESTER

Vargáné Kovács Tünde grafikája

Ficzay Dénes

„Leszek sehol – és mindenütt leszek.”

Fájdalmas megtiszteltetés ért, amikor az Arad megyei magyar tanárok pedagógiai köre felkért: vennék búcsút mindnyájunk nevében Ficzay Dénestől, az embertől, a tanártárstól és a baráttól.

Felkavart, a döbbenet súlyával a bensőkig felrázott a vasárnapi újsághír. Igaz ez? Valóban képes volt elmenni? Annyi adóssággal a vállán? Adósság? Ő tartozott nekünk? Ő, aki az egymás után toluló nemzedékek százainak annyit nyújtott évtizedeken át emberségből, az anyanyelvi kultúra szeretetéből, a kölcsönös tiszteletadás felemelő érzéséből?!

Igen. Adósunk, hisz annyi volt még a tarsolyában. Annyit vártunk még a nyugdíjas évek megtermékenyülő csendjétől. Ez a csend most fájdalmasan felszisszent, hogy eluralkodjék az ólmos némaság. A költő Végrendeletével lép le a porondról:

*„Sok sötét titkom rábízom a szélre,
Semmit se várva és semmit se kérve.
Kik üldöztek át tüskén, vad bozótton:
Kétségeim az örvényekbe szórom.
A holtom után ne keressetek,
Leszek sehol – és mindenütt leszek.”*

(Reményik Sándor)

Igen! Ez az igaz tanár sorsa. Észrevétlenül ott állni minden utcasarkon, titkon odaülni minden kenyérkereső asztalához, benne élni vágyban és óhajban, útravalót adni az indulónak. Az igaz tanár élete, tanítása olyan mint a JEL. Ezrek és ezrek igazodnak hozzá. De a jelnek csak akkor van mérhető értelme, ha megfelelő helyen áll, ha **jelzéssé** válik. Hiába tennők a „veszélyes kanyar” táblát a sivatag közepére. Ugyan kinek jelezne ott valamit? De az út mentén, a maga helyén életet menthet.

Ficzay Dénes olyan jel volt, aki mindig a helyén állt, tehát jelzéséhez nyugodtan igazodhattak nemzedékek tucatjai. Ő tudatában volt mindennek. Megadatott neki az elégtétel, tudományos műszóval élve, a *visszacsatolás* önigazoló elégedettsége. Láthatta, tapasztalhatta nap mint nap: a fizikussá lett egykori tanítvány a legnagyobb könyvbarát, a matematikus az irodalmi kör leghűségesebb látogatója, a mérnök vagy a munkás asztalán ott sorjáznak irodalmi lapjaink, kiadványaink, a tollforgatók az anyanyelv kincses táraiban bányászatnak, mások a katedrán próbálgatják a jel–jelzés szerepét.

Igen, próbálgatjuk, hogy a világjáró, boldogságkereső mesebeli kiskirályfik méltó útjelzői lehessünk. Úgy, ahogy azt Ficzay Dénestől tanultuk. Tudjunk, tudjanak hátra felé is nézni, hogy előre láthassanak.

Tóth Árpád költészetének szelleme vigasztaljon fájdalmunkban:

*„Lemegy a nap és így kell lenni,
Elhúynyi, elmerülni szépen,
Lemenő nap arany tavában
Elsüllyedni fekete csendben.”*

Drága Dénes Bátyánk, Kollégánk, Tanárunk! Nyugodj békében!

Utószó helyett

Réhon József: Igaz, hogy tanító vagy?

Beszélgetés Csanádi János tanár úrral, múltjáról, terveiről, „Körösmente” irodalmi életéről

Sokan tudjuk, hol és hogyan él. Nem titok: dolgozik is. Csak ritkán találkozunk vele. Ő már ilyen: visszafogott, halk, szerény. Nem „szeles”, úgy dolgozik, ahogyan a Költő kéri: „pontosan, szépen”.

– *János! Meg se kértem tőled: (így) érdemes? Inkább arra válaszolj, nem zavar téged ez a nagy hirtelen „kierőszakolt” beszélgetés?*

Számomra megtisztelő, ha elbeszélgethetünk. Sajnos, elég ritkán adódik rá alkalom. Ha jól számolom, 57 éve ismerjük egymást, annyi közös emlékkal a hátunk mögött, úgy érzem őszintén kitarulkozhatok. Nem zavar ez a beszélgetés.

– *Engem sem, de nehezen állnak össze a kérdéseim. Mikor érezted először azt, hogy a magyar iskoláért, a magyar irodalomért és közéletért fogsz munkálkodni? Gondoltál arra, hogy református lelkész is lehetnél?*

Már általános iskolás koromban, szülőfalumban, Nagyzerinden áthatott egy-egy irodalom-, történelem-, természetrajz- vagy matematikaóra hangulata és szelleme. Felnéztem tanítóimra, tanáraimra. Érzéseimet csak erősítette szüleim és a falumbeli felnőttek értékelő fejbőlintása nevelőim irányába.

Átlengett bennem egyfajta vágyakozás: de jó is lenne nyomdokaikba lépni, követőikké válni!

Folytatni akartam nemes buzgólkodásukat, hogy magam is részesévé váljak az emberek mindennapi életének, hogy azonosulhassak a közösség bújával-bajával, örömeivel-fájdalmával.

Ahogy növekedtem, egyre inkább megerősödött bennem a tudat, hogy mindezt a tanítói pálya révén érhetem el, ha vállalom a Móricz-i „nemzet napszámosa”, a Gárdonyi-féle *lám-pás*, az Ady-féle *zárkanyitó* szerepét, akinek *szélvészverte, szép nagy szívére vár egy sötét ország*.

A templommal hamar kapcsolatba kerültem, nem személyiségek révén, engem eleinte inkább a harangszó vonzott. Már jóval a vasárnapi istentisztelet előtt a templom körül ólálkodtam, hogy hallgassam azt a gyönyörű melódiát, amivel a harangszó üzen nekem. Ez feltűnt Zsuzsa néninek, az öreg harangozónak. Felvitt magával a toronyba, megmutatta bűvös eszközeit. Varázslat kerített hatalmába, amikor meglódult a súlyos harangnyelv, s megkondult a nagyharang, majd a többi is. Amikor én is megragadhattam a harangkötelet, végképpen a harangszó szerelmese lettem. A harangok hívó szavára odaszoktam a templomba, megtanultam ráfigyelni az ige szavára is, de nem fordult meg a fejemben, hogy lelkész is lehetnék.

Talán harangozó... mert a harangok... a harangszó...

Még nem voltam húsz éves, amikor hosszas kórházi kezeléseim idején, Szilveszter éjjelén, éjfélkor megszólaltak a szirénák és az aradi templomok harangjai. Kinyitottam az ablakot... ismét hatott a varázslat, biztos voltam abban, hogy meggyógyulok.

Amikor a tanügybe kerültem, a politikum eltiltott a templomlátogatástól. Ha tehettem az utcáskon állva hallgattam az istentiszteletre hívó harangszót. A balgaság, a bunkóság úgy értelmezte, figyelem, tanítványaim közül kik a templomjárók.

– Mit kaptál családotól, szülőfaludtól, iskoláidtól és mit tettél batyudba egyetemi éveid alatt? Volt eddigi életedben döntőnek mondható, vagy rendkívüli pillanat?

Erre a kérdésre nehéz röviden válaszolnom.

A családomtól, minden irányból, apai és anyai ágon is a könyv és az olvasás szeretetét örököltem. Hatéves koromig anyai nagyszüleimnél laktunk Ósztól kora tavaszig az esték azzal teltek el, hogy ezermester nagyapám a petróleum lámpa fényénél felolvasott

nekünk. Gyermeki kérdéseink nem maradtak megválaszolatlanul. Nem voltam egyedül, ott ült mellettem édesanyám kisöccse, a nagybátyám, aki egy évvel fiatalabb volt nálam. Egy életen át *áldás* voltunk egymás számára. Iskolás koromban kétszer verekedtem – miatta tettem –, egyszer a Körösből is kimentettem. Később ő lett az erősebb, nyavalyáimban gyámolom. Testvéri viszonyban éltünk. Ő is könyvmoly volt. Apai ági öregapám is nagy könyvbarát volt. Tőle hallottam először a nagy szelindek és a csodaszarvas történetét.

Szüleimtől a szorgalmat, a pontosságot örököltem, no és a dal szeretetét, anyanyelvünk ízeit. Boldog volt az édesapám, amikor egy-egy népdal és nótaesten együtt szerepelt a fiával. Édesanyám állandó részvevője volt az irodalmi esteknek. Örömlőnk gyakori betegségem árnyékolta csak be.

Hogy mit köszönhetek az alma mater oltalmazó törődésének?

„*Emberségből példát,
Vitézségből formát
Mindeneknek ők adnak*”.

(Balassi)

Azt a törődést és jószándékú segíteni akarást sehol sem tapasztaltam, mint Aradon egykori iskolám és diáktársaim részéről. Éreztem, számon tartanak, várják gyógyulásomat, visszavárnak.

Húszévesen helyettes magyartanár lettem a zerindi iskolában. A tanévnnyitón megállt előttem egy elsőosztályos tanuló, Deák Jani. Kíváncsi várakozással szólított meg: *Janika! Igaz, hogy tanító vagy? Én is Janika vagyok.*

Talán ekkor tudatosult bennem végérvényesen, hogy elindulhatok a pályán. Most tisztelgek egykori tanítványom emléke előtt, aki már felnőtt ifjúként a Körösbe fulladt.

Nem riasztott a *Senki sem lehet próféta a saját szülőföldjén* mondás. Nem is törekedtem próféta szerepre, én csak szolgálni akartam. Tudtam, ezért diplomát kell szereznem. Egészségi állapotom miatt a szokásos egyetemi életre nem vállalkozhattam, a marosvásárhelyi Tanárképző Főiskola levelező szakán szereztem diplomát. Többször is *a sors kereke útfélre vágott*, de azért *holmi*

tüske közül szedtem egynéhány virágot is. Végül családom révén is kincset leltem, házi boldogságot (Arany János).

– *Ki a példaképed? Kit láttál magad előtt a katedrán állva? Mit jelent számodra Olosz Lajos közelsége?*

Követendő példaként áll előttem Ficzay Dénes irodalmi aprólékossága, Kovách Géza szabad történelmi hűsége, Urbán József halk szavú tantárgyimádata, Gnandt János embersége.

Még ma is a döbbenet súlyával gondolok arra, hogy évtizedeken át tájékozatlanul semmit sem tudtam arról, hogy ott él közöttünk Kisjenőben az erdélyi helikoni líra halk szavú kiválósága és *nagy magányosa*, Olosz Lajos. A hamis kor, a politikai vakság elrejtette előlünk. Éreztem, adósai vagyunk a költőnek és környezetünknek, hogy megismertessük velük költészetét.

Meghatottan fejezte ki örömét:

*vannak hőslelkű ifjak,
kik fáklyaként égetik
lángoló szívük.*

*mernek már a lelkek álmodozni
a Körösök partján
a Leveles alatt.”*

(A zerindi irodalmi körnek dedikált költemény)

A halhatatlanságba való vonulása után a zerindi irodalmi kör és a művelődési ház névadója lett. Megszerveztük az *Oloszcentenáriumot*, emléktáblát állítottunk kisjenői lakóházán és az ágyai szülőházon. A katolikus ifjúsági házban ünnepeltük meg az 1933-ban alapított Erdélyi Magyar Írói Rend (EMÍR) 70. évfordulóját. A Kölcsény Egyesülettel közösen kiadtuk istenes verseinek kötetét, a *Szeplőtelen oltárt*, majd a *Királyhágómelléki Református Egyházkerület* támogatásával egy válogatást, a *Percek közt virágokat*.

– *Itt, a sík Körös mentén nem álltál soha hármas úton, ami szertefuthatott volna jobbra-balra?*

Nem éreztem úgy, hogy lenne választásom. Nem is törekedtem kitérőkre. Felfelé sem törtem. Bizonyítékom: 45 év a katedrán, szülőfalumban. Azt követően itt, a Körös-mentén akadt tennivalóm.

– *Mondj valami szépet, biztatót az Irodalmi Jelen olvasóinak a Körösmente Irodalmi Körről. A teljes nevét tőled várom.*

Kellene némi biztatás a *Kisjenői Körösmente Irodalmi és Közművelődési Társaságnak* is, ami az 1989-es *forradalmi napok* lelkes hangulatában és nekibuzdulásában, 1990 elején született. Hamarosan negyedszázados ténykedésünk mérlegét vonhatjuk meg. Ez a negyed század rengeteg örömet okozott, nem remélt lelki feltöltődést jelentett. Erősítette magyarságtudatunkat, segített közösségünk egymásra találásában is.

Emlékműsorok, történelmi és közéletli évfordulók, egyházi ünnepeink szervezéséért, jeles személyiségeink munkásságának köztudatba ágyazásáért sokat tett a mi kis társaságunk. *Olosz Lajos, Kerekes Ferenc, Balogh Ernő, dr. Boros Béla* emlékének ápolását is felvállaltuk, az Erdőháti Napok rendezvényeinek fő közreműködői voltunk. Ahova meghívót kaptunk, oda szívesen mentünk. Felléptünk templomokban, művelődési házakban, előadó termekben, itt a Körösközben, Erdélyben és Magyarországon.

Ami aggaszt, az utolsó másfél évben lanyhult a lelkesedés, lazult az összetartó kapocs, személyeskedések okoznak gondot. Lehet, eljött a nemzedékváltás ideje, bár én azt vallom, mindenkire szükségünk van.

Már régebben, egykori elnökünk, Deák Emese is felhívta a figyelmemet bizonyos háttérhangokra. Illetékesek, de inkább illetéktelenek hangoztatták: miért kell nekünk irodalmi kör? Másoknak nincs, mégis megvannak!

Talán ez a métely ma is mérgez.

Ideje lenne megújítani a *zerindi Olosz Lajos Irodalmi Kört* is.

Csak egy kis egyszerűséget kellene, s akkor biztatóbb beszámolót tarthatnék.

– *Most csak egy valamit kívánok neked: jó egészséget, nyugalmat családotd körében. Tőled valamivel többet kérek: beszélj a terveidről.*

Az egészség fogytán, nyugalmat zavarja a világ zaja. A politikum mérgezi a közéletet, az álhazafiság éket ver az emberi kapcsolatokba. Mindent az érdek ural. A szülők egy hányada lemond az anyanyelvű oktatásról, cserélgeti vagy teljesen elhagyja vallását. Észre sem veszik: senki fiává válnak. Ez zavar és bánt.

Ennek ellenére reménykedem. Bízom az *értelmes* magyar értelmiség tudatos szerepvállalásában. A magam részéről szeretném véglegesíteni válogatott hely- és kultúrtörténeti írásaim kötetét, valamint *Csillan a Körös* címmel egy körösközi-erdőháti antológia megszerkesztését.

Csanádi János 1941-ben született Nagyzerinden. Szülei, *Csanádi János* és *Sándor Juliánna* gazdálkodók. Felesége *Molnár Erzsébet* vegyész. Fia, *Zoltán*, biológia-kémia szakos tanár (Bajai Szent László Középiskola).

Iskoláit Zerinden, Aradon – Magyar Vegyes – és Marosvásárhelyen – Tanárképző Főiskola – végezte. A II. és I. Fokozati vizsgát Kolozsváron tette le.

Munkahelye: Nagyzerindi Általános Iskola, első kinevezésétől nyugdíjazásáig.

Számos önálló és közös kötet, antológia, alkalmi publikáció fűződik a nevéhez. Felsorolásuk külön közleményt igényelne.

Elismerések: Munkaérem, Márki Sándor-, Ioan Slavici-, Árpád-, EMKE-, Kun Kocsárd-, Fényes Elek-, Kölcsey-díj.

Réhon József

Irodalmi Jelen, 2014. okt.